

UNIVERZITA KARLOVA

Právnická fakulta

Mgr. Ing. Martin Hlaváč

**Státoprávní postavení Slovenska
v Československu (1918 – 1992)**

Rigorózní práce

Pověřený akademický pracovník: prof. JUDr. Jan Kuklík, DrSc.

Tematický okruh: České a československé právní dějiny

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): 7. 6. 2020

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou rigorózní práci vypracoval samostatně, že všechny použité zdroje byly řádně uvedeny a že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Dále prohlašuji, že vlastní text této práce včetně poznámek pod čarou má 683 810 znaků včetně mezer.

Martin Hlaváč

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval prof. JUDr. Janu Kuklíkovi, DrSc. za trpělivost a užitečné rady při psaní této práce.

OBSAH

Úvod.....	5
1 Česko-slovenský státoprávní vývoj do roku 1938.....	7
1.1 Počátek československé státnosti a Slovensko (1914 – 1918).....	8
1.2 Slovensko v první Československé republice (1918 – 1938).....	16
2 Slovensko v Česko-Slovensku (1938 – 1939).....	42
2.1 Autonomie Slovenska v rámci Česko-Slovenska.....	44
2.2 Rozbití Česko-Slovenska.....	74
3 Česko a Slovensko za druhé světové války (1939 – 1945).....	83
3.1 Protektorát Čechy a Morava.....	83
3.2 Slovenský stát.....	85
3.3 Slovenská otázka a prozatímní státní zřízení v exilu.....	90
4 Slovensko v obnovujícím se Československu (1944 – 1948).....	96
4.1 Slovenské národní povstání.....	96
4.2 Slovenská otázka v Košickém vládním programu.....	113
4.3 Tři pražské dohody.....	125
4.4 Postavení Slovenska v Ústavě 9. května.....	139
5 Postavení Slovenska v období 1948 – 1967.....	143
6 Československá federace (1968 – 1989).....	147
6.1 Příprava federace (leden 1968 – srpen 1968).....	147
6.2 Změna podmínek pro další vývoj čs. státu a jeho federalizaci po srpnu 1968.....	155
6.3 Přijetí ústavního zákona o československé federaci v říjnu 1968.....	158
6.4 Realizace ústavního zákona o československé federaci po jeho přijetí v říjnu 1968.....	160
6.5 Deformace československé federace (květen 1969 – prosinec 1970).....	163
7 Rozpad Československa (1989 – 1992).....	168
Závěr.....	182
Seznam zkratk.....	185
Seznam použitých zdrojů.....	187
Abstrakt (česky).....	205
Abstract (English).....	207

ÚVOD

Tato rigorózní práce se věnuje problematice státoprávního postavení Slovenska v Československu od vzniku společného státu v roce 1918 do jeho zániku v roce 1992.

Práce si klade za cíl přehledně popsat státoprávní vývoj Československa se zvláštním zřetelem na postavení Slovenska. Podrobněji se věnuje pro dané téma klíčovým historickým událostem a jevům, jako je vznik Československa, autonomie Slovenska vyhlášená na podzim 1938, vznik samostatného Slovenského státu, Slovenské národní povstání, jednání vedoucí ke Košickému vládnímu programu a tzv. pražským dohodám, federalizace Československa v roce 1968 a jeho zánik po roce 1989.

Práce hledá odpověď na tyto výzkumné otázky:

- Jaký byl význam tzv. Pittsburské dohody pro slovenské autonomistické hnutí a proč?
- Byl ústavní zákon o autonomii Slovenska v r. 1938 přijat v souladu s tehdy platnou československou ústavou? Jaký typ státoprávního uspořádání vznikl jeho přijetím?
- Jaký význam mělo Slovenské národní povstání pro dotváření slovenské státnosti?
- Jak Košický vládní program ovlivnil státoprávní uspořádání Československa?
- Jak ovlivnily tzv. pražské dohody státoprávní postavení Slovenska? V čem představovaly ústup od požadavků vzešlých ze SNP?
- Proč se v roce 1968 prosadila varianta dvojčlenné federace se značnými kompetencemi republik?
- Proč československá federace z let 1968 – 1970 neobstála v demokratických poměrech po roce 1989?

Problematika česko-slovenských vztahů je, s výjimkou období 2. republiky a zániku čs. federace, u českých obecných historiků spíše na okraji zájmu. Určitou výjimku proto představuje prof. Jan Rychlík a řada jeho prací, věnována tomuto tématu. Z oblasti právních dějin, kde je tato problematika zastoupena četněji, je třeba uvést práce prof. Jozefa Beni a doc. Jána Gronského. Pro poznání slovenských meziválečných dějin jsou významné faktograficky přesné a spolehlivé práce dr. Valeriána Bystrického; pro období tzv. druhé republiky pak práce obecných historiků prof. Jana Kuklíka st. a dr. Jana Gebharta, či právního historika dr. Davida Kolumbera. Historie válečného Slovenského státu je zpracována

v pracích dr. Ivana Kamence; exilovým Prozatímním státním zřízením v Londýně se podrobně zabývá právní historik prof. Jan Kuklík ml. Nejen Slovenskému národnímu povstání se věnoval prof. Vilém Prečan; poznatky o poválečném období jsem čerpal zejména z prací doc. Karla Kaplana. Kapitola o čs. federaci by nebylo možno zpravovat bez editovaných dokumentů a textů dr. Jozefa Žatkuliaka a prací účastníka tehdejšího dění prof. Zdeňka Jičínského. Nejpodrobnější pramen pro období rozpadu československé federace představuje práce prof. Erica Steina. Lepšímu pochopení dobového kontextu může napomoci také četná memoárová literatura, např. vzpomínky Gustáva Husáka, Lubomíra Štrougala, Karola Sidora či Alexandra Macha.

Tato rigorózní práce je koncipována chronologicky. První kapitola se zabývá vznikem Československa a jeho vývojem do září 1938. Druhá je věnována dění v tzv. druhé československé republice, slovenské autonomii a vzniku Slovenského státu. Třetí kapitola se stručně zabývá Protektorátem Čechy a Moravy, podrobněji pak vývojem v Slovenském státě a Prozatímním státním zřízením v Londýně. Čtvrtá kapitola se zaměřuje na Slovenské národní povstání, Košický vládní program a tzv. pražské dohody. Pátá kapitola se stručně zdrží u státoprávního vývoje v letech 1948 – 1967, šestá kapitola je věnována československé federaci. Sedmá, poslední kapitola pojednává o rozpadu čs. federace po roce 1989.

1 ČESKO-SLOVENSKÝ STÁTOPRÁVNÍ VÝVOJ DO ROKU 1938

Vznik samostatného společného česko-slovenského státu v roce 1918 nebyl bleskem z čistého nebe, nýbrž výsledkem předchozího dlouhodobého kulturního, společenského a politického vývoje v českých zemích a na Slovensku, který dramaticky eskaloval v letech první světové války. Ačkoliv lze počátek tohoto procesu jednoznačně určit jen stěží, mnozí za něj považují rok 1848, kdy Evropou proběhla revoluční vlna, hnaná politickými idejemi liberalismu a nacionalismu. V jednotlivých částech budoucího Československa se vliv těchto idejí projevoval velmi rozdílně: zatímco v českých zemích byly liberální a národní myšlenky přijaty s nadšením či aspoň s respektem, slovenští reprezentanti byli konfrontováni s kosuthovskou národní maďarskou revolucí, která pro ně znamenala spíše ohrožení, než naději.¹ Tento rozdíl se projevil také v pozdějších desetiletích. Zatímco v českých zemích se na základech z roku 1848 od šedesátých let 19. století podařilo vybudovat jednotné politické hnutí (Národní strana – tzv. „Staročeši“), samostatná slovenská národní politika se začala formovat se zpožděním několika desetiletí. Obdobně zpoždění v oblasti kulturní a sociální mělo za následek poměrně zásadní rozdíly mezi přístupem českých a slovenských elit k otázkám náboženským, resp. sekularizačním, k otázkám preference moderního nebo tradičního životního stylu, k rozdílnému výkladu národní historie atp. Navzdory těmto rozdílům se však českým a slovenským politickým a kulturním reprezentantům dařilo nacházet společná témata, která na obou stranách podporovala přesvědčení o příbuznosti českého a slovenského národa² a o možnostech společného politického postupu.³

¹ Slováci vstoupili do období nastupujícího nacionalismu nejen jako malý národ, ale také jako národ nejednotný, přičemž dělicí linie vedla mezi náboženskými konfesemi. Zatímco většina Slováků byli římský katolíci, protestantská menšina byla velmi aktivní v kulturní oblasti, a to zejména po vydání Tolerančního patentu v r. 1781. Konfesijní rozdělení se projevovalo také jazykově. Slovenští protestanté (většinou luteráni augšpurského vyznání) používali jako liturgický jazyk češtinu Bible kralické. Tato varianta češtiny se stala i literárním jazykem slovenských protestantů. Naproti tomu slovenští katolíci používali jako liturgický jazyk latinu, kázání pak zpravidla probíhala ve slovenských dialektech. Češtinu slovenští katolíci používali jen v menšině literárních prací, navíc v silně slovakizované podobě; významnější literární jazyk pro ně stále představovala latina. (KOVÁČ, Dušan: The Slovak political programme: from Hungarian patriotism to the Czecho-Slovak state. In: TEICH, Mikuláš – KOVÁČ, Dušan – BROWN, Martin D. (eds.): *Slovakia in History*, 2012, s. 122 – 123; dále citováno jako „KOVÁČ, D.: The Slovak political programme: from Hungarian patriotism to the Czecho-Slovak state“).

² I zde se projevovaly významné rozdíly mezi slovenskými katolíky a protestanty. Zatímco protestanté byli zastánci nejen jazykové, ale také kulturní jednoty s Čechy, katolíci naopak považovali Slováky za samostatný slovenský národ. (KOVÁČ, D.: The Slovak political programme: from Hungarian patriotism to the Czecho-Slovak state, c.d., s. 123)

³ VODIČKA, Karel – CABADA, Ladislav: Politický systém České republiky, 2011, s. 19 – 20.

1.1 POČÁTEK ČESKOSLOVENSKÉ STÁTNOSTI A SLOVENSKO (1914 – 1918)

První světová válka, vypuknuvší v roce 1914, osudově ovlivnila řadu historických skutečností a dějů. Mezi jinými významně posílila pocit blízkosti a sounáležitosti (zejména amerických) Čechů a Slováků, a nově motivovala poptávku Čechů po podpoře a spolupráci ze strany (nejen, ale především) zahraničních Slováků.⁴

Nejvýznamnější místo, kde byly tehdy vytvářeny a rozvíjeny projekty poválečného uspořádání politických poměrů v Rakousku-Uhersku, a tedy i projekt společné budoucnosti Čechů a Slováků, se nacházelo v zahraničí, kde se v roce 1915 zformovala kolem pozdějšího prvního československého prezidenta **Tomáše Garrigue Masaryka** (1850 -1937) malá skupinka, která sama sebe označila za **Československý komitét zahraniční**.⁵ Členy této skupiny byli vedle T. G. Masaryka, charismatického univerzitního profesora a poslance rakouské Říšské rady se srdcem rebela, také Masarykův žák a obdivovatel, sociolog **Edvard Beneš** (1884 - 1948), a francouzský generál a astronom slovenského původu **Milan Rastislav Štefánik** (1880 -1919). Později se k této trojici dočasně připojil agrární politik Josef Dürich, který však v této skupině nezískal výraznou pozici a v roce 1917 se s ní zejména kvůli odlišnému pohledu na únorovou revoluci v Rusku rozešel.⁶

Sám T. G. Masaryk byl odpůrcem radikálního nacionalismu, hlásil se k evoluci, odmítal revoluci a počítal s existencí Rakouska, a to i přes zklamání, které české politice přineslo rakousko-uherské vyrovnání v roce 1867. Po vypuknutí války a jeho odchodu do emigrace se však jeho postoje podstatně změnil. Už v říjnu 1914 načrtl svou první koncepci budoucího československého státu (jehož území však mělo být menší než území ČSR vzniklé v r. 1918). V dalších letech vypracoval několik dalších koncepcí. Všechny počítaly s tím, že československý stát bude monarchií. Po únorové revoluci v Rusku v r. 1917 se ovšem situace změnila a Masaryk už nadále počítal s Československem jako s republikou. Vedle tvorby koncepcí T. G. Masaryk se svými spolupracovníky v zahraničí vyvíjel rozsáhlou organizační a diplomatickou aktivitu.⁷

⁴ GALANDAUER, Jan: Slovensko v českém politickém programu před a po roce 1918. In: *Česko-slovenské vztahy. Slovensko-české vztahy. Liberecký seminář 1996, 1997, 1998*, s. 28 – 31.

⁵ Komitét se později transformoval v Českou národní radu a posléze, v květnu 1916, i na naléhání Slovenské ligy v Americe, na **Československou národní radu** se sídlem v Paříži. (Srv. GRONSKÝ, Ján: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1914 - 1945, I. díl, 2005, s. 26; BEŇA, Jozef: Slovensko a vznik ČSR (1918). In: SCHELLE, Karel - TAUCHEN, Jaromír (eds.): *Encyklopedie českých právních dějin, XII. Svazek, Sa – Smlouva ná*, 2018, s. 412; dále citováno jako “BEŇA, J.: Slovensko a vznik ČSR“).

⁶ VODIČKA, K. – CABADA L.: Politický systém České republiky, s. 21.

⁷ GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1914 - 1945, I. díl, s. 26.

Nedlouho po svém odchodu do exilu v létě 1915 T. G. Masaryk vyzval České národní sdružení v Americe,⁸ aby se ujalo iniciativy a navázalo užší kontakty se Slovenskou ligou⁹ s cílem najít společnou politickou platformu česko-slovenského zahraničního odboje. T. G. Masaryk totiž velmi brzy rozpoznal mimořádný význam amerických Čechů a Slováků pro zahraniční odboj a na základě toho pobízel americké Čechy, aby usilovali o uzavření dohody se Slováky v USA, která by je zapojila do podpory zahraniční akce a současně by Masarykovi umožnila vystupovat i jménem Slováků v souladu s jeho koncepcí obnovy bývalého českého státu rozšířeného o Slovensko. Podpisu tzv. **Clevelandské dohody**¹⁰ 22. října 1915 předcházela několikaměsíční jednání a ostré výměny názorů, v nichž představitelé Slovenské ligy vystupovali proti snahám českých partnerů připojit slovenskou složku odboje pouze jako přívěsek k základní české akci.¹¹ Přístup amerických Čechů chápali jako takový, který nebyl založen na zásadě rovnoprávnosti obou národů, ale na ideji jednotného československého národa, podle které byli „uherští Slováci“ toliko větví národa českého.¹²

Podle Clevelandské dohody měly být subjektem samostatného státu výslovně **dva národy, český a slovenský**. Znění dohody svědčí o tom, že oba národy se považovaly za rovnocenné při vzniku státu, který se měl uskutečnit „*spojením*“ českého a slovenského národa, jakož i za rovnoprávné v budoucím vzniklém státě, protože tento měl být „*federativním svazkem států*“. Jinak řečeno, měl se skládat ze dvou národních států, které se smlouvou spojí (smluvně zaváží) do společného státu, od českého a slovenského státu odvozeného. Termín, který byl použit v dalším textu druhého bodu o „*úplné národní autonomii Slovenska*“ neznamenal pouhou kulturní a administrativní autonomii Slovenska v unitárním československém státě, ale úplnou samosprávu Slovenska jako národního státu se všemi atributy státního útvaru ve federativním svazku s národním státem českého národa, tedy „*s vlastním sněmem, vlastní státní, finanční a politickou správou*.“ Atributem suverenity národního státu ve federaci měla být „*úplná kulturní svoboda*“ a „*státní jazyk slovenský*“. Významná jsou v clevelandské dohodě ustanovení o státoprávním postavení Slovenska

⁸ V jeho čele stáli čelní představitelé českých krajanských spolků v USA, mj. Tomáš Čapek, Josef Tvrzický-Kramer, Emanuel V. Voska, Karel Pergler. (KUCÍK, Štefan: Dohoda clevelandská (1915). In: SCHELLE, Karel - TAUCHEN, Jaromír (eds.): *Encyklopedie českých právních dějin, II. svazek D - J*, 2016, s. 171; dále citováno jako „KUCÍK, Š.: Dohoda clevelandská“).

⁹ Střečková organizace amerických Slováků. Předseda Albert Mamatey, tajemník Ivan Daxner (KUCÍK, Š.: Dohoda clevelandská, c.d., s. 172).

¹⁰ Podle města, kde byla dohoda podepsána. Text dohody v KUCÍK, Š.: Dohoda clevelandská, c.d., s. 173 – 174, nebo v GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1914 - 1945, I. díl, s. 26 – 27; BEŇKO, Ján et al. (eds.): *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti I.*, 1998, s. 445 – 447, a *Národné noviny* z 24. listopadu 1915.

¹¹ HRONSKÝ Marián: *Slovensko pri zrode Československa*, 1987, s. 79 – 80.

¹² KUCÍK, Š.: Dohoda clevelandská, c. d., s. 172.

v samostatném čs. státě, která se nezmiňují o právech českého národa. Lze se domnívat, že se zde projevila určitá obava ohledně postavení menšího a slabšího (slovenského) národa v budoucím spojení, jistá prevence proti možné nerovnosti a nesamostatnosti, jakož i výslovné odmítání koncepce československé národní jednoty a z toho plynoucího státního unitarismu.¹³

Ačkoliv česká strana deklarovala, že obsah Clevelandské dohody je známý také T. G. Masarykovi, který s ním podle jejího tvrzení vyjádřil svůj souhlas, přibližně o tři týdny později publikované Prohlášení Českého zahraničního komitétu v Paříži (14. listopadu 1915), kterým odboj Čechů a Slováků vstoupil na zahraniční scénu, Clevelandskou dohodu vůbec nezohledňovalo.¹⁴ Prohlášení se naopak neslo zcela v duchu Masarykovy koncepce obnovy někdejšího českého státu rozšířeného o Slovensko, podobně jako předchozí Masarykova memoranda z let 1914 – 1915. Iniciování a uzavření Clevelandské dohody se tak Slovákům mohlo později jevit jako taktický krok z české strany, která si byla vědoma, že bez příslibu respektování svébytnosti slovenského národa většinu amerických Slováků ke spolupráci nepřitáhne. Tento přístup z české strany vedl v následujícím období k nerespektování zásad dohodnutých v Clevelandské dohodě (zejména pokud jde o dualistické řešení státoprávního uspořádání budoucího Československa), až k jejímu nahrazení Pittsburskou dohodou v květnu 1918.¹⁵

Nedůvěřivý postoj většiny amerických Slováků vůči Čechům, podněcovaný českým nerespektováním Clevelandské dohody, se radikálně změnil roku 1917, kdy do odpovědi dohodových velmocí¹⁶ na nótu amerického prezidenta Woodrowa Wilsona o svých válečných cílech byli zahrnuti i „Čecho-Slováci“.¹⁷ Dalším důvodem, který podpořil ochotu amerických Slováků uzavřít novou dohodu o spolupráci s Čechy, bylo, že začátkem roku 1918 přicestoval do USA poslanec uherského sněmu hrabě Mihály Károlyi (pozdější první maďarský premiér),

¹³ BEŇA, J.: Slovensko a vznik ČSR, c.d., s. 411.

¹⁴ V textu Prohlášení, které za cíl Komitétu vyhláší samostatný československý stát, se hovoří jen o českém národě, kterému se v Rakousku děje křivda, a proto zahájil svůj boj za nezávislost, Slováci nejsou v textu zmíněni vůbec. (RYCHLÍK, Jan: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914 – 1992, 2012, s. 46)

¹⁵ KUCÍK, Š.: Dohoda clevelandská, c.d., s. 172.

¹⁶ **Trojdhoda** nebo **Dohoda** (řidčeji, hlavně ve starší literatuře, **Ententa** z franc.) je označováno spojenectví Francie, Ruska a Velké Británie, které vznikalo v letech 1893 až 1907 především jako protiváha k expanzivním tendencím **Trojspolku** (Německo, Rakousko-Uhersko a Itálie). Oba tábory se pak střetly v první světové válce, po jejímž vypuknutí se k původní Trojdhodě přidávaly další státy – například Itálie, která tím přešla na opačnou stranu konfliktu. Trojdhoda se tak stala základem 25členné válečné koalice nazvané Dohoda. (Trojdhoda. In: cs.wikipedia.org [online]. [cit. 2018-12-27].

Načteno z <https://cs.wikipedia.org/wiki/Trojdhoda>).

¹⁷ KUCÍK, Štefan: Dohoda pittsburská (1918). In: SCHELLE, Karel - TAUCHEN, Jaromír (eds.): *Encyklopedie českých právních dějin, II. svazek D - J*, 2016, s. 180 (dále citováno jako „KUCÍK, Š.: Dohoda pittsburská“).

aby od americké vlády vymohl zachování celistvosti Uherska (včetně Horní země – pozdějšího Slovenska).¹⁸

Text **Pittsburské dohody**¹⁹ zkoncipoval samotný T. G. Masaryk jako předseda Československé národní rady (dále jen ČSNR), po rozhovorech s americkými krajany. Jednalo se o **Česko-Slovenskou** dohodu, kterou uzavřeli představitelé slovenských (Slovenská liga v Americe) a českých organizací (České národní sdružení a Svaz českých katolíků). Předseda ČSNR T. G. Masaryk nebyl účastníkem dohody, ani její smluvní stranou, byl toliko v postavení osoby přítomné u jejího uzavření.²⁰ V Masarykově stylizaci dohody se, v souladu s jeho koncepcí obnovy někdejšího českého státu rozšířeného o Slovensko, projevil jeho cíl oslabit Clevelandskou dohodu, která výslovně hovořila o federaci; zřejmě z taktických ohledů na dohodové velmoci²¹ tuto stylizaci akceptovali i zástupci Slováků v Americe. Rovnocenné postavení Slováků s Čechy bylo v nové dohodě vyjádřeno vlastním slovenským sněmem.²²

Důležitý – dokonce ústavněprávní – význam měl později už samotný název dohody jako dohody dvou stran jakoby dvou národně-teritoriálních útvarů Česka a Slovenska, s gramatickým významem dvou podstatných jmen psaných s velkými písmeny a také psaní pomlčky mezi těmito vlastními podstatnými jmény. Později psaní názvu státu Čechů a Slováků jako československého státu, bez pomlčky a s malým písmenem pro druhou část a ve formě přídatného jména (slovenský) vyvolávalo na Slovensku rozpaky. Pojmenování státu ve stejné podobě jako v Pittsburské dohodě se prosadilo v tzv. druhé, pomnichovské, republice,

¹⁸ BEŇA, J.: Slovensko a vznik ČSR, c.d., s. 416.

¹⁹ Jde o zažité název podle místa schválení dohody. Podle doslovného znění to byla „Česko-Slovenská Dohoda, uzavřená v Pittsburghu, dne 30. května 1918.“ Přijata (schválena) byla 31. května 1918 na druhé schůzi Československé národní rady v Americe. (KUCÍK, Š.: Dohoda pittsburská, c. d., s. 181).

V den přijetí, tj. 31. května 1918, existovala tato jen v Masarykově rukopise. Po přijetí dohody byla kaligraficky přepsána a až poté byla zúčastněnými osobami podepsána. T. G. Masaryk ji podepsal v kaligrafickém vyhotovení krátce před svým odjezdem z USA 14. listopadu 1918. (BEŇA, J.: Slovensko a vznik ČSR, c.d., s. 415).

Text dohody vč. faksimile kaligrafického vyhotovení s podpisy v BEŇKO, J. et al. (eds.): Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti I., s. 485 - 487. Srv. též GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1914 - 1945, I. díl, s. 32, a KUCÍK, Š.: Dohoda pittsburská, c. d., s. 183.

²⁰ BEŇA, J.: Slovensko a vznik ČSR, c.d., s. 414.

²¹ Šlo o rozptýlení možných obav států Dohody o stabilitu, vnitřní pevnost nově vznikajících států, teritoriálně nevelkých. Pokud by měly být vícenárodními, mohly být oslabovány vnitřními spory o řešení národnostní otázky v novém státě. Pittsburská dohoda umožňovala nadále prezentovat ve vztahu k zahraničí budoucí československý stát nikoli jako stát dvou národů, přičemž však termín „jednotný československý národ“ nebyl v dohodě uveden, ani nepřímou připomenut. (BEŇA, J.: Slovensko a vznik ČSR, c.d., s. 412 a 415).

²² KUCÍK, Š.: Dohoda pittsburská, c. d., s. 181 - 182.

kdy historickým a ústavněprávním pramenem pro název Česko-Slovenská republika, resp. Česko-Slovensko, se stala právě dohoda uzavřená v Pittsburgu.²³

Z hlediska státoprávních cílů obsahovala stejné postuláty jako Clevelandská dohoda: spojení Čechů a Slováků do samostatného státu vytvořeného z českých zemí a Slovenska. Slovensko mělo mít vlastní administrativu, svůj sněm a své soudy. Slovenština se měla stát úředním jazykem ve školách, na úřadech a ve veřejném životě. V posledním ustanovení se potvrdilo, že tato ustanovení jsou základními a že podrobná ustanovení patří do suverenní pravomoci osvobozeným Čechům a Slovákům a jejich právoplatným představitelům. Podstatný rozdíl oproti Clevelandské dohodě byl v tom, že ani v jedné formulaci Pittsburské dohody není ustanovení o slovenském, anebo českém národě, ani o jednotném československém národě. Vždy se použila terminologie Češi a Slováci, území českých zemí a Slovenska. Obešla se tím otázka, zda jde o národní společenstva, jakož i ústavněprávní důsledky z toho, protože mezinárodní právo s pojmy Češi a Slováci (na rozdíl od „český národ“ či „slovenský národ“) nespojovalo právo na jejich sebeurčení. Současně se tímto pojmenováním odložila i otázka, zda sněm bude zákonodárným sborem a státní správa výkonným orgánem samosprávné („autonomní“) slovenské národní státnosti, nebo jestli sněm na Slovensku bude jen zastupitelským orgánem zemské administrativně–teritoriální samosprávy. **Doslovný či restriktivní výklad** formulace, podle které „*Slovensko bude mít svou vlastní administrativu, svůj sněm*“ může vést k tomu, že sněm je pouze zastupitelským orgánem, voleným občany žijícími na Slovensku, a že bude mít kompetenci (při spojení slov „svou administrativu“ a „svůj sněm“), která bude řešit výkon zákonů jednotného (unitárního) státu na území Slovenska, tj. že půjde o administrativně–teritoriální jednotku uspořádání státu s územní samosprávou. Slovensko by pak fungovalo jako země, se zemským zastupitelstvem (= sněmem) a výkonným výborem jako administrativou. Extenzivní výklad mohl stejnou formulaci vyložit v postavení Slovenska jako „autonomního“ celku na úrovni politické autonomie (se zákonodárnou pravomocí sněmu) a vládou jako výkonným orgánem sněmu a ústřední a místní administrativou.²⁴

Extenzivně vykládaná Pittsburská dohoda se po vzniku společného státu stala „Magnou Chartou“ slovenského autonomismu, který stál v opozici vůči oficiální prvorepublikové státní

²³ BEŇA, J.: Slovensko a vznik ČSR, c.d., s. 414.

²⁴ BEŇA, J.: Slovensko a vznik ČSR, c.d., s. 414 – 415.

koncepti unitárního státu založeném na jednotném československém národě a který se proto stal neuralgickým bodem česko-slovenských vztahů mezi světovými válkami.²⁵

Samotná Pittsburská dohoda a její uzavření aktuálně přispělo v USA k uspokojení slovenských krajanů a k prosazení názorů o správnosti spojení Slovenska a Česka.²⁶ Na Slovensko informace o Pittsburské dohodě doputovaly až začátkem roku 1919, tzn. až několik měsíců po přijetí tzv. Martinské deklarace.²⁷

Všeobecně se má za to, že **Československo vzniklo** jako samostatný stát revolučním aktem **28. října 1918**, kdy se Národní výbor československý²⁸ prohlásil za vládu nového státu, vykonavatele státní svrchovanosti a převzal i moc zákonodárnou.²⁹ Subjektem (zdrojem státní moci), jehož jménem Národní výbor jednal, se namísto císaře („z Boží milosti“) stal **československý národ**. Do ústavního vývoje na území dosavadních zemí Koruny české (i Slovenska) byla vnesena zcela nová ústavní kategorie – **suverenita československého národa**. Na domácí půdě Národní výbor soustředil veškerou státní moc do svých rukou;³⁰

²⁵ RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, s. 48.

²⁶ Sám T. G. Masaryk se později vyjádřil, že Pittsburskou dohodu podepsal „k uspokojení malé slovenské frakce, která snila o bůhví jaké samostatnosti Slovenska.“ (MASARYK GARRIGUE, Tomáš: Světová revoluce: za války a ve válce 1914-1918, 1925, str. 262). Narážel tím patrně na katolickou část Slovenské ligy, vedenou Jozefem Huškem, který soustavně vyjadřoval obavy z prohloubení spolupráce s Čechy i z toho, zda celá osvobozená akce není vedena jen v českém zájmu. Před sjednáním Pittsburské dohody J. Hušek požadoval, aby T. G. Masaryk buď podepsal jménem ČSNR v Paříži Clevelandskou dohodu, nebo podepsal jinou dohodu, která zaručí Slovensku národní autonomii, jinak katolíci ze Slovenské ligy vystoupí. Huškův nekompromisní postoj nakonec vedl k příslibu slovenského sněmu v Pittsburské dohodě. (KUCÍK, Š.: Dohoda pittsburská, c. d., s. 181).

²⁷ BEŇA, J.: Slovensko a vznik ČSR, c.d., s. 416.

²⁸ Orgán české (československé) politické reprezentace, založený v roce 1916 jako Národní výbor, 13. července 1918 přetvořen v Národní výbor československý. Celkový počet 38 členů byl rozdělen mezi jednotlivé politické strany podle výsledku voleb do Říšské rady v roce 1911. 28. října 1918 byli přibráni (kooptováni) 4 slovenští zástupci (mj. Vavro Šrobár). Předsedou byl Karel Kramář za státoprávní demokracii, místopředsedou agrárník Antonín Švehla, tajemníkem sociální demokrat František Soukup. (RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, s. 56) a Národní výbor československý, In: cs.wikipedia.org [online]. [cit. 2018-12-28]. Načteno z https://cs.wikipedia.org/wiki/Národní_výbor_československý).

²⁹ Současně s „Provoláním Národního výboru československého o samostatnosti československého státu“ byl přijat i tzv. recepční zákon (č. 11/1918 Sb. z. a n.), který připravil Alois Rašín ve velkém spěchu v noci z 27. na 28. října. Účelem recepčního zákona bylo zejména zabránit vzniku mocenského a právního vakua v zemi, proto sledoval materiálně právní kontinuitu (rakouské zákony a nařízení zůstaly v platnosti, Národní výbor převzal a podřídil si existující orgány veřejné správy). Recepční zákon byl zároveň (formálně i hodnotově) revolučním diskontinuitním aktem, přičemž nešlo o deklaratorní, ale konstitutivní akt, o první ústavní provizorium nového státu. (GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1914 - 1945, I. díl, s. 38 - 40). Text Provolání i recepčního zákona tamtéž. Provolání i recepční zákon podepsali Alois Rašín (státoprávní demokracie), František Soukup (soc. dem.), Jiří Stříbrný (nár. soc.), Antonín Švehla (agrárníci) a Vavro Šrobár (Slovenská národní strana).

³⁰ Československý stát měl v době svého zrodu dvě vlády: „domácí“ Národní výbor a „zahraniční“ prozatímní československou vládu se sídlem v Paříži, kterou tvořili T. G. Masaryk, E. Beneš a M. R. Štefánik a která byla 14. října 1918 uznána dohodovými státy. Také prozatímní čs. vláda vydala prohlášení nezávislosti československého národa, a to tzv. Washingtonskou deklaraci z 16. října 1918. Představitelé Národního výboru (v čele s jeho předsedou Karlem Kramářem) jednali 28. - 31. října 1918 v Ženevě s E. Benešem o vzájemné koordinaci činnosti obou existujících čs. vlád. (Mimoходом z tohoto důvodu se K. Kramář nezúčastnil vyhlášení samostatného Československa 28. října v Praze.). Srv. GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty k

jeho předsednictvo vykonávalo funkci vlády, jeho plénum funkci parlamentu³¹ (od 14. listopadu 1918 byl rozšířen na “Národní shromáždění”).³²

Očima právníka či právního historika lze na konstituování samostatného československého státu pohlížet jako na složené právní jednání, které bylo tvořeno sebeurčovacím projevem vůle národa, které projevily tři jeho revoluční, ale legitimní orgány: vedle prozatímní československé vlády v Paříži (Washingtonská deklarace z 16. října 1918) a Národního výboru československého v Praze (provolání z 28. října 1918),³³ to byla rovněž Slovenská národní rada (SNR) v Martině³⁴ a její **Deklarace slovenského národa z 30. října 1918** (tzv. „Martinská deklarace“),³⁵ ve které SNR uznala už vytvořený a

ústavním dějinám Československa 1914 - 1945, I. díl, s. 35 – 37, a PAVLÍČEK, Václav: Počátek československé státnosti a ústavnosti. In: PAVLÍČEK, Václav et al.: *Ústavní právo a státověda, II. díl. Ústavní právo České republiky*, 2015, s. 39 (dále citováno jako „PAVLÍČEK, V.: Počátek československé státnosti a ústavnosti“).

³¹ PAVLÍČEK, V.: Počátek československé státnosti a ústavnosti, c. d., s. 37 – 38.

³² Dne 13. listopadu 1918 se Národní výbor prohlásil 1918 Národním shromážděním, a to zákonem č. 37/1918 Sb. z. a. n., o prozatímní ústavě, který byl vyhlášen 14. listopadu (tzv. druhé ústavní provizorium). NS se rozšířilo na 256 členů, jako klíč byly opět použity výsledky voleb do Říšské rady v r. 1911. Slovensko bylo zastoupeno neúměrně malým počtem poslanců. Tento nedostatek byl zčásti odstraněn první novelou prozatímní ústavy – zákonem č. 138/1919 Sb. z. a. n. ze dne 11. března 1919 (návrh na tuto změnu podali poslanci slovenského poslaneckého klubu už v listopadu 1918). Počet členů NS byl zvýšen na 270, všech 14 nových mandátů bylo jmenováním obsazeno Slováky. Němci a Maďaři v NS zastoupeni nebyli. (GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1914 - 1945, I. díl, s. 53 – 56 a 59). Slovensko bylo původně zastoupeno 41 poslanci. S ohledem na to, že při posledních předválečných volbách v roce 1910 byli do uherského sněmu zvoleni jen tři slovenští poslanci, nebylo ovšem možné pro sestavení slovenského zastoupení použít politický klíč jako v případě českých zemí. Slovenské poslance do Národního shromáždění jmenoval Vavro Šrobár. (RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914 - 1992, s. 78).

Vedle nedostatečného počtu byla problémem i nedostatečně reprezentativní zastoupení slovenských zástupců v NS, na což si stěžovali např. 22. 11. 1918 představitel Výkonného výboru SNR v dopise klubu slovenských poslanců v NS. (BEŇKO, J. et al. (eds.): *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti I.*, s. 53 - 55).

³³ Individuálně, jako člen Národního výboru „za Slováky“, projevil souhlas s vyhlášením Československa (podpisem svolání Národního výboru i recepčního zákona) již 28. října 1918 Vavro Šrobár, který byl do NV kooptován bezprostředně po svém příjezdu do Prahy, kam přicestoval dopoledne 28. října jako písemně pověřený představitel Slovenské národní strany, která byla považována za představitelku Slováků - „uherské větve československého národa“. (BEŇA, J.: *Slovensko a vznik ČSR*, c. d., s. 416).

³⁴ Orgán slovenské politické reprezentace. Její založení inicioval předseda Slovenské národní strany (SNS) Matúš Dula, který svolal na 24. května 1918 do Martina tajnou poradou vedení SNS, které se zúčastnili i zástupci jiných slovenských stran (např. Andrej Hlinka) a na které bylo rozhodnuto o úplném odtržení Slovenska od Uher a jeho spojení s českými zeměmi. O zřízení Slovenské národní rady (SNR) bylo definitivně rozhodnuto na poradě vedení SNS v Budapešti 12. září 1918. (RYCHLÍK, J.: *Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992*, s. 56 - 62).

³⁵ Deklační shromáždění v Martině se sešlo 30. října 1918 jako setkání zástupců všech slovenských politických stran téměř ze všech oblastí Slovenska; účastnilo se jej 105 účastníků. Legitimita shromáždění byla originální, autentická a revoluční, právní nárok účastníků zastupovat slovenský národ vyplýval z jejich postavení „zasloužilých mužů národa“. Na tzv. předporadě se dopoledne řešila otázka, jakou podobu a konkrétní dikci má mít státoprávní část deklarace, která jako návrh bude předložena na odpolední jednání deklaračního shromáždění; podle zápisu z předporady byli její účastníci informováni o uznání prozatímní čs. vlády v Paříži, neměli však žádné informace o událostech v Praze 28. října 1918. Ze tří návrhů, diskutovaných na předporadě (a) samostatný stát slovenského národa, b) odtržení Slováků a Slovenska od Uher a připojení Slovenska a Slováků k československému státu, c) slovenský národ je součástí československého národa, pro který se žádá úplná nezávislost) byl po určité modifikaci jako základ návrhu deklarace přijat třetí návrh, jehož autorem byl evangelický farář Samuel Zoch. Podle prvních ustanovení deklarace, přijaté odpoledne deklaračním shromážděním, nabyla legitimitu vystupovat a konat ve jménu (česko-slovenského) národa (žijícím v hranicích

existující právní stav, tj. zejména že Slovensko je od vzniku Československa jeho neoddělitelnou součástí.³⁶

Slovensko se tedy nestalo teritoriální součástí nově vzniklého československého státu připojením, nebo spojením s českými územími. Představitelé slovenského lidu neudělali žádný projev národní vůle, podle kterého by se s českými zeměmi jako s osobitým územím sjednotili. Československý stát nevznikl ani dohodou (či smlouvou) mezi představiteli českého a slovenského národa, Slovensko se na základě dohody nepřipojilo k Česku a nedošlo ani ke sloučení území do nového státu. **Právním konstituováním čs. státu se Slovensko stalo jeho „územní částí“**, nikoliv sui generis samostatným útvarem. Slovenský národ byl součástí československého národa, nikoliv samostatným národem a nositelem sebeurčovacího práva. Sebeurčení československého národa vytvořeného ne jako etnicky jednotného národa, ale jako jednotného subjektu mezinárodního a ústavního práva, bylo sebeurčovacím projevem vůle tohoto subjektu práva. Martinská deklarace neznamenal pouze přihlášení se ve jménu slovenského národa k právně již existujícímu státu, ale měla i právní význam a mezinárodněprávní i ústavněprávní relevanci. Byl to projev vůle slovenského národa, který dovršil projevy vůle národa československého, vyslovené předtím Československou národní

Uherska) výlučně Slovenská národní rada (SNR). Další část deklarace obsahovala určitou dvoustupňovou definici národa, přičemž slovenský národ se prohlašuje v prvním stupni za existující, ale přitom za národ, který byl řečově i kulturně-historicky částí jednotného česko-slovenského národa, pro který se na druhém stupni v deklaraci žádalo „neomezení samourčovací právo na základě úplné nezávislosti“. Čtvrtý bod deklarace ve své **první redakci** (tzn. schválené odpoledním deklaračním shromážděním) obsahoval požadavek, aby slovenský národ měl samostatné zastoupení na budoucí mírové konferenci a tam měl právo rozhodovat o novém uspořádání národních států v Evropě, tzn. byl by subjektem mezinárodního práva, v důsledku čehož by případný společný čs. stát zřejmě musel vzniknout mezinárodní smlouvou, jejímiž subjekty by byly český a slovenský národ. Poté, co po skončení jednání shromáždění dorazil do Martina z Budapešti člen výkonného výboru SNR Milan Hodža, a informoval o kapitulaci Rakousko-Uherska, jakož i o již proběhnutším vyhlášení československého státu, **bylo znění deklarace korigováno**. Především byl, jako překonaný událostmi, vypuštěn čtvrtý bod deklarace o zastoupení slovenského národa na mírové konferenci a do druhého bodu deklarace byl vsunut doplňující text, vyjadřující souhlasnou vůli s „nově utvořeným mezinárodně právním stavem, který dne 18. října formuloval prezident Wilson a který dne 27. října uznal rakousko-uherský ministr zahraničí“. Na předporadě ani na deklaračním jednání **se neřešila otázka autonomie Slovenska v ČSR**. Předporada akceptovala doporučení českých politiků, aby se vzhledem na mocnostmi uznanou právní jednotu národů a území v deklaraci nezdůrazňovalo osobité postavení Slovenska, a zejména jeho autonomie, s tím, že tato se uspořádá následně vnitrostátně. Téhož dne večer přijal výkonný výbor SNR informace o konstituování čs. státu, včetně toho, že Slovensko je jeho právně neoddělitelnou součástí. (BEŇA, Slovensko a vznik ČSR (1918), 2018, stránky 420 - 422).

- Zápis z předporady v BEŇKO, J. et al. (eds.): Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti I., s. 506 - 507.
- Zápis z deklaračního shromáždění v BEŇKO, J. et al. (eds.): Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti I., s. 509 - 511.
- Korigovaný text Deklarace v BEŇKO, J. et al. (eds.): Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti I., s. 513 - 514, nebo GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1914 - 1945, I. díl, s. 41 - 42.
- Jmenný seznam 105 účastníků deklaračního shromáždění v ZEMKO, Milan - BYSTRICKÝ, Valerián (eds.): Slovensko v Československu 1918 - 1939, 2004, s. 547 - 548.

³⁶ BEŇA, J.: Slovensko a vznik ČSR, c.d., s. 420.

radou (resp. prozatímní československou vládou v Paříži) a Národním výborem československým. Symbolicky pak bylo konstituování československého státu dovršeno předáním Deklarace slovenského národa z rukou tříčlenné delegace SNR, vedené Ivanem Dérerem,³⁷ do rukou představitelů Národního výboru československého v Praze (dne 1. listopadu 1918),³⁸ čímž podle stanoviska revolučního Národního shromáždění přešla pravomoc SNR na toto shromáždění a na československou vládu v Praze.³⁹

Následující den po přijetí Martinské deklarace, tj. **31. října 1918**, přijal **výkonný výbor SNR**⁴⁰ po delší rozpravě, jejímž podkladem byl návrh zákona o uspořádání přechodných poměrů na Slovensku,⁴¹ na návrh předsedy SNR Matúše Duly **usnesení**, které doplnilo deklaraci tím, že precizovalo status Slovenska v československém státě a které obsahovalo formulaci, na kterou se v budoucnu odkazovaly některé slovenské návrhy na úpravu státoprávního uspořádání:⁴²

*„Vyslovuje se, že po uplynutí přechodné doby, nejdéle do deseti let, upraví se státoprávní poměr dosud v Uhersku žijící větve našeho národa domluvou mezi legálními zástupci ze Slovenska z jedné strany, z Čech, Moravy a Slezska z druhé strany.“*⁴³

1.2 SLOVENSKO V PRVNÍ ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLICE (1918 – 1938)

Český lid přijal vyhlášení suverénního československého státu s nadšením, které bylo doprovázeno poměrně silnou vlnou nacionalismu. Ten postihl zejména německé obyvatelstvo českých zemí, které bylo vyhlášením Československa zaskočeno a jehož politická reprezentace usilovala o zachování spojení s „mateřským“ Rakouskem. V pohraničních oblastech došlo k jednostrannému vyhlášení čtyř německých provincií, formálně stojících mimo československý stát, které byly ještě před koncem roku 1918 násilně obsazeny

³⁷ Ivan Dérer – slovenský sociálně demokratický politik, stoupenec T. G. Masaryka a čechoslovakismu. (Ivan Dérer, In: cs.wikipedia.org [online]. [cit. 2018-12-30]. Načteno z https://cs.wikipedia.org/wiki/Ivan_Dérer).

³⁸ GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1914 - 1945, I. díl, s. 41.

³⁹ BEŇA, J.: Slovensko a vznik ČSR, c.d., s. 417 – 421.

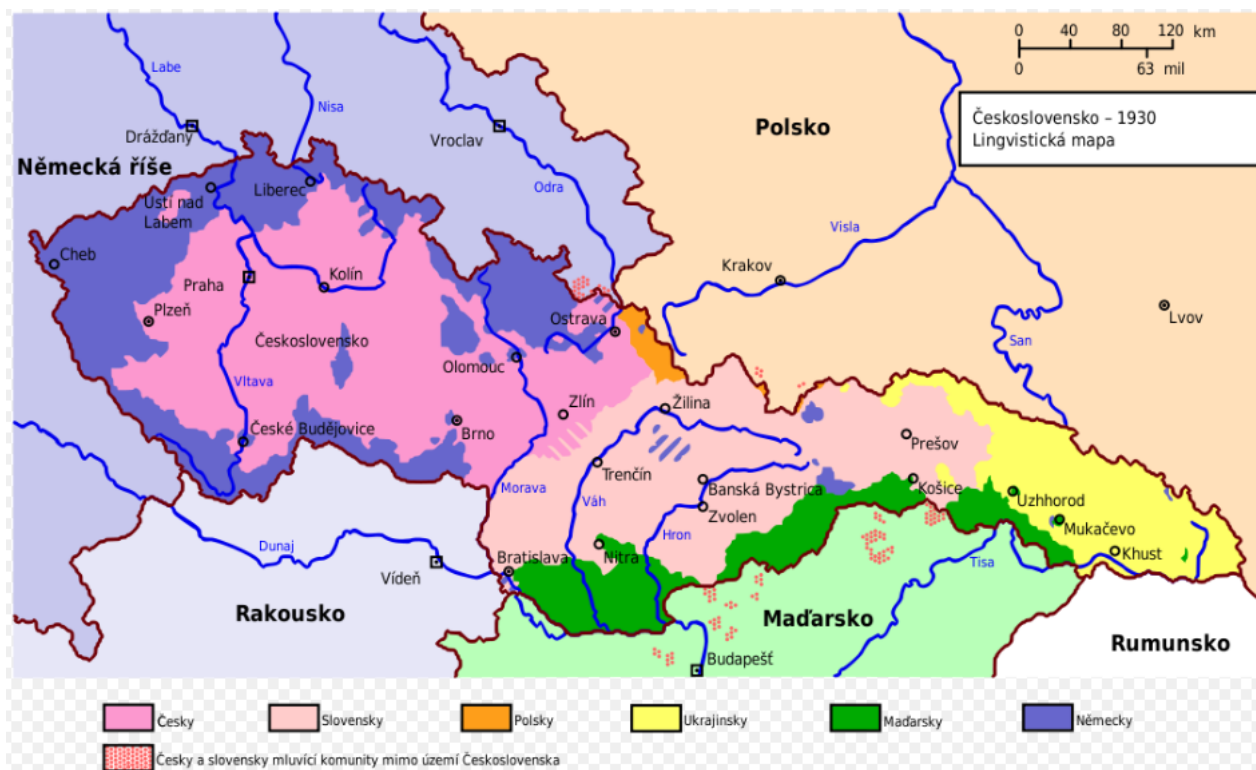
⁴⁰ 12členný výbor SNR zvolila ze svého středu 20členná SNR, zvolená na deklaračním shromáždění 30. 10. 1918. Jmenný seznam členů v ZEMKO, M. – BYSTRICKÝ, V. (eds.): Slovensko v Československu 1918 – 1939, s. 549.

⁴¹ Autorem návrhu zákona byl Ferdinand Pantůček, t. č. rada Správního soudního dvora ve Vídni, později první prezident čs. Nejvyššího správního soudu (1918 – 1925). (Ferdinand Pantůček. In: cs.wikipedia.org [online]. [cit. 2018-12-30]. Načteno https://cs.wikipedia.org/wiki/Ferdinand_Pantůček). Návrh do Martina z Vídně přivezl Ivan Dérer. (BEŇKO, J. et al. (eds.): Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti I., s. 38). Text Pantůčkova návrhu byl uveřejněn v časopise Naše revoluce, roč. VII (1932), str. 174 – 185.

⁴² BEŇA, J.: Slovensko a vznik ČSR, c.d., s. 422.

⁴³ Zápis z jednání výkonného výboru SNR 31. října 1918 v BEŇKO, J. et al. (eds.): Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II., s. 38 – 39.

československým vojskem a byla v nich zavedena československá správa. Český entuziasmus z vyhlášení Československa a počáteční odpor Němců vůči němu poznamenaly vztahy Čechů a Němců na další desetiletí.⁴⁴

Obrázek 1: Jazyková mapa ČSR (1930)⁴⁵

	Počet osob	%
Češi	7 615 010	49,99
Němci	3 358 559	22,05
Slováci	2 479 381	16,28
Maďaři	757 001	4,97
Ukrajinci	636 384	4,18
Židé	213 684	1,41
Poláci	105 676	0,69
Ostatní	65 283	0,43
Celkem	15 230 978	100,00

Tabulka 1: Národnosti Československa (1937)⁴⁶

⁴⁴ VODIČKA, K. – CABADA, L.: Politický systém České republiky, s. 24 – 25.

⁴⁵ První republika, In: cs.wikipedia.org [online]. [cit. 2019-01-13].

Načteno z https://cs.wikipedia.org/wiki/První_republika.

⁴⁶ SCHENK, Hans: Die böhmischen Länder - Ihre Geschichte, Kultur und Wirtschaft. Historische Landeskunde – Deutsche Geschichte im Osten, 1998, s. 90.

Na Slovensku byla situace v době vyhlášení Československa obzvlášť nepřehledná. Maďarská armáda držela svoji dosavadní „Horní zemi“ stále pevně ve své moci; slovenské obyvatelstvo se chovalo spíše pasivně a nechalo za sebe mluvit své politické představitele.

První pokus o konsolidaci situace na Slovensku v intencích nově vzniklého státu představovala tzv. dočasná **skalická vláda**, kterou 4. listopadu 1918 jmenoval a na Slovensko vyslal Národní výbor v Praze. „Vládu“ tvořili čtyři pověřenci NV, označovaní také jako vládní komisaři: Vavro Šrobár, Pavol Blaho, Ivan Dérer a Anton Štefánek.⁴⁷ První poradu měli 4. listopadu, odkud se přes Holíč přesunuli do (Uherské) Skalice, kde 6. listopadu na veřejném shromáždění vyhlásili československý stát a dočasnou slovenskou vládu na osvobozeném území. Činnost „skalické vlády“, která během svého krátkého působení byla pod tlakem postupujícího maďarského vojska, ukončila její demise 15. listopadu, poté, co 14. listopadu Národní shromáždění v Praze ustanovilo první československou vládu.⁴⁸ Moc na Slovensku se poté neúspěšně snažila získat Slovenská národní rada. Odmítla totiž podmínku maďarské vlády, s níž koncem listopadu v Budapešti vyjednávala, a sice souhlasit s odchodem zbývajících československých vojsk ze Slovenska.⁴⁹

Prosazení suverenity nového státu si proto vyžádalo uplatnění dalších skutečně nestandardních, mimořádných opatření. Obsahoval je zákon č. 64/1918 Sb. z. a n. ze dne 10. prosince 1918, o mimořádných opatřeních na Slovensku,⁵⁰ jehož první paragraf doplnil recepční zákon č. 11/1918 Sb. o derogační výhradě, rušící státoprávní ustanovení uherského státu o příslušnosti Slovenska k tomuto již zaniklému státu.⁵¹ Československá vláda se usnesla na jmenování Vavro Šrobára prvním ministrem s plnou mocí pro správu Slovenska už 7. prosince 1918,⁵² a následně jej podle zákona č. 64/1918 Sb. pověřila vykonáváním

⁴⁷ Funkce ve skalické vládě byly rozděleny takto: V. Šrobár: předseda, spojení s NV v Praze, otázky politické a finanční, zdravotnické, církevní a případné diplomatické vyjednávání s Maďary. Již 6. 11. byl povolán zpět do Prahy, od 14. 11. členem Kramářovy čs. vlády. P. Blaho: správa, jmenování úředníků, organizování místních národních výborů, zemědělství a zásobování obyvatelstva. I. Dérer: vojsko a četnictvo, železnice, pošta a telegrafní služba. Od 14. 11. člen NS v Praze. A. Štefánek: školství, tisk, zapisovatel. Od 14. 11. člen NS v Praze. (ZEMKO, M. – BYSTRICKÝ, V. (eds.): Slovensko v Československu 1918 – 1939, s. 596).

⁴⁸ KRAJČOVIČOVÁ, Natália: Začleňovanie Slovenska do Československej republiky (1918 – 1920). In: ZEMKO, Milan – BYSTRICKÝ, Valerián (eds.): *Slovensko v Československu*, 2004, s. 70 – 71).

⁴⁹ MORÁVEK, Jaroslav: Otázka ústavněprávního postavení Slovenska – několik pohledů zpět. In: časopis *Právník*, 1968, s. 718. (dále citováno jako „MORÁVEK, J.: Otázka ústavněprávního postavení Slovenska – několik pohledů zpět“).

⁵⁰ Znění zákona v BENKO, J. et al. (eds.): Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II., s. 68 – 70).

⁵¹ BEŇA, Jozef: Slovensko a meziválečné Československo (1918 - 1938). In: SCHELLE, Karel – TAUCHEN, Jaromír (eds.): *Encyklopedie českých právních dějin, XII. svazek, Sa – Smlouva ná*, 2018, str. 442. (dále citováno jako „BEŇA, J.: Slovensko a meziválečné Československo“).

⁵² BENKO, J. et al. (eds.): Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II., s. 68.

mimořádných pravomocí v zákoně stanovených.⁵³ Tento politik, který byl na Slovensku představitelem spíše okrajového politického proudu, a vedle toho evangelík, pak na Slovensku polodiktátorskými prostředky – např. suspendováním samosprávných orgánů – prosadil „pražskou“ politiku.⁵⁴ Jeho zásahy byly namířeny jak proti maďarskému obyvatelstvu a jeho představitelům, tak i proti katolické církvi a politickému klerikalismu. Pro stabilizaci situace byla zřejmě řada z opatření nezbytná, dlouhodobě však vyvolávala velkou frustraci obyvatelstva, která se později projevila příklonem k radikálnímu klerikalismu (tj. k některým křídům Hlinkovy slovenské ľudové strany),⁵⁵ ale také k bolševické Komunistické straně Československa. Celostátní, československé (prakticky jen přejmenované české) politické strany se naopak na Slovensku vůbec neprosadily, což výrazně stěžovalo komunikaci a spolupráci mezi českou a slovenskou částí státu. K výrazné podpoře antisystémových stran na Slovensku (i Podkarpatské Rusi)⁵⁶ přispívala také složitá sociální a hospodářská situace, které zde byla v porovnání s českými zeměmi významně horší a kterou se meziválečným vládám nepodařilo uspokojivě vyřešit. Tíživý byl také nedostatek vzdělaných a současně státu loajálních státních zaměstnanců,⁵⁷ který byl řešen příchodem Čechů, kteří se místnímu

⁵³ Ministr s plnou mocí pro Slovensko působil od 12. 12. 1918 do 4. 2. 1919 v Žilině, poté se sídlem ministra a jeho úřadu stala Bratislava (tehdy ještě s názvem Poszony, resp. Pressburg). Výkonný aparát – Úřad ministra – se skládal ze 14 referátů, jejichž struktura odpovídala struktuře rezortních ministerstev československé vlády v Praze. Referáty vedli jmenovaní vládní referenti, kteří byli v postavení ministerských radů příslušných rezortních ministerstev, s funkcí referenta pro Slovensko. Vládní referenty jmenoval ministr pro správu Slovenska samostatně, ve své výlučné kompetenci. (Srv. BEŇA, J.: Slovensko a meziválečné Československo, c. d., s. 443 – 445 a VOJÁČEK, Ladislav: Počátky nařizovací činnosti ministra s plnou mocí pro správu Slovenska (1918 až konec dubna 1919). In: *Právněhistorické studie* 36, 2003, s. 113).

⁵⁴ Mj. zrušil nařízením z 23. ledna 1919 také Slovenskou národní radu. (BARTLOVÁ, Alena: Návrhy slovenských politických stran na zmenu štátoprávneho usporiadania ČSR v rokoch 1918-1935. In: ZEMKO, M. – BYSTRICKÝ, V. (eds.): Slovensko v Československu 1918 – 1939, 2004, s. 130. Dále citováno jako „BARTLOVÁ, A.: Návrhy slovenských politických stran na zmenu štátoprávneho usporiadania ČSR“).

⁵⁵ Slovenská ľudová strana (SLS), od r. 1925 na počest svého dlouholetého předsedy Hlinkova slovenská ľudová strana (HSLS), vznikla v prosinci 1918 z katolického křídla (slovenské) Národní strany. Program i praktická politika HSLS byly nesené myšlenkou svébytnosti slovenského národa, odmítala čechoslovakismus. Opírala se zejména o katolické a národně orientované voličstvo. Ve svých autonomistických snahách argumentovala zejména Pittsburskou dohodou, z níž dovozovala právo Slovenska na autonomii. Stranickou elitu HSLS představovali především katoličtí kněží, z nichž nejvýznamnější byli Andrej Hlinka a Jozef Tiso; nacistické křídlo strany reprezentovali Vojtech (Béla) Tuka a Alexander Mach. (VODIČKA, K. – CABADA, L.: Politický systém České republiky, s. 37 – 38).

⁵⁶ K Československu bylo na základě poválečných jednání připojeno také území, označované za Podkarpatskou Rus. Šlo o národnostně smíšené území, jehož obyvatelstvo se hlásilo zejména k rusínské, ukrajinské (maloruské), maďarské a polské národnosti. Hlavní význam Podkarpatské Rusi pro Československo spočíval v její geostrategické poloze – připojením získalo Československo společnou hranici se spojeneckým Rumunskem, na druhé straně bylo znemožněno přímé spojení mezi Polskem a Maďarskem, se kterými se Československo ocitlo již v letech 1918 a 1919 ve válečném konfliktu. (VODIČKA, K. – CABADA, L.: Politický systém České republiky, s. 26).

⁵⁷ Na zabezpečení normálního chodu státní správy bylo na řídicí místa v 16 župních, 94 služných (tj. okresních) a 34 městských úřadech potřeba minimálně 500 úředníků s právníkem vzděláním. Na úřady v obcích bylo třeba 996 úředníků, kteří úřadovali pro celkově 3542 obcí. V uherské státní správě podle statistiky z roku 1910 bylo činných jen 154 Slováků, což bylo 2,5 % z celkového počtu úřednictva. (BEŇA, J.: Slovensko a meziválečné Československo, c. d., s. 450).

obyvatelstvu mnohdy jevíli jako „kolonizátoři.“ Tento pocit byl umocňován i tím, že Češi na Slovensko přicházeli také jako vojáci, policisté a četníci, tedy příslušníci represivních složek. Ve třicátých letech se problém ještě více zkomplikoval, když se o své místo přihlásila mladá generace, která ovšem nenacházela uplatnění kvůli českým státním zaměstnancům, kteří přišli v předchozím desetiletí. Viníkem se postupně pro významnou část slovenského národa stával centralizovaný stát řízený Čechy.⁵⁸

Po přijetí Ústavy⁵⁹ Československé republiky (ČSR) 29. února 1920 ztratilo ministerstvo pro správu Slovenska politicky své opodstatnění a dostalo se i do nesouladu s přijatou ústavou. Slovensko jako celek, teritoriálně-personální jednotka a národně-územní útvar, který „přešel do správy československého státu“, nemělo náležitý správní⁶⁰ ani ústavněprávní statut.⁶¹ (Zjednodušeně řečeno: ústava z r. 1920 pojem Slovensko vůbec neznala.)

Snahy představitelů umírněných, neautonomistických, slovenských stran (SNS⁶² vedená Emilem Stodolou,⁶³ slovenští agrárníci vedení Milanem Hodžou, slovenští sociální demokraté, reprezentovaní Ivanem Dérerem) o prosazení postupného vývoje samosprávy, od místní, regionální (v obcích, okresech a župách), který by vyústil do administrativní autonomie Slovenska v ČSR, jejímž právním základem by byl již platný zákon č. 126/1920 Sb. z. a. n., o zřízení župních a okresních úřadů,⁶⁴ se nepodařilo uskutečnit. Přispělo to k růstu protičeských nálad na Slovensku a k nárůstu hlasů voličů pro autonomistický program

⁵⁸ VODIČKA, K. – CABADA, L.: Politický systém České republiky, s. 25 – 27.

⁵⁹ Zákon č. 121/1920 Sb. z. a. n. ze dne 29. února 1920, kterým se uvozuje Ústavní listina Československé republiky. Text v GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1914 - 1945, I. díl, s. 71 - 106.

⁶⁰ Za Rakousko-Uherska na Slovensku existovala tzv. „municipia“, tj. tzv. „komitáty“ (župy, stolice, dělené na okresy) a města s právem municipálním. V čele municipia stál „vrchní župan“ jmenovaný (uherským) ministrem vnitra. Působily v nich „municipální výbory“ (s jistými samosprávnými kompetencemi) a „správní výbory“. Po vzniku ČSR byly na základě zákona č. 64/1918 Sb. ministrem pro správu Slovenska jmenováni noví župani, kteří pak místo municipálních výborů jmenovali „administrativní výbory“. Zákonem č. 210/1920 Sb. z. a. n. ze dne 22. 3. 1920, o prozatímní úpravě správy politické na Slovensku, byla poté vláda zmocněna, aby sloučila několik žup, resp. jejich částí, upravoval obvody okresů, měnila statusy měst atd. Vláda to provedla svým nařízením č. 361/1920 Sb. z. a. n. z 21. 5. 1920. (GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1914 - 1945, I. díl, s. 131).

⁶¹ BEŇA, J.: Slovensko a meziválečné Československo, c. d., s. 464.

⁶² Do r. 1922, kdy se do jejího vedení dostali autonomisticky orientovaní politici.

⁶³ Mj. autor koncepce „O samosprávě Slovenska“ z r. 1921.

⁶⁴ Zákon č. 126/1920 Sb. z. a. n., o zřízení župních a okresních úřadů, nenabyl v českých zemích nikdy účinnosti. Na Slovensku nabyl účinnosti na základě nařízení č. 310/1922 Sb. z. a. n. ze 26. 10. 1922, „kterým sa zavádza župné sriadenie v niektorých častiach územia republiky Československej“, které stanovilo, že zákon č. 126/1920 Sb. nabývá účinnosti „dňom 1. januára 1923 v území republiky Československej, ktoré zahrnuje v sebe župy XV – XX uvedené v prílohe zákona...“ Volby do župních zastupitelstev se pak konaly 30. 9. 1923. (GRONSKÝ Ján: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1914 - 1945, I. díl, 2005, str. 131 - 148). Zákon výslovně předvídal možnost vytvoření zemského župního svazu na území Slovenska, v jehož čele by stál (nepřímo) volený zemský výbor, jakožto substitut celoslovenského zastupitelského orgánu. (BEŇA, J.: Slovensko a meziválečné Československo, c. d., s. 470).

Slovenské ľudové strany (SLS, od r. 1925 s přívlastkem Hlinkova, tj. HSLS), která v parlamentních volbách v r. 1925 na Slovensku s přehledem zvítězila.⁶⁵ Po tříměsíčních jednáních vstoupila HSLS do vlády (tzv. panské koalice) za příslib reformy politické správy, ve které HSLS viděla první krok k autonomii Slovenska. Tato vláda přijala zákony, kterými se rušilo župní zřízení a zavádělo zemské zřízení v celé ČSR.⁶⁶ Tím se (po deseti letech existence ČSR) Slovensko stalo samostatným správně-teritoriálním útvarem a pojmem, který znala i československá legislativa. Historický a zeměpisný útvar Slovensko, bývalé Horní Uhersko, se 1. července 1928 konstituovalo správně-teritoriálně na Slovenskou zemi, na právní osobnost. Jako subjekt veřejného práva měla slovenská země svůj sněm, svého prezidenta⁶⁷ (jmenovaného prezidentem ČSR a ve své činnosti podřízeného ministerstvu vnitra ČSR), zemský úřad. Většina agendy zrušeného ministerstva s plnou mocí pro správu Slovenska a bývalých žup přešla na zemské orgány.⁶⁸

Vedle výše nastíněných evolučních představ o dosažení administrativní autonomie v rámci ČSR se objevovaly také návrhy na politickou (zákonodárnou) autonomii⁶⁹ Slovenska, které byly až na výjimky vždy spojeny s činností (Hlinkovy) slovenské ľudové strany. V tomto bodě HSLS navázala na program Slovenské národní strany (SNS),⁷⁰ jediné slovenské

⁶⁵ HSLS získala 489 111 hlasů (34,3 %, 23 poslaneckých mandátů). Druhé místo na Slovensku obsadila vládní agrární strana s 248 034 hlasy (17,4 %, 12 mandátů), třetí byla Komunistická strana Československa s 198 111 hlasy (13,9 %, 7 mandátů). Viz tabulku „Výsledky volieb na Slovensku“ v ZEMKO, M. – BYSTRICKÝ, V. (eds.): Slovensko v Československu 1918 – 1939, s. 560.

⁶⁶ Území státu se rozdělilo na čtyři země: Českou, Moravskoslezskou, Slovenskou a Podkarpatskou. Příslušný zákon č. 125/1927 Sb. z. a n. ze dne 14. července 1927, o organizaci politické správy (tzv. organizační zákon), byl formálně novelou tzv. župního zákona č. 126/1920 Sb., ale v podstatě šlo o zákon nový. (GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1914 - 1945, I. díl, s. 199 - 228).

⁶⁷ Prvním slovenským zemským prezidentem se stal po dlouhých jednáních kandidát HSLS Ján Drobný. Pro HSLS to nebyl příliš velký úspěch, protože její koaliční partneři (mezi nimi zejména agráři, kteří vedli ministerstvo vnitra), vybrali nejslabšího právníka ze tří kandidátů, které HSLS navrhla. Navíc jej obklopili zkušenými úředníky s dlouhodobou praxí a v podstatě jej učinili závislým na jejich pomoci a radách. (BARTLOVÁ, A.: Návrhy slovenských politických stran na zmenu štátoprávneho usporiadania ČSR, c. d., s. 155).

⁶⁸ BEŇA, J.: Slovensko a meziválečné Československo, c. d., s. 464 – 465.

⁶⁹ Z historického hlediska byl autonomismus v první republice jen pokračováním slovenského autonomistického programu v rámci Uher. I v Československu autonomismus vyvěral z poznání, že samotná filozofická koncepce vzniku nového státu není taková, aby se s ní slovenský národ jako celek mohl ztotožnit. Autonomismus vycházel již ze samotného faktu, že už v této době určité kruhy slovenské společnosti (především katolické) pociťovaly svou identitu jako odlišnou od identity české či československé. (RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, s. 80).

⁷⁰ Politický program SNS byl velmi podobný programu Hlinkovy SLS, hlavní rozdíl spočíval v její náboženské bázi – SNS byla orientovaná na voliče evangelického vyznání. V roce 1932 se s HSLS a dvěma menšími politickými subjekty – polským a ukrajinským – dohodla na vytvoření Autonomního bloku, jehož volebním programem bylo dosažení autonomie pro Slovensko a Podkarpatskou Rus. Po volbách se blok kvůli neshodám při dělení získaných mandátů rozpadl. Hlavním představitelem SNS byl básník a evangelický pastor Martin Rázus (předseda strany v letech 1929 – 1937). (VODIČKA, K. – CABADA, L.: Politický systém České republiky, s. 38).

politické strany v Uhersku, která měla už od r. 1861 státoprávní cíl usilovat o autonomii Slovenska v Uhrách.

Prvním takovým návrhem, který se odvolával na usnesení výkonného výboru SNR z 31. října 1918, byl návrh poslance Ferdinanda Jurigy, který už 14. listopadu 1918 předložil svým kolegům ve slovenském poslaneckém klubu⁷¹ NS. Návrh v podobě zákonné osnovy (tj. návrhu zákona) kombinoval zásadu československé státní jednoty s návrhem na administrativní a politickou autonomii pro slovenskou větev československého národa. Jurigův návrh odmítli už slovenští poslanci (nedostal se tedy ani na pořad jednání NS), a to zejména kvůli aktuálnímu ohrožení státu vpádem maďarské armády na Slovensko.⁷²

Nebezpečím pro integritu čs. státu byla v té době také cesta Andreje Hlinky na mírovou konferenci do Paříže, kterou inicioval jeho spolupracovník František Jehlička.⁷³ Během cesty, kterou spolu s dalšími členy delegace podnikli v září 1919,⁷⁴ F. Jehlička vypracoval francouzsky psaný dokument nazvaný „*Za mír ve střední Evropě - Memorandum Slováků pro mírovou konferenci*“.⁷⁵ Memorandum obsahovalo výčet stížností na chování Čechů na Slovensku, odvolávalo se na Pittsburskou dohodu, kterou vyhlášovalo za jakousi „zlatou bulu“, za nadústavní normu, která by měla být inkorporována do ústavy ČSR, a požadovalo vypsání referenda o setrvání Slovenska v ČSR, či jeho návratu do Maďarska. A. Hlinka, který

⁷¹ Všichni slovenští poslanci tvořili formálně jeden slovenský poslanecký klub, jehož předseda byl zároveň místopředsedou NS. Tuto funkci zastával nejprve Metod Bella a po něm od 11. července 1919 Matúš Dula. Členy tohoto klubu ovšem nebyli výhradně Slováci, ale i někteří Češi. Šlo většinou o osobnosti, které nepatřily k žádné české politické straně, jež by je byla ochotna nominovat do NS, avšak jejichž účast v tomto zákonodárném orgánu byla z těch či oněch příčin považována za žádoucí. Tak se stali členy slovenského klubu např. Edvard Beneš či Alice Masaryková. Teoreticky měly být v NS zastoupeny všechny politické směry, nicméně V. Šrobár jako stoupenec tzv. hlasistického směru jmenoval do NS především stoupence různých pokrokových proudů, jako byli hlasisté, sociální demokraté a stoupenci agrárního proudu. Slabší bylo naproti tomu zastoupení Slovenské národní strany a především katolické Slovenské ľudové strany (SLS) vedené Andrejem Hlinkou. (RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, s. 79). Jmenný seznam členů slovenského klubu v NS a jejich zastoupení v orgánech NS v ZEMKO, M. – BYSTRICKÝ, V. (eds.): Slovensko v Československu 1918 – 1939, s. 550 – 552.

⁷² BEŇA, J.: Slovensko a meziválečné Československo, c. d., s. 460.

Srv. BARTLOVÁ, A.: Návrhy slovenských politických strán na zmenu štátoprávného usporiadania ČSR, c. d., s. 127 – 128.

⁷³ František Jehlička (1879 – 1939) – katolický kněz, původně činný ve slovenském národním hnutí. Poslanec uherského sněmu za SLS, vzdal se mandátu za místo profesora na teologickém institutu v Budapešti. V r. 1919 se stal poslancem československého NS a blízkým spolupracovníkem A. Hlinky. Na rozdíl od autonomisticky orientovaného Hlinky byl Jehlička stoupencem promaďarské, respektive prouherské orientace, později přímo maďarským agentem. (RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, s. 81).

⁷⁴ Tzn. v pro existenci ČSR kritickém období, neboť cca rok před uzavření Trianonské mírové smlouvy s Maďarskem a půl roku poté, co Maďarsko přijalo 11. 3. 1919 zvláštní zákon č. XXX/1919 o autonomii Slovenska ve snaze připojit tímto způsobem Slovensko zpět k Uhrám, resp. k Maďarsku. (BEŇA, J.: Slovensko a meziválečné Československo, c. d., s. 460).

⁷⁵ Český překlad textu memoranda v RYCHLÍK, Jan: Češi a Slováci ve 20. století I., Bratislava 1997, dok. 3, s. 294 – 300.

francouzský text podepsal, aniž by mu – francouzštinu neovládaje – rozuměl, později tvrdil, že byl Jedličkou podveden, neboť neměl v úmyslu žádat referendum, ale toliko autonomii v rámci Československa. F. Jedlička nechal v Paříži memorandum rozšířit mezi účastníky konference, k nimž se však slovenská delegace nedostala a po intervenci čs. ministra zahraničí E. Beneše byla z Francie vyhoštěna. Po návratu do ČSR byl A. Hlinka zadržen a vyšetřován, propuštěn byl až po získání nového poslaneckého mandátu ve volbách r. 1920.⁷⁶

Prozatímní ústava (zákon č. 37/1918 Sb. z 13. listopadu 1918) postavení Slovenska nijak neřešila. Tato otázka se poprvé objevila – byť pouze marginálně – až při přípravě definitivní ústavy.⁷⁷ Ústava byla od počátku koncipována jako ústava centralistická, autonomní postavení se předpokládalo jen pro Podkarpatskou Rus, protože to Československu ukládala „malá“ saint-germainská smlouva.⁷⁸ SLS nepochybně již tehdy o autonomii usilovala.⁷⁹ V otázce autonomie však byli ľudáci v menšině nejen ve vztahu k českým poslancům, ale i v rámci samotného slovenského poslaneckého klubu. Většina slovenských politiků totiž tehdy

⁷⁶ RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, s. 81 - 82.

Srv. BEŇA, J.: Slovensko a meziválečné Československo, c. d., s. 469, a vyjádření A. Hlinky z 29. 9. 1918 v BEŇKO, J. et al. (eds.): Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II., s. 100 - 105).

⁷⁷ Vlastní návrh osnovy ústavy vypracoval JUDr. Jiří Hoetzel, šéf legislativního odboru ministerstva vnitra, a to na politickou objednávku agrárního ministra vnitra a pozdějšího dlouholetého předsedy vlády Antonína Švehly. J. Hoetzel při jednání opakovaně prosazoval do textu Švehlovy připomínky. Vedle J. Hoetzela se práce užšího výboru zúčastnil ještě tvůrce prozatímní ústavy Alfréd Meissner, který byl předsedou ústavního výboru NS, profesor ústavního práva František Weyr a JUDr. František Hnídek. Hoetzelova osnova byla vzata za základ, avšak během jednání doznala poměrně značných změn, které vyplývaly z rozdílných politických názorů a zájmů členů výboru. Osnova byla před projednáváním jednotlivých paragrafů předjednávana nejprve v užším subkomitétu, jenž byl teoreticky šestičlenný (dr. Bouček, dr. Stránský, dr. Hnídek, dr. Meissner, dr. Medvecký, dr. Novotný), ale se kterým spolupracovali úzce i F. Weyr a J. Hoetzel, takže v praxi jej tvořilo vlastně osm osob. Za slovenský klub byl v subkomitétu (užším výboru) členem dr. Karol Medvecký, někdejší tajemník Slovenské národní rady. Slovenská ľudová strana, stojící již tehdy na pozicích autonomismu, nebyla v užším výboru samostatně zastoupena. (RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914 - 1992, s. 83).

⁷⁸ Minoritní saintgermainská smlouva (nebo též Malá saintgermainská smlouva) je zkrácené označení Smlouvy mezi čelnými mocnostmi spojenými i sdruženými a Československem, podepsaná v Saint-Germain-en-Laye dne 10. září 1919, kterou byla Podkarpatská Rus začleněna do Československa. Československo se zavázalo vytvořit z Podkarpatské Rusi autonomní jednotku (splněno až v prosinci 1938), vytvořit zvláštní sněm (volby do sněmu proběhly až 12. února 1939) a poskytnout všem obyvatelům úplnou a naprostou ochranu jejich života a jejich svobody. Mírová smlouva nestanovovala lhůtu k provedení autonomie, ani sankci za její nenaplnění. (Saintgermainská smlouva (1919, minoritní), In: cs.wikipedia.org [online]. [cit. 2019-04-03].

Načteno z [https://cs.wikipedia.org/wiki/Saintgermainská_smlouva_\(1919,_minoritní\)](https://cs.wikipedia.org/wiki/Saintgermainská_smlouva_(1919,_minoritní))).

Výňatek z textu smlouvy v GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1914 - 1945, I. díl, 2005, s. 43 – 44.

⁷⁹ Např. 23. ledna 1920 vystoupil v NS poslanec SLS Ferdinand Juriga, který již koncem roku 1918 vypracoval návrh autonomie Slovenska a předložil jej slovenskému klubu, kde však nezískal podporu. Nyní se v plénu sněmovny vyslovil nejen pro autonomii, ale přímo pro federativní uspořádání republiky. Zároveň ovšem uznal, že tento požadavek by byl v současnosti nerealný, a proto byl ochoten odložit jej na pozdější dobu: „Většina amerických Slováků stojí na stanovisku, že Pittsburghská dohoda časem má být splněná. My to netvrdíme, ani američtí Slováci to netvrdia, a ani legionári, že to má být hned. Dobře vieme, že sme dnes na to slabí.“ (RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, s. 83.

Srv. též MORÁVEK, J.: Otázka ústavněprávního postavení Slovenska – několik pohledů zpět, c. d., s. 719 - 720).

pokládala autonomii Slovenska za momentálně nevýhodnou s ohledem na maďarský revizionismus a nedostatečně konsolidované poměry na Slovensku. Protože politická autonomie byla jasně neprůchodná, snažili se zástupci SLS alespoň prosadit určitou autonomii správní. Spor se v ústavním výboru vedl o to, zda má být v oblasti správy a samosprávy zachováno zemské zřízení, které existovalo v době monarchie, anebo zda mají být země nahrazeny kraji či župami. Kompromisní řešení se našlo v tom, že Československo sice mělo být rozděleno na župy, avšak nad nimi měly být zřízeny na zemské úrovni župní svazy s určitou mírou autonomie. Nakonec poslanci SLS vydali 19. února 1920 zvláštní deklaraci na způsob někdejších českých státoprávních ohrazení v Říšské radě.⁸⁰ Paragrafové znění ústavy dostali poslanci NS teprve 24. února a protože hlasování bylo naplánováno už na 28. únor, neměli čas se k návrhu obsírněji vyjádřit. Rozprava o ústavě začala v pátek 27. února,⁸¹ poslanci SLS v ní samostatně nevystoupili. Zástupce celého klubu slovenských poslanců v rozpravě podpořil přijetí ústavy i doprovodných zákonů, nicméně do budoucna požadavek slovenské autonomie nevyloučil.⁸² Ústava, schválená v neděli 29. února 1920 v časných ranních hodinách v časných ranních hodinách, a pro kterou hlasovali i poslanci SLS, vytvářela z Československa jediný, nedělitelný celek. Pouze Podkarpatská Rus získala autonomní status (§ 3), avšak tato autonomie se během celého trvání první čs. republiky neuskutečnila. Ústava nedávala právo jednotlivým národům oddělit se s částí státního území od republiky a pokusy secese či i pouhá její propagace byly trestné. V tomto směru ČSR převzala staré rakouské a uherské paragrafy trestního zákona o velezradě a v r. 1923 – po atentátu na ministra financí Aloise Rašína – je ještě zpřísnila v zákoně na ochranu republiky č. 50/1923 Sb. V praxi proto žádný slovenský politik ani teoreticky nemohl žádat pro Slováky vlastní stát a odvolávat se

⁸⁰ „Dolupodpisani poslanci slovenskej ľudovej strany sa osvedčujú, že sa oni síce vyjadrili, aby návrhy ústavných zákonov z vyšších záujmov jednohlasne boli prijaté; proti kompromisnému návrhu pána ministra vnútra (totiž krajinské hranice majú byť zachované, samospráva žúp zachovaná, krajinský snem bez legislatívy nad krajinami ustanovený) sa nebudú stavať, s tým však nijako nezavdávajú svoju žiadosť ohľadom samosprávy Slovenska s legislatívnym snemom a želajú si, aby toto pre budúcnosť zabezpečené bolo.“ (SIDOR, Karol – VNUK, František: Andrej Hlinka. 1864 – 1938. Lúč, Bratislava 2008, s. 420 – 421).

⁸¹ Následující den, v sobotu 28. února, bylo k projednání předloženo pět dalších zákonů souvisejících s ústavou, a ačkoliv se původně počítalo, že celý legislativní soubor bude schválen ještě též den, protáhlo se nakonec jednání na celou noc z 28. na 29. února.

⁸² Byl jím sociální demokrat Ivan Markovič, který shrnul problém postavení Slovenska takto: „Klub slovenských poslancov uzniesol sa jednohlasne, že prijíma ústavu ČSR tak, ako ju nateraz dávajú zákony, ktoré sú predmetom nášho pojednávania. To znamená, že Klub slovenských poslancov vidí nateraz zabezpečené potreby samosprávy Slovenska tými ustanovizňami, ktoré sú obsažené v zákonoch, najmä v zákone o župnom zriadení. **Dnešná doba ešte nie je na Slovensku taká, aby sme v podobe širokej krajinskej autonomie (zvýraznil mh)** budovali hrádze medzi jednotlivými krajinami ČSR a najmä, aby sme udržali hrádzu, ktorú postavila medzi naše krajiny naša tisícročná príslušnosť k Maďarsku“. (Stenoprotokol z 125. schůze RNS 27. února 1920. In: psp.cz [online]. [cit. 2019-04-07]. Načteno z: <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/125schuz/s125015.htm>).

přítom na právo národů na sebeurčení, pokud se nechtěl vystavit nebezpečí trestního stíhání. Tím se také situace v letech 1918 – 1938 lišila od poměrů let 1990 – 1992, kdy bylo právo Slováků na odtržení uznáváno. Pokud jde o případnou budoucí přestavbu ČSR na federaci, byla zde sice možnost agitace za takovéto řešení, Slovensko však nemělo možnost samo jej prosadit bez českého souhlasu. Ani v případě, že by totiž stoupenci takovéto vnitřní státoprávní přestavby státu získali na Slovensku podporu všech voličů, nestačilo by to na prosazení návrhu v parlamentu, neboť početně silnější české etnikum mělo pochopitelně i početnější parlamentní zastoupení. Právě poznání, že při neexistenci zákazu majorizace, tedy bez odděleného hlasování českých a slovenských poslanců, nemůže Slovensko prosadit v parlamentě žádný zákon, posílilo již počátkem dvacátých let autonomistické hnutí. Župní zákon (č. 126/1920 Sb.), přijatý společně s ústavou, rovněž zklamal představy slovenských autonomistů. Československo sice bylo rozděleno na celkem 22 žup, přičemž na Slovensku byly zřízeny župy XV – XX, avšak župy byly nakonec zavedeny jen na Slovensku a župní zemský svaz nebyl zřízen vůbec.⁸³

Zajímavá je také otázka zastoupení Slovenska a Slováků v Národním shromáždění. Podle zákona č. 123/1920 Sb. z. a n. (ze dne 29. února 1920, kterým vydává se řád volení do poslanecké sněmovny) bylo Slovensko rozděleno na šest volebních krajů, ve kterých se celkem volilo do poslanecké sněmovny 61 poslanců. Tento počet se nezměnil ani v pozdějších letech. Protože volby se konaly podle systému poměrného zastoupení a volič nemohl ovlivnit pořadí kandidátů, mohly strany s celostátní působností kandidovat na volitelných místech i politiky nebydlící v příslušném volebním kraji, případně přidělovat takovými kandidátům zbývající hlasy z druhého skrutinia. Stávalo se proto, že československé strany kandidovaly na svých kandidátkách ve slovenských volebních krajích i české kandidáty. Podobná situace byla možná i při senátních volbách, kdy se na Slovensku ve čtyřech volebních podle zák. č. 124/1920 Sb. krajích volilo 31 senátorů. Počet slovenských poslanců byl proto v praxi menší než počet křesel, která podle počtu voličů Slovensko obsazovalo. V 1. volebním období (1920 – 1925) ještě tato situace nebyla zřetelná, protože volby nemohly být vykonány na celém území státu a proto bylo zvoleno pouze 281 poslanců. Ve 2. volebním období (1925 – 1929) bylo místo stanovených 61 poslanců ze Slovenska pouze 57 poslanců, ve 3. vol. období (1929 – 1935) jen 54 a ve 4. vol. období (1935 – 1939) 58 poslanců. Díky volební geometrii bylo třeba v jednotlivých volebních krajích k zvolení poslance jiného počtu hlasů a na Slovensku byl tento počet vyšší než v Čechách, což se snažili

⁸³ RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, s. 83 - 84. Viz též pozn.č. 64.

řudáci změnit. Podstata „volební geometrie“ však nebyla namířena proti Slovensku, protože obdobné problémy byly i v českých zemích, kde zase znevýhodňovala oblasti s převahou německého obyvatelstva.⁸⁴

Návrhy na změnu přijaté ústavy v autonomistickém duchu na sebe nedaly dlouho čekat. Po třech samostatných návrzích, publikovaných v tisku (šlo o autonomistické programy, které postupně během roku 1921 uveřejnili v tisku Ferdinand Juriga, Ľudovít Labaj⁸⁵ a Vojtech Tuka),⁸⁶ předložili poslanci SĽS svůj společný oficiální návrh na změnu ústavní listiny ČSR, „*kterým se samospráva Slovenska uzákoňuje*“.⁸⁷ Konečné znění návrhu, který zformuloval Ľ. Labaj, zdůrazňovalo požadavek autonomie Slovenska („*najširšiu samosprávu, slučiteľnú s jednotnosťou Československej republiky*“). Výkonným orgánem měla být zemská vláda, jmenovaná prezidentem ČSR a odpovědná zemskému sněmu, který měl být zákonodárným orgánem s kompetencí pro vnitřní záležitosti Slovenska.⁸⁸ Mezi společné, tzn. celostátní záležitosti měla patřit armáda, zahraniční politika, komunikace, měna, prezident, dvoukomorový parlament (Národní shromáždění) v Praze. Odůvodnění návrhu obsahovalo řadu více než sporných argumentů, vztahujících se ke vzniku československého státu (např. že se Slovensko na základě společné dohody mocností odtrhlo od Uherského království a vytvořilo s českými zeměmi samostatnou Československou republiku a že se tyto právní skutečnosti staly účinnými až následkem ratifikování mírových smluv; Pittsburská dohoda

⁸⁴ RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, s. 85.

⁸⁵ Ľudovít Labaj, též Ľudevít Labaj nebo Ľudovít Labay (11. dubna 1886 – 12. dubna 1937), byl československý politik, meziválečný ministr, poslanec a senátor Národního shromáždění za Hlinkovu slovenskou ľudovou stranu. (Ľudovít Labaj. In: cs.wikipedia.org [online]. [cit. 2019-04-07].

Načteno z https://cs.wikipedia.org/wiki/Ľudovít_Labaj).

⁸⁶ Vojtech (Béla) Tuka (1880 – 1946) – slovenský právník maďarského původu, profesor mezinárodního práva na maďarských univerzitách, poslanec NS ČSR v letech 1925 – 1929, v r. 1929 odsouzen pro špionáž a velezradu k 15 letům vězení, v r. 1937 omilostněn. Reprezentant radikálního křídla SĽS, v letech 1939 – 1944 předseda vlády tzv. Slovenského státu. V roce 1946 odsouzen Národním soudem k trestu smrti a popraven. Jeho „Návrh svázovej listiny česko-slovenskej svázovej republiky“ bývá označován za „Tukovu ústavu“. Její návrh byl vypracován v létě 1921 a byl tehdy i krajními autonomisty pokládán za nepřijatelný, zejména proto, že Tukovu koncepci česko-slovenské konfederace považovali za příliš nahrávající maďarským iredentistickým záměrům. Pro výňatky z textu Tukovy ústavy viz GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1914 - 1945, I. díl, s. 173 - 177). Zajímavostí může být, že Tukův projekt transformace ČSR (zánik unitárního státu, konstituování dvou národních států a vytvoření jejich svazu) do určité míry připomíná některé pozdější slovenské (konfedační) návrhy na transformaci ČSFR z let 1990 - 1992. V roce 1992 byl návrh na transformaci ČSFR v konfederaci součástí volebního programu Hnutí za demokratické Slovensko, tj. strany, která v těchto volbách na Slovensku zvítězila. (BEŇA, J.: Slovensko a meziválečné Československo, c. d., s. 465 - 466).

⁸⁷ Pro text návrhu viz „Návrh poslancov dra Labaya, Hlinku, Boboka, dra Gažíka, dra Kubiša, dra Budaya, dra Jurigu, Onderču, Hancku, Tománka, Vrabca, Tomika a spol. na zmenu ústavnej listiny Československej republiky zo dňa 29. februára 1920, ktorým sa samospráva Slovenska uzákonuje.“ (Poslanecká sněmovna N. S. R. Č. 1922., I. volební období, 4. zasedání, tisk č. 3403. In: www.psp.cz [online]. [cit. 2019-04-07], Načteno z http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/t3403_00.htm).

⁸⁸ Vnitřními záležitostmi dle textu návrhu byly: „administrácia, školstvo, kultus, obchod, pravosudie, orba (poľnohospodárstvo), verejné práce, sociálna pečlivosť a na tieto sa vzťahujúce financie a zákonodárstvo.“

byla v tomto odůvodnění povýšena na pramen práva rovnocenný právu národů na sebeurčení).⁸⁹ Předkladatelé předpokládali, že se jejich návrh zrealizuje do konce roku 1925. Nestalo se tak, návrh skončil svoji pouť už v parlamentních výborech, k projednání na plénu NS se nedostal.⁹⁰

Na Nový rok 1928 zveřejnil poslanec vládní HSLŠ V. Tuka v deníku Slováč článek „V desátém roce Martinské deklarace“,⁹¹ ve kterém povýšil usnesení z porady výkonného výboru SNR z 31. října 1918 ze společného projevu vůle zúčastněných osob na všeobecně závazný pramen platného práva, či dokonce na právní normu nejvyšší právní síly. Podle Tuky se Slovensko a slovenský národ staly v důsledku Martinské deklarace součástí čs. státu, ale pouze na přechodnou určitou dobu, a sice přesně na deset let. Dosažení, resp. nedosažení nového, úplného a definitivního státoprávního uspořádání mezi slovenským a českým národem v ČSR namísto tehdejšího, přechodného poměru po uplynutí deseti let mělo mít, jak napsal autor článku, „*ex lex*“, tedy *ex lege* ten následek, že dne 31. října 1928 nastane ve slovenské části čs. státu mimořádný stav „*vacuum iuris*“.⁹² Podle V. Tuky to znamenalo, že všechny zákony a nařízení, které byly vydané po vzniku ČSR, by se na Slovensku staly neplatnými, přičemž některé Tukovy formulace (např. že právně existující stav se změní na okupační stav, že občanská neposlušnost se stane právem a ctností) posouvaly článek do roviny návodu na všeobecné protiprávní jednání. Článek vyvolal silnou negativní odezvu jak v akademických, tak politických kruzích, vedl k trestnímu stíhání V. Tuky a následně největšímu politickému procesu na Slovensku od vzniku ČSR, ve kterém byl V. Tuka odsouzen k 15 letům vězení.⁹³ (Nutno podotknout, že v roce 1937 si HSLŠ vymohla při

⁸⁹ Pro podrobnější rozbor viz BEŇA, J.: Slovensko a meziválečné Československo, c. d., s. 471 – 475.

⁹⁰ BARTLOVÁ, A.: Návrhy slovenských politických stran na zmenu štátoprávneho usporiadania ČSR, c. d., s. 136 - 137.

⁹¹ Slováč, 1. ledna 1928, s. 3. In: <http://digitalna.kniznica.info> [online]. [cit. 2019-04-07].

Načteno z <http://digitalna.kniznica.info/zoom/98553/view?page=3>.

⁹² Tomu, aby takový stav interregna nastal, bylo možné podle V. Tuky předejít tím, že by se do konce října 1928 sešel suverénní slovenský sněm, který by rozhodl, jakou formou chce národ uplatnit své sebeurčovací právo. Pokud by se nesešel, či neprojevil vůli, nastane „zákonně-prázdný stav“, kdy by se měl znovu sejít „prapůvodní sněm“, tj. Martinské shromáždění. Pokud by to nebylo to možné, nemusí být nositelem suverenity národa jeho volení představitelé, jejich shromáždění ani jiná varianta osob k tomu zmocněných vzhledem k jejich původu, ale každý představitel národa ztělesňuje úplnou suverenitu národa a jejich shromáždění má povahu suverénní. Každá taková osoba může ustálit jednotnou (unitární), složenou, autonomistickou, nebo federativní státní konstrukci. Není tedy skutečností, že V. Tuka v tomto svém článku na téma *vacuum iuris* dospěl k závěru, že po 31. říjnu 1928 přestane být Slovensko součástí ČSR, či dokonce by se měla obnovit přináležitost Slovenska k Uhersku (resp. Maďarsku). (BEŇA, J.: Slovensko a meziválečné Československo, c. d., s. 467 - 468).

⁹³ V. Tuka byl v prosinci 1928 zbaven poslanecké imunity, v lednu 1929 zatčen; hlavní líčení trvalo od 29. 7. 1929 do 1. 10. 1929, rozsudek byl vyneseno 5. října 1929. Mnohé důkazy byly nepřímé, věrohodnost některých svědků byla zpochybněna. Dodatečně, po druhé světové válce, byly nalezeny v budapeštských archívech zprávy V. Tuky, adresované maďarské vládě, ze kterých vyplývá, že V. Tuka v r. 1922 uzavřel ve Vídni dohodu s osobami, které pracovaly ve prospěch Maďarska za účelem vydobytí nezávislosti Slovenska. Za příhodných okolností mělo dojít k vyhlášení unie Slovenska s Maďarskem. Tukův článek měl zřejmě přispět

koaličních jednáních o vstupu do vlády Tukovo předčasné propuštění.) Z procesu se stala významná politická událost, která byla impulsem k odchodu obou ministrů za HSLS z vlády ČSR, do které se tato strana vrátila až za pohnutých okolností podzimu roku 1938.⁹⁴

Za určitý pokus HSLS o vstřícnost, motivovanou zájmem o opětovný vstup do vlády, je možné považovat umírněný návrh na autonomii Slovenska, se kterým přišli poslanci a senátoři do parlamentu 8. května 1930,⁹⁵ a jehož autorem byl blízký spolupracovník A. Hlinky, právník Karol Mederly. Tento návrh byl skromnější než Labajův návrh z r. 1922, neboť žádal, aby také na Slovensku platila státoprávní úprava autonomie, která byla v r. 1920 přijata pro Podkarpatskou Rus (ale která nebyla provedena). Mělo jít o novelizaci ústavy z r. 1920, podle které mělo mít Slovensko svůj národní sněm, který by si volil své předsednictvo. Do kompetence sněmu mělo patřit právo navrhopvat a schvalovat zákony v oblasti jazykové, školství, církevní a samosprávy, které měly platit pouze na Slovensku. Současně mělo být Slovensko zastoupené přiměřeným počtem poslanců a senátorů i v celostátním NS. Ani tento umírněný návrh na autonomii neprošel přes parlamentní výbory a k projednání na plenu NS se nedostal.⁹⁶

Začátkem třicátých let se na slovenské politické scéně objevil nový politický fenomén, a sice nástup mladé generace, která již neměla větší zkušenosti s bývalým Uherskem, ani zásluhy na vzniku ČSR, a které byly bližší razantnější názory a politické prostředky.⁹⁷ Tak na

k dosažení tohoto dlouhodobého cíle, a to ve jménu sebeurčovacího práva slovenského národa, skrz postupné dosažení autonomie, poté vznik samostatného slovenského státu, a jeho znovupřipojení k Maďarsku. (BEŇA, J.: Slovensko a meziválečné Československo, c. d., s. 468). Proč se až do poslední chvíle zastával obviněného V. Tuky předseda HSLS A. Hlinka? Tuka byl pro Hlinku jedním z mála příslušníků katolické inteligence, kteří byli součástí luďáckého hnutí. Patřil mezi Hlinkovy poradce. Tuka si jako věřící katolík vybral Hlinku za svého zpovědníka, kterému se svěřoval se svými myšlenkami a možná i cíli. (BARTLOVÁ, A.: Návrhy slovenských politických stran na zmenu štátoprávního usporiadania ČSR, c. d., s. 155).

⁹⁴ Srv. BEŇA, J.: Slovensko a meziválečné Československo, c. d., s. 466 - 468 a BARTLOVÁ, A.: Návrhy slovenských politických stran na zmenu štátoprávního usporiadania ČSR, c. d., s. 154 - 156.

⁹⁵ „Návrh poslanca Andreja Hlinku a druhov, aby bol vydaný ústavný zákon na zmenu zákona zo dňa 29. februára 1920, č. 121 Sb. z. a n., obsahujúceho ústavnú listinu Československej republiky cieľom decentralizácie štátnej správy, potažne uvedenie samosprávy Slovenska.“ (Poslanecká sněmovna N. S. R. Č. 1930, III. volební období., 2. zasedání, tisk č. 425. In: www.psp.cz [online]. [cit. 2019-04-07].

Načteno z https://www.psp.cz/eknih/1929ns/ps/tisky/t0425_00.htm).

⁹⁶ Karel Sidor, jeden z představitelů HSLS, k tomu uvedl: „Centralisti mohli začat' aspoň hovorit' o návrhu, mohli ho kritizovat', rozoberat' a prípadne v sneme ho odmietnuť. Nastalo veľké mlčanie. Centralistický tábor v pražskom sneme neprejavil ochotu hovorit' ani len o podanom druhom návrhu zákona o autonómii Slovenska, tým menej starat' sa o jeho uzákonenie.“ (SIDOR, Karol: Slovenská politika na pôde pražského snemu (1918 - 1938), II. díl, 1943, s. 36 - 37). Srv. též BARTLOVÁ, A.: Návrhy slovenských politických stran na zmenu štátoprávního usporiadania ČSR, c. d., s. 157 a KVAČEK, Robert: Slovenský autonomismus ve třicátých letech. In: *Česko-slovenské vzťahy. Slovensko-české vzťahy. Liberecký seminár 1996, 1997, 1998*, s. 114 (dále citováno jako „KVAČEK, R.: Slovenský autonomismus ve třicátých letech“).

⁹⁷ Např. již v r. 1931 zformulovali mladí členové a přívrženci HSLS při svých neoficiální schůzkách na faře v Bánovcích n. Bebravou (kde působil jako farář i po celou dobu svého působení v politice J. Tiso) návrh na federalizaci ČSR: „[...] My nastupujeme do boja za rešpektovanie práv národa slovenského [...] programom

sjezdu mladé slovenské inteligence v Trenčianských Teplicích v červnu 1932, který byl první příležitostí pro konfrontaci názorů popřevratové slovenské generace, zaznělo několik různě formulovaných návrhů na **federativní státoprávní uspořádání** ČSR. Přestože se názory účastníků na zlepšení poměrů na Slovensku a v celém státě v mnohém lišily,⁹⁸ shodli se na odsouzení centralistického systému v ČSR jako neefektivního a neschopného řešit nejzávažnější vnitropolitické a ekonomické problémy občanů republiky. Dalším rysem politického života na Slovensku počátkem 30. let byly snahy o kooperaci více politických subjektů. Po neúspěšných jednáních se slovenskými agráři se do společného politického bloku spojily HSLŠ a SNS, jejichž největší společnou akcí se stala jubilejní oslava 1100. výročí prvního křesťanského chrámu na území Slovenka, která se uskutečnila v srpnu 1933 v Nitře. Tyto původně církevní tzv. „pribinovské oslavy“ se změnily v mohutnou protivládní a protičeskou demonstraci, během které pronesl A. Hlinka silně autonomistický projev, po kterém přečetl a nechal shromážděným davem odsouhlasit tzv. Nitranskou rezoluci.⁹⁹ Po skončení oslav bylo 98 jejich účastníků trestně stíháno, procesy se v některých případech táhly několik let. Pozitivním důsledkem pribinovských oslav bylo, že přiměly slovenské provládní politiky začít spolupracovat ve prospěch Slovenska. Na poradě, kterou 13. září 1933

naším je federalizácia republiky. Preto pri sledovaní otázok zahraničných budeme vedení predovšetkým záujmami a potrebami nášho národa [...] národ eticky stojí nad štátom.“ (BARTLOVÁ, A.: Návrhy slovenských politických strán na zmenu štátoprávného usporiadania ČSR, c. d., s. 158). V r. 1934 mladí autonomisté, tzv. „nástupisté“ (skupina kolem časopisu *Nástup*, reprezentována jmény jako Ferdinand Ďurčanský, Jozef Kirschbaum a Pavol Čarnogurský), vypracovali vlastní návrh zákona o autonomii Slovenska, resp. na volnou federaci, který se lišil od starších ľudáckých návrhů zejména v tom, že oba subjekty měly nejen samostatně svými zákonodárnými orgány schvalovat mezinárodní smlouvy, ale měly mít i možnost vstupovat do obchodních vztahů s cizinou, čímž se *via facti* stávaly subjekty mezinárodního práva. Tento návrh nebyl nikdy oficiálně v NS podán, svědčil však o radikalizaci HSLŠ. (RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, s. 140).

⁹⁸ Např. komunista Vlado Clementis obhajoval socialistický společenský řád, J. Zvrškovec křesťanský socialismus podle zásad papežské encykliky *Rerum novarum* a A. Vašek koncepci autonomie Slovenska. (BARTLOVÁ, A.: Návrhy slovenských politických strán na zmenu štátoprávného usporiadania ČSR, c. d., s. 159).

⁹⁹ *Slovák*, 15. srpna 1933. In: <http://digitalna.kniznica.info> [online]. [cit. 2019-04-07]. Načteno z <http://digitalna.kniznica.info/zoom/97612/view>.

v Praze vedl agrárník Milan Hodža,¹⁰⁰ byl založen Akční výbor koaličních stran, který se scházel až do října 1938 a který přispěl k řešení některých slovenských problémů.¹⁰¹

	Strana	Počet hlasů	%	Počet mandátů
1.	Autonomistický blok (HSES, SNS, Aut. poľnohosp. zv., Poľská ľudová)	489 641	30,12	20
2.	Republikánska strana (agrárníci)	286 739	17,64	12
3.	Krajin. kresť.-soc., Maďarská národná a Spišsko-něm. strana	230 719	14,19	8
4.	Komunistická strana Československa	210 765	12,97	6
5.	Českoslov. sociálnodem. strana	184 389	11,34	6
6.	Českoslov. národnosocialist. strana	51 930	3,19	2
7.	Čsl. živnost.-obchodnícka strana	41 996	2,58	1
8.	Československá strana lidová	37 515	2,31	1
9.	Národná obec fašistická	32 609	2,01	1
10.	Sudetonemecká strana (v koalícii s Karpatonemeckou stranou)	27 561	1,7	1
11.	Národné zjednotenie (Národ. demokracia a Národná liga)	25 490	1,57	1
12.	Nemec. soc.-dem. strana	5 409	0,33	0
13.	Hosp. strana dlžníkov	546	0,03	0
14.	Zväz poľnohospodárov (nemec.)	255	0,02	0
	Součet	1 625 558		59

Tabulka 2: Výsledky voleb do PS NS v r. 1935 na Slovensku¹⁰²

Důležitým ukazatelem rozložení politických sil v době doznívání hospodářské krize byly parlamentní volby v květnu 1935. Na Slovensku v nich jednoznačně zvítězil autonomistický blok HSES a SNS s 30,1 %, za kterým následovali vládní agrárníci s 17,6 % a opoziční koalice maďarsko-německých stran s 14,1 %. Více než jejich čeští soudruzi získali slovenští komunisté, a to 13,0 %; pátí skončili sociální demokraté s 11,3 %. Všechny ostatní strany na

¹⁰⁰ Milan Hodža (1878 – 1994) – významný (česko)slovenský politik mezinárodního rozhledu a formátu. Před 1. světovou válkou poslanec uherského sněmu, blízký spolupracovník následníka trůnu Františka Ferdinanda d'Este, člen tzv. belvedérské dílny, která usilovala o přestavbu rakousko-uherské monarchie a vytvoření Spojených států Velkého Rakouska, kde by měly všechny národy rovnoprávné postavení. Za 1. čs. republiky dlouholetý poslanec NS a několikrát ministr. Mezi jeho resorty patřila ministerstva pro sjednocení zákonodárství, školství a zemědělství. Od r. 1935 zastával funkci předsedy vlády, krátce spravoval i ministerstvo zahraničních věcí. Po demisi své vlády v průběhu mnichovské krize (22.9.1939) načas opustil aktivní politiku (ze zdravotních důvodů). V emigraci během 2. světové války v opozici vůči E. Benešovi a jeho koncepci poválečného centralistického státoprávního uspořádání. Zemřel v r. 1944 v USA. (Srv. KUKLÍK, Jan – NĚMEČEK, Jan: Proti Benešovi! Česká a slovenská protibenešovská opozice v Londýně 1939-1945, 2004, s. 37 – 38; TAUCHEN, Jaromír: Milan Hodža a jeho koncepce střeoevropské integrace. In: CZUDEK, Damian – KOTÁSEK, Josef – NECKÁŘ, Jan (eds.): *Interakce českého a evropského práva*, 2009, s. 438 – 441; Milan Hodža. In: cs.wikipedia.org [online]. [cit. 2019-07-02]. Načteno z cs.wikipedia.org/wiki/Milan_Hodža .

¹⁰¹ BARTLOVÁ, A.: Návrhy slovenských politických strán na zmenu štátoprávneho usporiadania ČSR, c. d., s. 157 – 163.

¹⁰² ZEMKO, M. – BYSTRICKÝ, V. (eds.): Slovensko v Československu 1918 – 1939, s. 570.

Slovensku, většinou filiálky původních českých nebo německých stran z českých zemí, výrazně zaostaly za uvedenou pětici. Nová vláda, kterou sestavil, stejně jako tu předchozí, agrárník Jan Malypetr, byla již 5. listopadu 1935 vystřídána vládou, kterou vedl jako první Slovák na této pozici M. Hodža.¹⁰³

Se skutečností, že do křesla premiéra ČSR poprvé usedl slovenský politik, byly spojovány naděje na posun v otázce úpravy postavení Slovenska ve státě. M. Hodža posuzoval slovenskou otázku jako nedělitelnou součást celkového uspořádání poměrů ve státě. Pod jeho vlivem byla v rámci agrární strany původní teorie československé národní jednoty nahrazována myšlenkou československé státněpolitické jednoty, ve smyslu spolupráce dvou nacionalismů, českého a slovenského, která měla směřovat k syntéze politického státního československého národa. Z toho pramenila potřeba rovnoprávnosti Slovenska v ČSR a současně spoluodpovědnosti za společný stát skrze uplatnění se Slováků v jeho vedení a řízení („Slováci do Prahy“). Konkrétně Hodžův postup předpokládal úpravu postavení německé menšiny v ČSR (na základě dohody s německými aktivistickými stranami ze 18. února 1937, následně formalizované vládním usnesením),¹⁰⁴ postupné provedení autonomie Podkarpatské Rusi a intenzivní hospodářskou, sociální a kulturní politiku směřující k decentralizaci na Slovensku. V rámci této politiky se M. Hodža snažil získat HSLŠ pro vstup do své vlády,¹⁰⁵ nejdříve na přelomu let 1935 a 1936, pak počátkem roku 1938. Sliboval si od toho zvýšení odpovědnosti HSLŠ za stát i posílení váhy slovenské politiky v Praze. M. Hodža v té době pomýšlel na decentralizaci ve smyslu posílení samosprávy,¹⁰⁶ nikoliv na uskutečnění zásadních státoprávních změn, které by narazily na tradiční odpor českých politiků, obávajících se ohrožení celistvosti státu a oslabení jeho síly.¹⁰⁷

¹⁰³ BARTLOVÁ, A.: Návrhy slovenských politických strán na zmenu štátoprávneho usporiadania ČSR, c. d., s. 163 – 164.

¹⁰⁴ KUKLÍK, Jan – NĚMEČEK, Jan: Od národního státu ke státu národností? Národnostní statut a snahy o řešení menšinové otázky v Československu v roce 1938, 2013, s. 36 (dále citováno jako „KUKLÍK, J. – NĚMEČEK, J.: Národnostní statut“).

¹⁰⁵ Námluvy tehdy ztroskotaly na požadavku HSLŠ na zřízení, resp. obnovení, zvláštního ministerstva pro správu Slovenska, jemuž se rozumělo jako základu politické autonomie, neboť toto ministerstvo si mělo vytvářet ještě svá ministerstva. (KVAČEK, R.: Slovenský autonomismus ve třicátých letech, c. d., s. 115).

¹⁰⁶ O tom už byla část české politické scény v r. 1937 ochotna jednat. Zejména v okolí Rudolfa Berana, který v čele agrární strany vystřídal zesnulého A. Švehlu, se objevovala myšlenka poskytnutí určité autonomie Němcům, Maďarům, Polákům a Slovákům, přičemž nešlo o iniciativu jen směrem ke Slovensku, ale o širší přístup k řešení národnostních poměrů, především sudetoněmecké otázky. (BYSTRICKÝ, Valerián: Štatoprávne predstavy na Slovensku v druhej polovici tridsiatych rokov. In: ZEMKO, M. – BYSTRICKÝ, V. (eds.): *Slovensko v Československu 1918 – 1938*, 2004, s. 168; dále citováno jako „BYSTRICKÝ, V.: Štatoprávne predstavy na Slovensku v druhej polovici tridsiatych rokov“).

¹⁰⁷ Srv. BYSTRICKÝ, V.: Štatoprávne predstavy na Slovensku v druhej polovici tridsiatych rokov, c. d., s. 165 - 168 a KVAČEK, R.: Slovenský autonomismus ve třicátých letech, c. d., s. 111 – 113.

Naproti tomu v rámci HSLS po neúspěšných jednáních o vstupu do vlády převládla koncepce federativního uspořádání státu, kterou původně prosazovala mladší, radikálnější generace strany.¹⁰⁸ Dosavadní neúspěšné úsilí o realizaci vlastních autonomistických požadavků, posilování pozic sousedních autoritářských režimů a zhoršování mezinárodního postavení Československa, vedlo k diferenciaci této strany, její radikalizaci až fašizaci.¹⁰⁹

Vedle HSLS a (některých) koaličních stran se začala o postavení Slovenska v rámci Československa intenzivněji zajímat také Komunistická strana Československa (KSČ). Komunisté na VII. kongresu Komunistické internacionály v r. 1937 předvedli jednu ze svých proslulých ideologických piruet a od úplného odmítání spolupráce s „buržoazními“ i socialistickými stranami přešli k taktice „jednotné lidové protifašistické fronty“, tzn. spolupráce s ostatními antifašistickými stranami při obraně republiky. KSČ v tomto období začala trvat na požadavku svébytnosti slovenského národa, nicméně žádný návrh na řešení státoprávního postavení Slovenska nepředložila (a to ani v rámci svého „Plánu hospodářského, sociálního a kulturního povznesení Slovenska“). Přes obrat ve své politice se KSČ na Slovensku nedokázala vymanit z politické izolace, žádný politický subjekt na Slovensku neměl zájem s komunisty spolupracovat.¹¹⁰

Od jara 1938 vrcholil propagandistický nápor nacistického Německa proti Československu, který zneužíval otázku postavení Němců v českých zemích. To spolu s tlakem západních velmocí zintenzivnilo aktivitu vládních stran při řešení národnostní problematiky. Hodžova vláda se rozhodla pro přijetí nové právní úpravy – tzv. **národnostního statutu** – která by komplexně upravovala práva národností v Československu. Národnostním statutem se měla opustit zásada budování Československa jako národního státu, která by byla nahrazena principy státu národnostního. V rámci přípravy

¹⁰⁸ Její představitel Alexander „Šaňo“ Mach k tomu ve svých pamětech mj. uvedl: „Říkali jsme „autonomie“, ale mysleli jsme „stát“, zpočátku ve federaci s českými zeměmi. [...] Nejednou jsme zdůrazňovali: Ne Pittsburgh, ne Martinská deklarace, ale Clevelandská smlouva!“ (MACH, Alexander: Z ďalekých ciest. Fragmenty z memoárov, 2008, s. 42 - 43).

¹⁰⁹ Utváření dvou směrů v HSLS – mladých radikálů vedených Karlem Sidorem, Ferdinandem Ďurčanským, Alexandrem Machem, a umírněných členů reprezentovaných Jozefem Tisem, Martinem Sokolem a Janem Budayem – se výrazně projevilo na sjezdu HSLS v září 1936. Prosazení rezoluce (jejímž autorem byl A. Mach), odsuzující spolupráci s reprezentanty materialistické ideologie a židobolševické anarchie, a podporující „orientaci proti-socialistickou, orientaci směrem k národům autoritativním a křesťanským“ deklarovalo nejen rozchod strany s oficiálními zásadami čs. zahraniční politiky, ale také příklon a sympatizování s autoritativními režimy. Potvrzovalo přítomnost autoritativních a protidemokratických tendencí v její ideologii a politice a vyvolávalo pochybnosti o jejím zájmu bránit čs. stát proti případné agresi. (BYSTRICKÝ, V.: Štatoprávne predstavy na Slovensku v druhej polovici tridsiatych rokov, c.d., s. 169 - 170).

¹¹⁰ BYSTRICKÝ, V.: Štatoprávne predstavy na Slovensku v druhej polovici tridsiatych rokov, c.d., s. 170 – 171.

statutu v březnu až červenci¹¹¹ se M. Hodža snažil řešit také slovenskou otázku.

Nejdůležitější částí národnostního statutu byl návrh zákona o národnostní autonomii v rámci decentralizace správy. Vycházel z myšlenky rozdělení státu na čtyři samosprávné celky – Čechy, Moravu a Slezsko, Slovensko a Podkarpatskou Rus, které měly převzít některé působnosti státní správy, zemská zastupitelstva měla být nahrazena zemskými sněmy s národnostními kuriemi. Sněm měl mít (omezenou) normotvornou působnost a vlastní výkonný orgán (tzn. vládu). V případě realizace národnostní statutu by se tak změnilo i postavení Slovenska, díky oslabení centralismu a posílení zemské samosprávy, přičemž zejména vytvoření slovenského sněmu mělo znamenat „*veřejnoprávní ztělesnění slovenské národní svébytnosti*“.¹¹²

Národnostní statut procházel během několika měsíců příprav rozsáhlými změnami. Jeho první náčrt¹¹³ se omezoval na uzákonění určitých práv národnostních menšin a nezabýval se decentralizací moci. To se změnilo v létě, po politických rozhovorech ministrů u prezidenta republiky E. Beneše (1.7.1938), kdy projekt začal směřovat k rozšíření kompetencí samosprávy formou samostatného zákona. Jednání o těchto změnách byla velmi komplikovaná, neboť mnozí představitelé (českých) politických stran si na rozdíl od E. Beneše a M. Hodži stále nechtěli připustit naléhavou nutnost korekce představ o unitárním státě. Celá příprava statutu nesla znaky improvizace, politických zápasů a sporů; změny

¹¹¹ Počátkem nové iniciativy bylo vládní memorandum z 18. března 1938, které vysvětlovalo představu vlády o spolupráci s menšinami, a oficiální oznámení M. Hodži v rozhlasovém projevu 28. 3. 1938. (Text projevu byl otištěn v agrárnickém deníku Venkov 29. března 1938 (In: www.digitalniknihovna.cz [online]. [cit. 2019-01-26]. Načteno z <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:629982d0-5891-11e8-87e4-5ef3fc9ae867>).

Konkrétní práce začaly 31.3.1938 žádostí předsednictva ministerské rady jednotlivým ministerstvům, aby do sedmi dnů sestavily přehled všech předpisů, které se týkají menšinových národních práv. První verzi národnostního statutu schválila vláda 19.5.1938. Vláda předala první pracovní verzi statutu Sudetoněmecké straně (Sudetendeutsche Partei, SdP) 30.6.1938 a současně pokračovala v dalších úpravách. Koncem června se do statutu začaly promítat návrhy, které by bylo ve vztahu ke Slovensku možno označit za částečné naplnění Pittsburské dohody. Konečná podoba statutu byla vypracovaná 19.7.1938, vláda ji (podle některých autorů) schválila 26.7.1938 s tím, že nové zákony měly být předloženy NS 3.8.1938. K tomu již nedošlo, neboť britský vyslanec Newton žádal, aby byl statut předložen NS až poté, co o něm bude dosažena dohoda s SdP. Když vedení SdP 22.8.1938 samo předložilo variantu tzv. třetího plánu (britskému diplomatu z Runcimanovy mise Ashton-Gwatkinovi), byly původní myšlenky národnostního statutu zamítnuty a přestalo se o nich nadále jednat. Srv. BYSTRICKÝ, V.: Štátoprávní představy na Slovensku v druhé polovině tridsátých roků, c.d., s. 93 – 94 a KUKLÍK, J. – NĚMEČEK, J.: Národnostní statut, c. d., s. 38 a násled.

¹¹² Srv. BYSTRICKÝ, V.: Štátoprávní představy na Slovensku v druhé polovině tridsátých roků, c.d., s. 172 – 173; KUKLÍK, J. – NĚMEČEK, J.: Národnostní statut, c. d., s. 37 – 38 a KVACEK, R.: Slovenský autonomismus ve třicátých letech, c. d., s. 115 – 116.

¹¹³ Měl název Memorandum o národnostní politice v Československé republice a měl být k dispozici už na britsko-francouzských rozhovorech 28. a 29. 4. 1938 v Londýně. Do Paříže a Londýna však bylo Memorandum doručeno až 26. 4. 1938, takže se nestalo předmětem londýnských rozhovorů. (BYSTRICKÝ, Valerián: Národnostní štatút a štátoprávne programy na Slovensku roku 1938. In: BYSTRICKÝ, Valerián (ed.): *Od autonómie k vzniku Slovenského štátu*, 2008, s. 93; dále citováno jako „BYSTRICKÝ, V.: Národnostní štatút a štátoprávne programy na Slovensku roku 1938“).

navržené v národnostním statutu a jejich rozsah nebyly výsledkem dlouhodobého koncepčního záměru, ale především reakcí na momentální stav, na nátlak západních velmocí, Německa i Sudetoněmecké strany.¹¹⁴ To vše komplikovalo přípravu statutu, nebylo to však příčinou, pro kterou se nakonec nedostal ani na pořad jednání Národního shromáždění. Ta vězela ve zcela odlišných ambicích a cílech Sudetoněmecké strany, plně koordinovaných s nacistickým Německem.¹¹⁵

Pokud jde o postoj slovenských politických stran a politiků, většina z nich se hlásila ke snahám o nové uspořádání vztahů Čechů a Slováků, přičemž jejich názory a požadavky se pohybovaly na široké škále od částečné decentralizace moci až po autonomii (federaci). Program národnostní autonomie obsažený v národnostním statutu se dal do jisté míry prezentovat jako splnění autonomistických požadavků a splnění Pittsburské dohody, a zřejmě proto se ani slovenské opoziční strany veřejně nestavěly k probíhajícím jednáním negativně. Slovenští agráři a jejich tisk ze statutu vyzdvihoval zejména zřízení slovenského sněmu a posílení samosprávy vůbec. I další slovenští příslušníci či přívrženci vládního tábora (např. sociální demokracie a její představitel I. Dérer) v létě 1938 v souvislosti s národnostním statutem veřejně obhajovali a propagovali politické představy, které ještě nedávno považovali za kacířské.¹¹⁶ Jednání o statutu zároveň poskytla vhodnou příležitost pro oživení kontaktů mezi vládními a opozičními předáky.¹¹⁷

Poté, co národnostní statut v srpnu 1938 definitivně narazil na nesouhlas Sudetoněmecké strany, byla aktivita agráriků a dalších vládních stran v řešení slovenské otázky paralyzována, čímž vznikly příhodné podmínky pro jednoznačné prosazení se opozičních

¹¹⁴ Text statutu měl v průběhu přípravy řadu verzí, protože jednak postupně narůstal (z původních 70 na 91 paragrafů), jednak z něj byla některá „choulostivější“ ustanovení vyjímána a zase navracena, podle potřeby jednání s SdP či na mezinárodní úrovni. Více k obsahu a členění statutu v KUKLÍK, J. – NĚMEČEK, J.: Národnostní statut, c. d., s. 56 – 64.

¹¹⁵ BYSTRICKÝ, V.: Národnostný štatút a štátoprávne programy na Slovensku roku 1938, c. d., s. 94 – 95.

¹¹⁶ Např. 6. února 1938 uspořádaly vládní strany v Nitře lidové shromáždění, na kterém I. Dérer odmítl politickou autonomii Slovenska. (BEŇA, Jozef: Slovensko a období Česko-Slovenské republiky (1938 - 1939). In: SCHELLE, Karel – TAUCHEN, Jaromír (eds.): *Encyklopedie českých právních dějin. XII. svazek, Sa - Smlouva ná.*, 2018, s. 478; dále citováno jako „BEŇA, J.: Slovensko a období Česko-Slovenské republiky“).

¹¹⁷ Např. *Slovenský deník* 20. července 1938 v komentáři na str. 3 uvedl: „Úprava táto neprinesie síce „autonómiu“ v smysle maximalistických požiadavkov, t. zv. autonomistických strán slovenských [...], preca dá pevný podklad pre samosprávu miestnu, krajoú a zemskú, a to v takom rozsahu, že pri dobrej vôli môže uspokojit' všetky strany a všetky složky, ktoré volajú po väčšom svojom uplatnení, či sú to odlišné celky zemské, alebo celky národnostné.“ (In: <http://digitalna.kniznica.info> [online]. [cit. 2019-04-08]. Načteno z <http://digitalna.kniznica.info/zoom/112392/view?page=3>).

Národovecké *Národné noviny* přinesly 28. července 1938, tři dny po jednání vedení SNS s M. Hodžou, toto stanovisko: „O reforme samosprávy je reč v desiatej kapitole národnostného štatútu. Je to najobsiahlejšia a pre Slovensko azda aj najdôležitejšia, lebo touto reformou majú byť splnené niektoré hlavnejšie požiadavky Slovenska“. (BYSTRICKÝ, V.: Národnostný štatút a štátoprávne programy na Slovensku roku 1938, c. d., s. 98)

řud'áků na slovenské politické scéně. Po neúspěchu tohoto svého pokusu o zavedení určité formy autonomie neměly vládní strany jiný plán, jiné řešení, nedokázaly vyčlenit česko-slovenské vztahy z celého komplexu národních a národnostních problémů v ČSR, ztratily iniciativu a dostaly se do pozice pozorovatelů vyvíjející se situace.¹¹⁸

Iniciativu však neztrácela HSLS, která již **5. června 1938**, v souvislosti s 20. výročím podepsání Pittsburské dohody, připravovanými obecními volbami a zejména s vnitropolitickým (probíhající příprava národnostního statutu) a mezinárodněpolitickým vývojem, publikovala svůj **nový návrh autonomie Slovenska**,¹¹⁹ který vypracovali představitelé mladší generace HSLS, právníci Martin Sokol, Ferdinand Ďurčanský a Aladár Kočiš.¹²⁰ Význam nového návrhu byl podpořen i velkým shromážděním k výročí Pittsburské dohody, které se konalo ve stejný den v Bratislavě a kterého se zúčastnilo 25 až 30 tisíc lidí.¹²¹ Návrh předpokládal vytvoření slovenské vlády, sněmu, ústavního soudu, vymezoval kompetence ústřední (česko-slovenské) a autonomní (slovenské) vlády, definoval slovenštinu jako úřední jazyk apod. Šlo o asymetrický model federace s konfедераčními prvky,¹²² který např. nijak nezohledňoval postavení radikalizované třímilionové německé menšiny v ČSR. Cílem návrhu bylo uznání svébytnosti slovenského národa, následné budování slovenské státnosti v rámci Česko-Slovenské republiky a tím vytvoření předpokladů nejen pro územní definování Slovenské země, ale také její udržení a zachování územní integrity v budoucnosti, i v případě rozbití čs. státu.¹²³

Podle návrhu se Slovenská země (ve slovenském originále: krajina) měla stát autonomní součástí ČSR (§ 1) se slovenštinou jako výhradním úředním a vyučovacím jazykem, přičemž se pouze zachovávala jazyková práva menšin podle „malé“ saint-germainské mírové smlouvy (§ 2). Na Slovensku se měla zavést zvláštní zemská příslušnost (§ 3). Vedle společné hlavy státu návrh vymezoval (§ 4) jedenáct společných oborů (ústava, zahraniční vztahy, obrana,

¹¹⁸ BYSTRICKÝ, V.: Národnostný štatút a štátoprávne programy na Slovensku roku 1938, c. d., s. 98 - 99).

¹¹⁹ Návrh byl otištěn ve stranických novinách HSLS Slovák pod názvem „Za revíziu ústavnej listiny. Návrh Andreja Hlinku, Karola Sidora, dr. Martina Sokola, dr. Josefa Tisu a spol. na vydanie ústavného zákona o autonomii Slovenska“ (*Slovák*, 5. června 1938. In: <http://digitalna.kniznica.info> [online]. [cit. 2019-04-08]. Načteno z <http://digitalna.kniznica.info/zoom/93745/view>).

¹²⁰ KOLUMBER, David: Autonomie Slovenska (1938), In: SCHELLE Karel – TAUCHEN Jaromír (eds.): *Encyklopedie českých právních dějin, I. svazek, A – Č*, 2015, s. 316; dále citováno jako „KOLUMBER, D.: Autonomie Slovenska“.

¹²¹ Shromáždění se zúčastnili i zástupci Slovenské ligy v Americe, kteří prezentovali originál Pittsburské dohody a opakovali i žádost o její vtělení do ústavní listiny ČSR. (BEŇA, J.: Slovensko a období Česko-Slovenské republiky, c. d., s. 477).

¹²² F. Ďurčanský a A. Kočiš uvažovali i o tzv. symetrickém federativním uspořádání, o konstituování české a slovenské republiky a od nich odvozené společné česko-slovenské republiky jako nerovnovážného federalizovaného státu. (BEŇA, J.: Slovensko a období Česko-Slovenské republiky, c. d., s. 477).

¹²³ BYSTRICKÝ, V.: Štátoprávne predstavy na Slovensku v druhej polovici tridsiatych rokov, c.d., s. 175.

státní občanství včetně pasové a imigrační služby, měna, cla, železniční, vodní a vzdušná doprava, spoje, zákonodárství ve společných daních a otázky státních monopolů a podniků), ve kterých zákonodárství připadalo společnému Národnímu shromáždění, přičemž však platila zásada, že „*ku platnosti uznesenia Národného zhromaždenia je potrebné, aby väčšina určená v ústavnej listine zahrňovala v sebe aj primeranú, či už nadpolovičnú, alebo kvalifikovanú väčšinu členov snemovne zvolených na území Slovenskej krajiny*“ (§ 5). Tento absolutní zákaz majorizace měl svou obdobu i ve Stálém výboru Národního shromáždění, jenž podle ústavy rozhodoval v době, kdy parlament nezasedal (§ 8), a ve vládě, pokud rozhodovala ve společných věcech, protože k platnosti jejího usnesení bylo třeba spolupodpisu alespoň jednoho ministra zastupujícího členy Národního shromáždění zvolené na Slovensku (§ 12). V společných i mezinárodních institucích mělo být Slovensko přiměřeně zastoupeno (§ 14). Kromě toho mělo Slovensko získat *via facti* částečnou mezinárodněprávní subjektivitu, protože mělo mít právo uzavírat samostatně mezinárodní smlouvy (§ 4 odst. 2). V ostatních věcech patřila moc zákonodárná slovenskému sněmu (§ 9) a slovenské vládě (§ 15). Společné náklady měly být hrazeny výnosy z cel, monopolů a společných státních podniků a příspěvku obou částí státu podle klíče daňové nosnosti (§ 19). Poněkud kuriózní byl § 21 návrhu: „*Poškodenie Slovenskej krajiny rozdielnou tarifnou politikou, nedostatočnými prídelmi z fondov, dotácií, subvencií, nedostatočnou účasťou na štátnych dodávkach apod., ustáli sa a rozvrhne sa na 20 rokov a patričná kvóta bude sa pokladať za splátku na výdavky spoločných vecí.*“

7. srpna připojil Andrej Hlinka¹²⁴ jako poslanec svůj podpis pod iniciativní poslanecký návrh ústavního zákona o autonomii Slovenska, který pak byl poslán do Národního shromáždění, kde byl – po určitých úpravách – projednán až za změněné situace, po Mnichovu, v listopadu 1938.¹²⁵

Dne 14. srpna 1938 přijala na svém sjezdu v Bánské Bystrici Slovenská národní strana programový dokument „*Zásady autonomie Slovenské země*“, který byl ve srovnání s červnovým návrhem HSLS značně umírněnější: Slovensko mělo mít vlastní sněm a vládu, dosavadní volený Senát měl být přetvořen ve shromáždění delegátů zemí, kam by každý ze

¹²⁴ Poté, co A. Hlinka o několik dnů později, 16. srpna 1938, zemřel, zůstalo formálně místo předsedy HSLS neobsazeno a ve vedení se rozpoutal boj o nástupnictví mezi místopředsedou strany Jozefem Tisem, pokládaným za umírněného, a Karolem Sidorem, jenž měl naopak pověst radikála. Zvítězil v něm obratnější Tiso, zatímco Sidor, který se sám považoval za nejoddanějšího Hlinkova žáka, byl odstaven na vedlejší kolej, a dokonce mu ani nebylo umožněno, aby řečnil na Hlinkově pohřbu. I přes vítězství umírněného Tisa se však od Hlinkovy smrti začala ve vedení HSLS postupně prosazovat jako jedna z alternativ k autonomii vedle různých federalizačních širších koncepcí i myšlenka samostatného Slovenska. (RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, s. 145).

¹²⁵ RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, s. 145.

čtyř zemských sněmů vysílal 25 senátorů. Koaliční slovenské politické strany (agrárníci a sociální demokraté) však vstřícný tah SNS nepřijaly, ani se nezaobíraly – po krachu národnostního statutu – například samosprávnou decentralizací ve prospěch Slovenska, aby tím oslabily razanci návrhu HSLS.¹²⁶

Koncem srpna se znovu pokusil najít východisko v řešení česko-slovenských vztahů premiér M. Hodža, který publikoval ve Slovenském deníku představu autonomního uspořádání na Slovensku. Navrhoval, aby Slovensko mělo vlastní sněm se zákonodárnou pravomocí, a také vládu, která by se skládala ze šesti ministerstev. Slovenština se měla stát výlučným úředním jazykem, Slováci měli mít přiměřené zastoupení ve státních službách. Hodžův návrh však už byl pro HSLS nepřijatelný, byli ochotni jednat jen o svém návrhu autonomie z června 1938.¹²⁷

Po neúspěchu jednání s M. Hodžou oslovila ľudová strana prezidenta E. Beneše, který žádosti o jednání a o garantování případné dohody vyhověl.¹²⁸ Jeho iniciativu patrně

¹²⁶ Srv. BEŇA, J.: Slovensko a období Česko-Slovenské republiky, c. d., s. 477 a RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, s. 145.

¹²⁷ GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan: Česká politika a zákon o autonomii Slovenska. In: *České země a Československo v Evropě XIX. a XX. století*, 1997, s. 360; dále citováno jako „GEBHART, J. – KUKLÍK, J.: Česká politika a zákon o autonomii Slovenska“.

¹²⁸ První schůzka proběhla 8. září, za HSLS se jí zúčastnili J. Tiso, J. Buday, M. Sokol a J. Sivák. Prezident jim nabídl menší ústupky administrativního a personálního rázu, zásadnější změny odsouval. Rozhovory pokračovaly i následující týden, během kterého došlo po Hitlerově projevu na sjezdu NSDAP v Norimberku (12. září) k pokusu henleinovců o puč a k jeho potlačení čs. státní mocí. Četnost návštěv J. Tisa u prezidenta byla v tomto období vysoká; podle zpráv z tisku jejich společná jednání, zřejmě i v reakci na Tisův dopis Benešovi ze 16. září, proběhla také 20. 9. (viz *Slovák* 21. září 1938. In: <http://digitalna.kniznica.info> [online]. [cit. 2019-04-11]. Načteno z <http://digitalna.kniznica.info/zoom/93847/view>) a 23. 9. (*Slovák*, 24. září 1938, In: <http://digitalna.kniznica.info> [online]. [cit. 2019-04-11]. Načteno z <http://digitalna.kniznica.info/zoom/93850/view>).

Za této situace E. Beneš zkoncipoval svoji představu, kterou 18. září předložil k posouzení premiéru Hodžovi a 19. září I. Dérerovi, druhému slovenskému členu vlády. Oba text opřipomínkovali a s jejich souhlasem jej prezident předložil zástupcům HSLS, jako návrh „Úpravy vzájemného poměru mezi Čechy a Slováky.“ (GEBHART, J. – KUKLÍK, J.: Česká politika a zákon o autonomii Slovenska, c. d., s. 360 - 361).

Mírně odlišný pohled na historii předmnichovských rozhovorů mezi E. Benešem a J. Tisem, nabízí text, který vznikl v r. 1943 pravděpodobně v souvislosti s přípravou dokumentu „Úprava vzájemného poměru [...]“ do tisku během druhé světové války (tehdy nebyl publikovaný v této podobě): „[...] Během měsíce července [rukou připsáno „po 20. červenci“] a srpna jednal dr. Beneš opětovně s ľudovou stranou slovenskou o vstup do vlády a o definitivní úpravu věcí slovenských. Bylo na konec dohodnuto s drem Tisou [...], že si přivede k dru Benešovi své některé kolegy, s nimiž celá látka bude probrána a učiní se pokus vypracovat písemný návrh dohody. Tak byli u dra Beneše na Hradčanech po dvakráte na obědě v měsíci srpnu 1938 dr. Tiso, dr. Buday, posl. Sokol a Sivák. [...] Po první rozmluvě dr. Beneš načrtl návrh v prvním znění a pozval k nové diskusi uvedené členy strany o tomto náčrtu. Žádali některé dodatky a precisování, což se pak stalo, a tak vzniklo znění druhé. Toto druhé znění bylo pak drem Benešem předloženo dru Hodžovi dne 18. 9. 1938 jako předsedovi vlády a dru Dérerovi dne 19. 9. 1938 jako druhému členu vlády – Slovákovi a po jejich opravách a s jejich souhlasem bylo toto znění třetí předáno dru Tisovi dne 22. září 1938, od něhož pak po několika dnech došla [...] odpověď. V poslední rozmluvě dra Beneše s drem Tisem krátce před konferencí mnichovskou dr. Tiso prezidentu republiky oznámil uvedené již stanovisko své strany k návrhu, žádal však, aby byl ještě přijat požadavek vytvoření zvláštního ministerstva pro Slovensko. President sdělil, že se nepostaví proti tomuto požadavku, ale že musí napřed znát stanovisko ministerského předsedy a vlády. Krátce na to dru Tisovi telefonicky oznámil, že k tomu dává souhlas a pozval ho znovu k projednání celé věci do Prahy. K dalšímu jednání však přes to pro

motivovala snaha ukázat západním spojencům, že mezi Čechy a Slováky vládne jednota, a proto by neměli váhat s vojenskou podporou v případě německé agrese. V průběhu září E. Beneš připravil návrh „Úpravy vzájemného poměru mezi Čechy a Slováky“,¹²⁹ který 22. září předal J. Tisovi.¹³⁰

Benešův návrh byl kompromisem,¹³¹ který neuspokojil všechny požadavky HSLS, mnohé však akceptoval, především pak požadavek vytvořit slovenský zemský sněm, jehož působnost by upravil zvláštní zákon. V otázce kompetencí sněmu však požadavky HSLS naplněny nebyly. Návrh dále obsahoval příslib, že příjmy vybrané na Slovensku budou v plném rozsahu použity pro výdaje rozpočtu na Slovensku. Slovensko mělo být dále v rámci státních investic dotováno tak, aby došlo k postupnému vyrovnání životní úrovně s českými zeměmi. Slováci měli mít poměrné zastoupení ve státních službách a souhrnně neměl počet českých zaměstnanců na Slovensku přesáhnout 30 %. Návrh se však nezmiňoval o slovenské vládě, jejíhož zřízení se autonomisté nekompromisně dožadovali.¹³²

události v Mnichově a po Mnichově nedošlo; Tiso na pozvání nedal definitivní odpovědi a k dalšímu jednání pak až do odchodu presidenta Beneše dne 6. října nepřišel.“ (A. Jednání presidenta republiky v srpnu 1938 se Slováky: Tiso, Buday, Sokol, Sivák, Poznámky k návrhu o úpravě věcí slovenských. Archiv T. G. Masaryka – Benešův archiv – A, kart. 259, b. č. a datumu. Otištěno v BYSTRICKÝ, Valerián: Dokumenty o postoji Eduarda Beneša k česko-slovenským vzťahom koncom tridsiatych a začiatkom štyridsiatych rokov. In: BYSTRICKÝ, Valerián (ed.): *Od autonómie k vzniku Slovenského štátu*, 2008, s. 262 – 263; dále citováno jako “BYSTRICKÝ, V.: Dokumenty o postoji Eduarda Beneša“).

Současně však HSLS, ve zřejmé snaze vyvíjet na prezidenta i vládu nátlak, jednala s SdP a dalšími stranami národnostních menšin. Např. 8. září, tzn. ve stejný den, kdy jednal s prezidentem Benešem, se J. Tiso a další zástupci HSLS zúčastnili porady opozičních stran, které předsedal představitel SdP K. H. Frank a které se zúčastnili také reprezentanti Spojených maďarských stran a Polského dorozumivacího výboru (viz *Slovák* 10. září 1938. In: <http://digitalna.kniznica.info> [online]. [cit. 2019-04-11].

Načteno z <http://digitalna.kniznica.info/zoom/93838/view>).

¹²⁹ Finální podoba návrhu (tzn. třetí varianta textu), kterou Beneš předal Tisovi, v BEŇKO, J. et al. (eds.):

Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II., 1998, s. 169 - 173, nebo BYSTRICKÝ, V.: Dokumenty o postoji Eduarda Beneša, c. d., s. 264 – 266.

¹³⁰ BYSTRICKÝ, V.: Štatoprávne predstavy na Slovensku v druhej polovici tridsiatych rokov, c.d., s. 176).

¹³¹ E. Beneš vzhledem ke svým dosavadním postojům učinil tyto posuny: netrval na formulaci „jednotný československý národ“, ale předložil formulaci o „bratrském vztahu Čechů a Slováků jako členů národní rodiny československé“. Byla to významná změna, která se týkala otázky slovenské svébytnosti, jejího uznání a používání ve státních a politických dokumentech. Chápání této otázky nemělo být napříště jednoduše nařizováno, mělo být volbou a subjektivní a individuální hodnotou, zda se někdo pokládá za Čecha či Slováka, nebo za Čechoslováka, přičemž oba názory se měly těšit stejnému respektu. V jazykové otázce se mělo vycházet ze zásady úplné rovnoprávnosti slovenštiny jako spisovného jazyka. Návrh předpokládal přijetí nového jazykového zákona s tím, že čeština a slovenština budou oficiálními (úředními) jazyky na celém území republiky. Ve srovnání s platným jazykovým zákonem, který za oficiální jazyk uzákoňoval „jazyk československý“ s tím, že se v českých zemích úřaduje „zpravidla česky“ a na Slovensku „zpravidla slovensky“, to byla významná změna. Uznání spisovné slovenštiny za jazyk Slováků, kterým už nadále neměl být jazyk československý, lze v toto kontextu považovat nepřimo i za uznání svébytnosti slovenského národa. Skutečnost, že „slovenská svébytnost“ nebyla vyjádřena výslovně, hodnotila HSLS jako podstatný nedostatek návrhu. (BEŇA, Jozef: Slovensko a období Česko-Slovenské republiky (1938 - 1939). In: SCHELLE, Karel – TAUCHEN, Jaromír (eds.): *Encyklopedie českých právních dějin, XII. svazek, Sa – Smlouva ná*, 2018, s. 480; dále citováno jako „BEŇA, J.: Slovensko a období Česko-Slovenské republiky“).

¹³² GEBHART, J. – KUKLÍK, J.: Česká politika a zákon o autonomii Slovenska, c. d., s. 361.

Není bez zajímavosti, že Národní shromáždění bylo v tomto období odsunuto zcela do pozadí. Hlavní politická rozhodnutí vycházela od prezidenta a vlády, která si je nechávala posvěcovat dvacetičlenným „výborem politických stran ve vládě zastoupených“, který tak suploval parlament, který nezasedal. Poslední schůze Poslanecké sněmovny se konala 2. srpna 1938¹³³ a Senátu 18. května 1938,¹³⁴ a v tomto období pro stát kritickém zcela chyběla politická vůle zasedání parlamentu svolat.¹³⁵ Svoboda tisku byla „usměrňována“.¹³⁶ Lze proto přitakat autorům, kteří politické poměry v předmnichovském období charakterizují jako omezenou demokracii.

26. září 1938, v reakci na vývoj jednání mezi prezidentem a HSLS, podal ministr bez portfeje Matuš Černák,¹³⁷ který měl blízko k HSLS, návrh, aby se slovenskou otázkou urychleně zabývala vláda.¹³⁸

29. září J. Tiso znovu navštívil E. Beneše,¹³⁹ aby tlumočil požadavky HSLS, zejména zřídít ministerstvo pro správu Slovenska, potvrdit primární kompetence slovenského sněmu,

¹³³ Národní shromáždění republiky Československé 1935–1938: Poslanecká sněmovna: Stenoprotokoly. In: www.psp.cz [on-line]. [cit. 2019-04-13]. Načteno z www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/stenprot/index.htm .

¹³⁴ Historické senátní tisky z 4. volebního období (1935 – 1938), 7. zasedání – stenoprotokoly. In: www.psp.cz [online]. [cit. 2019-04-13]. Načteno z www.psp.cz/eknih/1935ns/se/stenprot/index.htm , nebo In: www.senat.cz [online] . [cit. 2019-05-08]. Načteno z https://www.senat.cz/informace/z_historie/tisky/4vo/schuze-7zas.php?ke_dni=4.8.2016&O=10 .

¹³⁵ „Nelze připustiti agitační řeči parlamentu,“ praví Bechyně a proto je proti jeho svolání. [...] K tomu pomáhaly Benešovy názory, že vláda nemá čas se zdoluhavě radit s nejednotným parlamentem a má právo přijímat i osudové závěry, byť potom musí nabídnout demisi, že nyní, pozice prezidenta, předsedy vlády a ministra zahraničí nesmí být ... zeslabována a „zejména nesmí být v této tragické době připouštěna žádná stranická lícitace.“ [...] I proto byla demokracie tehdy omezená a naprosto hlavní slovo přebíral prezident, věřící stále podle vlastních výroků, že je nástrojem, vyvolencem Prozířetelnosti, že se nikdy nemýlí a mýlit nemůže.“ (KLIMEK, Antonín: Velké dějiny zemí Koruny české, sv. XIV.: 1929 -1938, 2002, s. 635 - 636).

¹³⁶ „[...] předseda sociální demokracie Hampl, souhlasí s umírněným informováním veřejnosti, ale „nutno naprosto usměrnit tisk a jiné projevy.““ (KLIMEK, A.: Velké dějiny zemí Koruny české (1929 -1938), c. d., s. 635).

¹³⁷ Jeden z tří slovenských ministrů Syrového (III. úřednické) vlády. Dalšími byli: Vladimír Fajnor (ministr spravedlnosti) a Imrich Karvaš (bez portfeje). (ZEMKO, M. – BYSTRICKÝ, V. (eds.): Slovensko v Československu 1918 – 1939, s. 606).

¹³⁸ M. Černák ve svém prvním a prakticky jediném vystoupení v této vládě požadoval, aby se vláda a prezident usnesli „vyhovieť základným slovenským požiadavkám a odovzdali vedenie Slovenska osobám, ktorí sú (jeho) skutočnými reprezentantmi ako to uznávajú aj poslanci iných strán ako ľudovej“. Tento návrh podpořili i další dva slovenští ministři I. Karvaš a V. Fajnor. (BYSTRICKÝ, Valerián: Slovensko a Mnichov. In: BYSTRICKÝ, Valerián (ed.): *Od autonómie k vzniku Slovenského štátu*, 2008, s. 176; dále citováno jako „BYSTRICKÝ, V.: Slovensko a Mnichov“). M. Černák ve svém vystoupení rovněž uvedl, že Slovinci se sice nebouří, ale není u nich „nálady k bojování“. Vláda musí okamžitě „uspokojiti 2 ½ miliónů Slováků..., zajistí-li se jim existence..., a musí býti vyhověno alespoň základním potřebám slovenského nacionalismu, skrz který jde u Slováků láska k tomuto státu“. (KLIMEK, A.: Velké dějiny zemí Koruny české (1929 -1938), c. d., s. 659).

¹³⁹ Podle slovenského historika V. Bystrického se tato (poslední) návštěva J. Tisa u E. Beneše uskutečnila v 10:30 hod. J. Tiso na ni žádal, aby byl Benešův návrh doplněn o zřídění ministerstva pro Slovensko. „Prezident sdělil, že se nepostaví proti tomuto požadavku, ale že musí napřed znát stanovisko min.(isterského) předsedy a vlády. Krátce na to dru Tisovi telefonicky oznámil, že k tomu dává souhlas (nechtěje jeho straně dáti záminku k přerušení jednání – text vyškrtnutý) a pozval ho znovu k projednání celé věci do Prahy [...] Tiso na pozvání nedal definitivní odpovědi a k dalšímu jednání pak už do odchodu prezidenta Beneše dne 6. října nepřišel“. Archiv T. G. Masaryka, Praha, f. BAR, šk. 3. Záznam E. Beneša; cit. z BYSTRICKÝ, V.: Dokumenty o postojí Eduarda Beneša, c. d., s. 317 - 327). Naproti tomu slovenský právní historik J. Beňa uvádí, že „[...] dne 29. zář

uzákonit slovenštinu jako úřední řeč a vydat prohlášení politických stran o individualitě slovenského národa, s čímž E. Beneš údajně vyslovil v zásadě souhlas.¹⁴⁰ Benešův návrh se stal 29. – 30. září 1938 předmětem porady slovenských stran v budově Poslanecké sněmovny NS.¹⁴¹ Pro zástupce HSĽS byl tento návrh nedostatečný, proto trvali na svých čtyřech požadavcích, které formulovali jako podmínky pro další jednání.¹⁴² Vládní slovenské strany měly výhrady proti požadavku zákazu majorizace, který obsahoval ľudácký návrh, protože ten byl těžko slučitelný s jednotným postupem celostátně působících stran při hlasování ve sněmovně; neshodly se rovněž na požadavku ministerstva pro správu Slovenska, zatímco tři další požadavky akceptovaly. Rozhovory byly poté, co se jejich účastníci po poledni 30. září dozvěděli o mnichovské dohodě a jejím přijetí vládou, přerušeny s tím, že nejprve se musí všichni slovenští zástupci shodnout na svých požadavcích, a pokračovaly v dalších dnech na úrovni vlády, již za změněných, pomnichovských poměrů.¹⁴³

HSĽS v této době sice stále ještě zůstávala na pozicích společného státu s Čechy, začala však sondovat i jiné možnosti.¹⁴⁴ V radikálních kruzích kolem Alexandra Macha a Ferdinanda Ďurčanského zároveň začala klíčit představa, že autonomie již není dostatečným

1939 se Dr. Tiso telefonicky omluvil, že nemůže přijít. [...] Později se ukázalo, že důvodem odmítnutí byl projev A. Hitlera ze dne 26. září 1938, ve kterém prohlásil, že ČSR vznikla na základě [Benešovy versailleské] lži o existenci československého národa [...]. Ještě stále v postavení podpředsedy HSĽS Dr. Tiso dostal pozvání z kanceláře prezidenta republiky datované 4. října 1938 a podepsané jejím přednostou. Takovéto pozvání nepřijal, odmítl ho i ve dnech 29. a 30. září v době jednání konference čtyř velmocí v Mnichově [...].” (BEŇA, J.: Slovensko a období Česko-Slovenské republiky, c. d., s. 482 - 483). Ve slovenském denním tisku z těchto dní jsem žádnou zmínku o návštěvě J. Tisa u prezidenta 29. září nenalezl. (pozn. aut.). Viz též pozn. 128.

¹⁴⁰ Podle vzpomínek některých Benešových současníků však E. Beneš zpravidla používal formulaci „v zásadě souhlasím“ pro diplomatické vyjádření nesouhlasu. (pozn. autora)

¹⁴¹ Šlo o setkání, které nemělo v minulosti obdoby. Zapříčinila ho nejen napjatá situace, snaha rychle a definitivně vyřešit tento problém, ale také podmínka prezidenta, že nejdříve se musí dohodnout představitelé slovenského politického života a až pak dojde k přímým rozhovorům s ním. Na základě telefonického pozvání M. Hodži přijeli do Prahy slovenští poslanci koaličních i dalších stran, s výjimkou KSČ a Maďarské sjednocené strany (M. Hodža, I. Dérer, I. Markovič, E. B. Lukáč, J. Bečko, K. Rybárik, J. Liška, J. Pocisk, J. Paulíny-Tóth, J. Ursíny, L. Protuš.). Nejdříve se 27. 9. seznámili s návrhem prezidenta Beneše a poté se 29. - 30. 9. konalo jejich společné jednání se zástupci HSĽS (J. Tiso, K. Sidor, M. Sokol, J. Sivák, K. Mederly), které pozval pravděpodobně J. Syrový. Jednání se zúčastnili také ministři I. Karvaš a M. Černák. (BYSTRICKÝ, V.: Slovensko a Mnichov, c. d., s. 176).

¹⁴² Srv. BYSTRICKÝ, Valerián: Slovenská otázka v medzivojnovom Československu. In: BYSTRICKÝ, Valerián (ed.): *Od autonómie k vzniku Slovenského štátu*, 2008, s., s. 109 a BYSTRICKÝ, V.: Slovensko a Mnichov, c. d., s. 176.

¹⁴³ Srv. RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, s. 154; GEBHART, J. – KUKLÍK, J.: Česká politika a zákon o autonomii Slovenska, c. d., s. 362 a KLIMEK, A.: Velké dějiny zemí Koruny české (1929 -1938), c. d., s. 666 – 667.

¹⁴⁴ 29. září 1938, kdy se prudce zhoršily i vztahy ČSR s Polskem a polská vláda hodlala předložit vlastní územní požadavky, navštívila tajně delegace HSĽS polského vyslance v Praze Kazimierza Papée a nabídla jeho prostřednictvím polské vládě v případě rozpadu Československa vytvoření polsko-slovenské unie. Papée slíbil poslat návrh do Varšavy, avšak polská vláda na něj nijak nereagovala. (RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, s. 154. Srv. “437. 1938 wrzesień 30, Praga. – Radiotelegram szyfrowy nr 156 K. Papée o rozmowach polityków slowackich“ v LANDAU. Zbigniew – TOMASZEWSKI, Jerzy: Monachium 1938. Polskie dokumenty dyplomatyczne, 1985, s. 458 – 459).

řešením slovenských požadavků, a že jediným správným řešením je vyhlášení samostatného slovenského státu, jehož celistvost by garantovalo Německo.¹⁴⁵

S výjimkou výše uvedených radikálů bylo však pro přístup k řešení slovenské otázky v období před Mnichovem a zejména v září 1938 charakteristické úsilí partnerů i soupeřů dospět ke kompromisu, dohodě. HSLS požadovala realizaci svého červnového návrhu, zjevně využívala složité vnitropolitické situace a těžké mezinárodní postavení republiky, ale když došlo ke konkrétním jednáním, všichni účastníci včetně prezidenta, vlády i zástupců slovenských politických stran ustupovali ze svých „tvrdých“ postojů, o jejichž změně ještě před pár týdny nemínili diskutovat. Tak se rodila se kompromisní koncepce, která pravděpodobně mohla problém postavení Slovenska v ČSR uspokojivě vyřešit. Mnichovská katastrofa však zcela změnila situaci a umožnila HSLS klást jiné podmínky. Již 30. září 1938 svolal J. Tiso do Žiliny na 5. – 6. října 1938 senátory, poslance, členy zemského sněmu a výkonného výboru na zasedání, na kterém měl být dohodnut další postup.¹⁴⁶

¹⁴⁵ RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, 2012, s. 154.

¹⁴⁶ BYSTRICKÝ, V.: Slovensko a Mnichov, c. d., s. 177.

2 SLOVENSKO V ČESKO-SLOVENSKU (1938 – 1939)

V pátek 30. září 1938 v 11:45, po poradě s předáky hlavních politických stran, zahájil prezident E. Beneš jednání vlády¹⁴⁷ za účasti všech jejích členů (s výjimkou Petra Zenkla)¹⁴⁸ a náčelníka hlavního štábu čs. armády arm. gen. Ludvíka Krejčího, na kterém byly přijaty podmínky tzv. **Mnichovské dohody**.¹⁴⁹ Její přijetí bylo oznámeno francouzskému a britskému velvyslanci v Praze po půl jedné, československé veřejnosti o půl páté odpoledne.¹⁵⁰

Podle § 3 odst. 1 platné ústavy mohly být hranice Československé republiky měněny jen ústavním zákonem.¹⁵¹ Přijetí mnichovského diktátu vládou tak bylo zcela mimo pochybnost protiústavní, prezident ani vláda nebyli oprávněni svým jednáním nahradit přijetí ústavního zákona, jednali *ultra vires*. Příslušný ústavní zákon, schvalující územní změny vyplývající z Mnichovské dohody, nebyl Národním shromážděním přijat ani nikdy později.¹⁵²

Samotná Mnichovská dohoda je drtivou většinou autorů považována za **neplatnou od samého počátku**, a to pro její rozpor s mezinárodním právem,¹⁵³ výrazně menšinový je v

¹⁴⁷ Šlo o úřednickou vládu arm. gen. Jana Syrového, v pořadí úřednických vlád šlo o vládu třetí. Byla jmenována 22. září 1938, ve stejný den, kdy podala demisi předcházející vláda M. Hodži, která odstoupila poté, co přijala britsko-francouzské ultimátum, požadující odstoupení čs. pohraničních oblastí Německu. (KLIMEK, A.: Velké dějiny zemí Koruny české (1929 -1938), c. d., s. 630 - 639).

¹⁴⁸ Národní socialista P. Zenkl tímto způsobem údajně protestoval proti ústupnosti vlády a prezidenta.

¹⁴⁹ Mnichovská dohoda (neboli *Mnichovská zrada* či *Mnichovský diktát*) byla dohoda mezi Německem, Itálií, Francií a Velkou Británií o postoupení pohraničních území Československa Německu. Byla dojednána 29. září 1938v Mnichově (ve všech jazykových verzích pak byla podepsána po půlnoci, tj. 30. září 1938). Zástupci čtyř zemí – Neville Chamberlain (Velká Británie), Édouard Daladier (Francie), Adolf Hitler (Německo) a Benito Mussolini (Itálie) – se dohodli, že Československo musí do 10. října postoupit pohraniční území obývané Němci (nepřesně označované jako Sudety) Německu. Zástupci československé strany (Hubert Masařík, Vojtěch Mastný) byli přítomni, ale k jednání samotnému nebyli přizváni. (Mnichovská dohoda. In: cs.wikipedia.org [online]. [cit. 2019-04-13]. Načteno z https://cs.wikipedia.org/wiki/Mnichovská_dohoda). Český překlad Mnichovské dohody v GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1914 - 1945, I. díl, s. 265 - 267).

K průběhu jednání mnichovské konference viz KUKLÍK, Jan – NĚMEČEK, Jan – ŠEBEK, Jaroslav: Dlouhé stíny Mnichova. Mnichovská dohoda očima signatářů a její dopady na Československo, 2011, s. 53 – 62.

¹⁵⁰ KLIMEK, A.: Velké dějiny zemí Koruny české (1929 -1938), c. d., s. 370.

¹⁵¹ § 3 odst. 1: „Území československé republiky tvoří jednotný a nedílný celek, jehož hranice mohou být měněny jen ústavním zákonem.“ (GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1914 - 1945, I. díl, s. 75).

¹⁵² Nepřímo však Národní shromáždění muselo vzít tyto územní změny na vědomí, a to např. schválením opatření Stálého výboru č. 253/1938 Sb. z. a n. z 27. října 1938, o zániku mandátů některých členů NS, které vyplynulo právě z oněch územních změn. (JOACHIM, Václav: Nová ústava republiky Česko-Slovenské. In: *Veřejná správa*, 1938, s. 302; dále citováno jako „JOACHIM, V.: Nová ústava republiky Česko-Slovenské“).

¹⁵³ Mnichovský diktát byl závažným porušením čl. 10, 15 a 20 Paktu Společnosti národů, jenž byl součástí obsažen ve Versaillské mírové smlouvě s Německem (publikována pod č. 217/1921 Sb. z. a n.), dále také porušením rozhodčí smlouvy mezi Československem a Německem (publikována pod č. 215/1926 Sb. z. a n.) a Briand-Kellogova paktu (publikován pod č. 126/1929 Sb. z. a n.). Argument počáteční neplatnosti je možné podložit i smlouvou o vzájemných vztazích mezi Československou socialistickou republikou a Spolkovou

současnosti názor, že dohoda se stala neplatnou až jejím porušením ze strany Německa v březnu 1939, kdy Německo zlikvidovalo okleštěné Československo.

V důsledku Mnichovské dohody bylo území Československa zmenšeno o 30 %, počet jeho občanů zredukován o třetinu.¹⁵⁴ **Druhá československá (resp. česko-slovenská) republika**, která započala svoji existenci **30. září 1939**, byla důsledkem výše popsanych událostí a právně neplatných jednání. Nevznikla z vůle ani se souhlasem československého (příp. českého či slovenského) lidu, její vznik provázela řada protiústavních kroků, které předznamenal nový nástup protidemokratických sil, politický převrat a nastolení autoritativního režimu. V právní oblasti **došlo k diskontinuitnímu zvratu** ve vztahu k předchozímu demokratickému ústavnímu řádu a jeho hodnotám.¹⁵⁵

Československý stát ztratil po Mnichovu na svém území **faktickou i právní suverenitu**, neboť musel respektovat vůli jiných států a vyjádřit ji ve svých předpisech a jiných aktech (např. mezinárodních smlouvách). Právní předpisy vydávané v této tzv. **době nesvobody**,¹⁵⁶ která začala přijetím Mnichovské dohody 30. září 1938 a skončila 4. května 1945, a po kterou byl československý lid zbaven svobody, nejsou součástí československého právního řádu.¹⁵⁷ V době nesvobody se vytvořily i některé ústavněprávní modely, které se v pozdější době v jiných historických situacích znovu prosazovaly, aniž by se jejich autoři k původnímu (tzn.

republikou Německa (publikována pod č. 94/1974 Sb.), v níž se mj. uvádí, že obě strany (tj. Československá socialistická republika i Spolková republika Německo) uznávají, že mnichovská dohoda byla Československu „*ynucena nacistickým režimem pod hrozbou síly*“. Nulita byla poté *expressis verbis* potvrzena i ve smlouvě mezi Českou a Slovenskou Federativní Republikou a Spolkovou republikou Německo o dobrém sousedství a přátelské spolupráci (publikována pod č. 521/1992 Sb.). (KOLUMBER, David: Druhá Československá republika. *Diplomová práce*, 2012, s. 15. Srv. též KOPAL, Vladimír: Počáteční neplatnost Mnichovské dohody. In: časopis *Právník*, 1971, s. 723 – 724 a KUKLÍK, Jan – NĚMEČEK, Jan : Mnichovská dohoda (1938). In: SCHELLE, Karel – TAUCHEN, Jaromír (eds.): *Encyklopedie českých právních dějin, III. svazek, K – M*, 2016, s. 775 – 785).

¹⁵⁴ Německo obsadilo 28 291 km² se 3,818 milióny obyvateli, Polsko 805 km² s 227 tisíci obyvateli a Maďarsko 11 833 km² s 972 tisíci obyvateli. Pomnichovskému Československu tak zůstalo 99 579 km² s 9,712 milióny obyvatel, tedy 70,9 % původního území a 66 % původního obyvatelstva. (PAVLÍČEK, Václav: Doba nesvobody. In: PAVLÍČEK, Václav et al.: *Ústavní právo a státověda, II.díl. Ústavní právo České republiky*, 2015, s. 98 – 99; dále citováno jako „PAVLÍČEK, V.: Doba nesvobody“).

¹⁵⁵ Srv. PAVLÍČEK, V.: Doba nesvobody, c. d., s. 98 a WEYR, František: Ústavní vývoj československý v roce 1938. In: WEYR, František: *Československé právo ústavní*, 2017, s. 341 – 356.

¹⁵⁶ Pojem doby nesvobody byl v čs. ústavním řádu založen ústavním dekretem prezidenta republiky č. 11/1944 Úř. věst. čs. ze dne 3. srpna 1944, o obnovení právního pořádku. Text dekretu v GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1914 - 1945, I. díl, s. 460 – 466.

¹⁵⁷ Čl. 1. odst. 2: „Předpisy vydané v oblasti tohoto řádu v době, kdy československý lid byl zbaven své svobody (doba nesvobody), nejsou součástí československého právního řádu. Doba nesvobody jest doba ode dne 30. září 1938 až do dne, který bude určen vládním nařízením.“ (GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1914 - 1945, I. díl, s. 461). Některé předpisy z doby nesvobody bylo úst. dekretem umožněno i nadále na zcela přechodnou dobu používat, a to za předpokladu, že se svým obsahem nepříčí znění nebo demokratickým zásadám čs. ústavy z r. 1920 (tzv. dočasná a podmíněná recepce do čs. právního řádu). (PAVLÍČEK, V.: Doba nesvobody, c. d., s. 97).

druhorepublikovému) vzoru hlásili. Šlo zejména o asymetrické státoprávní uspořádání státu, odmítání pluralitního politického stranictví a jeho regulace, jednotná kandidátka apod.¹⁵⁸

Ačkoliv se v době nesvobody jednalo o prosazování „cizí vůle“ na území státu a v jeho právním řádu, na uskutečňování cizí moci se v různé době a v různé míře podílela i část domácích politiků (s větší iniciativou a autonomií na Slovensku než v českých zemích), která se tak pokoušela prosadit i své vlastní zájmy.¹⁵⁹ Odlišná situace na Slovensku a jiná forma diskontinuity vedla později slovenskou politickou reprezentaci zformovanou Slovenským národním povstáním k jinému vztahu ke státu a k právu doby nesvobody než v českých zemích.¹⁶⁰

2.1 AUTONOMIE SLOVENSKA V RÁMCI ČESKO-SLOVENSKA

Rozhodnutí přijaté na konferenci v Mnichově, obsahující také dodatek, podle kterého mělo Československo cestou jednání do tří měsíců uspokojit i požadavky polské a maďarské menšiny,¹⁶¹ působilo vedle české i na slovenskou veřejnost deprimujícím způsobem, vyvolávalo pesimistické nálady, zvyšovalo obavy z budoucího vývoje a postavení Slovenska. Skleslou náladu na druhou stranu vyvažovala úleva, že nedošlo k ozbrojenému konfliktu a že se vrátí domů mobilizovaní mužští členové rodin. V médiích i ve veřejnosti vůbec se začaly hledat odpovědi na otázky, kdo je odpovědný za vzniklou situaci a co je nyní třeba dělat. Politici slovenských koaličních stran prostřednictvím tisku svalovali odpovědnost za mnichovskou tragédii a za celkový vývoj na vnější faktory, tzn. především na západní spojence Československa – Francii a V. Británii. Tato část politického spektra sice po Mnichovu neztratila víru v demokratický vývoj ve světě, ztratila však důvěru k politice demokratických velmocí a musela akceptovat dominantní postavení Německa ve střední Evropě. Za aktuální problém tito politici považovali ohrožení územní integrity Slovenska a

¹⁵⁸ PAVLÍČEK, V.: Doba nesvobody, c. d., s. 96.

¹⁵⁹ Např. ve dnech konání Mnichovské konference sepsal náměstek německého ministra zahraničí Ernst Woermann memorandum k možnému řešení slovenské otázky, které bylo schváleno A. Hitlerem 8. října 1938. Memorandum v souladu se zájmy Berlína schvalovalo podporu „autonomie Slovenska vytvářením nátlaku na Prahu“. Memorandum vyzdvihlo též možnost, že jednoho dne by Německo mohlo chtít vést Slováky od autonomie ke státní nezávislosti. (BYSTRICKÝ, Valerián: Slovakia from the Munich Conference to the declaration of independence. In: TEICH, Mikuláš – KOVÁČ, Dušan – BROWN, Martin D. (ed): *Slovakia in History*, 2012, s. 158).

¹⁶⁰ PAVLÍČEK, V.: Doba nesvobody, c. d., s. 96.

¹⁶¹ Italský duce Mussolini, jehož návrh byl vzat za základ konference, se pokusil prosadit také polské a maďarské nároky, kde pro jejich řešení navrhol lhůtu do 1 měsíce. Britská delegace ale nechtěla komplikovat situaci dalšími spory, které směřovaly k úplnému rozbití čs. státu, a tuto formulaci odmítla. Nicméně byla stanovena lhůta 3 měsíců, kdy měla být vyřešena otázka polské a maďarské menšiny v Československu. (KUKLÍK, J. – NĚMEČEK, J.: Mnichovská dohoda, c. d., s. 772).

nadále jednoznačně trvali na zachování společného československého státu. **Slovenští sociální demokraté i agráři**, v zájmu uvedených cílů a také pro udržení si aspoň části svých mocenských pozic, došli k přesvědčení, že nezbytné urychleně a radikálně řešit slovenskou otázku. Uvědomovali si oslabení svých pozic a **byli nyní ochotni akceptovat značnou část požadavků HSLS**.¹⁶²

HSLS Mnichovskou dohodu hodnotila tak, že tento diktát velmocí zachránil mír v Evropě. Její důsledky nevztahovala na celý stát, ale výlučně na „český národ“, přestože bylo veřejně známo, že na základě dodatku Mnichovské dohody se má řešit také otázka maďarské menšiny na Slovensku a Podkarpatské Rusi. Ludová strana začala prosazovat tezi, že v důsledku mezinárodního oslabení Československa nemůže pražská vláda čelit případnému tlaku ze strany Maďarska a je proto nutné, aby slovenští politici (míněno z HSLS) aktivně vstoupili do jednání s případnými partnery, zejména s Polskem a perspektivně i s Německem. Proto lidé nevinili z odpovědnosti (či „zrady“) za okleštění republiky západní velmoci, ale zdůrazňovali spíše „krach“ československé zahraniční politiky, její levicové orientace a zejména kritizovali její představitele E. Beneše a Kamila Kroftu. Zároveň veřejnosti podsouvali myšlenku správnosti, koncepčnosti a perspektivnosti politiky HSLS, která je jediná schopná řešit vzniklou situaci, z čehož vyvozovali požadavek aktivního vlivu na zahraniční politiku. Vytvářela se iluze, že ačkoliv „*teraz je rad na nás*“, situace Slovenská je odlišná od českých zemí, neboť „*My sme si vedeli získat nielen sympatie našich Maďarov a Nemcov, ale aj celého sveta.*“ Za klíčové předáči HSLS považovali zajištění „*bezvýhradnej vlády Slovákov nad Slovenskou krajinou*“, tj. okamžité uchopení moci na Slovensku ľudovou stranou, aby se tak mohla stát partnerem pro zahraničí. Na první místo bylo proto v tomto období kladeno vyřešení slovenské otázky ve smyslu Pittsburské dohody, červnového návrhu strany na autonomii, protože vznikla vhodná příležitost „*pre realizovanie nášho politického programu...*“. Pomnichovské sebevědomí HSLS narostlo i v důsledku vstřícnosti či ústupnosti prezidenta, vlády a ostatních politických subjektů v českých zemích i na Slovensku.¹⁶³

Potřebu urychleného vyřešení slovenské otázky v zájmu zachování zbytku státu uvědomovala i oslabená československá vláda a prezident. J. Syrový i E. Beneš viděli

¹⁶² M. Hodža v tomto období několikrát opakoval, že vzhledem ke kritické mezinárodní situaci je potřeba se dohodnout s ľudovou stranou prakticky za každou cenu, aby vnitropolitické problémy nemohly být zneužity jako záminka pro vnější zásah. O politické nejistotě a nervozitě v řadách agráriků svědčí i fakt, že M. Hodža požádal poslance Jána Lichnera, Pavla Teplanského a národohospodáře Petra Zaťku, aby se nejen zúčastnili připravované konference HSLS v Žilině, ale aby se tam rozhodně dohodli. Agráři měli přímý zájem, aby HSLS po Mnichově participovala na moci a tím převzala část, nebo ještě lépe rozhodující díl odpovědnosti za případné územní ztráty. (BYSTRICKÝ, V.: Slovensko a Mnichov, c. d., s. 177 - 178).

¹⁶³ BYSTRICKÝ, V.: Slovensko a Mnichov, c. d., s. 179 – 180.

možnost dohody na základě čtyř požadavků, které přednesl na poradách v Praze 29. – 30. září 1938 J. Tiso. Potvrzuje to jak dopis, který 4. listopadu poslal J. Tisovi z pověření prezidenta Beneše jeho kancléř J. Schieszl,¹⁶⁴ tak usnesení vlády z pondělí 3. října 1938, ve kterém pověřila své tři slovenské členy, aby následující den předložili předsedovi vlády návrh na úpravu státní správy na Slovensku dle požadavků HSLS.¹⁶⁵ Ve snaze vyřešit situaci tak vláda převzala iniciativu, ale dotčení ministři až na jeden bod¹⁶⁶ usnesení nesplnili. M. Černák začal vystupovat s ultimativními požadavky¹⁶⁷ a 4. října 1938 podal demisi. Nakonec týž den podali už déle připravovanou demisi všichni členové vlády. Nová vláda J. Syrového¹⁶⁸ pokračovala v řešení slovenské otázky hned po svém jmenování a už 5. října po 13. hodině vyslovila souhlas s přijetím zákona, kterým by byla uznána samostatná existence českého a slovenského národa, český a slovenský jazyk by se staly státními jazyky, přijala by se zásada rozšíření kompetencí zemských sněmů o ty, které by nenarušovaly jednotu státu. Vláda rovněž vyslovila souhlas se zřízením ministerstva pro správu Slovenska, tzn. **přijala všechny čtyři podmínky předložené koncem září J. Tisem.**¹⁶⁹ V případě komplikací byla vláda připravena poslat svého člena I. Karvaše¹⁷⁰ do Žiliny, na konferenci slovenských politických stran,

¹⁶⁴ Archív Kancelárie Prezidenta SR. Xerokopie dokumentů z Archivu kanceláře Prezidenta ČR. Kartón č. 36, fotokopie 1 B, dok. 11228/38. (BEŇKO, J. et al. (eds.): Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II., 1998, s. 211).

¹⁶⁵ „Jednání o věcech slovenských: Vzato na vědomí, že požadavky strany ludové ve věci úpravy státní správy na Slovensku (1. osobitost Slovenska, 2. zákonodárny sněm, 3. jazyková úprava, 4. výkonná moc) budou dne 4. října 1938 v přesné formulaci předloženy předsedovi vlády, že ministři dr. Fajnor, Dr. Karvaš a Černák podají společně o této věci zprávu prezidentu republiky a že se vláda bude bezodkladně zabývatí řešením, a pokud bude dosaženo dohody provedením těchto úprav.“ (Protokol o schůzi ministerské rady, konané v pondělí dne 3. října 1938 o 4,30 hod. odpoledne v předsednictvu ministerské rady, Národní archiv (NA) Praha, Presidium ministerské rady (PMR), šk. 4142, XVIII – 13 - 3. řij., Otištěno v BYSTRICKÝ, Valerián (ed.): Od autonómie k vzniku Slovenského štátu, 2008, s. 274.

¹⁶⁶ „Předseda vlády sdělil, že ze slovenských požadavků byl mu předložen jeden bod stran jmenování ministra s plnou mocí, kterémužto bodu nebylo možno v dané krátké lhůtě vyhověti.“ (Protokol o schůzi ministerské rady konané v úterý dne 4. října 1938 od 21. hod. do 21,15 hod. v předsednictvu ministerské rady. Národní archiv (NA) Praha, Presidium ministerské rady (PMR), šk. 4142, XVIII – 14 – 4. října 1938. Otištěno v BYSTRICKÝ, V. (ed.): Od autonómie k vzniku Slovenského štátu, 2008, s. 274 – 275.

¹⁶⁷ „Pan ministerský předseda generál Syrový na prohlášení Dra Černáka, že z vlády odchází, odpověděl, že po jeho názoru není tu žádné příčiny pro takový odchod, protože Dr. Černák vládě žádné své návrhy nepředložil a vláda neměla příležitost jeho náměty se zabývatí. [...] Závěrem vyjednávání bylo, že Dr. Černák předloží tedy vládě své požadavky, které po jeho názoru by však musily býti projednány a přijaty během 24 hodin. Pan min.(isterský) předseda gen. Syrový sdělil na to, že nijaké ultimativní kladení požadavků nemá býti, že vláda se pokusí, brzy a příznivě věci projednati a panu ministru Dru Černákovi pomáhati.“ (Záznam o postoji predsedu Československej strany lidovej k rokovaniam o „slovenskej otázke“, pořizený J. Fritzem. NA, PMR, šk. 1709, č. 5618/1938, otištěno v BYSTRICKÝ, V. (ed.): Od autonómie k vzniku Slovenského štátu, 2008, s. 277.

¹⁶⁸ 19. vláda – IV. úřednická, 4. 10. 1938 – 30. 11. 1938. Po abdikaci E. Beneše (5. října) vykonávala i kompetence prezidenta republiky. (ZEMKO, M. – BYSTRICKÝ, V. (eds.): Slovensko v Československu 1918 – 1939, s. 607).

¹⁶⁹ Protokol o mimořádné schůzi ministerské rady, konané ve středu dne 5. října 1938 o 1 hod. odpoledne v předsednictvu ministerské rady. (NA, PMR, šk. 4143, XIX – 1. - 5. října 1938. Otištěno v BYSTRICKÝ, V. (ed.): Od autonómie k vzniku Slovenského štátu, 2008, s. 289.)

¹⁷⁰ Imrich Karvaš (1903 – 1981) - slovenský a československý ekonom a politik, koncem první republiky krátce ministr bez portfeje, za druhé republiky ministr průmyslu, obchodu a živností, za Slovenského

s cílem napomoci tam k dosažení dohody;¹⁷¹ uvažovalo se dokonce i o možnosti rozpustit parlament a pozastavit činnost politických stran.¹⁷² Pro atmosféru tohoto období, pozici vlády, vlivu HSLS a obav z vyostření vnitropolitické situace bylo charakteristické, že jen o několik hodin později, na večerním zasedání vlády, bylo po vystoupení I. Karvaše rozhodnuto **jednat s HSLS už na základě jejího červnového návrhu.**¹⁷³ Celkovou atmosféru ovlivnila také **abdikace prezidenta E. Beneše,**¹⁷⁴ kterou mnozí představitelé HSLS přivítali, neboť v ní viděli další oslabení svých politických protivníků. **Vláda tak schválila principy dohody o státoprávním postavení Slovenska cestou změny ústavní listiny dříve než se na nich dohodli agrárníci s Ľudovou stranou na konferenci v Žiline.** Celá otázka se uzavřela ještě tentýž den (tzn. 5. října) večer, kdy J. Syrový o usnesení vlády telefonicky informoval J. Tisa, t.č. na konferenci v Žilině. Dobový kolorit výstižně dokresluje fakt, že 6. října 1938 ve čtyři hodiny ráno předseda Poslanecké sněmovny Jan Malypetr a předseda Senátu František Soukup za účasti předsedů a dalších zástupců českých politických stran Rudolfa Berana, Antonína Hampla, Emila Frankeho, Jana Šrámka a Františka Hodače toliko vzali na vědomí rozhodnutí vlády.¹⁷⁵ Tak snadno nakonec česká politická reprezentace (s výjimkou KSČ, která

státu guvernér Slovenské národní banky, podpořil Slovenské národní povstání, po roce 1948 byl politicky pronásledován a vězněn. (Imrich Karvaš. In: cs.wikipedia.org [online]. [cit. 2019-05-08]. Načteno z cs.wikipedia.org/wiki/Imrich_Karvaš).

¹⁷¹ „[...] bylo usneseno, aby v případě, že nedojde ze Žiliny zpráva o docílené dohodě činitelů tam shromážděných, odebral by se tam letadlem ministr dr. Karvaš, který by na základě plné moci vlády a stanoviska v této debatě projeveného dojednal vyřešení této věci. Podle potřeby bude stále v telefonním styku s předsedou vlády a jeho náměstkem.“ (NA, PMR, šk. 4143, XIX – 1. – 5. října 1938. Otištěno v BYSTRICKÝ, V. (ed.): Od autonomie k vzniku Slovenského štátu, 2008, s. 289.)

¹⁷² „Politická situace – jednání se Slováky: Předseda vlády sdělil, že spolu s hlavním velitelem [arm. gen. L. Krejčím] dali zástupcům politických stran čestné slovo, že tato vláda bude postupovat ústavně, ale vyžádali si zároveň a obdrželi stejný závazek se strany zástupců politických stran, že bude udržena politická kázeň a nebudou kladeny překážky ani když opatření vládní půjdou proti stanoviskům stran. [...] Předseda vlády zdůraznil, že úprava poměrů slovenských musela by být obdobně provedena také v Čechách a v zemi Moravskoslezské. [...] Kdyby nebylo dosaženo v nejbližších hodinách řešení dohodou, bylo uvažováno o event.(uální) nutnosti rozpuštění parlamentu a zastavení činnosti politických stran, což by se však stalo po jejich uvědomění, a to se zřetelem k vzájemnému závazku přijatému mezi zástupci politických stran a předsedou vlády dnešního dne. (tamtéž)

¹⁷³ „Ministr dr. Karvaš podal zprávu, že zástupci strany ľudové a občanských stran na Slovensku jednájí o dohodu k vyřešení otázky slovenské na podkladě požadavků ľudové strany ze dne 5. června 1938. Po provedené debatě, během které byla svolána meziministerská porada referentů všech tangovaných resortů, dospěla vláda ke stanovisku, že bude nutno na této základně jednat.“ (Protokol o schůzi ministerské rady, konané dne 5. října o 6 3/4 hod. večer v předsednictvu ministerské rady. (NA, PMR, šk. 4143, XIX – 3. – 6. října. Otištěno v BYSTRICKÝ, V. (ed.): Od autonomie k vzniku Slovenského štátu, 2008, s. 289 – 290.)

¹⁷⁴ Abdikační dopis zaslal E. Beneš předsedovi vlády gen. Syrovému 5.10. 1939, jeho opis poslal gen. Syrový 6.10.1938 pod čj. 8520/31/13 předsednictvu Národního shromáždění. Pro shrnutí názorů na platnost či neplatnost této abdikace srv. KUKLÍK, Jan: Londýnský exil a obnova československého státu 1938 – 1945, 1998, s. 71 – 75 a GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1914 - 1945, I. díl, , s. 268 – 269.

¹⁷⁵ „Ke konci schůze (po 4. hod. ranní) byli přizváni předsedové poslanecké sněmovny Malypetr a senátu dr. Soukup, jakož i předsedové stran Beran, Hampl, dr. Franke, dr. Šrámek, Mlčoch a dr. Hodač. [...] Když se dostavili předsedové poslanecké sněmovny a senátu, jakož i politických stran a byli informováni o stanovisku vlády ve věci usnesení mezinárodního výboru v Berlíně z 5. října 1938, demobilizace a ve věci úpravy poměru

však nebyla ani přizvána) souhlasila s tím, že se zásadní státoprávní přestavba republiky uskuteční podle červnového návrhu HSLS.¹⁷⁶

Zatímco v Praze po celý týden několikrát denně zasedala vláda, do Žiliny dorazili již 4. října 1938 první delegáti HSLS, aby vedli vnitrostranické jednání, které se zapsalo do historie jako tzv. **Žilinská konference**.¹⁷⁷ Do Žiliny se chystali také zástupci dalších slovenských stran k pokračování pražské porady přerušené 30. září. Situace se však od té doby (tj. za jediný týden) již podstatně změnila. Postavení HSLS na slovenské scéně bylo po Mnichovu dominantní a ústřední vláda v Praze byla silně oslabena.¹⁷⁸

Následující den, 5. října 1938, v žilinském Katolickém domě zasedal poslanecký a senátorský klub HSLS. J. Tiso informoval o dosavadním průběhu jednání (zejména s E. Benešem a M. Hodžou) v září 1938, a také o tom, že odmítl telefonickou nabídku E. Beneše z předchozího dne, ve které mu prezident slíbil, že Slováci dostanou vše, co budou z hlediska svého postavení ve společném státě požadovat. Již v průběhu dopoledne došli účastníci jednání k nepřekvapivému závěru, že základem dohody slovenských stran se musí stát návrh HSLS z 5. června 1938.¹⁷⁹ Ve stejný den, 5. října, se v žilinském hotelu Rémy sešli zástupci agrární, lidové, národně sociální, živnostenské, národně demokratické, sociálně demokratické a Slovenské národní strany, aby v momentech definitivního řešení slovenské otázky sehráli roli aktivních statistů. Přestože se předchozí den (4. října) na poradě v Bratislavě strany shodly na společném návrhu, jehož základem byl prezidentův návrh upravený I. Dérerem, který do Žiliny přivezl sociálnědemokratický redaktor Michal Korman, v Žilíně už bylo vše jinak.¹⁸⁰ Pod tlakem telefonických konzultací s Prahou (s J. Syrovým, R. Beranem, M.

na Slovensku, vzali po provedené debatě a podaných vysvětleních a motivacích stanovisko vlády na vědomí. (Protokol o schůzi ministerské rady, konané dne 5. října o 6 3/4 hod. večer v předsednictvu ministerské rady. NA, PMR, šk. 4143, XIX – 3.– 6. října. Otištěno v BYSTRICKÝ, V.: *Od autonómie k vzniku Slovenského štátu*, 2008, s. 289 – 290.

¹⁷⁶ BYSTRICKÝ, V.: *Slovensko a Mnichov*, c. d., s. 180 – 181.

¹⁷⁷ Jednání výkonného výboru HSLS bylo svoláno na 6. října 1938 předsednictvem HSLS 30. září poté, co k výsledku nedospěly jednání slovenských stran v Praze 29. a 30. září 1938

(*Slovák*, 1. října 1938, In: <http://digitalna.kniznica.info> [online]. [cit. 2019-06-09].

Načteno z <http://digitalna.kniznica.info/zoom/93854/view>).

¹⁷⁸ RYCHLÍK, J.: *Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992*, s. 155.

¹⁷⁹ V rámci HSLS sice vznikly i odlišné představy, tlumočené zejména F. Ďurčanským, A. Machem a M. Černákem, které směřovaly k urychlenému vytvoření samostatného slovenského státu, ale v dané situaci – územní nároky Polska a Maďarska – zůstaly bez většího ohlasu. Obdobně přítomní - s výjimkou senátora Ondřeje Jančeka – odmítli autonomii Slovenska v rámci Velkého Maďarska. (srv. BYSTRICKÝ, Valerián – DEÁK, Ladislav: *Od Mnichova k rozbitiu Česko-Slovenska*. In: ZEMKO, Milan – BYSTRICKÝ, Valerián (eds.): *Slovensko v Československu*, 2004, s. 216 a KOLUMBER, David: *Konference žilinská*. In: SCHELLE, Karel – TAUCHEN, Jaromír (eds.): *Encyklopedie českých právních dějin, III. svazek, K – M*, 2016, s. 239).

¹⁸⁰ M. Korman průběh těchto dvou dnů popsal ve své svědecké výpovědi před dr. Šujanem, žalobcem v poválečném procesu s J. Tisem, podané 24. 10. 1946, takto: „[do Bratislavy] prišiel 4. októbra z Prahy minister Ivan Dérer a požiadal ma, abysom [...] dal zvolat' poradu vedúcich politických činiteľov strán a zástupcov hospodárskeho života. [...] Dérer prišiel do Bratislavy z poverenia Dra Beneša, a Dra Hodžu a na poradě

Hodžou), který byl vyvíjen směrem k co nejrychlejšímu uzavření dohody s HSLŠ, i informací agrárníckého poslance Pavola Teplanského, který několik dnů předtím jednal s J. Tisem v Bánovcích n. B., kde pochopil, že HSLŠ nepřistoupí na jiný než svůj návrh, agráři a jejich partneři v Žilině ustoupili ze svých politických pozic a navečer, poté co se dozvěděli o abdikaci prezidenta Beneše, se odebrali do Katolického domu jednat s Ľudáky.¹⁸¹ Při nočních rozhovorech, během kterých navíc dostal J. Tiso informaci od premiéra J. Syrového o rozhodnutí vlády řešit situaci na základě návrhu HSLŠ z 6. června, nezbylo agrárikům a zástupcům dalších stran než bezvýhradně přijmout tento návrh jako základ státoprávní přestavby čs. republiky. Dohoda tedy byla prakticky uzavřena už 5. června, ale nebyla ihned veřejně vyhlášena, protože J. Tiso ji předtím chtěl nechat schválit výkonným výborem HSLŠ, který tak učinil následující den.¹⁸²

Výsledkem žilinských jednání byly tři dokumenty.

Pro první z nich – „*Vyhlásenie*“ – se později vžilo označení „**Žilinská dohoda**“.¹⁸³

*„I. Podpísaní osvojujeme si návrh Hlinkovej slovenskej ľudovej strany na vydanie ústavného zákona o autonómii Slovenska tak, ako bol podaný v poslanskej snemovni a uverejnený v Slovaku číisle 129 zo dňa 5. júna 1938. Zaväzujeme sa, že sa všetci všetkými silami vynasnažíme, aby tento návrh bol národným zhromaždením ústavne prijatý najneskôr do 28. októbra 1938. Ústavným prijatím tohto návrhu bude štátoprávne postavenie Slovenska definitívne vyriešené.“*¹⁸⁴

predniesol v náčrtkoch návrh na usporiadanie štátoprávneho postavenia Slovenska v budúcej republike. Na tejto porade byla zvolená komisia, ktorá mala Dr. Dérerovi pomôcť prednesený náčrt vypracovať, ako návrh zákona koalovaných strán na autonómiu Slovenska. [...] Návrh tento odniesol som potom ráno 5. októbra do Žiliny ja v sprievode poslanca Jána Bečku. [...] V Žilině hned pri otvorení porady zástupcov koalovaných strán 5. októbra ráno predniesol som uznesenie z predošlého dňa [...], ale sotva som začal čítať, niektorý politický činiteľ hlavne zo strany agrárnej ma prerušili voláním, že Ľudákom nemožno klásť podmienku, ale treba im dať všetko. Nato objavil sa nový návrh na autonómiu Slovenska ďaleko radikálnejší od toho nášho pôvodného návrhu, na ktorom sme sa boli uzniesli v Bratislave. Nato som svoj návrh stiahol a zostal som i s Bečkom do odpoľudnia už len ako pozorovateľ na poradách v hoteli Remi. S Ľudákmi sa potom začalo jednať na podklade radikálnejšieho návrhu a za sprostredkovateľa medzi koalíciarmi a Ľudákmi sa prihlásil Pavol Teplanský, ako údajne najpriateľnejší pre Ľudákov.“ (BYSTRICKÝ, Valerián – LETZ, Róbert – PODOLEC, Ondrej (eds.): Vznik Slovenského štátu. 14. marec 1939. Spomienky aktérov historických udalostí. 1. diel, 2007, s. 129).

¹⁸¹ V hotelu Rémy zůstali pouze zástupci sociální demokracie, kterým agrárnícký poslanec Ján Lichner sdělil, že se se sociální demokracií nepočítá a aby tito nezdržovali v jednání. Nakonec předseda soc. dem. strany M. Hampl oznámil 7. října 1938 J. Tisovi a poté i J. Syrovému, že sociální demokracie se (dodatečně) připojuje k Žilinské dohodě. (KOLUMBER, D.: Konference žilinská, c. d., s. 239 - 240). Účast na jednání byla z ideologických důvodů odepřena komunistům, ačkoliv KSC rovněž svolala do Žiliny vlastní poradou. (RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, s. 155).

¹⁸² KOLUMBER, D.: Konference žilinská, c. d., s. 239, BYSTRICKÝ, V. – DEÁK, L.: Od Mnichova k rozbitiu Česko-Slovenska, c. d., s. 215 - 216, BYSTRICKÝ, V.: Slovensko a Mnichov, c. d., s. 181, RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, s. 155 - 157.

¹⁸³ Citováno z BEŇKO, Ján et al. (eds.): Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II., 1998, s. 180 - 181.

¹⁸⁴ Tato věta, kterou do textu dohody prosadil Ján Ursíny, byla jediným politickým úspěchem agráriků při vyjednávání s HSLŠ v Žilině. (BYSTRICKÝ, V.: Slovensko a Mnichov, c. d., s. 181).

II. Vládna a výkonná moc na Slovensku sa má okamžite odovzdať do rúk slovenskej vlády, preto žiadame okamžite poveriť podpredsedu Hlinkovej slovenskej ľudovej strany poslanca Dr. Jozefa Tisu, aby ako designovaný predseda zostavil v dohode s podpísanými politickými stranami prvú slovenskú vládu pozostávajúcu z predsedu a štyroch ministrov a navrhol ju na menovanie.

Podpísaní prijímajú návrh zákona na decentralizáciu vládnej a výkonnej moci tak, ako je k tomuto vyhláseniu pripojený. Tento návrh sa má prijať a uskutočniť v najkratšom čase, aby sa aj do uskutočnenia prvého bodu tohto vyhlásenia vládna a výkonná moc dostala nielen fakticky, ale aj právne do rúk Slovákov.

Dané v Žiline, dňa 6. októbra 1938.

P. Teplánsky, J. Ursíny, J. Petrovič, K. Stodola, O. Devečka, K. Rybárik, A. Šelmec, J. Lichner, S. Vančo,¹⁸⁵ J. Tiso, J. Sivák, M. Černák, K. Sidor, M. Sokol,¹⁸⁶ J. Ivák,¹⁸⁷ J. Paulíny-Tóth. “¹⁸⁸

Dalším dokumentom byl **Manifest slovenského národa**,¹⁸⁹ který připravila HSLŠ.¹⁹⁰ Šlo o kontroverzní dokument nejen proto, že ho vydala jedna politická strana jménem národa, ale především pro jeho obsah. Manifest šel za rámec návrhu z 6. června, vycházel z uplatnění sebeurčovacího práva a žádal okamžité „*prevzetie výkonnej a vládnej moci na Slovensku Slováckmi*“. Opakoval už tradiční ľudácké hodnocení mezinárodních vztahů vyjádřené větou: „*Vytrváme po boku národov bojujúcich proti marxisticko-židovskej ideológii rozvratu a násilia*.“ Vedle toho se v Manifestu schvaloval Mnichovský diktát slovy: „*Sme za mierové riešenie sporných problémov v duchu Mníchovskej dohody*“, čímž se akceptoval princip diktátu velmocí a de facto vyslovoval souhlas s územními změnami na Slovensku, které předvídal dodatek Mnichovské dohody.¹⁹¹ Vedení HSLŠ těmito programovými deklaracemi ukázalo připravenost se adaptovat na „nový evropský pořádek“ v čele s nacistickým Německem a stát se jeho součástí (ještě v rámci Č-SR).¹⁹² Nebylo jistě náhodou, že zatímco Vyhlásenie (čili Žilinskou dohodu) ľudácký tisk – tj. zejména deník Slováč - nepublikoval, Manifest otiskl,¹⁹³ přestože svým politickým partnerům v Žilině ľudáci přislíbili opak.

¹⁸⁵ Všichni za agrární stranu.

¹⁸⁶ Všichni za HSLŠ.

¹⁸⁷ Národní obec fašistická.

¹⁸⁸ Slovenská národní strana.

¹⁸⁹ Text Manifestu v BEŇKO, Ján et al. (eds.): Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II., s. 179 – 180.

¹⁹⁰ Text manifestu koncipoval Gejza Medrický (redaktor deníku HSLŠ Slováč, národohospodář, v letech 1939 – 1945 ministr hospodářství Slovenského státu). Manifest schválil výkonný výbor HSLŠ, zástupci ostatních stran pod něj – na rozdíl od dalších dvou dokumentů – své podpisy nepřipojili. (BYSTRICKÝ, V. – LETZ, R. – PODOLEC, O. (eds.): Vznik Slovenského štátu. 14. marec 1939. 1. diel, c. d., s. 7).

¹⁹¹ BYSTRICKÝ, V. – DEÁK, L.: Od Mníchova k rozbitiu Česko-Slovenska, c. d., s. 216.

¹⁹² BEŇA, J.: Slovensko a období Česko-Slovenské republiky, c. d., s. 483.

¹⁹³ Slováč, 7. října 1938. In: <http://digitalna.kniznica.info> [online]. [cit. 2019-06-09].

Načteno z <http://digitalna.kniznica.info/zoom/93859/view> .

Třetím dokumentem byl **Návrh zákona o decentralizaci vládní moci**,¹⁹⁴ tj. praktická realizace státoprávní přestavby republiky. Autonomní vláda Slovenska, skládající se z pěti členů (předseda a čtyři ministři, dva z HSLS a dva za agrárníky) měla vykonávat vládní a výkonnou moc na jeho území ve všech oblastech, resp. oborech, s výjimkou oblasti/oboru zahraničí, národní obrany, správy státního dluhu a uzavření půjček pro společné potřeby státu. Slovenské občanské politické strany, které byly ještě do 30. září 1938 centralistické, se k tomuto návrhu připojily, žádaly jeho přijetí a uskutečnění v co nejkratší době, aby se do přijetí ústavního zákona o autonomii, tedy do navrhovaného data 28. října 1938, dostala „vládní a výkonná moc nejen fakticky, ale i právně do rukou Slováků“.¹⁹⁵ Z právního hlediska byla realizace návrhu na okamžitou decentralizaci státní moci možná jen na základě zákona a k zavedení autonomie bylo třeba změnit ústavu. Protože HSLS žádala předání moci do svých rukou okamžitě, **vláda využila starého zákona č. 64/1918 Sb. o mimořádných přechodných**

¹⁹⁴ „Národné shromáždenie republiky Československej usnieslo sa na tomto zákone:

§. 1. Cieľom zabezpečenia prajného vývinu slovenského národa v rámci republiky Československej upravuje sa verejnoprávne postavenie Slovenska a jeho národných, politických, kultúrnych, hospodárskych a sociálnych záujmov a v dôsledku toho decentralizuje sa vládna a výkonná moc pre Slovensko.

§. 2. Vládnú a výkonnú moc na území slovenskej krajiny vykonáva slovenská vláda pozostávajúca z piatich členov - ministrov. Výnimku tvorí agenda ministerstva zahraničia, ministerstva národnej obrany, správa štátneho dluhu a uzavieranie pôžičiek pre spoločné potreby štátu.

§. 3. Jeden z piatich ministrov bude poverený funkciou predsedu slovenskej vlády. Všetci piati ministri sú zároveň aj členmi ústrednej vlády v Prahe.

§. 4. Na Slovensko takto prenesená vládna a výkonná moc rozdelí sa na odbory takto:

1. Vnútro, spravodlivosť a zdravotníctvo: sem patrí doterajšia agenda ministerstva vnútra, zdravotníctva a telesnej výchovy a spravodlivosti.

2. Dopravný: sem patrí agenda ministerstva pôšt a telegrafov a železníc.

3. Hospodársky: sem patrí agenda ministerstva verejných prác, obchodu, priemyslu a živnosti a zemedelstva.

4. Osvetový: sem patrí agenda ministerstva školstva a národnej osvety.

5. Finančný a sociálny: sem patrí doterajšia agenda ministerstva financií a sociálnej pečlivosti. Všetky štátne podniky, jestvujúce na území Slovenska, podliehajú rozhodujúcej právomoci slovenskej vlády, ktorá ich zadeli do patričných odborov.

§. 5. Úmernú čiastku rozpočtových výdavkov ustáli paritná komisia, určená s jednej strany ústrednou vládou a s druhej strany slovenskou vládou.

§. 6. Zákon tento nadobúda účinnosti vyhlásením a platí pokiaľ sa ustanoví autonómna vláda podľa zmenenej ústavy.

§. 7. Previesť tento zákon ukladá sa ústrednej vláde a slovenskej vláde spoločne.

V Žiline 6. októbra 1938.

Podpisy: P. Teplánsky, J. Ursíny, J. S. Vančo, J. Líška, J. Lichner, K. Rybárik, O. Devečka, K. Stodola, E. B. Lukáč, A. Šelmeč, J. Styk, M. Vančo, J. Paulíny-Tóth, J. Ivák.

(BEŇKO, Ján et al. (eds.): Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II., s. 180 - 183).

¹⁹⁵ BEŇKA, J.: Slovensko a obdobie Česko-Slovenské republiky, c. d., s. 483.

opatření na Slovensku a již 6. října 1938 jmenovala J. Tisa telegraficky ministrem s plnou mocí pro správu Slovenska.¹⁹⁶

Dne 7. října 1938 po 10. hodině přijal předseda vlády J. Syrový zástupce stran, kteří podepsali dohodu v Žilině. Delegaci vedl J. Tiso, jejími členy byli J. Paulíny-Tóth, M. Sokol, F. Ďurčanský, M. Černák, P. Teplanský, J. Ursíny, K. Rybárik, J. Vančo, J. Petrovič a J. Lichner. Informovali J. Syrového o dosažené dohodě a žádali, aby byla co nejdříve realizovaná.¹⁹⁷

Dne 7. října vláda (po demisi E. Beneše plnicí ústavní roli prezidenta republiky) na návrh ministra pro správu Slovenska J. Tisa jmenovala další čtyři slovenské ministry.¹⁹⁸ Všech pět slovenských ministrů ústřední vlády tvořilo první slovenskou autonomní vládu.¹⁹⁹ Na takto vzniklou autonomní vládu, která byla součástí vlády ČSR, přenesla ústřední vláda okamžitě rozhodování o slovenských záležitostech,²⁰⁰ čímž realizovala druhou část Žilinské dohody o

¹⁹⁶ RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, s. 157.

¹⁹⁷ BYSTRICKÝ, Valerián – PÍSECKÁ, Barbara: Žilinská dohoda 6. oktobra 1938. In: BYSTRICKÝ, Valerián (ed.): *Od autonómie k vzniku Slovenského štátu*, 2008, s. 290.

¹⁹⁸ Ján Paulíny-Tóth v r. 1940 v dokumentu „Ako došlo k 14. marcú 1938“ na okolnosti vzniku této první slovenské vlády vzpomíná takto: „7. 10. sme prišli do Prahy, Lichner, Ursíny, Rybárik, Petrovič a ja. Tam vysvitlo, podľa Teplánskeho, že Tiso neutvorí vládu bez neho a že sa s Tisom, jako na ďalšom ministrovi odborníkovi dohodol na Dr. Zaťkovi. Ursíny proti tomu protestoval a postavil svoju kandidaturu. Teplánsky vrátil sa s odkazom údajne od Tisu, že Tisovi by nebolo možné s Ursínym spolupracovať. [...] Ursíny rozhorčene vyložil situáciu Dr. Hodžovi telefonicky, a na jeho dotaz, kto je tam, ktorý by mohol zložiť prisahu, Ursíny menoval prítomných, z ktorých si Dr. Hodža vybral J. Lichnera a Tiso, skrze Teplánskeho, vyslovil s ním súhlas. [...] Zdanlivo bola to vláda ľudácko-agrárna v slušnom pomere 3:2. No Mach v Bratislave už robil propagandu, Murgaš [Hlinkovu] gardu a národné výbory. Agrárni ministri scvrkli sa na jedného Lichnera, ktorý bol bezmocný, kdežto Teplánsky robil úplne tisoovskú politiku.“ (BYSTRICKÝ, Valerián – LETZ, Róbert – PODOLEC, Ondrej (eds.): *Vznik Slovenského štátu*. 14. marec 1939. Spomienky aktérov historických udalostí. 2. diel, 2008, s. 74).

¹⁹⁹ Slovenští ministři si mezi sebou agendu rozdělili takto: J. Tiso (HSLS) – předseda (slovenské autonomní vlády, min. vnitra; M. Černák (HSLS) – min. školství a nár. osvěty; F. Ďurčanský (HSLS) – min. spravedlnosti, sociální péče a zdravotnictví; P. Teplanský (agrár.) – min. zemědělství, veřejných prací a financí; J. Lichner (agrár.) – min. dopravy. (ZEMKO, M. – BYSTRICKÝ, V. (eds.): *Slovensko v Československu 1918 – 1939*, s. 607). Nutno poznamenat, že nešlo o samostatná ministerstva, nýbrž dosavadní ministerstva československá, protože změna jejich působnosti, tedy i jejich zřízení a zrušení, byla možná jen zákonem. (LAŠTOVKA, Karol: Několik poznámek k ústavnímu zákonu čís. 299/1938 Sb. o autonomii Slovenskej krajiny. In: *Právny obzor*, 1938, roč. 21, s. 488).

²⁰⁰ „Protokol o mimořádné schůzi ministerské rady, konané v pátek dne 7. října 1938 o 10 hod. večer v předsednictvu ministerské rady.

I. Kompetence slovenských ministrů.

Schválena dohoda se slovenskými ministry o tom, že kompetence ve věcech slovenských přechází do doby definitivního ústavně-právního uspořádání na ministry slovenské a výkon kompetence bude se dít v rámci právního řádu a finančního zákona. Výslovně konstatováno, že kompetence v těchto mezích určená vztahuje se jak na otázky věcné, tak personální. Rozhodování slovenských ministrů bude se dít podle jejich dohody buď individuálně nebo kolegiálně.

Ve věcech personálních usneseno, že v resortech, kde je celostátní t. zv. konkrétní status, se zřizují podle dnešního faktického personálního stavu slovenské statusy se svou zvláštní systemisací, v rámci které bude míti slovenský ministr volnou personální disposicí za současného šetření právních nároků zaměstnanců, čímž ovšem není dotčeno jeho právo na příp.(adné) přesazování a pověřování určitými funkcemi.

U státních podniků bude s výjimkou podniků rázu monopolního a regálního (tabáková režie, mincovna, sůl atd.) vytvořen u každého z nich zvláštní správní sbor slovenský.

decentralizaci vládní a výkonné moci. I když jmenování ministrů se speciálním politickým posláním bylo podle platné ústavy možné, **neústavním bylo rozštěpení vlády na tři tělesa** (slovenská vláda, zbytková ústřední vláda bez slovenských ministrů pro české země, a vláda pro společné česko-slovenské záležitosti = ústřední vláda v plné sestavě), ačkoliv platná ústava znala jen jedinou, ústřední, vládu.²⁰¹ Spolu s aktivováním samostatné, na ústřední vládě nezávislé administrativy na Slovensku tím **byla nepřímo porušena jednota státního území**, kterou zakotvoval § 3 odst. ústavní listiny.²⁰²

Následující den, v sobotu 8. října 1938, při setkání J. Tisa s představiteli koaličních stran v Poslanecké sněmovně, podepsali R. Beran (za agrárníky), A. Hampl (za sociální demokraty), O. Klapka (za národní socialisty), B. Stašek (za lidovce), R. Mlčoch (za živnostenskou stranu) a F. X. Hodač (za Národní sjednocení)²⁰³ prohlášení: *“My podpísaní reprezentanti českých politických stran, osvedčujeme, že v zmyslu žilinskej dohody zo dňa 6. októbra 1938 si osvojujeme návrh HSLS na vydanie Ústavného zákona o autonómii Slovenska ako bol podaný v poslaneckej snemovni a publikovaný v Slovákú č. 129 zo dňa 5. júna 1938 a zaväzujeme sa, že sa pričínime, aby bol čo najskôr ústavnoprávne prejednaný a prijatý.”*²⁰⁴

Česká a slovenská politická reprezentace takto vyjádřila, že se vzájemně dohodla na novém státoprávním uspořádání, které mělo být definitivní. Utvoření tohoto nového stavu

Modalita postupného předání budou vždy stanoveny dohodou resortního ministra s příslušným ministrem slovenským. Nedošlo-li k dohodě, rozhodne vláda.

Tento celý postup byl vládou schválen a předseda vlády požádal zúčastněné členy vlády, aby při jeho provádění spolupracovali v upřímné vzájemné důvěře a součinnosti. Celé toto usnesení bude sděleno ihned všem členům vlády.“ (BYSTRICKÝ, V. – PÍSECKÁ, B.: Žilinská dohoda 6. októbra 1938, c. d., s. 300 - 301).

²⁰¹ „[...] ukazuje se, že proti možnosti zachování kontinuity [s předmnichovským právním stavem] svědčí zejména tyto události: [...] 5. Pouhými interními usneseními vlády ze dne 12. a 26. října byla zahájena přestavba republiky ve stát spolkový tím, že utvořeny byly [...] **dílčí vlády** pro Slovensko a Podkarpatskou Rus, kterou tvořili slovenští a podkarpatoruští členové dosavadní ústřední vlády. [...] Vytvořený takto stav sotva dal se srovnati se základem, na němž vybudována jest organisace výkonné moci ústavní listinou, která zná jen **jedinou** ústřední vládu (§§ 70 – 84).“ (WEYR, F.: Ústavní vývoj československý v roce 1938, c.d., s. 348 - 349)

²⁰² BEŇA, J.: Slovensko a období Česko-Slovenské republiky, c. d., s. 483 – 484.

²⁰³ Národní sjednocení = v podstatě transformovaná národní (předtím státoprávní) demokracie, tzn. nacionalisticky orientovaná politická strana. Založena 27. října 1934 sloučením Československé národní demokracie, Národní ligy a Národní fronty. Předsedou strany byl až do své smrti Karel Kramář, místopředsedy Jiří Stříbrný a František Mareš. Ve volbách v roce 1935 strana získala 5,5 % odevzdaných hlasů a 17 mandátů v Poslanecké sněmovně NS, o něco vyšší procentuální zisk a 9 mandátů ve volbách do Senátu. Strana se důrazně stavěla proti volbě E. Beneše prezidentem republiky v roce 1935 a na tomto svém stanovisku, na rozdíl od jiných stran tzv. Prosincového bloku, setrvala až do samotného hlasování. Od dubna 1937 byl J. Stříbrný a lidé okolo něj ze strany vyšachováni a jejich frakce Národní liga se (pod mírně změněným názvem) opět osamostatnila. (Národní sjednocení. In: cs.wikipedia.org [online]. [cit. 2019-06-09].

Načteno z cs.wikipedia.org/wiki/Národní_sjednocení).

²⁰⁴ Srv. *Slovák*, 9. října 1938, str. 3, In: <http://digitalna.kniznica.info> [online]. [cit. 2019-06-09].

Načteno z <http://digitalna.kniznica.info/zoom/93861/view> ; a GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan: Druhá republika 1938-1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě, 2004, s. 82.

konstatovala (ústřední) vláda uveřejněním nóty předsednictva ministerské rady 8. října 1938. Tím se veřejně prezentovalo **nové státoprávní uspořádání**, které vstupovalo plnou silou do politického života **bez toho, aby mělo právní oprávnění**. Z tohoto důvodu zejména HSLS vyvíjela nátlak, aby byl vypracován a přijat příslušný ústavní zákon o autonomii Slovenska, legalizovalo se převzetí moci, potvrdilo postavení autonomní vlády a z toho vyplývající důsledky.²⁰⁵

Žilinskou dohodou, tzn. od 6. října 1938, se veřejně-politicky, od 7. října 1938 de facto, resp. provizorně ústavněprávně (s podmínkou ratihabice ex post) a konečně ústavněprávně od účinnosti ústavního zákona č. 299/1938 Sb. z. a. n., o autonomii Slovenské země, tzn. od 23. listopadu 1938, změnila forma (i název) státu **z unitární (jednotné) Československé republiky na asymetrickou federaci Česko-Slovensko**, resp. Česko-Slovenskou republiku (Č-SR).²⁰⁶

Převzetí výkonné moci na Slovensku bylo pro HSLS prvním krokem k dosažení mocenského monopolu. Cestou k němu bylo rozbití stávajícího systému politických stran, přičemž volání po zjednodušení politického života omezením počtu soupeřících tradičních stran nacházelo pozitivní odezvu u (nejen) slovenské veřejnosti. Kombinací administrativních opatření, jako byl zákaz činnosti Komunistické strany Československa na Slovensku 9. října 1938,²⁰⁷ zákaz činnosti sociální demokracie, Deutsche sozialdemokratische Arbeiterpartei, židovské strany apod. 16. listopadu, a nátlaku v podobě hrozby zákazu na další strany dosáhli lidé brzy svého.²⁰⁸ 8. listopadu 1938 tak došlo k „dobrovolnému“ sloučení na Slovensku působících agrárníků, národních socialistů, živnostníků, fašistů a členů Národního sjednocení s HSLS, přičemž „nová“ strana si ponechala název Hlinkova sjednocená ľudová strana, doplněný přídomkem „Strana slovenské národní jednoty“ (HSLS – SSNJ). Ministři autonomní vlády současně cestou zákazů a příkazů zlikvidovali většinu společenských, kulturních a tělovýchovných organizací a spolků, včetně katolického Orla, přičemž vytvářeli

²⁰⁵ BYSTRICKÝ, V. – DEÁK, L.: Od Mníchova k rozbitiu Česko-Slovenska, c. d., s. 217.

²⁰⁶ BEŇA, Jozef: Slovenský právny subporiadok v pomníchovskej Česko-Slovenskej republike. In: *Právny obzor*, 2000, roč. 83, s. 464.

²⁰⁷ „Komunisté na Slovensku rozpuštění. ČTK. Z Bratislavy 9. října. Sloveňští ministři dnešního dne rozhodli, aby na Slovensku byla zastavena činnost komunistické strany. Zároveň byla odňata doprava komunistickým časopisům na Slovensku.“ (*Venkov*, 11. října 1938. In: www.digitalniknihovna.cz [online]. [cit. 2019-06-09]. Načteno z <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:3b6615e0-594d-11e8-87e4-5ef3fc9ae867?page=uuid:34a53960-5971-11e8-9d1d-5ef3fc9bb22f>).

²⁰⁸ Zákaz postihl nejen levicové a centralistické strany, ale i autonomistickou SNS, která sjednocení odmítala. Teprve, když ve vedení SNS převládl „konstruktivní duch“, byl zákaz SNS odvolán, avšak jenom proto, aby se tato strana mohla v prosinci 1938 sloučit s HSLS. Do autonomní vlády pak 1. prosince 1938 vstoupil národníar Miloš Vančo a v pětičlenném kabinetu nahradil někdejšího agrárníka Jána Lichnera. (RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, s. 158).

nové, jednotné organizace, usměrňované HSES, Hlinkovou gardou²⁰⁹ (HG), nebo příslušnými státními institucemi. Na přelomu listopadu a prosince 1938 tak byl efektivně na Slovensku zaveden režim jedné politické strany.²¹⁰ Dalším důsledkem vzniku autonomní slovenské vlády byl dualismus mezi kompetencemi ministerstva vnitra Slovenské země a zemským úřadem. Ľudáci provedli v zemském úřadě čistku, zemský prezident Jozef Országh byl nahrazen členem HSES Juliánem Šimkem a pravomoci úřadu byly okleštěny. Neméně významné bylo jmenování majora Timoteuse Ištóka zemským velitelem četnictva, po kterém následovala radikální redukce počtu Čechů v četnickém sboru na Slovensku (kde do té doby tvořili převážnou většinu jak mezi důstojníky, tak v mužstvu.) To přispělo k omezení a likvidaci mocenských pák ústřední vlády na Slovensku a k budování mocenských struktur oddaných novému režimu. Bylo rozpuštěno i zemské zastupitelstvo (21. 11. 1938) a později rovněž zastupitelstva obecní a okresní. Na Slovensku začaly vznikat tzv. národní výbory (NV), jakési akční komitety Ľudácké moci, které vyvíjely nátlak na místní úřady a na některých místech začaly „revolučně“ vyhánět ze Slovenska Čechy a Židy. Nad všemi národními výbory vznikl ústřední národní výbor, který usměrňoval jejich činnost. Exekutivním ramenem národních výborů se na Slovensku stala Hlinkova garda, jejíž chování vedlo místy až k vyvolávání pogromistických protičeských a protižidovských nálad.²¹¹ Protičeská politika slovenské autonomní vlády byla vyjádřena jejím nařízením z 26. listopadu 1938 o propuštění českých státních zaměstnanců působících na Slovensku.²¹²

²⁰⁹ Hlinkova garda (HG) – polovojsenská organizace Hlinkovy slovenské ľudové strany, zformovaná v roce 1938 a zlegalizovaná v říjnu 1938. S myšlenkou na její založení vystoupil 11. června 1938 na stránkách *Slovenské pravdy* Alexander Mach. První doložená organizace HG vznikla 28. července 1938 v Trnavě, ačkoliv toto datum je poněkud sporné a podle Pavla Čarnogurského (v r. 1939 krátce politický náčelník HG) existovaly tyto skupiny ilegálně již od konce června. Postavení a úlohy HG definitivně upravil zákon z 5. července 1940. Působila také jako politická policie ve spolupráci s Ústřednou státní bezpečností. Nejvyšším velitelem HG byl Jozef Tiso, hlavním velitelem do března 1939 Karol Sidor, po něm Alexander Mach (s výjimkou období května až července 1940, kdy jej nahradil František Galan), 1944–1945 Otomar Kubala. Po druhé světové válce byla Hlinkova garda rozpuštěna a zakázána, její představitelé byli z větší části postaveni před soud. (Srv. RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, s. 144; Hlinkova garda. In: cs.wikipedia.org [online]. [cit. 2019-06-09]. Načteno z https://cs.wikipedia.org/wiki/Hlinkova_garda, a Pavol Čarnogurský. In: sk.wikipedia.org, [online]. [cit. 2019-06-09].

Načteno z https://sk.wikipedia.org/wiki/Pavol_Čarnogurský).

²¹⁰ Mimo HSES – SSNJ mohly existovat jen politické strany německé a maďarské menšiny – Německá strana na Slovensku (*Deutsche Partei in der Slowakei* – DP) vedená Franzem Karmasinem a Maďarská strana na Slovensku (*Szlovenszkói Magyar Párt* – SMP) Jánose Esterházyho. Členství v těchto stranách ovšem bylo vyhrazeno jen pro příslušníky příslušné menšiny a tak jejich existence nijak princip jediné strany nenarušovala. (RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, s. 158).

²¹¹ Srv. BYSTRICKÝ, V. – DEÁK, L.: Od Mnichova k rozbití Česko-Slovenska, c. d., s. 220 – 221; RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, s. 158 – 159.

²¹² Toto nařízení bylo později nahrazeno dohodou mezi vládou Slovenské země a vládou republiky Česko-Slovenské z 12. prosince 1938 o převzetí státních zaměstnanců české národnosti a jejich odchodem do českých zemí. Jejich právní poměry byly upraveny vládním nařízením (podle čl. II zmocňovacího ústavního zákona) z 23. prosince 1938 č. 382/1938 Sb., o úpravě některých služebních poměrů státních zaměstnanců se zřetelem k autonomii země Slovenské. (PAVLÍČEK, V.: Doba nesvobody, c. d., s. 111). Podle této dohody mělo mezi

Totalitním tendencím jak na Slovensku, tak v českých zemích,²¹³ nahrávaly i územní ztráty. Vytvářely totiž představu, že národ se musí „semknout“, že není možno „tříštit národní síly“ a je nutno podřídit se diktátu pevné ruky, která jediná může zachránit národ před katastrofou. V Čechách a na Moravě se toto volání objevilo hned po Mnichovu, jakmile se české vnitrozemí zaplnilo uprchlíky. Počátkem listopadu následovalo i Slovensko se ztrátami ve prospěch Polska na Oravě, Spiši a Kysucích a zejména ve prospěch Maďarska, neboť Ťudáci při jednáních o teritoriálních požadavcích Maďarska a Polska²¹⁴ v říjnu 1938 utrpěli velkou porážku. Výsledek Vídeňské arbitráže²¹⁵ (2. listopadu 1938) překonal i nejhorské očekávání, protože Slovensko v jejím důsledku ztratilo více než 10 tisíc km² území, nejúrodnější zemědělské oblasti (Podunajská nížina), značnou část průmyslu, bylo narušeno železniční a silniční spojení atp.²¹⁶

1. lednem a 31. březnem 1939 dojit k odchodu až 9 tisíc z celkem 36 tisíc českých státních zaměstnanců ze Slovenska. Mělo se jednat především o četníky, finanční strážníky, učitele, školníky, zřizence, nižší úředníky u pošt a dráhy; současně měli Slovensko opustit politicky nevyhovující vyšší úředníci. Ještě před uzavřením dohody muselo Slovensko opustit 26 univerzitních profesorů a 300 úředníků. (KOLUMBER, D.: Autonomie Slovenska, c. d., s. 318).

²¹³ I v českých zemích došlo k ostrému posunu doprava ve snaze přizpůsobit poměry tak, aby byly přijatelné pro Německo. Podobně jako na Slovensku byla zneužita přechodná opatření zavedená v době záříjové mobilizace a na jejich základě došlo k omezení základních občanských svobod, jako např. svobody shromažďování, tiskové apod. I když se i v českých zemích začaly projevovat totalitní tendence a volání po „zjednodušení stranických poměrů“, a i zde se objevil antisemitismus, základní prvky parlamentní demokracie zde byly na rozdíl od Slovenska – alespoň dočasně – zachovány. Zachován byl i systém více stran, konkrétně dvou. 18. listopadu se oficiálně samy rozpustily strany agrární, národně socialistická, živnostensko-obchodnická, lidová, Národní sjednocení a Národní liga a ustavily jedinou pravicovou Stranu národní jednoty (SNJ). Sociální demokraté svou stranu přeměnili v nový útvar – Národní stranu práce (NSP), do které vstoupila i část levicově orientovaných národních socialistů a také část řadových komunistů, jejichž straně byla hned po Mnichovu zastavena činnost. (RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, s. 159).

²¹⁴ Polsko začalo své územní nároky uplatňovat bezprostředně po Mnichovské konferenci. Již 30. září ultimativně žádalo odstoupení Těšínska, čemuž oslabená čs. vláda byla nucena vyhovět. Vynucené hraniční smlouvy byly podepsány 23. a 30. listopadu 1938. Poláci brzy na to vznesli, nejdříve u slovenské autonomní vlády, nikoliv v Praze, i požadavky na slovenská území. Výsledky komplikovaných jednání byly vtěleny do protokolu, který byl podepsán 1. prosince 1938 v polském Zakopaném a podle kterého Polsko získalo území na sever od Čadce, na Oravě, na Spiši a menší část Šariše o celkové rozloze cca 226 km² s více než 4 tisíci obyvateli. Slovenská politika tuto nepřilíš velkou ztrátu nesla těžce, protože Polsko vnímala jako potenciálního blízkého spojence. (VOJÁČEK, Ladislav – SCHELLE, Karel: Právní dějiny na území Slovenska, 2007, s. 283).

²¹⁵ Československo-maďarská jednání, na nichž čs. stranu reprezentovala delegace v čele s J. Tisem, byla zahájena 9. října v Komárně, ale pro naprosto rozdílné postoje obou stran skončila bezvýsledně. Po diplomatické přípravě bylo rozhodnuto, že spor bude v souladu s dodatkem Mnichovské dohody předložen arbitrážnímu rozhodnutí mocností. Jako rozhodci vystupovali jen ministři zahraničí Německa J. von Ribbentrop a Itálie G. Ciano, neboť Anglie a Francie už o dění ve střední Evropě neprojevovaly zájem. Rozhodčí řízení proběhlo 2. listopadu 1938 ve vídeňském Belvederu a téměř v plné míře vyhovělo maďarským požadavkům. Územní ztráty Slovenska dovršilo zabránění Petržalky a Devína německou armádou (z původně rakouského území) ve dnech 11. října a 21. listopadu 1938. (VOJÁČEK, Ladislav – SCHELLE, Karel: Právní dějiny na území Slovenska, s. 283). První vídeňská arbitráž byla maďarskou vládou označena za neplatnou dne 20. ledna 1945. (VIETOR, Martin: ZSSR a naše oslobodenie. *Právny obzor*, 1970, roč. 53, č. 5, s. 425.)

²¹⁶ Srv. BYSTRICKÝ, Valerián: Politika KSČ na Slovensku od Mníchova do 14. marca 1939. In: BYSTRICKÝ, Valerián (ed.): *Od autonómie k vzniku Slovenského štátu*, 2008, s. 214; RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, s. 160.

Termín pro schválení ústavního zákona o autonomii Slovenska, stanovený v Žilinské dohodě,²¹⁷ se ukázal být nereálný, a i přes nátlak HSLS se jednání o uzákonění autonomie protáhlo. 15. října 1938 se sešla v Praze pod předsednictvím poslance Josefa Černého česko-slovenská komise, aby předjedнала základní osnovu ústavního zákona o slovenské autonomii. Komise se shodla, že základem pro návrh ústavní změny bude v plném znění návrh zákona, který parlamentu předložili jako iniciativní návrh poslanci HSLS v srpnu 1938 a který byl publikován v tisku již 5. června 1938. V souvislosti se změnou poměrů ľudáci svůj návrh aktualizovali, stáhli původní padesátistránkovou důvodovou zprávu a nahradili ji novou, podstatně kratší.²¹⁸ Zároveň byl upraven i samotný návrh, aby zohledňoval mezitím uzavřenou Žilinskou dohodu.²¹⁹ Ministři slovenské vlády P. Teplanský a F. Ďurčanský naléhali na české politiky, aby předseda vlády svolal zasedání parlamentu nejpozději do měsíce.²²⁰ Premiér Syrový v zastoupení prezidenta republiky svolal na 17. listopad 1938 zasedání Poslanecké sněmovny,²²¹ kde byla osnova zákona o autonomii Slovenska jako

²¹⁷ „najneskôr do 28. októbra 1938.“

²¹⁸ „**Dôvody:** Návrh zabezpečuje Slovenskej krajine štátoprávne postavenie v tom rozsahu, ako ono bolo stanovené v Pittsburskej dohode a v iných predprevratových dohodách a prejavoch. V podstate ide len o prenesenie a precizovanie týchto ustanovení do rámca ústavnej listiny. V záujme uplatnenia samourčovacieho práva pre dva rovnoprávne národy navrhované ústavné usporiadanie, i keď z hľadiska štáto-právneho je nie ideálnym riešením, preča možno v ňom vidieť základ odstránenia nedorozumení a napiatia vzniklého medzi slovenským a českým národom. Z hľadiska štátoprávneho bolo by ideálom, aby vedľa seba stály dve teritoriálne a personálne vymedzené složky, slovenská a česká, organizované federatívne, nad ktorými vyrástla by štátna nadstavba česko-slovenská.

Napriek tomuto, tento návrh má tú tendenciu, aby dvacaťročný nesvár bol v tejto pohnutej dobe čo najrýchlejšie likvidovaný a založené boly základy k ďalšiemu svornému budovaniu a usporiadaniu svojského národného života obidvoch národov a zaisteniu ich spoločných záujmov.

Čo sa týka jednotlivých článkov a paragrafov návrhu pripomína sa, že tieto boly podrobne prejednané medzi zástupcami českých politických strán a zástupcami slovenskej pospolitosti. Pri obapolnej dobrej vôle a uznanlivosti vznikla osnova v tejto forme ako riešenie kompromisné, dobre a statočnou úprimnosťou myslené. Suverénne právo a vôla slovenského národa dostáva takto ústavnoprávne organizovaný rámec a prostriedok k dosiahnutiu najvyššieho blaha slovenského ľudu k ochrane životných záujmov. Podrobnosti sú zrejmé z osnovy jednotlivých článkov a paragrafov. Ich presná štylizácia pri dobre chápanej smierlivej spravodlivosti nenecháva žiadnej pochybnosti. Dvacaťročné spoločné spolunažívanie jasne nám ukazuje, že právne formy, hoci najdokonalejšie ustrojené, ak neobsahujú náplň spravodlivej uznanlivosti, nespájajú ale rozlučujú, neusmerňujú ale odpudzujú.

Duchom uznanlivosti a spravodlivosti presítené tieto právne formy budú iste živým prameňom shodnej a prospešnej jednomyselnosti a oporou obapolne dobre pochopených záujmov. Tento ústavný zákon bude základným pilierom ústrojnosti štátu, preto jeho prijatie a schválenie je eminentným záujmom samého štátu.

Po stránke formálnej navrhujeme, aby návrh bol pridelený **výboru iniciatívneho a ústavnoprávneho**.

Dňa 15. novembra 1938. Čavojský, Danihel, Dembovský, Drobný, Florek, Haščík, Kendra, Longa, dr. Pružinský, Sidor, Sivák, Slušný, Šalát, Suroviak, dr. Sokol, Schwarz, dr. Tiso, Teplanský, Turček, Líška, Vančo.“ (Poslanecká sněmovna N. S. R. Č. 1938, IV. volební období, 7. zasedání, tisk č. 1429. In: www.psp.cz [online]. [cit. 2019-07-02]. Načteno z http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/tisky/t1429_00.htm).

²¹⁹ KOLUMBER, D.: Autonomie Slovenska, c. d., s. 316.

²²⁰ GEBHART, J. – KUKLÍK, J.: Česká politika a zákon o autonomii Slovenska, c. d., s. 375.

²²¹ Podle § 28 odst. 1 ústavní listiny však mělo být zasedání svoláno už na říjen. („Prezident republiky je povinen svolati obě sněmovny ke dvěma řádným zasedáním v roce: jarnímu a podzimnímu, Jarní musí se začíti v březnu,

poslanecký návrh přidělena výboru iniciativnímu a poté ústavněprávnímu.²²² Současně vláda předložila NS k projednání návrh zmocňovacího zákona.²²³

9. a 11. listopadu jednali představitelé slovenské vlády a HSLS v Praze s reprezentanty ústředních úřadů, přičemž bylo dohodnuto, že prvním úkolem nadcházejících jednání parlamentu bude schválení ústavního zákona o autonomii Slovenska. Slovenští zástupci tím podmiňovali svoji podporu dalším bodům, na kterých měla mimořádný zájem ústřední vláda, a sice schválení zmocňovacího zákona a volbu prezidenta republiky. Slovenští představitelé při jednáních vyslovili ultimátum, že pokud by se české strany zdráhaly splnit svůj závazek vyjádřený v prohlášení z 8. října, tj. ústavně zakotvit Žilinskou dohodu, předseda slovenské autonomní vlády vypíše volby do slovenského sněmu bez ohledu na stanovisko Čechů.²²⁴

K obnově parlamentní činnosti však nestačilo jen parlament svolat; bylo nutno vyřešit problém mandátů členů parlamentu, kteří v něm zastupovali voliče ze zabraného území, kteří se již z velké většiny nepovažovali za československé občany. Za ty se v řadě případů již nepovažovali ani příslušní poslanci a senátoři, kteří v některých případech už dokonce přijali veřejné funkce ve svých nových státech, tzn. ve státech podílejících se na obsazení pohraničních území čs. státu. Bylo tedy třeba rozhodnout, zda má dojít k úpravě počtu členů NS tak, aby korespondoval s novým územním i populačním stavem. Řešením popsaného

podzimní v říjnu.“ (GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1914 - 1945, I. díl, s. 81). Podle § 59 ú. l. mělo být NS svoláno do 14 dnů od abdikace prezidenta Beneše, tzn. nejpozději 19. října 1938, což také nebylo dodrženo. („Zemře-li president anebo vzdá-li se funkce ve volebním období, vykoná se nová volba podle ustanovení § 56. a 57. na dalších 7 let. Národní shromáždění (§ 38) budiž k tomu konci svoláno do 14 dnů.“ (GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1914 - 1945, I. díl, s. 89).

²²² „**Předseda (zvoni):** Sněmovna je způsobilá se usnášeti. Výboru **iniciativnímu** přikazuji dnes rozdaný návrh posl. Hlinku, Sidora, dr Sokola a dr Tisu na vydání ústavního zákona o autonomii Slovenskej krajiny (tisk 1429) a navrhuji, aby výboru iniciativnímu jakož i výboru, jemuž tento návrh bude po případě výborem iniciativním přikázán, stanovena byla podle §u 23, odst. 1 a §u 35 jedn. řádu k projednání a podání zprávy lhůta do pátku dne 18. listopadu t. r. do 14 hod. Kdo s navrženou lhůtou souhlasí, nechť zvedne ruku. (*Děje se.*) To je většina. Lhůta je **přijata.**“

(Stenoprotokol z jednání PS NS 17. listopadu 1938. In: www.psp.cz [online]. [cit. 2019-07-02].

Načteno z <http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/stenprot/151schuz/s151003.htm>).

²²³ Předseda vlády gen. Syrový: „[...] Na druhém místě pořadu vašich porad je návrh zmocňovacího zákona, který vláda předkládá Národnímu shromáždění s žádostí o urychlené projednání. Zmocnění to je nezbytné z několika vážných důvodů. Rychlý spád událostí vyžaduje, aby ústřední vláda, a tím i obě vlády krajinské, slovenská a podkarpatská, byly vybaveny dostatečnou pravomocí k rychlému rozhodování o všech potřebách státu. Zvláštní zmocnění je nezbytné jak z důvodů stability, tak i proto, aby budoucí vláda mohla rychle a závazně jednati s cizími státy a aby ujednání ta mohla uváděti bezodkladně v život, a konečně proto, aby mohla učiniti i všechna opatření k přebudování státu, jichž by poměry nezbytně vyžadovaly. [...]“

(Stenoprotokol z jednání PS NS 17. listopadu 1938. In: www.psp.cz [online]. [cit. 2019-07-02].

Načteno z <http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/stenprot/151schuz/s151003.htm>).

²²⁴ Srv. SKALOŠ, Martin: Uzákonenie autonómie Slovenskej krajiny a rozbitie Česko-Slovenskej republiky. In: TAUCHEN, Jaromír – SCHELLE, Karel (eds.): *Období nesvobody*, 2014, s. 62; *Naše doba*, č. 2, prosinec 1938, s. 97. In: www.digitalniknihovna.cz [online]. [cit. 2019-07-06].

Načteno z www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:bb06ee40-7ec9-11e8-ad64-005056825209?page=uuid:5dcf4940-7ee0-11e8-be68-5ef3fc9bb22f .

ústavního stavu bylo **opatření Stálého výboru NS**²²⁵ podle ustanovení § 54 ústavní listiny.²²⁶ Návrh byl Stálému výboru podán 25. října 1938 předsedou vlády J. Syrovým a ministrem vnitra J. Černým; opatření bylo projednáno a přijato 27. října 1938, vyhlášeno 30. října 1938, kdy také nabylo účinnosti.²²⁷ Obsah opatření byl poměrně stručný: mandátu podle něj pozbyli ti členové NS, kteří se podle § 6 jednacích řádů obou komor přihlásili k jiné národnosti než české, slovenské nebo rusínské, a ke dni 18. září 1938 neměli řádné bydliště na území neobsazeném cizí mocí, příp. toto území opustili.²²⁸ Náhradníci na uvolněné mandáty neměli být povoláváni. Ostatní členové, kteří se přihlásili k jiné než k jedné z uvedených tří národností, a měli bydliště na neobsazeném území, si mandát měli udržet, pokud do pěti dnů od vyhlášení opatření podepíší bez výhrad slib uvedený v § 22 ústavní listiny. Seznam poslanců a senátorů, kteří na základě tohoto opatření pozbyli svého mandátu, byl publikován vyhláškou ministerstva vnitra č. 91.604/1938-9 ze dne 11. listopadu 1938.²²⁹

Přestože lze mít, spolu s mnohými dalšími autory,²³⁰ vážné pochybnosti o ústavnosti přijatého opatření, a to zejména pro jeho rozpor s ústavně deklarovanou rovností před zákonem (§128 odst. 1 ústavní listiny), když byli o své mandáty připraveni někteří poslanci a senátoři kvůli své, jiné než české, slovenské a (malo)ruské, národnosti, je tato možná protiústavnost nicméně toliko akademickým výrokem, neboť příslušné **opatření Stálého**

²²⁵ Protože ústavní listina z r. 1920 nezavedla nepřetržitá zasedání parlamentu (nýbrž přejala původní rakouskou úpravu, podle které se parlament scházel na dvou pravidelných zasedáních ročně), musela vyřešit nutnost zajištění nepřetržitého výkonu pravomocí parlamentu. Ten byl ústavní listinou svěřen zvláštnímu společnému výboru obou sněmoven NS. Tento „Stálý výbor“ byl zřízen na základě ustanovení § 54 ústavní listiny.

Ú.l. hovoří pouze o „výboru“, označení „Stálý výbor“ bylo dáno jednacím řádem Poslanecké sněmovny NS (zákon č. 325/1920 Sb. z. a n., § 81). Šlo o 24členný orgán, do kterého volila 16 členů Poslanecká sněmovna a 8 členů Senát, a to dle zásady poměrného zastoupení. (KUDRNA, Jan: Vytváření a rekonstrukce parlamentu v přelomových obdobích dějin Československa a jejich důsledky. *Doktorská dizertace*, 2002, s. 88 - 89).

²²⁶ GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1914 - 1945, I. díl, s. 86 – 88.

²²⁷ Text opatření Stálého výboru č. 253/1938 Sb. z. a n., z 27. října 1938, o zániku mandátů některých členů NS, v GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1914 - 1945, I. díl, s. 280 – 281.

²²⁸ Na nevhodnost zvolených kritérií pro pozbytí mandátu poukázal v rozpravě Stálého výboru komunistický poslanec B. Šmeral., když uvedl tyto konkrétní příklady: Za příklad členů parlamentu, kteří měli být postiženi projednávaným opatřením, vybral poslance ze své strany (KSČ) Schenka, který svou činností nevystoupil proti čs. státu, ale naopak se zasazoval o jeho obranu. Vzhledem k tomu, že tento poslanec pobýval v Praze jen v době zasedání sněmovny a bydliště měl v Chomutově, ve kterém byl do parlamentu zvolen, měl být mandátu zbaven. Jako příklad z opačné strany postojů ke státu uvedl poslance Karmasina, Kundta a dr. Peterse, kteří svá bydliště měli mimo obsazená území a bylo možné očekávat, že ústavní listinou požadovaný slib opětovně složí a programu své strany (SdP, resp. Karpatoněmecká strana) se pravděpodobně nezřeknou. (KUDRNA, J.: Vytváření a rekonstrukce parlamentu, c. d., s. 100).

²²⁹ KUDRNA, J.: Vytváření a rekonstrukce parlamentu, c. d., s. 95 - 103.

Pro seznam členů NS (69 poslanců a 33 senátorů), kteří pozbyli mandát viz též stenoprotokol z jednání PS NS 17. listopadu 1938. In: www.psp.cz [online]. [cit. 2019-07-07].

Načteno z <http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/stenprot/151schuz/s151002.htm> .

²³⁰ Např. J. Gronský: „I když opatření Stálého výboru nelze upřít jistou logiku, nemění to nic na skutečnosti, že šlo o **opatření jednoznačně protiústavní**.“ (GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1914 - 1945, I. díl, s. 280).

výboru č. 253/1938 Sb. z. a n. posuzoval z hlediska jeho souladu s ústavní listinou v únoru 1939 **Ústavní soud**, který byl podle ústavní listiny jediným subjektem povoláním k posuzování ústavnosti právního aktu a který **rozpor s ústavní listinou neshledal**.²³¹

Zatímco v iniciativním výboru rekonstruované, resp. redukované Poslanecké sněmovny prošel návrh ústavního zákona o autonomii Slovenska bez připomínek, v ústavněprávním výboru, kde byl projednáván ve dnech 15. – 18. listopadu, proběhla často až bouřlivá debata, týkající se zejména rozsahu kompetencí, které měly zůstat ústředním institucím. Protože všechny politické strany, které podepsaly Žilinskou dohodu, byly vázány povinnostmi postupovat při prosazování autonomie jednotně, dostalo projednávání návrhu podobu jednání mezi českou a slovenskou politickou reprezentací. Nakonec česká strana souhlasila s tím, aby i ve věcech společného zákonodárství prováděla výkon vládní moci slovenská vláda, na druhé straně čeští poslanci uhájili zásadu jednotného hospodářského prostoru, zásady příspěvků do společného rozpočtu bez započítání údajných hospodářských ztrát Slovenska a stejných podmínek pro podnikatelskou a obchodní činnost pro všechny československé občany.²³² Dalších změn doznal původní návrh v oblasti Ústavního soudu,

²³¹ Text opatření byl dopisem z 2. listopadu 1938 předložen v souladu s ustanovením § 54 odst. 13 ústavní listiny Ústavnímu soudu, zda nebylo vydáním opatření překročeno omezení vyplývající z ustanovení § 54 odst. 8 písm. b) ústavní listiny. Jak vyplývá ze zprávy místopředsedy Ústavního soudu předsedovi Stálého výboru NS ze dne 11. ledna 1939, Ústavní soud text opatření nejprve projednal v neveřejné schůzi a nařídil veřejné líčení na 21. února 1939. Pochybnosti o tom, zda opatření vyhovuje § 54 odst. 8 písm. b) ústavní listiny, nebyly shledány. Ve veřejném líčení konaném stanoveného dne bylo potvrzeno, že opatření Stálého výboru č. 253/1938 Sb. dotčenému ustanovení ústavní listiny vyhovuje a Stálý výbor tedy nepřekročil svoji ústavní pravomoc. (KUDRNA, J.: Vytváření a rekonstrukce parlamentu, c. d., s. 105.

Viz též Národní archiv, fond Ústavní soud (928), karton č. 9, i. č. 80 (sig. Úst 50) a KOLUMBER, David: Československá ústava 1938. In: *Mezinárodní vědecká konference oblasti práva a právních věd - Právní ROZPRÁVY 2014*, 2014, s. 355).

²³² Čeští členové ústavněprávního výboru žádali jasnou právní úpravu zajišťující stejné podmínky podnikání na území celého státu. Slovinci v tom spatřovali omezení vlastních kompetencí. Poslanec HSĽS K. Mederly navrhl, aby bylo odsouhlaseno, že NS nemůže bez souhlasu slovenského sněmu (který měl teprve vzniknout) rozhodovat o hospodářských a finančních věcech, týkajících se Slovenska. Díky přesvědčivé argumentaci čs. ministra financí Josefa Kalfuse byly kompetence NS oproti návrhu HSĽS rozšířeny o věci patentů, ochranu průmyslových vzorů a ochranných známek, zeměměřičství a mapování; dálkové komunikace, poštovní spořitelnu a šekovou službu; o společný rozpočet a společnou účetní závěrku; o právní úpravu otázek hospodářských a finančních, které jsou potřebné k zabezpečení stejných podmínek k podnikání (obchodní a tarifní politika, dovoz a vývoz, regulace peněžnictví a úvěrnictví, nepřímé daně). Na úhradu společných výdajů byl mimo výnos cel, monopolů a společných státních podniků určen také výnos těch nepřímých daní, které NS pro ten účel určí. Významnou změnou proti původnímu návrhu bylo vypuštění odstavce o náhradě škody, kterou Slovensko za 20 let společného státu utrpělo. Konkrétně se tyto návrhy odrazily ve znění pozměňovacích návrhů, předložených poslanci Černým, Sivákem, Klappkou, Staňkem, Pekárkem, Ježkem a Nečasem. Neprošel však český návrh zachování práv zaměstnanců vzešlých ze služebního poměru, což mělo zajistit udržení českých úředníků na Slovensku, s čímž Slovinci rozhodně nesouhlasili. (Srv. GEBHART, J. – KUKLÍK, J.: Česká politika a zákon o autonomii Slovenska, c. d., s. 375 – 376; KOLUMBER, D.: Autonomie Slovenska, c. d., s. 317; *Náša doba*, č. 2, prosinec 1938, s. 97. In: www.digitalniknihovna.cz [online]. [cit. 2019-07-06].

Načteno z www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:bb06ee40-7ec9-11e8-ad64-005056825209?page=uuid:5dcf4940-7ee0-11e8-be68-5ef3fc9bb22f).

autonomní vlády, hranic a jazykových práv.²³³ Při projednávání v ústavněprávním výboru byl dále vyloučen prvek mezinárodněprávní působnosti a nepřímo i mezinárodněprávní subjektivity Slovenska,²³⁴ když podle návrhu HSLS mělo do kompetence slovenského sněmu původně patřit i uzavírání mezinárodních smluv „*ktoré sa týkajú kultúrnych, kultových a hospodárskych otázok výlučne slovenských*“. Ústavněprávní výbor též ve své zprávě²³⁵ pro Poslaneckou sněmovnu výslovně uznal „*prospešnosť [tohoto] návrhu poslanca Andreja Hlinku*“, čímž jmenovaného posmrtně povýšil na jeho jediného autora.

O konečném návrhu ústavního zákona (tj. ve znění zprávy ústavněprávního výboru) jednala Poslanecká sněmovna v sobotu 19. listopadu 1938.²³⁶ Osnova²³⁷ ve skutečnosti nebyla ve sněmovně projednávána, neboť na návrh poslanců Rudolfa Berana, Antonína Hampla a Karla Sidora sněmovna upustila od rozpravy.²³⁸ Návrh osnovy ústavního zákona byl schválen poměrem hlasů 144 : 25. Proti hlasovali zejména komunisté, jejichž strana měla sice už zastavenou činnost, avšak doposud nebyla úředně rozpuštěna a tak její poslanci ještě nebyli zbaveni mandátů.²³⁹ 22. listopadu byl zákon schválen i v senátě,²⁴⁰ kde vládní většina rovněž

²³³ Návrh HSLS počítal s odlišným způsobem složení Ústavního soudu (ÚS) než jak byl definován v ústavní listině. Nakonec bylo dohodnuto, že se ÚS doplní o dva členy, které vyšle slovenská vláda. Přestože slovenští zástupci nesouhlasili s tím, aby členy autonomní vlády jmenoval prezident republiky a aby členové autonomní vlády byli virilně členy ústřední vlády, nakonec v této věci ustoupili, když zjistili, že by tím bylo ohroženo rychlé přijetí ÚZ o autonomii kvůli nutnosti přijmout ještě zvláštní ústavní zákon o ústřední vládě. Po protestech rusínského poslance Juliana Révaye bylo vypuštěno ustanovení, podle něhož se území Slovenské země shodovalo se správním obvodem Slovenské země podle zákona č. 125/1927 Sb., o organizaci politické správy, neboť by se tak pod autonomní Slovensko dostaly i rusínské obce, které podkarpatoruská reprezentace hodlala připojit k Podkarpatské Rusi. Ústavní zákon nově zahrnoval i ustanovení o právu osob české národnosti na styk se slovenskými úřady v češtině. (KOLUMBER, D.: *Autonomie Slovenska*, c. d., s. 316 - 317). Viz též Zprávu ústavněprávního výboru PS NS z 18. listopadu, tisk č. 1432. In: www.psp.cz [online]. [cit. 2019-07-09]. Načteno z http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/tisky/t1432_00.htm.

²³⁴ § 9 odst. 4 návrhu ústavněprávního výboru (Poslanecká sněmovna N. S. R. Č. 1938, IV. volební období, 8. zasedání, tisk č. 1432. In: www.psp.cz [online]. [cit. 2019-07-09]. Načteno z http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/tisky/t1432_00.htm).

²³⁵ Tamtéž.

²³⁶ Těšnopisecká zpráva o 155. schůzi Poslanecké sněmovny Národního shromáždění republiky Československé v Praze v sobotu dne 19. listopadu 1938. In: www.psp.cz [online]. [cit. 2019-07-09].

Načteno z <http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/stenprot/155schuz/obsah.htm>. Stenoprotokol z vystoupení zpravodaje ústavněprávního výboru M. Sokola na 155 schůzi PS NS. In: www.psp.cz [online]. [cit. 2019-07-09]. Načteno z <http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/stenprot/155schuz/s155001.htm>.

²³⁷ Poslanecká sněmovna N.S.R.Č. 1938, IV. volební období, 7. zasedání, tisk č. 1429. In: www.psp.cz [online]. [cit. 2019-07-09]. Načteno z http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/tisky/t1429_00.htm.

²³⁸ „Aby se tato historická chvíle nezatěžovala jakýmkoli projevem.“ (GEBHART, J. – KUKLÍK, J.: *Česká politika a zákon o autonomii Slovenska*, c. d., s. 377).

²³⁹ Komunistická strana Československa byla rozpuštěna vyhláškou ministerstva vnitra z 27. prosince 1938 s odůvodněním, že její činnost ohrožuje veřejný zájem. Rozpuštěním strany zanikly i mandáty poslanců a senátorů za tuto stranu. (PAVLÍČEK, V.: *Doba nesvobody*, c. d., s. 101)

²⁴⁰ Zpráva ústavněprávního výboru Senátu Národního shromáždění R. Čs. r. 1938, IV. volební období, 8. zasedání, tisk. č. 741. In: www.senat.cz [online]. [cit. 2019-07-20].

Načteno z https://www.senat.cz/informace/z_historie/tisky/4vo/tisky/T0741_00.htm.

Těšnopisecká zpráva o 123. schůzi Senátu Národního shromáždění republiky Československé v Praze v úterý dne 22. listopadu 1938. In: www.senat.cz [online]. [cit. 2019-07-20].

Načteno z https://www.senat.cz/informace/z_historie/tisky/4vo/stena/123schuz/obsah.htm.

prosadila upuštění od rozpravy, načež komunističtí senátoři opustili zasedací místnost. Výsledkem bylo schválení návrhu v poměru 78 : 0.²⁴¹ Po podpisu zákona generálem Syrovým, jemuž jako premiérovi příslušel výkon funkce zatím nezvoleného prezidenta,²⁴² **byl text již 23. listopadu 1938²⁴³ pod č. 299/1938 Sb. publikován v samostatné části Sbírký zákonů a nařízení²⁴⁴ (č. 99/1938), čímž ihned nabyl účinnosti.²⁴⁵ Tím se tento ústavní zákon odlišoval od ústavního zákona o autonomii Podkarpatské Rusi.²⁴⁶ Ten byl sice schválen současně a byl i obsahově v zásadě shodný,²⁴⁷ avšak byl publikován teprve po několika týdnech pod číslem 328/1938 Sb. z. a n.²⁴⁸**

²⁴¹ RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, s. 162.

²⁴² § 60 ú.l.: „Pokud nový prezident není zvolen, neb je-li prezident zaneprázdněn nebo churav tak, že nemůže vykonávat svého úřadu, přísluší výkon jeho funkcí vládě, která může pověřiti svého předsedu jednotlivými úkony.“

²⁴³ „[...] nabyl účinnosti dnem dnem vyhlášení to jest dnem 23. XI. 1938.“ (LAŠTOVKA, K.: Několik poznámek k ÚZ č. 299/1938 Sb., c. d., s. 488. Srv. též RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, s. 162, či Ústavní zákon o autonomii Slovenskej krajiny. In: www.beck-online.cz [online]. [cit. 2019-07-20]. Načteno z <https://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjzgm4f6mrzhewta>, kde se uvádí: „299/1938 Sb. znění účinné od 23. 11. 1938 do 8. 6. 1948“). Někteří jiní autoři uvádějí jako datum počátku účinnosti 25. listopad 1938. (GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1914 – 1945, I. díl, s. 285 či SKALOŠ, M.: Uzákoneenie autonómie Slovenskej krajiny a rozbitie Česko-Slovenskej republiky, c. d., s. 62).

²⁴⁴ Ve Sbírce zákonů a nařízení byl publikován ve slovenštině; česky vyšel v Úředním listu 3. prosince 1938. Slovenský text ústavního zákona č. 299/1938 Sb. Z. a n., ze dne 22. listopadu 1938. o autonomii Slovenskej krajiny, v GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1914 – 1945, I. díl, s. 283 – 289.

²⁴⁵ Čl. VI., odst. 1 ÚZ č. 299/1938 Sb.: „Zákon tento nadobudne účinnosti dňom jeho vyhlásenia.“

²⁴⁶ Zatímco slovenská autonomie byla původně přislíbena jen v rovině politických proklamací a právně nezávazných dohod, přislíb autonomie pro Podkarpatskou Rus (PR) vyplýval z tzv. minoritní saint-germainské smlouvy i ústavní listiny ČSR. Návrhy na provedení podkarpatoruské autonomie byly předloženy v letech 1921 a 1923, poté v roce 1936 předložil svůj návrh ústavy samostatné PR poslanec Š. A. Fencik, a v únoru 1937 následoval návrh Ústřední ruské národní rady. V červnu 1937 předložila vláda do NS návrh upravující postavení guvernéra, jenž měl představovat první etapu ve vytvoření podkarpatoruské autonomie. Situace se prudce změnila v říjnu 1938, kdy autonomii vyhlásili Slováci, po jejichž vzoru proklamovali Rusíni 8. října 1938 svou autonomii v sídle Zemského úřadu v Užhorodě. Dne 11. října 1938 pak ústřední vládu doplnili ministři fakticky reprezentující podkarpatoruskou autonomní vládu: A. Bródy (předseda aut. vlády, školství), E. Bačinský (vnitro), J. Révay (doprava). Již na konci října došlo ke změně ve složení vlády, když její předseda A. Bródy zatčen za protistátní činnost ve prospěch Maďarska. Při jednáních o slovenské autonomii předložil v NS 17. listopadu 1938 návrh ÚZ o autonomii PR poslanec J. Révay. Návrh byl modifikován v ústavněprávním výboru NS, následně 19. listopadu 1938 schválen Poslaneckou sněmovnou (v poměru 146 : 23) a 22. listopadu 1938 Senátem (73 hlasy). (KOLUMBER, David: Federalismus a dezintegrační proces v podmínkách druhé Československé republiky. In: TAUCHEN, Jaromír – SCHELLE, Karel (eds.): *Období nesvobody*, 2014, s. 31 – 32).

²⁴⁷ Zpravodaj ústavněprávního výboru poslanec Kossey ve svém vystoupení zdůraznil, že „tato autonomie jest utvořena podle autonomie slovenské země ve smyslu rozhodnutí zákonodárných činitelů [...] v Žilině dne 6. října 1938“. (Těsnopisecká zpráva o 155. schůzi Poslanecké sněmovny Národního shromáždění republiky Československé v Praze v sobotu dne 19. listopadu 1938. In: www.psp.cz [online]. [cit. 2019-07-09]. Načteno z <http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/stenprot/155schuz/s155001.htm>).

ÚZ o autonomii Podkarpatské Rusi (PR) téměř kopíroval ÚZ o autonomii Slovenska. Významnější rozdíl byl jedině v tom, že zatímco ÚZ o autonomii Slovenska zřizoval Nejvyšší soud Slovenka, ÚZ o autonomii PR počítal jen s ustavením zvláštních senátů pro PR u Nejvyššího soudu v Brně a u Nejvyššího správního soudu v Praze. (GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1914 – 1945, I. díl, s. 290).

²⁴⁸ Text zákona v českém znění v GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1914 – 1945, I. díl, s. 290 - 292.

Rozeberme si nyní podrobněji otázku ústavnosti přijetí ústavních zákonů v NS, rekonstruovaném na základě opatření Stálého výboru č. 253/1938 Sb. Řada významných autorů je toho mínění, že oba ústavní zákony o autonomii nebyly přijaty dostatečnou, tzn. třípětinovou, většinou vyžadovanou pro přijetí ústavního zákona či změny ústavy.²⁴⁹ Tito autoři vycházejí z názoru, že tzv. kvorum, tj. minimální počet hlasů potřebných pro přijetí usnesení (v případě ústavního zákona třípětinovou většinou všech členů v každé sněmovně) je nutno počítat z plného počtu poslanců či senátorů stanoveného ústavní listinou. Takto počítaná třípětinová většina činila v Poslanecké sněmovně **180** hlasů (z 300 členů),²⁵⁰ v Senátu **90** hlasů (ze 150 členů).²⁵¹ Protože ústavní zákon o autonomii Slovenska (resp. o autonomii Podkarpatské Rusi) byl přijat **144** (resp. 146) hlasy poslanců a **78** (resp. 73) hlasy senátorů, nebylo v žádné z komor NS dosaženo takto počítané ústavní většiny a oba ústavní zákony proto podle těchto autorů nebyly přijaty v souladu s ústavou.²⁵² Podle dobového (a to ještě předmnichovského) výkladu ústavní listiny však bylo nutno předepsanou většinu či minimální prezenci počítat podle skutečného stavu sněmovny, resp. komory, nikoliv podle zákonem stanoveného počtu členů!²⁵³ Protože ke dni hlasování měla Poslanecká sněmovna 231 členů, Senát 117 členů,²⁵⁴ činila příslušná ústavní většina **139 hlasů** v Poslanecké sněmovně a **71**

²⁴⁹ § 33 ústavní listiny: „K usnesení o vypovězení války, ke změně této ústavní listiny a jejich součástí je třeba třípětinové většiny všech členů v každé sněmovně.“ (GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1914 – 1945, I. díl, s. 81).

²⁵⁰ § 8 ústavní listiny: „Sněmovna poslanecká má 300 členů [...]“

²⁵¹ § 13 ústavní listiny: „Senát má 150 členů [...]“

²⁵² „Přijetí ústavního zákona [č. 299/1938 Sb.] okleštěným Národním shromážděním [...] lze nesporně označit za protiústavní.“ (GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1914 – 1945, I. díl, s. 283). „V Poslanecké sněmovně byl [úst. zákon č. 328/1938 Sb.] v druhém čtení schválen jen 146 poslanci (23 bylo proti) místo ústavně požadované kvalifikované většiny 180 poslanců a v senátu byl v druhém čtení 79 senátory [...] místo ústavně stanovené kvalifikované většiny 90 senátorů.“ (GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1914 – 1945, I. díl, s. 290). „Tento ústavní zákon nebyl odhlasován předepsanou třípětinovou většinou všech členů v každé komoře NS [...]“ (BEŇA, J.: Slovensko a období Česko-Slovenské republiky, c. d., s. 486). „Z čistě právního hlediska byl způsob schválení obou zákonů poněkud problematický, protože ke schválení vlastně nedošlo předepsanou kvalifikovanou většinou. [...] Počet poslanců obou komor tak v praxi poklesl, avšak ústava v tomto směru nebyla novelizována a kvalifikovaná většina byla tedy i nadále počítána z původního počtu 300 poslanců a 150 senátorů.“ (RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, s.162).

²⁵³ Profesor ústavního práva Z. Peška v komentáři k ústavní listině: „§ 32. Každá sněmovna jest způsobilá usnášeti se – pokud není v tomto zákoně jinak stanoveno – za přítomnosti aspoň třetiny všech členů. Ku platnosti usnesení je třeba nadpoloviční většiny přítomných. [...] *Minimální prezenci dlužno počítati podle skutečného stavu sněmovny, nikoliv podle zákonem (§§ 8 a 13 úst. listiny) stanoveného počtu členů. [...]*“ „§ 33. K usnesení o vypovězení války, ke změně této ústavní listiny a jejich součástí je třeba třípětinové většiny všech členů v každé sněmovně. [...] *Předepsanou většinu třeba počítati tímž způsobem jako minimální prezenci podle šu 32. [...]*“ (PEŠKA, Zdeněk: Československá ústava a zákony s ní související. I. díl., 1935, s. 195.

Srv. též SUCHÁNEK, Radovan: Čl. 39 [Kvorum. Většiny potřebné k usnesení]. In: *Ústava České republiky. Komentář*, 2010, s. 467 - 470).

²⁵⁴ PS: 231 = 300 minus 66 (zbavení mandátu 30. 10. 1938) minus 3 (zbavení mandátu 10. 11. 1938). Senát: 117 = 150 minus 31 (zbavení mandátu 30. 10. 1938) minus 2 (zbavení mandátu 10. 11. 1938). (Stenoprotokol z 151. schůze Poslanecké sněmovny NS 17. listopadu 1938. In: psp.cz [online]. [cit. 2019-07-20]. Načteno z <http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/stenprot/151schuz/s151001.htm> .

hlasů v Senátu. Takto počítaná ústavní kvalifikovaná většina byla při hlasování v obou komorách dosažena, lze proto uzavřít, že **oba ústavní zákony o autonomii byly přijaty v souladu s tehdejším výkladem ústavní listiny.**

Bez ohledu na výše uvedené byly oba schválené ústavní zákony, obdobně jako ostatní předpisy z doby nesvobody, prohlášeny ústavním dekretem presidenta republiky **č. 11/1944 Úř. věst. čs. ze dne 3. srpna 1944, o obnovení právního pořádku,**²⁵⁵ za právně neexistující.²⁵⁶ Rozpor se zněním nebo demokratickými zásadami čs. ústavy (ve smyslu čl. 2 odst. 1 uvedeného dekretu)²⁵⁷ byl v případě obou ústavních zákonů presumován vyhláškou ministra vnitra č. 1983/1946 Ú. l. I.²⁵⁸ Podle jiného právního názoru byly ústavní zákony o autonomii přijaty v přímé příčinné souvislosti s Mnichovskou dohodou a byly stejně jako ona neplatnými od samého počátku, resp. právně neexistujícími.²⁵⁹

Ústavní zákon č. 299/1938 Sb., o autonomii Slovenské země, se skládal z krátké preambule a dvou částí, z nichž první byla tvořena 7 články, druhá 19 paragrafy.

Preambule revidovala dosavadní výklad dějin vzniku ČSR²⁶⁰ (nikoliv podle nového historického poznání, ale *ex lege*, resp. *ex constitutione*), když uváděla, že ČSR „vznikla shodou suverénní vůle dvou rovnoprávných národů“, českého a slovenského. Subjektem zásady sebeurčení národů, mezinárodního práva a ústavního práva ČSR již tedy nebyl „československý národ“, jak to bylo obsaženo v mezinárodních uznávacích aktech i

²⁵⁵ Text dekretu v (GRONSKÝ, Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1914 - 1945, I. díl, 2005, stránky 460 - 466)

²⁵⁶ Čl. 1. odst. 2: „Předpisy vydané v oblasti tohoto [československého právního] řádu v době, kdy československý lid byl zbaven své svobody (doba nesvobody), nejsou součástí československého právního řádu. Doba nesvobody jest doba ode dne 30. září 1938 až do dne, který bude určen vládním nařízením.“ (GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1914 - 1945, I. díl, s. 461).

²⁵⁷ Čl. 2. odst. 1: „Z vůle československé zákonodárné moci jest na zcela přechodnou dobu i nadále používati z předpisů, uvedených v odstavci 2 článku 1 těch, které se nepřiči svým obsahem znění nebo demokratickým zásadám československé ústavy (ústavní listiny, jejích součástí a zákonů ji měnících a doplňujících, vydaných do 29. září 1938). Naprosto jsou však z používání vyloučeny předpisy z doby nesvobody z oborů soudního práva trestního, soudního řízení trestního, práva osobního a práva rodinného.“ Tamtéž.

²⁵⁸ Vyhláška ministra vnitra ze dne 13. listopadu 1946, o některých předpisech z doby nesvobody, které se svým obsahem přiči znění nebo demokratickým zásadám československé ústavy: „V dohodě s ostatními zúčastněnými ministry vyhláshuji v příloze seznam některých předpisů, vydaných v době nesvobody pro vnitřní oblast zemí českých, o nichž nutno míti za to, že se svým obsahem přiči znění nebo demokratickým zásadám československé ústavy (ústavní listiny, jejích součástí a zákonů ji měnících a doplňujících, vydaných do 29. září 1938) a že jsou z toho důvodu od počátku vyloučeny z používání podle čl. 2, odst. 1, věty první ústavního dekretu o obnovení právního pořádku (příloha k zákonu ze dne 19. prosince 1945, č. 12 Sb. z roku 1946). [...] A. Předpisy z těchto oborů právních. [...] 11. jiné předpisy, jimiž se materiálně nebo formálně mění československá ústava. (In: www.epravo.cz [online]. [cit. 2019-07-20]. Načteno z <https://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=14987&Section=1&IdPara=1&ParaC=2>).

²⁵⁹ BEŇA, J.: Slovensko a období Česko-Slovenské republiky, c. d., s. 486

²⁶⁰ „Národné shromáždenie vychádzajúc z toho, že Česko-Slovenská republika vznikla shodou suverennej vůle dvoch rovnoprávných národov, že slovenskému národu v Pittsburskej dohode, ako aj v iných smluvach a prejavoch, domácich i zahraničných, zabezpečená bola úplná autonómia a vedené snahou usmierenia slovenského a českého národa v duchu Žilinskej dohody, usnáša sa na tomto ústavnom zákone“.

v mírových smlouvách.²⁶¹ Odkazovala se na Pittsburskou dohodu, které přikládala právní relevanci, i na Žilinskou dohodu.

Článek I opravňoval Ústavní soud rozhodovat o tom, za zákony Sněmu Slovenské země vyhovují ústavní listině. Na základě čl. II došlo k doplnění Ústavního sudu o dva členy a dva náhradníky, které jmenovala slovenská autonomní vláda. Článek III. upravoval problematiku zákonů vyhlášených do dne ustavení Sněmu Slovenské země a dále postavení slovenské autonomní vlády, která vznikla v důsledku Žilinské dohody. Článek V. upravoval volby do Sněmu Slovenské země a jmenování nové autonomní vlády prezidentem republiky na návrh Sněmu.²⁶²

Druhou část ústavního zákona, nadepsanou jako změna ústavní listiny, tvořilo pět hlav: všeobecná ustanovení (§ 1 až 3), moc zákonodárná (§ 4 až 9), moc vládní a výkonná (§ 10 až 16), moc soudcovská (§ 17) a společné výdaje (§ 18 a 19).

Významná byla ustanovení hlavy I., podle kterých byla Slovenská země autonomní částí²⁶³ Česko-Slovenské republiky (§ 1), v níž je úředním a vyučovacím jazykem slovenština (§2 odst. 1). Kromě **zavedení spojovníku** (z českého pohledu spíše rozdělovníku) do názvu státu,²⁶⁴ **rozbíjel** ústavní zákon v této své části také **koncepti jednotného československého národa**, když mj. upravoval právo „příslušníků českého národa“ na styk se slovenskými úřady, soudy a jinými veřejnými orgány v češtině (§ 2 odst. 2). Současně byla na území Slovenské země uzákoněna tzv. zemská příslušnost, podmíněná domovským právem v některé obci Slovenské země (§ 3). Státní příslušnost se **automaticky** nabývala příslušností

²⁶¹ BEŇA, J.: Slovensko a období Česko-Slovenské republiky, c. d., s. 484 – 485.

²⁶² KOLUMBER, D.: Autonomie Slovenska, c. d., s. 317.

²⁶³ Slovenská země, která měla od r. 1927 postavení administrativně-teritoriálního útvaru a veřejnoprávní subjektivitu, nezměnila svůj název, ale stala se státoprávním útvarem s ústavněprávní subjektivitou. Nominálně, podle ustanovení § 1 ÚZ, to byla „autonomní část“ republiky, která měla být unitárním státem, ale už podle názvu tohoto státu šlo o dvojjediný stát, s názvem oddělujícím jeden národ od druhého, jednu část státu od druhé, a současně ho spojující (pomlčka jako rozdělovník nebo spojovník). (BEŇA, J.: Slovensko a období Česko-Slovenské republiky, c. d., s. 485). Současně, avšak jaksi mlčky a negativně, se vytvořil další autonomní státoprávní útvar, složený z českých zemí (tzn. zemí České a Moravskoslezské). Zvláštností tohoto útvaru, na rozdíl od Slovenska a také Podkarpatské Rusi, bylo, že neměl právní subjektivitu, jednak, že jeho orgány (zákonodárná – NS, i vláda) fungovaly současně, po doplnění zástupci dalších dvou autonomních celků, jako orgány celého státu. (NEUBAUER, Zdeněk: Dnešní ústava republiky Česko-Slovenské. In: *Všehrd. List československých právníků. Roč. XX, 1939, s. 34*).

²⁶⁴ Název státu se změnil z Československo na Česko-Slovensko, a to jakoby mimochodem, nikoliv samostatným ustanovením, ale jen v souvislosti s tím, že dle § 1 je Slovensko autonomní částí Česko-Slovenské republiky. Nový název státu, připomínající oficiální název Pittsburské dohody (tj. „Česko-Slovenská Dohoda“, měl vyjadřovat, že tento stát se skládá ze dvou rovnoprávných nejen národů, ale také útvarů, které však neměly postavení symetrických státoprávních útvarů ve složení státu. § 3 odst. 1 ú. 1. ustanovující, že území československé republiky tvoří jednotný a nedělitelný celek, přitom nebyl výslovně novelizován. Nominálně jednotná, unitární republika a její autonomní útvary se tak dostaly do kolize, do přímo se vylučujícího protikladu. (BEŇA, J.: Slovensko a období Česko-Slovenské republiky, c. d., s. 485).

zemskou (§ 3).²⁶⁵ Vazba česko-slovenské státní příslušnosti na zemskou příslušnost je podobná konstrukci, která byla o několik desetiletí později zvolena pro provázanost československého (federálního) státního občanství na státní občanství České, popř. Slovenské socialistické republiky. Zemská příslušnost tak ve své podstatě představovala státní občanství; nebyla však základem pro státní příslušnost k pozdějšímu Slovenskému státu (1939 – 1945).²⁶⁶

V případě **autonomní Slovenské země** (a obdobně také Podkarpatské Rusi) bylo možné vysledovat **všechny tři konstitutivní znaky státoprávního útvaru** ve složeném státě (federaci): území, obyvatelstvo, státní moc.²⁶⁷ Území Slovenska (i Podkarpatské Rusi, resp. Karpatské Ukrajiny) bylo vymezeno zákonem č. 125/1927 Sb. z. a n.²⁶⁸ Státní moc byla na Slovensku (i Podkarpatské Rusi) reprezentována samostatnými orgány (resp. vládou), které byly již na začátku října 1938 *de facto* konstituovány doplněním ústřední vlády, a nedlouho později definovány *ex constitutione*. Stojí rovněž za povšimnutí, že ústřední orgány nemohly bez dalšího, tj. přímo, svoji kompetenci vůči Slovensku (a Podkarpatské Rusi) vykonávat (§ 5), i že se předpokládalo přijetí ústav obou autonomních celků (§ 9 odst. 2). Území Slovenska (i Podkarpatské Rusi) obývalo trvale žijící obyvatelstvo, které bylo se svým územím svázáno zemskou příslušností, tj. *de facto* státním občanstvím.²⁶⁹

Ústavní zákon o autonomii Slovenska (i Podkarpatské Rusi) sice výslovně nederogoval ustanovení ústavní listiny o jednotném (unitárním) charakteru čs. státu (§ 3 odst. 1 ú.l.), nicméně tím, že silou ústavní zákona změnil dosavadní výklad dějin čs. státu, včetně fikce jednotného československého národa, umožnil cestu k destrukci unitárního čs. státu. Jestliže přijaté ústavní zákony o autonomii jednotu československého národa (a tím potažmo státu) rozbily a současně jako novější předpisy (*lex posterior*) výslovně

²⁶⁵ Primární tedy byla zemská příslušnost, státní občanství bylo od ní odvozené. Souviselo to patrně s tím, že sice zákonodárství o státním občanství podle § 4 odst. 1 č. 4 ÚZ č. 299/1938 Sb. příslušelo ústřednímu NS jako věc celostátní, ale provádění zákona, zejména propůjčování, resp. uznávání státního občanství příslušelo autonomním (zemským) orgánům dle § 15. (JOACHIM, V.: Nová ústava republiky Česko-Slovenské, c. d., s. 304 - 305).

²⁶⁶ Srv. BEŇA, J.: Slovensko a období Česko-Slovenské republiky, c. d., s. 485; a KOLUMBER, D.: Autonomie Slovenska, c. d., s. 317.

²⁶⁷ Suverénní stát musí splňovat čtyři pojmové znaky, a to existenci území, stálého obyvatelstva, vnitřní (tj. státní moc) a vnější suverenitu (tj. mezinárodní uznání). Zatímco v prvních třech případech jde o konstitutivní znaky, mezinárodní uznání je deklaratorní znak, jehož absence faktické existenci státu nebrání. Ve složeném státě (federaci) zpravidla existují, resp. jej tvoří státoprávní útvary či územně-politické jednotky se znaky státu, tzn. že federace je státem států, přičemž mezinárodněprávní subjektivitu má pouze federace. Jednotlivé subjekty federace (členské státy) by zásadně měly mít stejný právní status. Státní občanství je ve federaci dvojí – federální a členského státu, přičemž jedno z nich má primát, druhé je od něj odvozené. (KOLUMBER, D.: Federalismus a dezintegrační proces za 2. republiky, c. d., s. 24 - 27).

²⁶⁸ Sporná byla toliko vzájemná slovensko-podkarpatorská hranice – viz pozn.233.

²⁶⁹ KOLUMBER, D.: Federalismus a dezintegrační proces za 2. republiky, c. d., s. 33 – 34.

předpokládaly fragmentaci jednotného státu příslibem rozsáhlých kompetencí dvou jeho autonomních částí, lze mít za to, že nejpozději s účinností ústavních zákonů č. 299 a 328/1938 Sb. z. a n. **došlo k aplikačnímu překonání** znění ústavní listiny ohledně **jednotného (unitárního) státu**.²⁷⁰

Na základě výše uvedeného je možno vyloučit, že by Česko-Slovensko bylo i po podzimu 1938 stále unitárním státem. Proti tomu hovoří zejména existence (fakticky) dvojího občanství (primárně slovenského a odvozeně česko-slovenského), ústavně zakotvené právo autonomních jednotek podílet se na řízení státu, předpoklad dvojí ústavy (vedle česko-slovenské nově i slovenské), struktury soudů atp. Nelze však hovořit ani o konfederaci, mezi jejíž znaky by muselo patřit např. pouze jedno občanství, a to k autonomní jednotce (nikoliv i ke konfederaci) a mezinárodně právní subjektivita autonomních entit. Lze tak uzavřít, že tzv. druhá česko-slovenská republika byla ze všeho nejvíce federací, s absencí úpravy historických českých zemí (české a moravskoslezské). Snad nejvýstižnějším označením pro tento způsob státu je **asymetrická trialistická federace**, ve které měly odlišné postavení historické české země na straně jedné a Slovensko a Podkarpatská Rus na straně druhé.²⁷¹

Největších změn při přechodu od unitárního státu k této trojfederaci doznala moc zákonodárná (hlava II, § 4 – 9 úst. zákona), přičemž klíčovým zde byl § 4, který taxativně vyjmenovával věci, ve kterých Národní shromáždění vykonávalo působnost pro celé území Česko-Slovenska.²⁷² Byla tu patrná určitá inspirace tzv. rakousko-uherským vyrovnáním z roku 1867,²⁷³ když jako společné se v cit. § 4 prohlašovaly věci zahraniční, národní obrany, společné finance a některé další otázky, které měly zajistit, že celý stát měl i nadále tvořit jednotný trh, zejména vůči zahraničí.²⁷⁴ Ve srovnání s Rakousko-Uherskem, které bylo podle

²⁷⁰ KOLUMBER, D.: Federalismus a dezintegrační proces za 2. republiky, c. d., s. 33.

²⁷¹ KOLUMBER, D.: Federalismus a dezintegrační proces za 2. republiky, c. d., s. 34.

²⁷² Vedle této, celostátní zákonodárné funkce, mělo NS (bez slovenských a podkarpatorských poslanců) v důsledku § 6 působit také jako zákonodárný orgán pro české země ve věcech neuvedených v § 4. Toto dvojí postavení NS mělo svoji obdobu v tzv. únorové (Schmerlingově) ústavě z 20. února 1861 (zákon č. 20/1861 ř. z.), podle níž se Říšská rada skládala z poslanců volených ze všech zemí rakouských a uherských. Širší Říšská rada, kterou tvořili všichni poslanci, měla projednávat věci společné celé říši, zatímco užší Říšská rada (bez uherských poslanců) měla projednávat jen záležitosti zemí rakouských. (LAŠTOVKA, K.: Několik poznámek k ÚZ č. 299/1938 Sb., c. d., s. 489).

²⁷³ Zákon č. 146/1867 ř. z., o záležitostech, platných pro všechny země rakouské monarchie a o způsobu jejich projednávání.

²⁷⁴ Postavení Slovenska bylo v praxi posíleno také tím, že do společných ministerstev zahraničních věcí, obrany a financí byli jmenováni slovenští vládní delegáti a v ústřední vládě kromě toho zasedal zvláštní ministr mající na starosti slovenské záležitosti, kterým se stal Karol Sidor. (RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, s. 163). A jak K. Sidor k této funkci přišel? „Sidor [...] byl pro nás člověk, na kterého si obzvláště musíme dávat pozor. [Poslanec HSES Martin] Sokol doporučoval, abychom mu dali nějakou výjimečnou funkci neb úřad, která by nasytila jeho ctížádost a která by ho odvedla od toho kruhu těch radikálů kolem [novin] Slováka a Tukey. Proto se přišlo na myšlenku v kruhu Háčově s mým souhlasem a myslím, že i za souhlasu [...] Slováků z různých politických stran [...], že by se měl Sidor stát stálým zástupcem Slováků v ústřední vládě s titulem státního ministra a při tom, že by měl být zástupcem předsedy vlády za Slováky.“

maďarského názoru pouhou personální unií, podle rakouského pohledu unií reálnou, představovalo Česko-Slovensko těsnější svazek, vyznačující se mj. skutečným společným zákonodárným orgánem (NS), který měl být i nadále volen přímo lidem a který měl kompetence i ve věcech, které byly v Rakousku-Uhersku řešeny souběžným zákonodárstvím obou částí monarchie. Podle § 4 odst. 2 mohlo NS řešit na základě souhlasu slovenského sněmu i jiné otázky společného zájmu. Ve všech věcech neuvedených v § 4 měl podle § 9 odst. 1 vykonávat zákonodárnou působnost sněm Slovenské země, který měl být teprve zvolen (podle § 9 odst. 1 „*všeobecným, přímým a tajným hlasováním pole zásady poměrného zastoupení*“) a který se měl usnést na ústavě Slovenské země. § 5 zaváděl zákaz majorizace slovenských členů NS při hlasování o ústavních změnách a o věcech podle § 4 odst. 1 bod 12.²⁷⁵ Podle § 7 zákony přijaté NS platily na Slovensku (a *contr.* čl. III. odst. 1) jen pokud to v nich bylo výslovně uvedeno, přičemž v takovém případě musely být vyhlášeny vedle češtiny také ve slovenštině.²⁷⁶ § 9 odst. 4 vnašel do nového uspořádání státu až konfедераční prvek.²⁷⁷

Hlava III (§ 10 – 16) upravovala moc vládní a výkonnou, tedy veřejnou správu. § 10 byla upravena volba prezidenta republiky tak, že k jeho zvolení byla potřebná také „*přiměřená většina*“ členů NS, zvolených na území Slovenské země.²⁷⁸ Vláda, ministerstva a nižší úřady byly v důsledku ustanovení v § 11, 12, a 15 rozděleny na společné (ústřední) a autonomní (zemské). V působnosti společných orgánů zůstaly věci uvedené v § 4 odst. 1, body 1, 2, 3 5, 9 a 11 úst. zákona (*ex lege*) a dále rovněž případné další věci společného významu dle případné dohody příslušných ministerstev (§ 11 odst. 2). Součástí ústřední vlády byli i členové autonomní vlády, kteří se však účastnili rozhodování jen v záležitostech, které se týkaly také Slovenské země; v takovém případě muselo být příslušné vládní nařízení podepsáno aspoň jedním členem autonomní vlády (§ 12). § 14 zajišťoval poměrné zastoupení

(Zápisnica z výsluchu Rudolfa Berana. In BYSTRICKÝ, V. – LETZ, R. – PODOLEC, O. (eds.): Vznik Slovenského štátu. 14. marec 1939. 1. diel, c. d., s. 35).

²⁷⁵ § 4 odst. 1 bod 12: „Právní úpravy otázek hospodářských a finančních, které jsou potřebné k zajištění stejných soutěžních podmínek podnikání.“

²⁷⁶ Srv. JOACHIM, V.: Nová ústava republiky Česko-Slovenské, c. d., s. 306 – 307; LAŠTOVKA, K.: Několik poznámek k ÚZ č. 299/1938 Sb., c. d., s. 488 – 490.

²⁷⁷ § 9 odst. 4: „K mezinárodním smlouvám, které se týkají kulturních, kultových a hospodářských otázek výlučně slovenských a které spadají ve smysl odstavce 1 do pravomoci slovenské země, je potřebný souhlas sněmu Slovenské země.“

²⁷⁸ Ke zvolení prezidenta republiky byla zapotřebí přítomnost nadpoloviční většiny úhrnného počtu členů poslanecké sněmovny i senátu a třípětinová většina přítomných (§ 57 odst. 1 ú.l.), příp. prostá většina ve 3. kole volby. Podle § 10 úst. z. č. 299/1938 Sb, se členové NS rozdělili do tří „kurií“ (z českých zemí, Slovenska a Podkarpatské Rusi), přičemž předepsané přítomnosti i většiny hlasů bylo potřeba dosáhnout v každé z těchto kurií. Tato úprava byla použita při volbě Emila Háchy. (JOACHIM, V.: Nová ústava republiky Česko-Slovenské, c. d., s. 324).

„příslušníků Slovenské země“ v ústředních úřadech, ústavech a podnicích (§ 13). V případě slovenské autonomní vlády bylo nutno odlišit dobu před ustanovením sněmu Slovenské země a po něm. Do ustavení sněmu byla tato vláda 5členná, jmenoval ji prezident republiky s kontrasignací předsedy vlády (čl. III. odst. 3 úst. z.); naproti tomu po ustavení sněmu mohla mít vláda i více členů (pokud by tak stanovil sněm) a byla jmenována prezidentem republiky na návrh předsednictva sněmu, za kontrasignace předsedy ústřední vlády (čl. V. odst. 4). Po ustavení slovenského sněmu byla slovenská zemská vláda odpovědna jen sněmu, nikoliv NS. Zemská vláda byla všeobecným orgánem moci vládní a výkonné na Slovensku a vykonávala tedy všechnu moc vládní a výkonnou, která nebyla svěřena jiným orgánům (ústředním, prezidentu republiky, nižším úřadům slovenským) (§ 15 odst. 5).²⁷⁹

Moc soudní (dle hlavy IV, § 17) vykonávaly na Slovensku jen autonomní slovenské soudy, tedy i slovenský Nejvyšší soud, do jehož zřízení si měl podržet svoji působnost na Slovensku česko-slovenský Nejvyšší soud v Brně.²⁸⁰

Podle § 18 hlavy V (Společné výdaje), byl na úhradu výdajů na společné věci určen výnos cel, monopolů a společných státních podniků, a výnos nepřímých daní, určených zákonem NS. Na věcných výdajích rozpočtu společných věcí, podobně jako na společných fondech, dotacích a jiných výhodách se měla Slovenská země podílet v poměru daňového výnosu.

Ústavní zákony č. 299/1938 Sb. z. a n., o autonomii Slovenské země, a č. 328/1938 Sb. z. a n., o autonomii Podkarpatské Rusi, byly **přímo novelizací ústavní listiny** z roku 1920. Takto novelizovaná ústavní listina²⁸¹ nám podává následující **ústavní obraz druhé česko-slovenské republiky**:

Celý stát byl rozdělen na tři autonomní oblasti s vlastními zákonodárnými i výkonnými orgány; vedle nich pro společné záležitosti státu stál společný parlament (Národní shromáždění) a ústřední vláda. Tehdejší Č-SR tedy měla 4 zákonodárné sbory a 4 vlády, přičemž mezi zákonodárnými a výkonnými orgány ústředními a obdobnými orgány „českomoravskými“ byla jakási personální unie. Neexistoval sice samostatný sněm pro historické české země, ale jako takový fungovalo Národní shromáždění v nepřítomnosti svých členů ze Slovenska a Podkarpatské Rusi. Neexistoval předseda vlády a vláda českomoravská,

²⁷⁹ Srv. LAŠTOVKA, K.: Několik poznámek k ÚZ č. 299/1938 Sb., c. d., s. 496 - 498; JOACHIM, V.: Nová ústava republiky Česko-Slovenské, c. d., s. 324 - 336.

²⁸⁰ LAŠTOVKA, K.: Několik poznámek k ÚZ č. 299/1938 Sb., c. d., s. 499.

²⁸¹ Její úplné znění, doplněné poznámkami, bylo publikováno v HOFFMANN, Josef: Ústavní poměry. In: HOFFMANN, Josef (ed.): *Nové zákony a nařízení Česko-Slovenské republiky. Ročník I-1. A: vydání pro zemi Českou a Moravskoslezskou*, 1938, s. 6 - 49.

ale tyto role plnil předseda ústřední vlády a ústřední vláda za nepřítomnosti svých členů ze Slovenska a Podkarpatské Rusi. Šlo přitom o rozdílné funkce s rozdílnými kompetencemi, které zastávaly stejné, příp. jen určitým způsobem (příbráním či nepřibráním některých členů kolegia) modifikované orgány. To bylo patrné např. už z toho, že někteří ministři fungující ve „vládě českomoravské“ jako ministři resortní, byli ve vládě ústřední vlastně ministry bez portfeje (a to byli téměř všichni, s výjimkou ministrů pro společné záležitosti, jmenovaných podle § 11 odst. 1 úst. z.).²⁸²

Podíváme-li se na vertikální rozdělení kompetencí v takto vzniklé netypické a nepojmenované česko-slovenské federaci, můžeme vysledovat tyto typy:

A. Výlučná kompetence ústředních (společných) orgánů:

Některé materie byly vyhrazeny výlučně zákonodárné moci NS, a vládní a výkonné moci společných orgánů. Sem patří § 4 odst. 1, body 1, 2, 3, 5, 9, 11.

B. Sdílené kompetence:

Jiné materie byly vyhrazeny zákonodárné moci NS, ale jejich výkon příslušel autonomním (zemským) orgánům. Sem patří § 4 odst. 1, body 4, 6, 7, 8, 10 a 12. Zákonodárná moc zde náležela NS zpravidla výlučně; v moci výkonné autonomní orgány ve věcech uvedených v bodech 6 a 10 musely postupovat podle předpisů společných ministerstev a byly tedy pokynům těchto ministerstev podřízeny (§ 15 odst. 2), zatímco v ostatních věcech společného zájmu mohlo, ale nemuselo, dojít k jednotné úpravě na základě vzájemné dohody (§ 11 odst. 2).

C. Výlučná kompetence autonomních (zemských) orgánů:

Všechny ostatní materie byly ponechány v zákonodárství i ve správě autonomním orgánům, tzn. sněmu a zemské vládě (§ 15). Dohodou mohlo být jednak zákonodárství přeneseno na NS (§ 4 odst. 2), jednak mohla být veřejné správa svěřena společným orgánům, nebo aspoň jednotně upravena (§ 15 odst. 4).²⁸³

Schválení ústavního zákona o autonomii, podobně jako předtím Žilinskou dohodu, přijala značná část slovenského obyvatelstva s pochopením, příslušníci a sympatizanti HSĽS s výslovným nadšením; v lepší budoucnost slovenského národa v česko-slovenském státě

²⁸² NEUBAUER, Z.: Dnešní ústava republiky Česko-Slovenské, c. d., s. 34.

²⁸³ LAŠTOVKA, K.: Několik poznámek k ÚZ č. 299/1938 Sb., c. d., s. 500.

chtěli věřit i mnozí dosavadní stoupenci čechoslovakismu a československého centralismu. Na české straně převládalo střízlivější hodnocení, ale nechyběly ani optimistické názory, že ústavní zákon o autonomii „jednou provždy zlikvidoval dosavadní třenicí mezi Slováky a Čechy“.²⁸⁴ Při hodnocení ústavního zákona o autonomii Slovenska je třeba mít na paměti celkovou politickou situaci, a zejména likvidaci opozice a postupující glajchšaltování života ve druhé republice obecně a na Slovensku a v Podkarpatské Rusi zvláště. Za jiných, normálních, okolností, by oběma ústavními zákony o autonomii zavedený parlamentní systém, vyžadující **dvojnásobný systém konsensu** (protože platil zákaz majorizace jak slovenských, tak i podkarpatorských poslanců), nemohl dlouho existovat a vedl by k permanentním krizím, jak je známe z krize federativního systému v letech 1989 – 1992.²⁸⁵ Ve druhorepublikové realitě se však případné neduhy zákazu majorizace v parlamentní praxi neměly kdy projevit, protože dny NS byly po přijetí autonomistických novel ústavy již téměř sečteny. NS se ještě sešlo 30. listopadu 1938 k volbě prezidenta, kterým se stal Emil Hácha.²⁸⁶ Z hlediska tématu této práce je zajímavé, že **slovenská reprezentace údajně odmítla český návrh, aby se prezidentem stal Slovák**, a žádala jen, aby nová hlava státu byla osobou konzervativní s pozitivním vztahem ke katolickému náboženství.²⁸⁷ Po debatě k programovému prohlášení nové vlády pravice agrárníka Rudolfa Berana,²⁸⁸ které se již neslo v duchu „přestavby politického života“, tj. likvidace prvorepublikového demokratického

²⁸⁴ Srv. GEBHART, J. – KUKLÍK, J.: Česká politika a zákon o autonomii Slovenska, c. d., s. 377 – 378; BYSTRICKÝ, V. – DEÁK, L.: Od Mnichova k rozbití Česko-Slovenska, c. d., s. 218 – 219.

²⁸⁵ RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, s. 163.

²⁸⁶ Vedoucí činitelé 2. republiky, a zejména ti z okruhu předsedy agrárníků R. Berana, zvažovali různé alternativy, aby se nakonec shodli, že novým prezidentem by neměl být aktivní politik, ale spíše univerzitní profesor, diplomat, soudce či jiný významný představitel právního stavu nebo vysoké státní byrokracie. Volba tak nakonec padla na dosavadního předsedu Nejvyššího soudu Emila Hácha, významného a ctihodného soudce a právního vědce, mj. znalce správního soudnictví, anglosaského práva, ale i anglické literatury. (KUKLÍK, J.: Londýnský exil, c. d., s. 76). E. Hácha byl zvolen hlasy 272 členů NS z 312 odevzdaných hlasů („[...] přítomno 209 poslanců, z toho 46 zvolených na území Slovenskej krajiny, a 104 senátorů, z toho 18 zvolených na území Slovenskej krajiny. Je tedy přítomna nadpoloviční většina úhrnného počtu členů jak sněmovny poslanecké, tak i senátu v čas volby, podle předpisů §u 57 úst. listiny, §u 6 zákona o volbě presidenta republiky, jakož i podle §u 10 ústavního zákona o autonomii Slovenskej krajiny, takže schůze je způsobilá platně vykonat volbu. [...] bylo odevzdáno 312 platných lístků, z nichž 39 je prázdných. Na jméno dr Emil **Hácha** zní 272 hlasů. (*Potlesk.*) Počet 272 hlasů převyšuje třípětinovou většinu při volbě přítomných, která činí 187 hlasů, z nich pak 58 jsou hlasy slovenských členů Národního shromáždění, takže jméno dr Emila **Háchy** dostalo se z předepsaného počtu přítomných ke zvolení potřebného počtu hlasů jak podle ústavní listiny, tak podle zákona o volbě a konečně i podle ústavního zákona o autonomii Slovenskej krajiny.“ (Stenoprotol ze společné schůze Poslanecké sněmovny a Senátu NS 30. listopadu 1938. In: www.psp.cz [online]. [cit. 2019-04-13].

Načteno z <http://www.psp.cz/eknih/1935ns/psse/stenprot/002schuz/s002001.htm>).

²⁸⁷ SIDOR, Karol: Slovenská politika na pôde pražského snemu (1918 – 1938), II. díl, 1943, s. 270.

²⁸⁸ Vládla v období 1.12.1938 – 14.3.1939. Její součástí byla i druhá autonomní vláda Slovenské krajiny (1.12.1938 – 20.1.1939), s jedinou výjimkou (místo bývalého agrárníka J. Lichnera narodovec (SNS) M. Vančo) ve stejném složení jako první autonomní vláda. Vládními delegáty Slovenské země ve společných ministerstvech byli (od 1.12.1938 do 9.3.1939): Štefan Hašík – na min. nár. obrany, Jozef Zvrškovec – min. zahraničí a Alexander Hrnčár – min. financí. (ZEMKO, M. – BYSTRICKÝ, V. (eds.): Slovensko v Československu 1918 – 1939, s. 607 - 609).

systému a spolupráce s Německem, pak 14., resp. 15. prosince 1938 obě komory parlamentu odhlasovaly **ústavní zákon č. 330/1938 Sb. z. a n.**, o zmocnění ke změnám ústavní listiny a ústavních zákonů republiky Česko-Slovenské.²⁸⁹ Podle něj byl prezident republiky zmocněn, aby na jednomyslný návrh vlády, na jejímž zasedání musí být přítomna aspoň většina členů slovenské zemské vlády a aspoň jeden člen vlády Podkarpatské Rusi, vydal dekretem s mocí ústavního zákona nový text ustanovení ústavní listiny a jiných ústavních zákonů a provedl další ústavní změny, pokud si toho vyžádají nové poměry. Vláda byla tímto ústavním zákonem zmocněna, aby činila veškerá opatření, k nimž by jinak bylo třeba zákona. Obdobně ve věcech, které byly v zákonodárné kompetenci slovenského sněmu, byla zmocněna vydávat nařízení slovenská zemská vláda.²⁹⁰ Zmocnění bylo (původně) omezeno na dva roky.²⁹¹ Všechna tato nařízení vyžadovala souhlas prezidenta republiky, který by je musel spolupodepsat. Zachována zůstala oprávnění autonomních vlád Slovenska a Podkarpatské Rusi, přijatá v předchozích ústavních zákonech. Národní shromáždění se tím samo vyřadilo ze hry a až do zániku Československa 14. – 15. března 1939 se již nesešlo.²⁹²

Ústavní zmocňovací zákon v jistém smyslu **završoval proces základních změn v celém ústavním systému**, který začal již v říjnu 1938, kdy začala pracovat komise expertů na návrhu nové ústavy republiky.²⁹³ Počítalo se s podstatným oslabením postavení NS a výrazným posílením postavení prezidenta, který měl dostat pravomoc činit opatření s mocí zákona. Měly být provedeny významné zásahy do volební práva, omezena občanská práva a občanské svobody. Podstatnou část nové ústavy mělo tvořit zakotvení charakteru státu jako asymetrické federace (i když ne takto nazvané). Prezidentovo zmocnění vydat dekretem oktrojovanou ústavu však už nebylo využito, neboť než práce na nové ústavě dostatečně pokročily, druhá česko-slovenská republika zanikla.²⁹⁴ Ve vztahu ke Slovensku je vhodné si povšimnout, že **zmocňovací zákon omezoval kompetenci ústředních orgánů směrem ke**

²⁸⁹ Text znění úst. zákona v GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1914 – 1945, I. díl, s. 301 – 303.

Podrobněji o problematice zmocňovacího zákonodárství (využívaného již za 1. čs. republiky (!)) pojednává např. KREJČÍ, Jaroslav: Zmocňovací zákon a ústavní soud. Studie z československého práva ústavního, 1939.

²⁹⁰ Čl. II, odst. 2: „Vo veciach, ktorých zákonodarná úprava patrí podľa ústavného zákona č. 299/1938 Sb. Z. a n. snemu Slovenskej krajiny, prislušná je k vydaniu nariadení Slovenská krajinská vláda; [...]“ (GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1914 – 1945, I. díl, s. 302).

²⁹¹ Na základě tohoto zmocňovacího ústavního zákona vydávala nařízení i protektorátní vláda. (MARŠÁLEK, Pavel: Protektorát Čechy a Morava. Státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939-1945, 2002, s. 97 - 100). Platnost a účinnost zmocňovacího zákona prodloužil říšský protektor „až na další“ svým nařízením ze dne 12. prosince 1940 (VBIRProt., s. 604, cit. z GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1914 – 1945, I. díl, s. 303).

²⁹² Srv. PAVLÍČEK, V.: Doba nesvobody, c. d., s. 103 - 104 a RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, s. 163 – 164.

²⁹³ GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan: Velké dějiny zemí Koruny české. Sv. XVa, 2006, s. 70.

²⁹⁴ GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1914 – 1945, I. díl, s. 301.

Slovensku (i Podkarpatské Rusi) ve vztahu k dekretům a vládním nařízením a ústavními zákony o autonomii byla fakticky omezena i působnost Národního shromáždění. V důsledku přijetí ústavního zákona č. 330/1938 Sb. se dále uvolnil unitarismus směrem k federalismu. Prezident měl podle zmocňovacího úst. zákona v českých zemích postavení silné hlavy státu, zatímco na Slovensku (a Podkarpatské Rusi) byl ve výkonu svých kompetencí omezen zemskými sněmy. Rozdílné postavení a ústavodárná pravomoc prezidenta vyplývaly z ustanovení čl. I. úst. zmocňovacího zákona, podle kterého se ústavodárná pravomoc prezidenta nevztahovala na zákony o autonomii Slovenska a Podkarpatské Rusi. Prezident jmenoval a odvolával všechny členy vlády. Přitom však byl omezen Poslaneckou sněmovnou NS, která mohla vládě vyslovit nedůvěru s důsledky dle § 78 ú.1.²⁹⁵ Pakliže prezident nyní mohl dekretem zrušit, nebo aspoň pro daný případ vyloučit účinnost uvedeného ustanovení, bez ohledu na jeho právo rozpustit NS (§ 31 ú. 1.), bylo jeho postavení vůči NS v době platnosti zmocňovacího zákona mimořádně silné. Toto však platilo jen ve vztahu k „pražské“ vládě, a to jen tehdy, když tato vykonávala funkci vlády pro české země. Všude tam, kde se na vydávání delegovaných právních norem podíleli i členové zemských vlád, bylo postavení prezidenta republiky podstatně slabší. Jelikož nemohl dekretem změnit ústavní zákony o autonomii, byl při jmenování a odvolávání členů obou autonomních vlád vázán ustanoveními ústavních zákonů č. 299 a 328/1938 Sb. Podle nich jmenoval prezident republiky členy zemských vlád výlučně na návrh předsednictev zemských sněmů a zemské vlády byly odpovědné výlučně zemským sněmům, přičemž hlava státu neměla oprávnění tyto orgány rozpustit.²⁹⁶

Zmocnění vyplývající z ústavního zákona č. 330/1938 Sb. a likvidace demokratických svobod se odrazily i na **způsobu konstituování slovenského sněmu**, který předpokládala Pittsburská dohoda a jejíž dvacet let řádáci požadovali. Vznik sněmu byl rámcově upraven ústavním zákonem o autonomii, ale jeho utvoření, a tedy i provedení voleb, bylo v kompetenci slovenské zemské vlády. Volby byly vypsány dne 26. listopadu 1938 na 18. prosince 1938. HSLŠ volby zorganizovala na způsob obdobných divadelních představení v autoritativních režimech, když promyšleným postupem zabránila, aby mohli být navrženi jiní kandidáti, než které sama vybrala a schválila na **jednotnou kandidátku**.²⁹⁷ Volby měly

²⁹⁵ § 78 odst. 1, ú.1.: „Vyslovila-li poslanecká sněmovna vládě nedůvěru anebo zamítla-li vládní návrh na vyslovení důvěry, musí vláda podati demisi do rukou presidenta republiky, který určuje, kdo vede vládní věci, pokud nová vláda nebude ustavena.“

²⁹⁶ Srv. KOLUMBER, D.: Federalismus a dezintegrační proces za 2. republiky, c. d., s. 33 a BEŇA, J.: Slovenský právny subporiadok v pomníchovskej Česko-Slovenskej republike, c. d., s. 468.

²⁹⁷ Samotné vypsání voleb proběhlo velmi nekorektním a nepřipustným způsobem, protože vyhláška o volbách byla datovaná 26.11.1939 (což byla sobota!), přičemž noviny Slovák s touto vyhláškou vyšly až 29.11.;

podobu referenda, ve kterém voliči odpovídali „Ano“ / „Ne“ na otázku „Chceš nové, svobodné Slovensko?“ Do sněmu bylo zvoleno 63 poslanců,²⁹⁸ jednotná kandidátka získala **97,5 % odevzdaných hlasů** (při volební účasti 92,68 %). Zastoupení poslanců ve sněmu neodráželo skutečné politické rozdělení sil na Slovensku, protože kandidáty vybírala vládnoucí strana, ostatní strany už byly až na několik výjimek zakázané (resp. „sjednocené“ s HSLŠ), neexistovala alternativní volba a ani průběh voleb neodpovídal demokratickým standardům volné politické soutěže.²⁹⁹ Ze zvolených 63 poslanců bylo 47 za HSLŠ, 4 za bývalou agrární stranu, dva za stranu německé menšiny, jeden za maďarskou menšinu a zbylí jednotlivci za bývalé politické subjekty, které již nyní byly součástí jednotné politické strany (HSLŠ – SSNJ). Z „voleb“ 18. prosince 1938 ve skutečnosti nevyplývala pro sněm žádná legitimita. Slovenský sněm ostatně v období autonomie nikdy nenabyl většího významu. Autonomní **slovenská vláda** využívala zmocnění dané zákonem č. 330/1938 Sb. a **vládla bez sněmu**. Místo autonomie či federace se tak ke konci roku 1938 v Česko-Slovensku etablovalo federalizované autoritářství. Nové státoprávní uspořádání nevyřešilo a ani nemohlo vyřešit česko-slovenský vztah, protože mohlo fungovat jen pokud nedošlo ke konfliktu mezi již etablovaným autoritářstvím slovenským v provedení HSLŠ a etablujícím se autoritářstvím české radikální pravice. Bylo jen otázkou krátkého času, kdy k takovému konfliktu dojde.³⁰⁰

2.2 ROZBITÍ ČESKO-SLOVENSKA

Zatímco čeští druhorepublikoví politikové chápali udržení společného čs. státu, aspoň na pomnichovském politickém půdorysu, jako zásadní a dlouhodobou prioritu, které v řadě případů obětovali svoji dosavadní politickou reputaci, občanskou čest a posléze (po válce) nedobrovolně i svoji osobní svobodu,³⁰¹ mezi slovenskými představiteli byla situace zásadně

kandidátní listiny bylo třeba odevzdat nejpozději do 27.11., což se nikomu jinému než HSLŠ-SSNJ nemohlo podařit.

(NÍŽŇANSKÝ, Eduard: Volby do sněmu Slovenskej krajiny v roku 1938. In: www.niznanskyedo.host.sk [online]. [cit. 2019-04-07]. Načteno z www.niznanskyedo.host.sk/Articles/17.htm).

²⁹⁸ Tento neobvyklý počet mandátů vzešel z volební účasti, když zásadně na 20 tisíc odevzdaných hlasů připadl každé z kandidujících stran jeden mandát. (KOLUMBER, D.: Autonomie Slovenska, c. d., s. 318).

²⁹⁹ Např. na mnoha místech průběh voleb kontrolovala Hlinkova garda, existovaly zvláštní volební místnosti pro Čechy a pro Židy. (BYSTRICKÝ, V. – DEÁK, L.: Od Mnichova k rozbití Česko-Slovenska, c. d., s. 225).

³⁰⁰ Srv. BYSTRICKÝ, V. – DEÁK, L.: Od Mnichova k rozbití Česko-Slovenska, c. d., s. 225 – 226 a RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, s. 164 – 165.

³⁰¹ Zejména za svoji činnost v pomnichovském období byli po 2. světové válce Národním soudem odsouzeni mj. bývalí ministři předsedové gen. J. Syrový (20 let odnětí svobody za údajnou vlastizradu) a R. Beran (20 let za údajné úklady proti čs. státu, a to přesto, že byl za války pro účast v odboji odsouzen na 10 let za velezradu německým soudem). S úspěchem by se dalo spekulovat o tom, že pokud by protektorátní ministerský předseda (a současně představitel protinacistického odboje) gen. A. Eliáš nebyl v r. 1942 popraven nacisty, stanul by po válce před Národním soudem i on. (pozn. aut.)

odlišná. A zatímco se pomnichovská (ústřední) vláda pragmaticky snažila dosáhnout dorozumění s nacistickým Německem³⁰² a získat garanci pomnichovských hranic, představitelé tehdejší slovenské politiky chápali tehdejší stav jen jako dočasný mezistupeň na cestě k úplné samostatnosti Slovenska, přičemž obě křídla již zcela dominantní HSLS se lišila v názoru na délku oné dočasnosti. Radikální skupina kolem F. Ďurčanského, A. Macha a M. Černáka se i nadále snažila o co nejrychlejší rozbití Česko-Slovenska a utvoření samostatného slovenského státu pod německou patronací,³⁰³ ale ani umírněné křídlo HSLS zosobňované J. Tisem již nepovažovalo pokračování státního svazku s Čechy za trvalou záležitost.³⁰⁴

Po prvním zasedání Sněmu Slovenské země 18. ledna 1939,³⁰⁵ jehož předsedou byl zvolen umírněný Martin Sokol, došlo k další rekonstrukci autonomní vlády a k určitému omezení vlivu radikálů v ní, když M. Černáka vystřídal umírněný Jozef Sivák. Na druhém zasedání Sněmu 21. února 1939 však J. Tiso přednesl kontroverzní programové prohlášení své vlády, ve kterém mj. zdůraznil, že „*Tu na pôde svojho snemu budujeme svoj štát, svoj nový štát, svoj slovenský štát.*“ a ve kterém se vůbec nezmínil o Česko-Slovensku (resp. zmínil ho jen ve vztahu k minulosti).³⁰⁶ Byl to další z momentů, které zostřovaly vztahy mezi ústřední a autonomní vládou.³⁰⁷

V souladu s Hitlerovými plány na definitivní likvidaci Česko-Slovenska začali přibližně od přelomu ledna a února 1939 různí nacističtí emisaři, agenti i političtí

³⁰² K tomu účelu byl novým ministrem zahraničí jmenován dosavadní vyslanec v Římě František Chvalkovský (1885 – 1945), reprezentující protibenešovskou linii v čs. zahraniční politice. (František Chvalkovský. In: cs.wikipedia.org [online]. [cit. 2019-10-06]. Načteno z https://cs.wikipedia.org/wiki/František_Chvalkovský .

³⁰³ Již 12. října 1938 navštívil F. Ďurčanský v doprovodu A. Macha, vůdce německé menšiny Franze Karmasina a německého místodržitele v Ostmarce (Rakousku) Arthura Seyss-Inquarta, říšského maršála Hermanna Göringa a sdělil mu, že cílem Slováků je úplná samostatnost. Z čs. vězení čerstvě předčasně propuštěný V. Tuka již v listopadu navštívil Berlín a po svém návratu vystoupil s veřejným projevem, ve kterém řekl, že jednal v Berlíně o vrácení Devína, který připadl Německu na základě mnichovského diktátu. Svůj projev zakončil výzvou: „Mat' svoj štát, to nie je právo, ale povinnosť každého národa, a to pod trestom záhuby. Musíme dobudovat slovenskú samostatnosť.“ (RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, s. 172 - 173).

³⁰⁴ Podle výpovědi pamětníků počítal J. Tiso s vyhlášením slovenského státu původně až v delším časovém horizontu, který později začal zkracovat; nakonec J. Tiso předpokládal odtržení Slovenska již na podzim 1939. (RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, s. 174).

³⁰⁵ Stenoprotokol z 1. schůze Sněmu Slovenské země v Bratislavě 18. ledna 1939. In: psp.cz [online]. [cit. 2019-10-06]. Načteno z <http://www.psp.cz/eknih/1939ssk/stenprot/001schuz/s001001.htm> .

³⁰⁶ „[...] Tento náš slovenský štát je síce pokračovateľom starého štátu česko-slovenského, vyrastá akoby z neho, ale je novým štátom, [...]“ (Stenoprotokol ze 2. schůze Sněmu Slovenské země v Bratislavě ve dnech 21., 22. a 23. února 1939. In: psp.cz [online]. [cit. 2019-10-06].

Načteno z <http://www.psp.cz/eknih/1939ssk/stenprot/002schuz/s002001.htm>).

³⁰⁷ BYSTRICKÝ, V. – DEÁK, L.: Od Mníchova k rozbitiu Česko-Slovenska, c. d., s. 225 – 226.

představitelé dávat slovenským činitelům najevo nedůvěru v další existenci Česko-Slovenska a tvrdili, že pokud se Slovensko nechce stát součástí Maďarska, musí vyhlásit nezávislost.³⁰⁸

Ústřední vláda v Praze se znepokojením sledovala odstředivé tendence na Slovensku, i zprávy zpravodajců o navazování kontaktů mezi slovenskými radikály a nacistickými agenty. V části vládních kruhů se začala šířit myšlenka vojenského zásahu na Slovensku s cílem paralyzovat separatistické radikály a odvolat vládu J. Tisa, která jim nebyla schopna či ochotna čelit. Smyslem zásahu bylo zabránit Německu, aby mohlo prezentovat připravované rozbití Česko-Slovenska jako důsledek vnitřního rozkladu státu. Hlavním představitelem této politiky se stal ministr dopravy, **divizní generál Alois Eliáš**, před Mnichovem působící jako vojenský velitel v Trenčíně, který asi jako jediný z významných politiků v plném rozsahu pochopil plány A. Hitlera směřující k „vnitřnímu rozkladu“ čs. republiky.³⁰⁹ A. Eliáš na 12. února 1939 svolal několik ministrů a vysokých státních úředníků, majících podobné názory jako on, na konspirativní schůzku, která se uskutečnila v nouzovských lesích nedaleko Unhoště. Tato „**nouzovská skupina**“ pak vypracovala pro premiéra R. Berana plán na vojenský zásah na Slovensku. Vláda sice návrh odmítla, nicméně R. Beran si jej ponechal „v zásuvce“ jako záložní řešení.³¹⁰

Jak se plánované datum rozbití Česko-Slovenska blížilo, nacistické Německo stupňovalo tlak na slovenské radikály i umírněné, aby vyhlásili nezávislost v souladu s plány Třetí říše. Během rozhovorů se slovenskou delegací na konci února a začátku března 1939 se druhý muž Třetí říše Hermann Göring jasně vyjádřil, že slovenská nezávislost je předpokladem pro budoucí hospodářskou spolupráci s Říší. Totéž zopakoval nacistický místodržící v Rakousku, Arthur Seyss-Inquart, v rozhovorech s J. Tisem a K. Sidorem 7. března 1939.³¹¹

³⁰⁸ O těchto záměrech informoval začátkem února některé radikály při své návštěvě Bratislavy nacistický emisar E. Veessenmayer; V. Tukovi je potvrdil při osobním rozhovoru A. Hitler, který V. Tuku 12. února 1939 přijal jako vůbec prvního slovenského politika. Z rozhovoru vyplynulo, že Německo má eminentní zájem na vyhlášení slovenské samostatnosti, že chce tento proces podpořit a nový stát garantovat. (BYSTRICKÝ, V. – DEÁK, L.: Od Mnichova k rozbití Česko-Slovenska, c. d., s. 227 - 228).

³⁰⁹ A. Eliáš počítal se dvěma alternativami: buď zásah přivede k vládě na Slovensku síly usilující o udržení Československa, což by bylo optimálním řešením, anebo povede k zásahu Německa a zániku Československa. I taková možnost byla pro gen. Eliáše lepší než osamostatnění se Slovenska bez německé pomoci, protože by jasně ukázala, že příčinou konce Československa byla německá agrese. A. Eliáš počítal s brzkým vypuknutím války, ve které bude Německo poraženo, což potom umožní nejen obnovu Československa, ale i revizi Mnichovské dohody. (RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, s. 176).

³¹⁰ Srv. BYSTRICKÝ, V. – DEÁK, L.: Od Mnichova k rozbití Česko-Slovenska, c. d., s. 232 – 233 a RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, s. 176.

³¹¹ BYSTRICKÝ, V.: Slovakia from the Munich Conference to the declaration of independence, c. d., s. 171.

V atmosféře těchto zahraničních tlaků i rapidně se zhoršujícího vztahu s ústřední vládou v Praze rokovali slovenští představitelé začátkem března o státoprávním postavení Slovenska. Závěry ze zasedání předsednictva HSĽS, vlády a sněmu **6. března 1939**, navržené J. Tisem („*Trvať na budovaní slovenského štátu evolučnou cestou a nevyhlásiť jeho ustanovenie hneď teraz*“),³¹² ukazovaly posun v chápání postavení Slovenska směrem k posilování kompetencí autonomní vlády, k budování přesně neurčeného dualismu, resp. trialismu. Dokazovaly rovněž, že v nové situaci už (ani umírněně) vedení HSĽS nemíní respektovat závazky přijaté před pěti měsíci v Žilinské dohodě a v horizontu blízké budoucnosti uvažuje i o jiné alternativě. Samostatnost měla být dosažena evoluční a legální cestou,³¹³ přičemž další udržování Česko-Slovenska v rámci této evoluce mělo sloužit k získání času pro zajištění podmínek pro existenci samostatného slovenského státu. Těmito zásadami se řídili čelní představitelé HSĽS i v následujících dnech, kdy se začal stupňovat tlak nacistického Německa na vyhlášení samostatného státu. V březnu 1939 se ještě samostatnost vyhlašovat nechystali.³¹⁴

Mezitím však v Praze došlo k rozhodnutí o vojenském zásahu na Slovensku podle „nouzovského plánu“ gen. Eliáše. Předcházely mu požadavky na další rozvolnění česko-slovenského státního svazku, které HSĽS v únoru 1939 předložila ústřední vládě. Základem měly být především koncese hospodářského rázu vyplývající z toho, že daně vybírané na Slovensku samy nestačily pokrýt chod tamního státního aparátu. Dalším požadavkem bylo zřízení slovenských vojenských jednotek pod velením slovenských důstojníků a zvýšení pravomoci státních tajemníků v společných ministerstvech. Uvedené požadavky vláda 1. března 1939 odmítla. Její předseda R. Beran zároveň prohlásil, že slovenská vláda se má otevřeně vyjádřit, zda chce Slovensko setrvat v republice, či nikoliv, a prohlásil, že se „*musíme buď dohodnout, nebo rozejít*“.³¹⁵ K. Sidor, zástupce slovenské vlády v ústřední vládě, takové vyjádření odmítl, čímž prakticky jednání bez výsledku skončilo.³¹⁶ Odpověď na

³¹² SIDOR, Karol: Takto vznikol Slovenský štát, 1991, s. 66.

³¹³ Legální postup vyhlášení slovenského státu se zakládal na představě, že na půdě sněmu dojde k jeho vyhlášení, „kedy to za dobré uznajú slovenskí poslanci, reprezentanti slovenského národa“, tedy nikoliv když to uzná za vhodné např. nacistické Německo. (BYSTRICKÝ, V. – DEÁK, L.: Od Mníchova k rozbitiu Česko-Slovenska, c. d., s. 231).

³¹⁴ BYSTRICKÝ, V. – DEÁK, L.: Od Mníchova k rozbitiu Česko-Slovenska, c. d., s. 227 a 231.

³¹⁵ SIDOR, K.: Takto vznikol Slovenský štát, s. 52.

³¹⁶ Z paměti A. Macha, publikovaných teprve v roce 2008, vyplývá, že čeští politici druhé republiky nápad na dobrovolné rozpuštění Česko-Slovenska mysleli vážně, jak Machovi znovu potvrdili na počátku padesátých let během společné internace v leopoldovském vězení. „Po rokoč, už v Leopoldove, povedal mi Dr. [Jaroslav] Krejčí [ministr spravedlnosti v Beranově vládě], že v Prahe boli ochotní a pripravení - aj keď neradi - rozísť sa s nami podobrom [...]. I Beran i Chvalkovský žiadali, aby sme sa vyjadrili jasne, či chceme samostatnosť - a naši v Prahe sa nevyjadrili.“ (MACH, Alexander: Z ďalekých ciest. Fragmenty z memoárov, 2008, s. 135).

otázku, proč slovenští politikové na tuto českou nabídku bezodkladného dobrovolného rozpuštění společného státu nereflektovali, lze najít v závěrech ze zasedání předsednictva HSLS z 6. března. K. Sidor tím, že Beranův návrh odmítl, resp. na jeho otázku jasně neodpověděl, nepřímo sám vyvolal další sled událostí,³¹⁷ který vedl k Beranovu souhlasu s vojenským zásahem, o čemž 8. března R. Beran informoval české ministry. 9. března se konala společná schůze ústřední a slovenské vlády, za kterou se však zúčastnil pouze K. Sidor a slovenský ministr hospodářství P. Teplanský, přičemž slovenská vláda byla opět obviňována z tajných jednání s Německem. V noci z 9. na 10. březen pak prezident Hácha odvolal J. Tisa z funkce předsedy vlády. Sám K. Sidor byl v Praze dočasně zadržen, načež oznámil Háchovi, že podává demisi.³¹⁸ Současně četnické oddíly z Čech a Moravy a armáda dislokovaná na Slovensku obsadili důležitá strategická místa a uvěznilo okolo 250 funkcionářů Hlinkovy gardy, HSLS a státní správy. Cílem bylo izolovat radikální kruhy v HSLS, internovat jejich nejvýznamnější představitele (V. Tuku, F. Ďurčanského, A. Macha, M. Černáka apod.) a znefunkčnit státní správu pod jejich vlivem. Vojenskou akci zabezpečovali a organizovali zemský velitel na Slovensku div. gen. Hugo Vojta a velitel VII. (armádního) sboru v Bánské Bystrici div. gen. Bedřich Homola.³¹⁹

Vojenský zásah zesílil protičeské nálady na Slovensku, zejména když se v tisku a na veřejnosti tvrdilo, že je namířený proti autonomii Slovenska a že je protiústavní. Na tom nic nezměnila ani skutečnost, že autonomie Slovenska formálně nebyla dotčena a po právní stránce všechny pravomoci autonomní slovenské vlády přešly na jejího místopředsedu P. Teplanského, někdejšího agrárníka, který jediný zůstal ve funkci. Ovšem už samotný fakt, že sesazení vlády bylo doprovázeno vojenským zásahem a vyhlášením stanného práva³²⁰ musel nutně vyvolat u slovenského obyvatelstva podezření, že jde o pokus o návrat k poměrům před 6. říjnem 1938. Část radikálů v čele s F. Ďurčanským utekla do Vídně, odkud

³¹⁷ R. Beran dospěl k přesvědčení, že slovenská vláda o úplnou samostatnost momentálně neusiluje a že druhá republika může i nadále existovat, provedou-li se v Bratislavě nutné personální změny. Když se pak po sondážích v Berlíně uskutečněných Hubertem Masaříkem 1. – 3. března zdánlivě utvrdil v přesvědčení, že ani Německo samostatnost Slovenska nepodporuje, dal souhlas k vojenskému zásahu podle scénáře gen. Eliáše. (RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, s. 179).

³¹⁸ RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, s. 178 – 179.

„[...] došlo k nepřijemnému incidentu zatčení Sidora, když chtěl jet k prezidentu na audienci. Podle proposicí vlády měl býti zajištěn Sidor v tom okamžiku, kdyby kladl proti tomuto zásahu odpor a přednosta presidia ministerské rady Dr. Klučina se domníval, když Sidor odjížděl k prezidentovi, že chce ujet z Prahy a na základě mylných informací o tom dal Sidora zajistit.“ (Zápisnica z výsluchu R. Berana, 20.5.1946, In: BYSTRICKÝ, V. – LETZ, R. – PODOLEC, O. (eds.): Vznik Slovenského štátu. 14. marec 1939. 1. diel, c. d., s. 37).

³¹⁹ BYSTRICKÝ, V. – DEÁK, L.: Od Mníchova k rozbitiu Česko-Slovenska, c. d., s. 233.

³²⁰ Vyhláška o stanném právu („štatárium“, z lat. *iudicium statarium*) nesla datum 9. března 1939, podepsána byla div. gen. B. Homolou. Pro její text viz dokument č. 217 „Vyhlásenie štatária na Slovensku“ In: BENKO, J. et al. (eds.): Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II., s. 201 – 202.

vyzývala k povstání, část byla internována a odvezena na Moravu. Po vojenské stránce byl sice převrat (označovaný podle gen. Homoly též za „**Homolův puč**“) úspěšný, ale selhal na nedostatečné politickém zabezpečení a odporu politických činitelů na Slovensku.³²¹ Ústřední vládě v Praze se nepodařilo sestavit „správnou“ autonomní vládu, když po neúspěšném pokusu zformovat vládu v čele s umírněným Ľudákem J. Sivákem byl do čela vlády postaven 11. března K. Sidor, který se vrátil již 10. března z Prahy do Bratislavy. K. Sidor si pro přijetí funkce předsedy vlády stanovil zvláštní podmínky, mezi nimi i propuštění internovaných, stažení armády a realizaci části podmínek předložených počátkem měsíce ministerské radě. Ústřední vláda s tím v zásadě vyjádřila souhlas, čímž ale celý vojenský zásah ztratil smysl. Již dopoledne 11. března byla odvolána vojenská opatření a české četnické oddíly se postupně začaly stahovat ze Slovenska.³²²

Politicky zpackaný „Homolův puč“ se tak nechtěně stal pro Německo ideální příležitostí k „revolučnímu“ rozbití Česko-Slovenska a anektování zbytku českých zemí, neboť poskytl vhodné odůvodnění pro to, aby slovenští politici nejen okamžitě vyhlásili samostatnost Slovenska, ale aby přímo požádali nacistické Německo o pomoc. Když taková žádost ze Slovenska nepřicházela,³²³ vyslal A. Hitler do Bratislavy W. Kepplera,³²⁴ A. Seyss-Inquarta a další vymahače, kteří 12. března 1939 přímo vyzvali předsedu autonomní vlády K. Sidora, aby samostatný stát vyhlásil.³²⁵ Poté, co k překvapení nacistů K. Sidor okamžitě vyhlášení samostatnosti odmítl, pokusili se nacisté vyvolat na Slovensku „revoluční situaci“ a docílit tak slovenské žádosti o poskytnutí německé pomoci cestou další eskalace napětí skrze

³²¹ Odvolaný premiér J. Tiso se na organizování protestních akcí proti „Homolovu puči“ nepodílel, stáhl se na svoji faru v Bánovcích n. B. (BYSTRICKÝ, V. – DEÁK, L.: Od Mníchova k rozbitiu Česko-Slovenska, c. d., s. 234).

³²² Srv. BYSTRICKÝ, V. – DEÁK, L.: Od Mníchova k rozbitiu Česko-Slovenska, c. d., s. 233 a RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, s. 179 – 180.

³²³ V Bratislavě v těchto dnech nebyl žádný kompetentní politik, který by byl ochoten splnit přání nacistů. Značná část radikálů ještě seděla ve vězení na Moravě; vliv F. Ďurčanského, kterému se během „Homolova puče“ podařilo uprchnout do Vídně, odkud se pokoušel ovlivňovat dění na Slovensku, byl omezený a jeho metody a postup mu na Slovensku přinášely jen malou podporu. (BYSTRICKÝ, V. – DEÁK, L.: Od Mníchova k rozbitiu Česko-Slovenska, c. d., s. 234 - 235).

³²⁴ Wilhelm Keppler (1882 – 1960) – státní tajemník pro zvláštní úkoly v ministerstvu zahraničí nacistického Německa. (Wilhelm Kepler. In: en.wikipedia.org [online]. [cit. 2019-10-19]. Načteno z https://en.wikipedia.org/wiki/Wilhelm_Keppler).

³²⁵ Při jednání, které probíhalo v noci z 11. na 12. března, nabídli Němci K. Sidorovi k vyhlášení slovenského státu nejen vídeňský rozhlas, ale předložili mu už i jmenný seznam ministrů a dalších nejvyšších představitelů nového státu. Vládní kandidátku připravili nacisté spolu s F. Ďurčanským, který vyvíjel horlivou protičeskoslovenskou činnost ve Vídni, kam zval také K. Sidora, ale i jiné slovenské činitele, aby z exilu deklarovali vyhlášení slovenského státu. Svým odmítnutím okamžitého vyhlášení slovenského státu si K. Sidor podepsal ortel nad vlastní politickou kariérou. Pro nacisty se stal nepřijatelným a už v létě 1939 byl odsunut na post slovenského vyslance ve Vatikánu, kde až do jara 1945 věrně sloužil státu, který sám odmítl vyhlásit. (KAMENEC, Ivan: Slovenský stát (1939 - 1945), 1992, s. 21).

demonstrace a připravované násilné akce.³²⁶ Když ani tyto pokusy neuspěly a slovenská veřejnost naopak aktivně reagovala na uklidňující opatření vlády K. Sidora, obrátili nacisté svoji pozornost k J. Tisovi, který po „Homolově puči“ pobýval na své faře v Bánovcích n. B. Tam se za ním začali trosit rozliční emisaři s pozváním k Hitlerovi k do Berlína.³²⁷ Poté, co obdržel oficiální pozvání, odjel J. Tiso 13. března ráno do Bratislavy, kde předložil německý návrh na svou cestu do Berlína užšímu vedení HSLS. Po poradě s vedením HSLS, které jeho cestu schválilo, pak J. Tiso odcestoval v doprovodu vůdce německé menšiny F. Karmasina do Vídně a odtud odletěl v doprovodu F. Ďurčanského do Berlína, kde byl přijat A. Hitlerem a J. Ribbentropem. Hitler oznámil Tisovi, že se rozhodl skoncovat s Čechy, a proto Slovensko se buď musí osamostatnit a požádat o německou ochranu, nebo se o ně Německo přestane zajímat. Použil přitom oblíbeného strašáka maďarského nebezpečí, tj. možnost okupace země, resp. jejího rozdělení.³²⁸ Výsledkem jednání, resp. německého nátlaku, byl kompromis: nacisté se vzdali „revolučního“ řešení a akceptovali tzv. legální postup, tj. vyhlášení samostatnosti Sněmem Slovenské země.³²⁹ J. Tiso potom telefonicky požádal prezidenta Háchu o svolání slovenského sněmu na následující den (14. března 1939) a odcestoval zpět do Bratislavy.³³⁰

14. března 1939 v 10 hodin se sešel Sněm Slovenské země na své 3. schůzi. O jejím programu nebyli (a dost dobře ani nemohli být) poslanci předem informováni. Na neveřejném zasedání sněmu nejdříve odstoupila Sidorova vláda, poté podal J. Tiso referát o své berlínské cestě, který vyzněl jako volba mezi samostatností nebo rozdělením, resp. okupací sousedními

³²⁶ Od zásahu ústřední vlády na Slovensku se stupňovala činnost představitelů Deutsche Partei a německé menšiny na Slovensku. Největší aktivitu vyvíjely ozbrojené jednotky Německé strany – Freiwillige Schutzstaffel, které ve spolupráci s různými agenty z Říše připravovali teroristické akce a pašovali do Bratislavy zbraně. Po víceméně pokojné demonstraci 12. 3. 1939 se jejich aktivita druhý den večer vystupňovala a měla již vysloveně teroristický charakter. Nacistický požadavek na okamžité vyhlášení samostatnosti podporovala demonstracemi také akademická garda pod vedením Jozefa M. Kirschbauma i ordneři z Deutsche Partei. (BYSTRICKÝ, V. – DEÁK, L.: *Od Mnichova k rozbitiu Česko-Slovenska*, c. d., s. 235 - 236).

³²⁷ Tato pozvání byla iniciovaná hlavně F. Ďurčanským a zprostředkovaná J. M. Kirschbaumem a členy Deutsche Partei. (BYSTRICKÝ, V. – DEÁK, L.: *Od Mnichova k rozbitiu Česko-Slovenska*, c. d., s. 236).

³²⁸ [...] ak sa chce Slovensko osamostatniť, on [A. Hitler] bude toto jeho snaženie podporovať, ba dokonca garantovať. [...] Ak by však váhalo alebo sa nechcelo od Prahy odtrhnúť, tak on ponechá osud Slovenska vývoju, za ktorý už nebude zodpovedný. [...] Ríšsky minister zahraničných vecí zdôrazňuje aj vo svojom mene, že tu ide o rozhodnutie v rozmedzí hodín a nie dní. Predkladá Vodcovi práve doručenú správu, ktorá hovorí o pohyboch maďarských jednotiek pri slovenskej hranici.“ (Dokument č. 218 „Rokovanie Jozefa Tisa s Adolfom Hitlerom. Rozhovor medzi vodcom a slovenským ministerským predsedom Tisom. V pracovni vodcu v novej ríšskej kancelárii, 13. marca 1939, od 18.40 do 19.15“ In: BEŇKO, J. et al. (eds.): *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II.*, s. 203 – 205).

³²⁹ Německý ministr propagandy J. Goebbels si k tomu ve svém deníku poznamenal: „Žádná revoluce, všechno musí být ústavní a s odkrytými kartami. Skoro tomu ani nemůžu uvěřit, jde to snad až příliš hladce.“ (IRWING, David: *Goebbels. Pán myšlenek Třetí říše*, 1998, s. 404).

³³⁰ Srv. BYSTRICKÝ, V. – DEÁK, L.: *Od Mnichova k rozbitiu Česko-Slovenska*, c. d., s. 235 – 236 a RYCHLÍK, J.: *Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992*, s. 180.

státy. Po krátké přestávce pak poslanci bez rozpravy, ale také bez mimořádného nadšení **v poledne** (ve 12 hodin 7 minut 30 sekund) schválili **vyhlášení samostatného Slovenského státu**.³³¹ Nehlasovalo se, poslanci jen na výzvu předsedajícího M. Sokola „*Kto súhlasí s tým, aby vyhlásený bol samostatný slovenský štát, nech vstane*“ na znamení souhlasu povstali a zazpívali národní píseň „*Hej, Slováci*“.³³² V další – již veřejné – části schůze poslanci schválili usnesení (deklaraci) o vyhlášení slovenského státu³³³ a návrh zákona o samostatném slovenském státě, který narychlo napsal předseda sněmu M. Sokol.³³⁴ Zákon byl pak dodatečně publikován pod č. 1/1939 v nově založené sbírce zákonů – Slovenském zákoníku (Sl. z.).³³⁵ Za zmínku stojí, že v kuloárech sněmu ještě před hlasováním skupina slovenských veřejných činitelů a legionářů (Janko Jesenský, Jozef G. Tajovský, gen. Rudolf Viest, Anton Granatier) rozšířila letáky vyzývající poslance, aby nehlasovali za rozbití Česko-Slovenska. Po krátké přestávce v jednání byla jmenována nová vláda pod předsednictvím J. Tisa. Nově v ní byly zřízeny resorty zahraničí, který obsadil F. Ďurčanský, a obrany, jež získal gen. Ferdinand Čatloš. Zástupcem předsedy vlády se stal V. Tuka.³³⁶

³³¹ Původní nedostatek nadšení se později s blížícím se neslavným koncem Slovenského státu v řadě případů rozvinul v popírání dobrovolnosti tohoto „hlasování“, což později ve svých memoárech trefně ironizoval představitel luďáckých radikálů Šaňo Mach takto: „Bolo trpké a smutné počúvať v rokoch 1944 a 1945 alibistické meditácie pánov, ktorí „museli a boli donútení“:

- Veď som sa na vás díval. Vstali ste všetci. I ty si vstal, priateľ môj, i ty.

- Áno, ale bolo mi ťažko, bol som smutný a vstal som nerád, pomaly.

- Vstal si pomaly? Krásne slová, hodné básnika a národného socialistu. Lenže ja som ťa nielen videl, ja som ťa i počul spievať Hej Slováci, našu národnú pieseň, ktorá sa v tej chvíli i tvojou zásluhou stala štátnou hymnou Slovenskej republiky.

- Áno, spieval som, spieval, ale ticho.“

(MACH, A.: *Z ďalekých ciest*, c. d., s. 70)

³³² BYSTRICKÝ, Valerián: *Zasadnutie slovenského snemu 14. marca 1939* (Tesnopisecká správa).

In: *Historický časopis*, 1999, roč. 47, č. 1, s. 112.

³³³ „[...] Teraz prišla chvíľa splniť národný ideál vykúpený toľkými obeťami slovenského národa. Prišla chvíľa splniť ideál a zachrániť si život alebo zahynúť. V mene božom a z vôle slovenského národa vyhlasujeme samostatnosť slovenského štátu! [...] V mene božom a z moci suverénneho práva slovenského národa a v duchu nášho večného vodcu Andreje Hlinku začínáme nový život. [...]“ (Dokument č. 219 „Uznesenie Snemu Slovenskej republiky“ In: BENKO, J. et al. (eds.): *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II.*, s. 206 - 207).

³³⁴ Zákon byl velmi stručný a do pěti paragrafů zahrnul vše, co zákonodárce považoval za potřebné pro právní zakotvení vzniku nového státu. Přes vnější podobnost prvního čs. (recepčního) zákona z roku 1918 a tohoto slovenského zákona z roku 1939 se vyhlášení slovenského státu od konstituování čs. státu formálně odlišovalo. Vyhlášoval jej totiž orgán, který vzešel z voleb provedených už dříve na teritoriu nového státu. (VOJÁČEK, Ladislav: *Slovensko v období let 1939 – 1945*. In: SCHELLE, Karel - TAUCHEN, Jaromír (eds.): *Encyklopedie českých právních dějin, XII. Svazek, Sa – Smlouva ná*, 2018, s. 487).

³³⁵ Zákon Slovenského snemu č. 1/1939 Sl. z. zo dňa 14. marca 1939, o samostatnom slovenskom štáte.

(GRONSKÝ, J.: *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1914 – 1945, I. díl*, s. 483 - 484)

³³⁶ Srv. BYSTRICKÝ, V. – DEÁK, L.: *Od Mnichova k rozbití Česko-Slovenska*, c. d., s. 237; RYCHLÍK, J.: *Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992*, s. 181; GRONSKÝ, J.: *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1914 – 1945, I. díl*, s. 483; BYSTRICKÝ, V.: *Zasadnutie slovenského snemu 14. marca 1939*, c. d., s. 105 – 114.

Druhá česko-slovenská republika vyhlášením slovenské nezávislosti zanikla. Stejně jako její vznik, ani její zánik nebyl projevem svobodné vůle jejich občanů.

3 ČESKO A SLOVENSKO ZA DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY (1939 – 1945)

3.1 PROTEKTORÁT ČECHY A MORAVA

Ve stejný den, kdy byl vyhlášen Slovenský stát, tzn. 14. března 1939, odjeli odpoledne prezident E. Hácha a ministr zahraničí F. Chvalkovský do Berlína na jednání, které se – jak se domnívali – mělo týkat slovenské otázky.³³⁷ V průběhu dramatického nočního jednání, při kterém H. Göring hrozil leteckým „vygumováním“ Prahy, E. Hácha zkolaboval. Nakonec po lékařském ošetření a pod hrubým nátlakem podepsal (spolu s F. Chvalkovským) nad ránem **15. března protokol**, ve kterém „*vkládá osud českého národa a země s plnou důvěrou do rukou vůdce Německé říše*“.³³⁸ Současně oba čeští politici podepsali další dokument, ve kterém vláda nacistického Německa stanovila podmínky pro bezpodmínečnou kapitulaci česko-slovenského státu. Protokol o jednání použilo Německo v zahraniční propagandě k odůvodnění legitimacy svého postupu jako důsledku údajného vnitřního rozkladu čs. státu. Za právně neplatný označil tento akt mj. přední rakouský právní teoretik Hans Kelsen, t. č. ve švýcarském exilu. Jeho dobrozdání se stalo základem pro stížnost adresovanou česko-slovenskými představiteli v zahraničí Společnosti národů.³³⁹ Žádným ústavním způsobem nemohla být moc československého státu přenesena na hlavu Německé říše, a to dokonce bez souhlasu Národního shromáždění. E. Hácha neměl k takovému aktu vzdání se státnosti ústavní oprávnění a jeho podpis protokolu byl po válce v odborné literatuře označen za

³³⁷ „Když pronikly zprávy ze Slovenska, že Tiso odjel do Berlína na návštěvu k Hitlerovi, snažili jsme se všichni ve vládě získati si informace, jaký má být účel návštěvy Tisovy u Hitlera. [...] Protože šlo o návštěvu za mimořádně napjaté situace na Slovensku, měli jsme všichni zlé tušení, zejména i proto, že pronikaly neověřené zprávy ze Slovenska, jako by se Slovensko chtělo osamostatnit. Všechny naše pokusy o získání přímého telefonického styku s Tisou neb se Sidorem tehdy selhaly [...] Sidor nás o cestě sám od sebe vůbec neinformoval, jakož ani Tiso. Chtěli jsme vědět, co to má znamenat, že Tiso ohlásil prezidentu Háchovi z Berlína, aby svolal slovenský sněm. [...] Proto se po poradě Hácha s Chvalkovským rozhodl pravděpodobně na iniciativu Chvalkovského odcestovati přímo za Hitlerem do Berlína, aby zde vysvětlil účel změny vlády na Slovensku a vojenský zásah a aby se informoval o novém poměru Německa k Československu. [...] Hácha jel do Berlína vůbec netuše, že ráno budeme již obsazeni. Proto neměl s sebou ani žádné plné moci o tom, co má dělat, jestli by byl postaven před nějaké nové řešení.“ (Zápis z výslechu R. Berana, 20. 5. 1946. In: BYSTRICKÝ, V. – LETZ, R. –

PODOLEC, O. (eds.): Vznik Slovenského státu. 14. marec 1939. 1. diel, c. d., s. 38).

³³⁸ Český překlad protokolu o jednání A. Hitlera s E. Háchou o zrušení samostatnosti Československé republiky v GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1914 – 1945, I. díl, s. 337 - 338).

³³⁹ Podrobněji v KUKLÍK, Jan – NĚMEČEK, Jan: Hans Kelsen a 15. březen 1939. In: *Právněhistorické studie* 36, 2003, s. 151 - 159.

„paakt.“³⁴⁰ Následující německá okupace českých zemí vyvolala protesty mnohých velmocí, které ji neuznaly.³⁴¹

Protektorát Čechy a Morava byl zřízen Výnosem německého vůdce a říšského kancléře A. Hitlera ze dne 16. března 1939,³⁴² tedy jednostranným nařizovacím aktem Německa. Otevřeně proklamoval souvislost s obsazením tohoto území německým vojskem. Přímá vojenská správa území Čech, Moravy a Slezska trvala do 15. dubna 1939, kdy se svého úřadu ujal první protektor Konstantin von Neurath. V literatuře tradovaný názor, že vzorem pro Výnos byla koloniální smlouva mezi Francií a tuniským bejem z r. 1881, je chybný. Mezi oběma dokumenty sice jsou určité styčné body, ale Protektorát Čechy a Morava se spíše podobal německým koloniím před 1. světovou válkou, měl charakter jakéhosi druhu vazalského státu a byl protektorátem jen podle jména. Protektoráty obvykle vznikaly smlouvou, nepozbývaly mezinárodní subjektivity a nebývaly pouhou územní částí státu chránícího, i když byly útvary se zmenšenou suverenitou. Protektorát Čechy a Morava se však stal součástí Říše, neměl žádnou mezinárodněprávní subjektivitu a svou povahou byl v podstatě okupovaným územím. Pokud byla forma tohoto protektorátu něčím inspirována, pak nejspíše pomnichovskými plány sudetských Němců na úplné ovládnutí českých zemí a jejich germanizaci.³⁴³

Z hlediska česko-slovenských vztahů pak bylo výsledkem událostí 14. – 16. března 1939 zejména to, že Češi a Slováci se dostali do velmi odlišných situací, což dále ovlivnilo jejich další vývoj i vzájemné vztahy.

³⁴⁰ PAVLÍČEK, V.: Doba nesvobody, c. d., s. 113 – 114.

³⁴¹ Velká Británie, Francie, USA i Sovětský svaz proti vytvoření Protektorátu diplomatickou cestou protestovaly a nový stav právně neuznaly. Nejdříve zareagovala Francie a situaci konzultovala s britskou vládou, kterou vyzvala k pevnému postoji proti německému postupu. Dne 7. března vydala vláda USA prohlášení, v němž „odsoudila činy, z nichž vzešlo dočasné vyhlazení výsad svobodného a nezávislého národa“. Francouzský velvyslanec v Berlíně 18. března předal nótu, v níž uváděl, že jeho vláda „nemůže uznati zákonnost nové situace, vytvořené v Československu postupem Říše“. Obdobné znění měla nóta odevzdaná britským velvyslancem; protest doručila i vláda sovětská. Přesto existovalo nebezpečí, že se postoj velmocí změní ve prospěch uznání faktické situace, které se zvětšilo poté, co V. Británie a Francie v květnu 1939 uznaly de facto Slovenskou republiku a v létě 1939 Protektorát. (KUKLÍK, J.: Londýnský exil, c.d., s. 46. Srv. též GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1914 – 1945, I. díl, s. 337.)

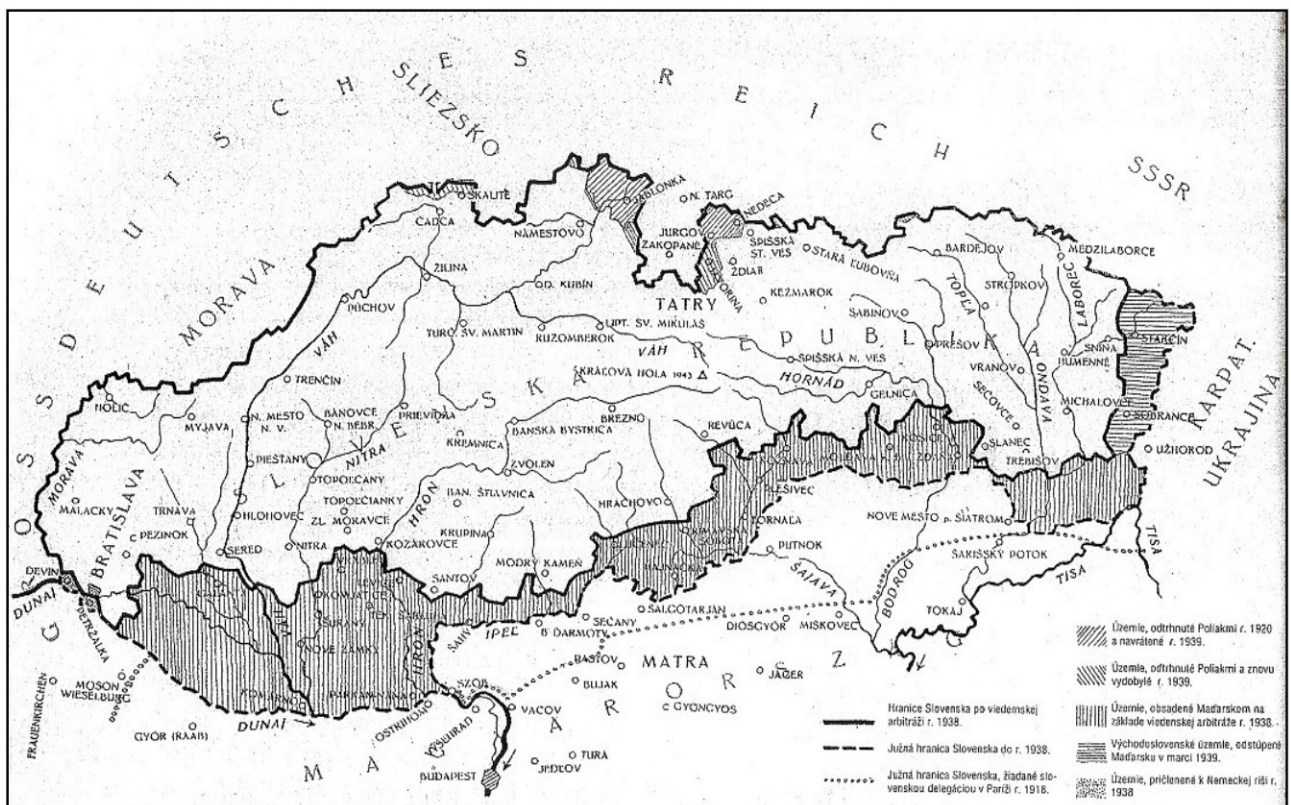
³⁴² Český překlad výnosu v GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1914 – 1945, I. díl, s. 341 – 344.

³⁴³ Srv. GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1914 – 1945, I. díl, s. 341 a MARŠÁLEK, Pavel: Existovala předloha Hitlerova výnosu o Protektorátu Čechy a Morava? In: *Právněhistorické studie* 36, 2003, s. 143 – 149.

3.2 SLOVENSKÝ STÁT

Samostatný slovenský stát, který byl svolán Sněhem 14. března 1939 na pozadí hluboké evropské krize, patřil k nejmenším státům světa. Rozlohu 38.000 km² obývalo 2,6 milionů obyvatel, z toho (podle sčítání z roku 1938) 85 % Slováků. Zbýlých 15 % vyplňovali Němci (4,8 %), Češi (2,9 %), Rusíni (2,6 %), Maďari (2,1 %), Židé (1,1 %), Cikáni (0,9 %), Poláci (0,1 %). Více než polovina obyvatel pracovala v zemědělství.³⁴⁴

Sněm Slovenské země se prohlásil za zákonodárny sněm Slovenského státu; veškerá vládní a výkonná moc byla soustředěna v rukou vlády, kterou jmenovalo předsednictvo sněmu. Teprve ústava měla rozhodnout o formě státu. Zákon o samostatnosti obsahoval i recepční ustanovení, podmíněné souladem s duchem samostatného Slovenského státu.³⁴⁵

Obrázek 2: Hranice Slovenského státu v r. 1939³⁴⁶

³⁴⁴ KAMENEC, Ivan: The Slovak state, 1939 – 1945. In: TEICH, Mikuláš – KOVÁČ, Dušan – BROWN, Martin D. (eds.): *Slovakia in History*, 2012, s. 175.

³⁴⁵ § 3 zákona č. 1/1939 Sl. z., o samostatnom slovenskom štáte: „Všetky doterajšie zákony, naradenia a opatrenia ostávajú v platnosti so zmenami, ktoré vyplývajú z ducha samostatnosti Slovenského štátu.“ (GRONSKÝ, J.: *Komentované dokumenty k ústavním dejinám Československa 1914 – 1945, I. díl*, s. 483).

³⁴⁶ BEŇKO, J. et al. (eds.): *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II.*, s. 232.

Ve dnech 18. – 23. března 1939 uzavřela slovenská vláda s vládou německou Smlouvu o ochranném poměru mezi Německou říší a Slovenským státem (č. 226/1940 Sl. z.),³⁴⁷ která ze Slovenska činila na Německu závislý vazalský stát, podobný protektorátu. K prvním nařízením slovenské vlády patřilo rozhodnutí o uvěznění nepřátel Slovenského státu (č. 32/1939 Sl. z.)³⁴⁸

Protagonisté slovenské samostatnosti deklarovali záměr budovat Slovenský stát (resp. pozdější Slovenskou republiku) **na třech ideových pilířích:**

- křesťanském světonázoru
- slovenském nacionalismu
- stavovské solidaritě

Uplatnění těchto pilířů v praktickém výkonu politiky Slovenského státu bylo často jen proklamativní. Idea slovenského nacionalismu se z nich projevovala nejčastěji, přičemž pozitivně je možno vnímat národ bránící rysy této ideje, naopak negativně její intolerantní projevy (např. antisemitismus). Křesťanský světonázor se opíral z teoreticko-právní stránky o papežské encykliky, zejména o encykliku Lva XIII. „*Rerum novarum*“ z roku 1891 a encykliku Pia XI. „*Quadragesimo anno*“ z roku 1931. Narážel však na nacionálně-socialistickou ideologii Německa a také na praktická opatření, která vyplývala ze způsobu fungování státu a ke kterým patřila např. perzekuce skutečných, ale i jen domnělých odpůrců či oponentů nastoleného politického systému. Na odpor Německa narážel i princip stavovské solidarity, který pro Německo nepředstavoval dostatečnou záruku respektování německé vůle a vzbuzoval také odpor zdejší německé menšiny, která se obávala, že v rámci jednotlivých stavovských skupin bude majorizována slovenským obyvatelstvem.³⁴⁹

Ústava Slovenské republiky byla přijata 21. července 1939 jako ústavní zákon č. 185/1939 Sl. z.³⁵⁰ Slovenský národ a stát ústava spojovala s boží ochranou, neboť v ní

³⁴⁷ Slovenský překlad smlouvy v GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1914 – 1945, I. díl, s. 485 - 486, nebo BEŇKO, J. et al. (eds.): Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II., s. 229 – 230.

³⁴⁸ Vládní nařízení stálo na počátku zřizování „zajišťovacích“ a „pracovních“ táborů na Slovensku. Text nařízení v GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1914 – 1945, I. díl, s. 487.

³⁴⁹ KAMENEC, I.: Slovenský stát (1939 – 1945), s. 59.

³⁵⁰ Ústavu připravovala osmičlenná komise jmenovaná vedením HSLS, které předsedal V. Tuka, který působil jako profesor na právnické fakultě a v letech 1939 – 1942 i jako rektor nově přejmenované Slovenské univerzity v Bratislavě. Členy komise byli mj. přední představitelé HSLS (F. Ďurčanský, M. Sokol, K. Mederly). Čerpali přitom výrazně z fašistických vzorů italského, španělského, portugalského a samozřejmě i říšskoněmeckého. Nemalý vliv na koncepci ústavy měly papežské encykliky „*Rerum novarum*“ (1891), a „*Quadragesimo anno*“ (1931) a italská „*Carta del lavoro*“ (1927), tj. myšlenka odstranění rozporů mezi „kapitálem, prací a třídním bojem“, vzor italského parlamentu organizovaného na korporativním (stavovském) základě. Srv. GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1914 – 1945, I. díl, s. 491 – 515 a

spatřovala zdroj veškeré moci a práva, přičemž se dovolávala přirozeného práva jako základu křesťanské a národní pospolitosti.³⁵¹ Nedemokraticky zvolený Slovenský sněm měl být doplňován podle úst. zákona č. 225/1941 Sl. z. ze dne 7.10.1941 jmenováním dalších členů prezidentem republiky. Funkční období Sněmu mělo trvat až do vytvoření nového Sněmu, tedy bez stanoveného časového omezení.³⁵²

Sněm, v jehož čele stál umírněný M. Sokol, měl původně 63 poslanců, z nichž mnozí postupně z nejruznějších důvodů abdikovali a nebyli nahrazeni doplňující volbou. **Řádné volby do parlamentu**, původně plánované na rok 1943, **se nikdy neuskutečnily**. Sněm postupně ztrácel svůj vliv, degeneroval, vzdával se pravomocí. Většina právních předpisů vydaných ve slovenském státě měla formu vládních nařízení, ne parlamentních zákonů. Nejdůležitější rozhodnutí se uskutečňovala mimo půdu sněmu. Poslanci nanejvýš rozhodnutí vládních a stranických orgánů dodatečně schvalovali. Jakousi druhou komorou parlamentu byla Státní rada, jejímiž členy byli nejvyšší zástupci ústavních orgánů, státostřany (HSLŠ), Hlinkovy gardy, dvou křesťanských církví a národnostních menšin. Státní rada nedisponovala žádnými skutečnými pravomocemi, dávala jen nezávazná doporučení. Skutečnou **moc držela v rukou vláda a HSLŠ**.³⁵³ Nejvyšší vládní a stranické funkce se kumulovaly, přičemž mezi jejich držiteli se odehrával tvrdý politický zápas.³⁵⁴

V čele slovenského státu stál, nejprve jako předseda vlády, později jako prezident republiky (od 26. října 1939) katolický kněz J. Tiso, členy Státní rady byli tři biskupové, mezi poslanci Sněmu i vedoucími činiteli HSLŠ byl značný počet katolických kněží. J. Tiso před svým zvolením odmítl námítky církevních kruhů ve Vatikánu, zda je vhodné, aby jako kněz

VOJÁČEK, L.: Slovensko v období let 1939 – 1945, c. d., s. str. 489. Text ústavy také v BEŇKO, J. et al. (eds.): Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II., s. 236 – 249.

³⁵¹ Jeden z autorů ústavy K. Mederly (sám patřící k umírněnému křídlu HSLŠ) konstatoval, že v předcházejících evropských politických událostech „se devalvovaly hodnoty demokracie. Před desetiletím se přísahalo na tuto zásadu jako na jediné správnou a spasitelnou. Nyní si však razí cestu princip autoritativní.“ Byla to tedy vědomá rezignace na demokratické principy uspořádání státu. Ještě jasněji to formuloval v září 1939 tehdejší generální tajemník HSLŠ J. Kirschbaum, který otevřeně hovořil již o totalitních zásadách: „Jestliže chceme upřímně budovat totalitní stranu, která by byla nositelkou politické moci v ní organizovaného sjednoceného národa a vycházíme přitom z předpokladu, že stát má být řízen autoritativně, v konečné úpravě strany a státu musíme dojít tam, kam došli v Německu [...]“ (KAMENEC, I.: Slovenský stát (1939 – 1945), s. 58).

³⁵² PAVLÍČEK, V.: Doba nesvobody, c. d., s. 130 – 131.

³⁵³ Vedoucí úloha HSLŠ byla přímo zakotvena v ústavě (§ 58: „Slovenský národ zúčastní sa štátnej moci prostredníctvom Hlinkovej slovenskej ľudovej strany“), dále pak ve dvou zvláštních zákonech o HSLŠ, přijatých sněmem v letech 1939 a 1942. Vyjimečné postavení strany se veřejnosti stále připomínalo, zdůrazňovala se její totožnost se zájmy strany a národa: „HSLŠ je elitou a organismem národa, právoplatnou zástupkyní ve všech jeho životních projevech. Strana má zvláštní moc, je jediná, která má právo zasahovat do věcí, a proto jakékoli jiné zasahování do státní správy mimo stranu je protizákonné.“ (KAMENEC, Ivan: Slovenský stát v obrazech (1939-1945), 2008, s. 29 – 31).

³⁵⁴ KAMENEC, I.: Slovenský stát (1939 – 1945), s. 26 – 27.

byl prezidentem republiky tím, že katolicismus se nikdy nebude vyhýbat odpovědnosti za své činy.³⁵⁵

Slovenský stát uznala postupně de iure nebo de facto **řada států**, některé s ním navázaly diplomatické styky. Bezprostředně po vyhlášení jej uznalo nejprve Maďarsko (již 14. března), vzápětí i Polsko. 16. března tak učinilo Německo, 25. března Vatikán. 11. dubna došlo k uznání ze strany Itálie, posléze následovalo uznání de iure dalších států, které patřily ke spojencům či vazalům Německa (Japonsko, Bulharsko, Chorvatsko atp.) Mezi neutrálními státy, které uznaly Slovensko, bylo například Švýcarsko nebo Švédsko. Uznání jen de facto se dostalo Slovensku od V. Británie a Francie, s ohledem na konzulární zastoupení těchto států v Bratislavě. Sovětský svaz uznal slovenský stát 23. září 1939 (po uzavření německo-sovětského paktu) a navázal s ním diplomatické styky. Slovenský stát se účastnil po boku Německa útoku proti Polsku, zahájeném 1. září 1939. Jako odměnu získalo Slovensko od Německa nazpět území ztracená po Mnichovské dohodě i další území obsazená Polskem v letech 1919 – 1920. Poté, co Německo napadlo 22. června 1941 Sovětský svaz, Slovenská republika se již 24. června připojila k tomuto útoku a vyslala na frontu 60 tisíc vojáků. V prosinci 1941 vyhlásil Slovenský stát válku V. Británii a USA, ty a ani Sovětský svaz však na vypovězení války Slovenskem nereagovaly, neboť jej považovaly jen za pomocný režim Německa.³⁵⁶

Státní režim válečného slovenské státu **procházel určitým vývojem**, který lze rozčlenit do několika etap, které odlišovala narůstající míra ingerence Německa do slovenských poměrů. První etapa trvala od jeho vzniku po tzv. Salzburský diktát v létě 1940.³⁵⁷ Bylo to období, kdy se Slovenská republika stala satelitem Německa, přistoupila k Paktu tří,³⁵⁸ uzavřela s Německem smlouvy, které podporovaly její postavení satelitu. Na formování režimu v této etapě měla značný vliv katolická církev. Zlepšila se sociální situace části obyvatelstva. Došlo ke koncentraci moci v rukou některých ministrů, zejména V. Tuky a

³⁵⁵ PAVLÍČEK, V.: Doba nesvobody, c. d., s. 131.

³⁵⁶ PAVLÍČEK, V.: Doba nesvobody, c. d., s. 135 – 136.

³⁵⁷ Německo-slovenská jednání v Salzburku, která proběhla 27. – 28. července 1940, na kterých nejvyšší představitelé Německé říše v čele s A. Hitlerem a J. Ribbentropem svým slovenským kolegům dali najevo nespokojenost a zcela nediplomaticky nařídili prezidentu Tisovi uskutečnit zásadní personální změny ve slovenské vládě. Z vlády vypadl F. Ďurčanský, který do Salzburgu rovněž přijel, ale Němci ho již nepustili na vlastní jednání. Jeho dva klíčové resorty – zahraničí a vnitro – obsadili V. Tuka a A. Mach, který byl opětovně dosazen i do funkce hlavního velitele Hlinkovy gardy. (KAMENEC, I.: Slovenský stát (1939 – 1945), s. 72). Záznam z části jednání v BEŇKO, J. et al. (eds.): Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II., s. 263 - 265)

³⁵⁸ Protokol o přistoupení Slovenska k Paktu tří mocností (Německo, Itálie, Japonsko) v BEŇKO, J. et al. (eds.): Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II., s. 268 – 271.

F. Ďurčanského. Parlamentní zákony byly nahrazovány vládními nařízeními s mocí zákona. Ve vládě i straně (HSLS) se formovalo radikální křídlo, v jehož čela stál V. Tuka. Toto křídlo prosazovalo mj. razantní řešení „židovské otázky“, která byla nejfrekventovanější problematikou vnitřní politiky. Druhá etapa následovala od léta 1940 do podzimu 1944. V této části historie došlo k razantnímu nástupu radikálních fašistických sil. Ve vládě byl ministr zahraničí a vnitra F. Ďurčanský nahrazen V. Tukou (zahraničí) a A. Machem (vnitro).³⁵⁹ Prosadilo se tzv. řešení židovské otázky na základě rasového principu. Byl přijat nový zákon o HSLS, ve kterém byl ve straně a státě zakotven **vůdcovský princip**.³⁶⁰ Třetí etapa začala na podzim 1944 a trvala do zániku Slovenské republiky. Váže se především s vyhlášením ozbrojeného povstání, jakož i s jeho potlačením a příchodem německých vojsk na pozvání prezidenta J. Tisa. Byla to nejkratší, ale i nejkrutější etapa politického režimu Slovenské republiky, kterou se budeme podrobněji zabírat v jedné z dalších kapitol této práce, věnované Slovenskému národnímu povstání.³⁶¹

V diskusích o kontinuitě československého státu po válce přirozeně vyvstala otázka, zda Slovenský stát právně existoval, nebo byl jen přechodným, fakticky existujícím útvarem, který vytvořilo Německo při uskutečňování své agresivní politiky. Již tehdy jednoznačně převládl názor, že tehdejší samostatný Slovenský stát, resp. **Slovenská republika, právně (de iure) neexistovala**, existovala jen de facto. Argumenty pro právní neexistenci válečného slovenského státu lze hledat jak v absenci svobodné vůle (či donucení) při jeho vyhlášení Sněmem Slovenské země 14. března 1939,³⁶² tak zejména v koncepci právní kontinuity ČSR, právně vyjádřené zejména ústavním dekretem č. 11/1944 Úř. věst. čs., o obnovení právního pořádku, která eo ipso obsahuje důsledek, že právně neexistoval ani Slovenský stát.³⁶³

³⁵⁹ Ve svých ministerských funkcích se totiž F. Ďurčanský naivně pokoušel o politiku mírně nezávislejší na Německu, což nacisté nemohli strpět. (KAMENEC, I.: Slovenský stát (1939 – 1945), s. 28).

³⁶⁰ Zákon č. 215/1942 Sl. z., ze dne 22. října 1942, o Hlinkovej slovenskej ľudovej strane GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1914 – 1945, I. díl, s. 541 – 545.

³⁶¹ KAMENEC, I.: Slovenský štát v obrazoch (1939-1945), s. 136 – 138, 141.

³⁶² Např. podle slovenského právního historika J. Beni mělo jednání slovenské sněmu 14. března 1939 tak zjevné znaky „neodolatelného donútenia“, vedoucí k závěru, že předmětné jednání slovenského sněmu nebylo svobodné, vážné a se znalostí věci, že proto bylo právně neplatné, a to absolutně neplatné do té míry, že ho nebylo možné ani konvalidovat a už vůbec nebylo ratifikovatelné. Bylo to právně neexistující rozhodnutí, neexistující právní jednání. Právně neexistujícím byl proto dle J. Beni také obsah, resp. předmět takového jednání, tj. samostatný slovenský stát. (Srv. BEŇA, Jozef: Slovenský štát - právne jestvovanie a forma štátu. In: TAUCHEN, Jaromír – SCHELLE, Karel (eds.): *Období nesvobody*, 2014, s. 260 – 261 a BEŇA, Jozef: Vývoj slovenského právního poriadku, 2001, s. 46 – 50). Nemůže však překvapit ani výskyt odlišných (byť okrajových) názorů na opačné straně politického spektra, tvrdících, že Sněm 14. března projevil svoji svobodnou vůli: „Nemuseli sme [vyhlásit 14.3. samostatnosť]. Mohli sme nevyhlásiť štát, mohli sme odstúpiť, mohli sme ísť na ryby, nechať Slovensko obsadiť Maďarmi, niečo Poliakmi, roztrhať.“ (MACH, A.: *Z ďalekých ciest*, c. d., s. 101).

³⁶³ BEŇA, J.: Slovenský štát - právne jestvovanie a forma štátu, c. d., s. 261.

3.3 SLOVENSKÁ OTÁZKA A PROZATÍMNÍ STÁTNÍ ZŘÍZENÍ V EXILU

Konec faktické existence Česko-Slovenska v březnu 1939 znamenal přerušení vývoje druhé č.-s. republiky, který směřoval k nastolení nějaké místní obdoby korporativního státu dle tehdejší italské politické módy, a na který od té chvíle navazoval v určitém ohledu jen vývoj v Protektorátu, nikoliv však v domácím a zahraničním odboji.³⁶⁴

Ačkoliv je vývoj v Protektorátu i samostatné Slovenské republice pro pochopení dalšího vývoje důležitý, z hlediska formování poválečného politického systému i československých vztahů sehrálo významnější roli exilové centrum československé politiky, které působilo od r. 1940 v Londýně pod vedením E. Beneše a které je zpravidla označováno jako československé **Prozatímní státní zřízení**.³⁶⁵ Bylo tvořeno prezidentem (E. Beneš), vládou (předseda J. Šrámek) a Státní radou.³⁶⁶

Podle československých politiků a právníků, kteří odešli do exilu, **československý** (či česko-slovenský) **stát právně nezanikl**, neboť v některých státech nadále fungovala jeho vyslanectví a konzuláty, které nebyly přes výzvu ministra zahraničí druhé republiky F. Chvalkovského vydány zástupcům německé Říše.³⁶⁷ Území Československa mělo být podle jejich názoru považované za okupované cizí vojenskou mocí. Fakticky zaniklá čs. republika však po březnu 1939 neměla žádné vládní orgány, které by jejím jménem mohly jednat i v mezinárodněprávních vztazích. Situace se pro „československou věc“ mohla zásadně změnit teprve s vypuknutím 2. světové války mezi demokratickými velmocemi a Německem. Výrazem nepřerušené existence se mělo stát vytvoření exilové čs. vlády, která by dosáhla mezinárodního uznání.³⁶⁸

³⁶⁴ Domácí odboj vycházel ze zásady naprostého odmítnutí pomnichovského ústavního vývoje, a naopak deklaroval platnost původní podoby Ústavní listiny z r. 1920. Jeho programem však nebyla pouhá restituce předmnichovského stavu, ale rozsáhlé „revoluční“ změny především v sociální oblasti. (KUKLÍK, J.: Londýnský exil, c.d., s. 46 - 47).

³⁶⁵ VODIČKA, K. – CABADA, L.: Politický systém České republiky, s. 62.

³⁶⁶ Pravomoci parlamentu byly rozděleny mezi prezidenta republiky, vládu a Státní radu, která byla zřízena dekretem prezidenta republiky č. 1 jako poradní sbor prezidenta republiky a jako pomocný kontrolní orgán. Členy Státní rady jmenoval prezident vždy na dobu 1 roku. Svým složením měla vyjadřovat celé spektrum odbojových sil působících v zahraničí. (PAVLÍČEK, Václav: *Zatímní státní zřízení*. In: PAVLÍČEK, Václav et al.: *Ústavní právo a státověda, II.díl. Ústavní právo České republiky*, 2015, s. 153).

³⁶⁷ Shodou okolností byli představitelé těchto klíčových ambasad vesmě Slováci: Štefan Osuský v Paříži, Vladimír Hurban ve Washingtonu a Juraj Slávik v Varšavě. (Polsko sice uznalo Slovenský stát de facto i de iure, nicméně i poté tolerovalo existenci československé ambasády ve Varšavě). (RYCHLÍK, Jan: *The Slovak question and the resistance movement during the Second World War*. In: TEICH, Mikuláš – KOVÁČ, Dušan – BROWN, Martin D. (eds.): *Slovakia in History*, 2012, s. 194.

³⁶⁸ KUKLÍK, J.: Londýnský exil, c.d., s. 48.

Jednou z klíčových otázek v čs. politickém exilu se záhy stala tzv. slovenská otázka, resp. postavení Slovenska v (obnoveném) Československu. Česko-slovenský vztah v emigraci byl ovlivněn existencí samostatného Slovenského státu, konzervativním přístupem Benešových stoupenců, kteří nebyli ochotni reformovat své čechoslovakistické smýšlení, a snahami některých Slováků (z nichž nejvýznamnější byl bývalý čs. premiér **M. Hodža** a velvyslanec ve Francii **Štefan Osuský**),³⁶⁹ kteří odmítali čechoslovakismus jako základ „nového Československa“. Působení různých opozičních skupin a jejich snahy ovlivnit směřování čs. exilu vyvolávalo časté střety, komplikovalo ustanovování společných institucí a tříštilo potřebnou jednotu odboje. Všechny příslušníky exilu z řad Slováků však nelze označit za slovenské autonomisty; někteří z nich patřili do Benešovy skupiny a podporovali obnovení čs. státu v návaznosti na předmnichovskou tradici.³⁷⁰

Centrem evropské rezistence byla zpočátku Francie, kde se velvyslanec Š. Osuský prostřednictvím svých vazeb na francouzskou politickou reprezentaci pokoušel zorganizovat odboj na kontinentu a zajistit si v něm vedoucí postavení. Poté, co se E. Beneš v červenci 1939 přesunul z USA do V. Británie, vyostřily se jeho vztahy s Š. Osuským postupně natolik, že začaly ohrožovat formování jednotné československé exilové akce. Oleje do ohně přilévávala i rostoucí opoziční aktivita M. Hodži. Svůj nárok na vedoucí postavení ve formující se zahraničním odboji Š. Osuský opíral o tzv. **velvyslaneckou teorii kontinuity**, podle které byl „jediný úřední zástupce ČSR ve Francii“, i nadále tam zastupoval česko-slovenský stát a Francie jej za představitele takového státu uznávala. Proti E. Benešovi využíval především faktu, že po své rezignaci zůstával E. Beneš soukromou osobou, navíc nepřilíš vítanou vládami V. Británie a Francie. E. Beneš naproti tomu zpočátku zdůvodňoval svůj nárok spíše svou politickou a morální autoritou, kterou měl ve vznikajícím domácím odboji, mezi významnými československými emigranty, čs. krajanskými organizacemi a později i v čs. zahraničních jednotkách. Až později (na jaře 1940) vztáhl na svou prezidentskou funkci

³⁶⁹ Štefan Osuský (1889 – 1973) – čs. politik a diplomat slovenského původu. Spolu s Edvardem Benešem zastupoval v letech 1921 – 1932 Československo v nově vzniklé Společnosti národů v letech 1919 a 1920 pracoval zároveň jako čs. vyslanec ve Spojeném království a od roku 1920 do konce 30. let jako velvyslanec Československa v Paříži. Po Mnichovu nesouhlasil s postupem E. Beneše, jejich vztahy se postupně zhoršovaly, až byl v březnu 1942 odvolán ze svých funkcí v Prozatímním státním zřízení. R. 1943 se pro Š. Osuského stalo hlavním tématem jeho sporu s E. Benešem státoprávní postavení Slovenska v Československu, přičemž mj. Benešovi vytýkal, že se osobně „zasloužil“ o nesplnění slibů daných „Slovensku“ na mírové konferenci ve Versailles v r. 1919. Ve své kritice E. Beneše a exilové vlády se Š. Osuský postupně dostal až do velmi radikální polohy. Ačkoliv spolupracoval s některými z dalších představitelů protibenešovské opozice, představoval spíše výraznou individualitu, která zůstala nepochopena jak protivníky, tak i potenciálními spojenci. (KUKLÍK, J. – NĚMEČEK, J.: *Proti Benešovi!*, c. d., s. 200 – 205 a Štefan Osuský. In: cs.wikipedia.org [online]. [cit. 2019-10-26]. Načteno z https://cs.wikipedia.org/wiki/Štefan_Osuský).

³⁷⁰ SKALOŠ, Martin: Slovenská otázka a exilové státní zřízení (1940 - 1945). In: SCHELLE, Karel – TAUCHEN, Jaromír (eds.): *Encyklopedie českých právních dějin, XII. Svazek, Sa – Smlouva ná, 2018*, s. 497.

právní a politickou teorii kontinuity Československé republiky, která vycházela z názoru, že Mnichovská dohoda a vše co po ní následovalo je neplatné od samého počátku.³⁷¹

M. Hodža zase předpokládal, že díky své bývalé funkci premiéra bude jeho účast v nejvyšších emigračních orgánech automatická, podobně jako účast „bývalého prezidenta“ Beneše.

Š. Osuský i M. Hodža se také v exilu prohlásili za jediné legitimní a oprávněné reprezentanty „Slovenska“ v zahraničním odboji a využívali proti E. Benešovi faktu, že britské a francouzské orgány vytýkaly československé emigraci slabé a nereprezentativní zastoupení Slováků. Oba slovenští politici ve své politice v emigraci **vycházeli z principu faktického udělení autonomie Slovensku** (tzn. ze Žilinské dohody) a i když neuznávali

mezinárodněprávní platnost Mnichovské dohody, pomnichovského ústavního vývoje ve vztahu ke Slovensku se vzdát nechtěli.³⁷² M. Hodža si přitom počínal šikovněji než Š.

Osuský, neboť tvrdil, že jeho požadavky na řešení česko-slovenského poměru jsou založeny na **národnostním statutu** a jejich prosazováním se tedy nejedná o uznání pomnichovského vývoje.³⁷³ Soupeření Š. Osuského a M. Hodži s E. Benešem v podstatě rozhodla rychlá

porážka Francie německými vojsky v červnu 1940, po níž oba ztratili své zázemí, byli nuceni se přesunout do V. Británie, kde byl Š. Osuský prakticky neznámý³⁷⁴ a kde na M. Hodžu mohl E. Beneš vyvinout brutálně účinný nátlak.³⁷⁵ Vliv obou slovenských představitelů v londýnském exilu se E. Benešovi podařilo definitivně eliminovat v r. 1942.³⁷⁶

Velká Británie a Francie sice neměly po poměrně dlouhou dobu jasno v tom, zda má být obnoveno Československo, či pouze český stát; nebyly však ani nakloněny myšlence

³⁷¹ KUKLÍK, J.: Londýnský exil, c.d., s. 80.

³⁷² Vyplyvá to např. z Memoranda o slovenské otázce, které pro E. Beneše 10. října 1939 v Paříži vypracovali J. Paulíny-Tóth, Š. Osuský, M. Hodža a V. Clementi. Text memoranda v OTAHALOVÁ, Libuše – ČERVINKOVÁ, Milada: Dokumenty z historie československé politiky 1939 - 1943, sv. I, 1966, s. 35 – 36.

³⁷³ Srv. KUKLÍK, J.: Londýnský exil, c.d., s. 82 – 84 a SKALOŠ, M.: Slovenská otázka a exilové státní zřízení (1940 - 1945), c. d., s. 497.

³⁷⁴ RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, s. 240.

³⁷⁵ Emigranti, kteří hodlali najít ve V. Británii nový domov po dobu války, museli projít ztřeštěnou procedurou imigračních úřadů. O některé z nich projevila zájem i britská tajná služba, která spolupracovala mimo jiné s čs. vojenskými zpravodajci v exilu, vedenými plk. Františkem Moravcem (přednosta 2. odboru generálního štábu – vojenská tajná služba). Výběr podezřelých byl motivován i politicky, k újmě politických odpůrců E. Beneše, k němuž byl plk. Moravec vysoce loajální. Nejvíce byli zasaženi Hodžovi příznivci z Česko-Slovenské národní rady, a také jeho důvěrná přítelkyně M. Mayerová. Aby ji dostal z britské internace, musel za ni M. Hodža osobně orodovat u E. Beneše, což jej v politickém boji s ním značně handicapovalo. (Srv. KUKLÍK, Jan: Hodža versus Beneš. Milan Hodža a slovenská otázka v zahraničním odboji za druhé světové války, 1999, s. 105 – 106, 127 a MORAVEC, František: Špión, jemuž nevěřili, 1990, s. 235 – 236).

³⁷⁶ M. Hodža, který svou londýnskou funkci místopředsedy Státní rady fakticky nevykonával, v r. 1942 odjel do USA, kde za dva roky poté, v důsledku dlouhodobých zdravotních obtíží zemřel. Š. Osuský byl r. 1942 odvolán z funkce ministra a vystoupil ze Státní rady. (RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, s. 241). Z politického ústraní poté Š. Osuský sepisoval články a studie, kritizující politiku E. Beneše, např. „Dr. Beneš's authoritative regime“. (Jeho český překlad např. v KUKLÍK, J.: Londýnský exil, c.d., s. 161 – 164).

ponechání Slovenska jako zcela nezávislého státu.³⁷⁷ Původní plány Paříže a Londýna vycházely z předpokladu, že myšlenka malých národních států kombinovaná s principem ochrany menšin, jak byla koncipována po 1. světové válce, se neosvědčila. Místo nich tedy ve **střední Evropě** měl vzniknout silný konglomerát států v podobě **federace či konfederace** vyplňující vakuum po Rakousko-Uhersku a tvořící hráz proti Německu a SSSR. Neobnovení Československa by znamenalo, že v takovémto konglomerátu by Slovensko bylo samostatným subjektem. Všechny tyto plány zůstaly pouze ve stadiu příprav a jen stěží mohly mít naději na úspěch, neboť navrhovaná federace či konfederace nevytvářela u jejích občanů dostatečný pocit sounáležitosti. Výrazněji pokročila jen příprava na vznik **československo-polské konfederace**,³⁷⁸ která se však nakonec nerealizovala jednak pro přetrvávající rozpory mezi Československem a Polskem, jednak (a zejména) pro odpor SSSR.³⁷⁹

K myšlence střeoevropské federace se vyslovil také Š. Osuský, jemuž tento trend francouzské a britské politiky umožňoval vymezit se vůči jeho rivalu E. Benešovi, který byl příliš svázán s versailleským mírovým uspořádáním po 1. světové válce, jež ztroskotalo v období Mnichova. Š. Osuský vypracoval rozsáhlý zahraničněpolitický elaborát, který

³⁷⁷ Myšlenka na obnovu pouze českého státu existovala i v domácím českém prostředí. (RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, s. 236).

³⁷⁸ Jednání mezi E. Benešem a předsedou polské exilové vlády W. Sikorským a polským velvyslancem ve V. Británii E. Raczynským byla zahájena v listopadu 1939 z iniciativy polské strany, která vycházela vstříc požadavkům britské vlády, aby došlo k jednání o vytvoření federace, spojující Polsko, Československo a také Maďarsko. Série jednání z konce srpna až října 1940 vyvrcholila 10. listopadu 1940 podepsáním československo-polské deklarace, v níž obě strany prohlásily, že „jsou rozhodnuti po ukončení této války vstoupiti jakožto nezávislé a suverénní státy do užšího politického a hospodářského sdružení, které by se mohlo státi základnou nového řádu ve střední Evropě.“ Deklaraci předcházelo Benešovo memorandum z 1. 11. 1940, v němž čs. prezident navrhl vytvořit „confédération sui generis“, v němž by byla suverenita obou zemí omezena pouze v hospodářských záležitostech, obchodní politice a celní a měnové unie. Zachovány měly být oddělené hlavy obou států, vlády, parlamenty i armády. Z odpovědi W. Sikorského byla patrná preference užšího svazku obou zemí, který byl v polských dokumentech označován jako „federacja“ (byť polská strana oficiálně přijala Benešův termín konfederace). V dalších jednáních vykrystalizovalo několik klíčových problémů, a to zejména poválečná polsko-sovětská a československo-maďarská hranice. Po personálních změnách na polské straně po napadení SSSR se na podzim 1941 rozběhlo další kolo jednání, vedoucí ke společné deklaraci k Atlantické chartě, kterou vyhlásil Jan Masaryk na spojenecké konferenci 24. 9. 1941. Dne 4. 11. 1941 předložila polská vláda svůj plán „Ústavní teze konfедераčního svazu Polska a Československa“, podle kterého obě země měly vytvořit svaz, na který by přenesly část svých suverénních práv. Společnými (tj. svazovými) záležitostmi měly být zahraniční politika, obrana, věci hospodářské a finanční. Vrcholným orgánem měl být parlament (Nejvyšší svazová rada), složený v „rovné míře“ ze zástupců členských států; nejvyšší výkonný orgán – svazová vláda – měla být jmenována Nejvyšší svazovou radou. Čs. strana ve své odpovědi z konce listopadu 1941 namísto svazu navrhovala pojem konfедераční asociace; na rozdíl od společných věcí v polském (více federativním) návrhu opět zdůrazňovala zachování svrchovanosti členských států (tzn. konfедераční pojetí). Dne 19. ledna 1942 byla podepsána další deklarace, která v 18 bodech kombinovala předchozí návrhy obou stran. Příprava této (i obdobné jugoslávko-řecké unie) však v létě 1942 vyvolala ostře negativní reakci SSSR, kterou československá strana akceptovala, jednání nepokračovala a další polské návrhy již zůstaly bez oficiální odpovědi z československé strany. (NĚMEČEK, Jan: Československo-polská (kon)federace v kontextu federálních projektů za 2. světové války (1939 - 1942). In: SCHELLE Karel – TAUCHEN Jaromír (eds.): *Encyklopedie českých právních dějin, I. svazek, A – Č*, 2015, s. 901 - 906).

³⁷⁹ RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, s. 236 – 238.

přednesl na schůzi Československého národního výboru (ČSNV)³⁸⁰ dne 16. ledna 1940. Postavil se v něm sice za myšlenku **federalizace střední Evropy** (zejména spoluprací „Česko-Slovenska“ a Polska), vyslovil se však proti předčasnému vytváření nějakých přesných plánů a konstrukcí. Podporoval pojmy „federativní myšlenka“ či „federativní spolupráce“; formu a stupeň federativního svazku doporučil ponechat a ž na rozhodnutí po skončení války.³⁸¹

Ještě vstřícnější než Š. Osuský byl k tehdejším koncepcím britské a francouzské politiky vůči střední Evropě M. Hodža, který se již před 1. světovou válkou zabýval myšlenkou federalizace podunajských států. Ve svém programovém referátě pro vznikající Česko-Slovenskou národní radu (Č-SNR)³⁸² v lednu 1940 M. Hodža označil za hlavní cíl Č-SNR boj za obnovení Česko-Slovenské republiky, v níž by byl vzájemný poměr Čechů a Slováků uspořádán podle návrhů, které před Mnichovem podporoval jako předseda vlády, tedy směřoval by k zemské autonomii. Velmi důležitou součástí Hodžovy koncepce byla i účast Česko-Slovenska ve **federativním uspořádání střední a jihovýchodní Evropy**. Podle M. Hodži se Česko-Slovensko mělo orientovat na spolupráci s Polskem a Rakouskem a následně se federace těchto států mohla rozšířit až do podunajské oblasti. Takováto federativní struktura měla být mezinárodněpoliticky zajištěna spoluprací s V. Británií a Francií.³⁸³ Podrobně M. Hodža rozvedl svoji představu středoevropské federace v knize „*Federation in Central Europe, Reflections and Reminiscences*“, která vyšla v roce 1942 v Londýně a ve které na 236 stranách podrobně rozebírá své představy o tomto středoevropském útvaru, tedy federálním státě s poměrně silnou federální mocí. Hodžova federace měla zahrnovat státy od Baltského moře až po Jadran a Černé i Egejské moře, ovšem bez Německa. Měly být spojeny čtyři slovanské a čtyři neslovanské země, konkrétně Československo, Polsko, Maďarsko, Rakousko, Jugoslávie, Bulharsko, Rumunsko a Řecko. Hodžův teoreticky dobře

³⁸⁰ Československý národní výbor (ČSNV) byl vytvořen dne 17. října 1939 v Paříži; jeho předsedou (jen pro interní účely) byl E. Beneš, výkonným místopředsedou J. Šrámek. Do konce roku 1939 byl ČSNV uznán jako orgán, který měl zastupovat český a slovenský národ a řídit československou armádu v zahraničí. V opozici k ČSNV stála Slovenská národní rada vedená M. Hodžou, která se na počátku roku 1940 přetvořila na Československou národní radu. (KUKLÍK, Jan: Československý národní výbor v Paříži (1939 - 1940). In: SCHELLE Karel – TAUCHEN Jaromír (eds.): *Encyklopedie českých právních dějin, I. svazek, A – Č*, 2015, s. 915 - 923).

³⁸¹ KUKLÍK, J. – NĚMEČEK, J.: *Proti Benešovi!*, c. d., s. 33.

³⁸² Česko-Slovenská národní rada vznikla 14. ledna 1940 (ustavující schůze se konala až 28. ledna 1940) v Paříži spojením dvou uskupení opozičních vůči Benešovu ČSNV, a to Slovenské národní rady (SNR) vedené M. Hodžou a České národní rady vedené býv. poslancem NS F. Schwarzem (politický poradce arm. gen. Lva Prchaly, organizátora čs. legií v Polsku a jednoho z hlavních odpůrců E. Beneše). Předsedou Č-SNR byl zvolen M. Hodža, místopředsedou F. Schwarz (SKALOŠ, Martin. Česko-Slovenská národní rada v Paříži (1940). In: SCHELLE Karel – TAUCHEN Jaromír (eds.): *Encyklopedie českých právních dějin, I. svazek, A – Č*, 2015, s. 191 - 196).

³⁸³ KUKLÍK, J. – NĚMEČEK, J.: *Proti Benešovi!*, c. d., s. 41 – 42.

propracovaný koncept vycházel z předválečné situace, na kterou se snažil navázat, nebral však dostatečně v úvahu nový vývoj tehdejších událostí v Evropě, který možnost takové kontinuity s předválečným obdobím již prakticky vylučoval. Teoreticky správné a předvídatelé Hodžovy názory tak v daném dobovém kontextu neměly šanci být realizovány, naopak se prosadila realpolitika jeho rivala E. Beneše, která lépe odpovídala tomu, co přinášel vývoj mezinárodní situace.³⁸⁴

Poté, co se E. Benešovi v roce 1942 podařilo fakticky odstavit oba nejvýraznější slovenské oponenty, měl v londýnském exilovém odbojovém centru v otázce budoucího uspořádání vztahu Čechů a Slováků rozhodující slovo již pouze on. Exilový prezident se svými přítakávači neochvějně zastával i nadále **koncepti jednoho československého národa**,³⁸⁵ ale uvědomoval si, že je nutné tento problém řešit demokraticky a dával najevo svoji vůli podrobit se po válce v této otázce rozhodnutí většiny.³⁸⁶

Otázku budoucího státoprávního postavení Slovenska však nakonec více než plány a úvahy exilových politiků ovlivnilo Slovenské národní povstání, které vypuklo v srpnu 1944 a díky němuž se stala hlavním reprezentantem slovenského národa povstalecká Slovenská národní rada, se svojí představou o rovnoprávném státoprávním postavení Slovenska v poválečném Československu.³⁸⁷

³⁸⁴ Srv. KUKLÍK, J. – NĚMEČEK, J.: Proti Benešovi!, c. d., s. 227; TAUCHEN, Jaromír: Milan Hodža a jeho koncepce středoevropské integrace. In: CZUDEK, Damian – KOTÁSEK Josef – NECKÁŘ, Jan (eds.): *Interakce českého a evropského práva*, 2009, s. 450 – 454.

³⁸⁵ Např. v březnu 1941 odpověděl E. Beneš na dotaz svého blízkého spolupracovníka v USA Jana Papánka ohledně svého osobního stanoviska ke Slovákům takto: „Je takové, jako vždycky bylo. V ničem se nezměnilo a v ničem nepotřebuje se měnit.“ (KUKLÍK, J. – NĚMEČEK, J.: Proti Benešovi!, c. d., s. 163).

³⁸⁶ Své představy ohledně úpravy státoprávního poměru Čechů a Slováků, které vycházely z jeho návrhu z 22. září 1938, shrnul E. Beneš v září 1943. „[...] 1. Není sporu a nebude mezi námi sporu, zdali jeden národ československý či dva národy český a slovenský. Každému se přenechává plná volnost jednoho či druhého názoru. [...] 2. Je faktem, že vedle spisovného jazyka českého existuje spisovná slovenština. Budiž přijata zásada, že obě spisovné řeči jsou si rovny a že jsou ve společném státě po celém území pokládány za státní a úřední jazyky. 3. [...] Není sporu a nebude sporu mezi námi o tom, zdali se má či nemá státní správa decentralizovat. [...] Budiž tu uznávány tyto principy: A. Češi nejsou proti zřízení zemských sněmů v Čechách, na Moravě, na Slovensku a v Podkarpatské Rusi, jestliže si toho většina Slováků přeje. [...]. B. Zemský sněm by měl působnost zákonodárnou, správní, hospodářskou a poradní [...]. D. Dokud by nebyla provedena v tomto smyslu revise ústavy, byla by v platnosti ústava dosavadní. K přípravám revise ústavy dlužno však přistoupiti v době co možná nejkratší po převratu [...] 5. [...] budiž zřízena paritní komise Čechů a Slováků, [...], která by měla za úkol probrati otázky hospodářské, Slovenska se týkající, v nichž byl dosud spor o vzájemném podílu českém a slovenském. [...] 7. Tyto základní zásady pro úpravu poměrů československých platí pro nás jako vnitřní dohoda, která slouží k tomu, aby o těchto otázkách nebylo mezi námi už žádného sporu, Nemá to však býti diktát, který přineseme do vlasti. Naopak budou revidovány ať v tom, ať v onom směru dle hlasů rozhodujících činitelů a většiny našeho lidu doma.“ (Úprava vzájemného poměru mezi Čechy a Slováky v republice. In: BEŇKO, J. et al. (eds.): *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II.*, s. 316 – 318.

³⁸⁷ ŠTEFANICA, Ján: Postavenie a právomoci Slovenskej národnej rady počas Slovenského národného povstania. In: TAUCHEN, Jaromír – SCHELLE, Karel (eds.): *Období nesvobody*, 2014, s. 345.

4 SLOVENSKO V OBNOVUJÍCÍM SE ČESKOSLOVENSKU (1944 – 1948)

4.1 SLOVENSKÉ NÁRODNÍ POVSTÁNÍ

Situace ve Slovenské republice v r. 1944 byla již významně jiná než v době jejího vzniku v roce 1939. Můžeme spekulovat o tom, že pokud by se Slovenská republika vyvíjela v mírových podmínkách, pravděpodobně by se s ní většina Slováků postupně identifikovala jako se svým státem. Válečná Slovenská republika ovšem existovala příliš krátce, a navíc v podmínkách mimořádně nepříznivých, a to jak vnitřních (autoritativní ľudácký režim), tak vnějších (2. světová válka). Podle mnohých autorů slovenskou státnost většina občanů Slovenska akceptovala, konkrétní podobu Slovenské republiky a její režim však nikoliv. Ludácký režim, který zavlkl Slovensko do války, byl v r. 1944 již tak zdiskreditovaný, že většina občanů si přála jeho pád a část z nich byla ochotna proti němu i otevřeně vystoupit. Otázka, zda by obyvatelstvo v případě změny režimu dalo přednost zachování slovenské samostatnosti před obnovou Československa, byla v letech 1944 – 1945 už čistě akademická, neboť o tom, že **samostatný slovenský stát po válce zachován nebude**, bylo již velmocemi rozhodnuto. Jakákoliv další úprava státoprávního postavení Slovenska se tedy musela vejít do československého půdorysu.³⁸⁸

³⁸⁸ Že slovenský stát nebude po válce zachován vyplývalo z rozhodnutí velmocí o poválečném obnovení Československa, a to zase z „oduznutí Mnichova“. Situace v této otázce se pro Prozatímní státní zřízení v Londýně začala příznivěji vyvíjet po napadení Sovětského svazu a jeho vstupu do války. SSSR de iure uznal exilovou čs. vládu a prezidenta Beneše a byl připraven podpořit obnovení Čs. republiky v předmnichovských hranicích, což výslovně prohlásil sovětský ministr zahraničí Molotov při své návštěvě Londýna v roce 1942. Definitivní potvrzení tohoto postoje přineslo uzavření československo-sovětské smlouvy 12. prosince 1943. Postoj britské vlády zásadně ovlivnil atentát na zastupujícího říšského protektora R. Heydricha a šokující informace o vyhlazení Lidic a Ležáků nacisty. Koncem července 1942 byl dohodnut způsob „oduznutí Mnichova“ formou výměny nót ministrů zahraničních věcí. Britský ministr zahraničí A. Eden následně 4. srpna 1942 předal J. Masarykovi speciální nótu své vlády, ve které potvrdil, že Mnichovská dohoda nemá pro britskou vládu žádný vliv na budoucí uspořádání poválečných událostí. Zatímco francouzská kolaborantská vláda ve Vichy uznala Slovenskou republiku, Francouzský výbor národního osvobození vedený gen. Ch. de Gaullem navázal již na podzim 1940 diplomatické styky s československou exilovou vládou. V dopise z 29. září 1942, adresovaném čs. exilovým vládním představitelům a podepsaném Ch. de Gaullem a komisařem zahraničních věcí M. Dejeanem, prohlásil Francouzský výbor nár. osvobození Mnichovskou dohodu za neplatnou a neexistující. Podobný postoj zaujala po Mussoliniho pádu i italská Badoglioova vláda 26. září 1944, když prohlásila Mnichovskou dohodu i Vídeňskou arbitráž za neplatné od samého počátku. (KUKLÍK, J.: Londýnský exil, c.d., s. 125, 128 - 132).

Srv. též NĚMEČEK, Jan – NĚMEČKOVÁ, Daniela: Moskevská jednání (1943). In: SCHELLE, Karel – TAUCHEN, Jaromír (eds.): *Encyklopedie českých právních dějin, III. svazek, K – M*, 2016, s. 811 – 826; RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, s. 251.

Jednotlivé slovenské opoziční složky měly na státoprávní postavení Slovenska po válce rozdílné názory, což znemožňovalo jejich užší spolupráci. Např. K. Sidor, t.č. slovenský velvyslanec ve Vatikánu, jehož stoupence, tvořící jakousi pololegální opoziční skupinu ľudáků, na Slovensku vedl předseda Sněmu M. Sokol, byl pro zachování existence slovenského státu. Pokud by to nebylo možné, pak pro nějakou formu širší federace či konfederace ve střední Evropě a jen v krajním případě byl ochoten připustit federativní spojení s českými zeměmi. Ostatní nekomunistické opoziční skupiny naproti tomu pokládaly obnovu Československa za nutnou. Tyto skupiny byly zpravidla v kontaktu s londýnskou vládou prostřednictvím kurýrů cestujících pod záminkou obchodních cest do neutrálních zemí, především do Turecka a do Švýcarska. Ne všechny tyto skupiny se však ztotožňovaly s názory londýnské vlády a prezidenta Beneše ohledně poválečného uspořádání obnoveného Československa. Pokud jde o komunistický odboj, ten jednak porážku ľudáků spojoval se sociální revolucí, což pochopitelně občanským složkám nevyhovovalo, jednak – co se týkalo vztahu k obnově Československa – prošel několika zvraty, které v zásadě odpovídaly změnám postojů SSSR. Představy vedoucích slovenských komunistů tak postupně vedly od obnovy Československa přes určitou rezervu v slovensko-českém vztahu až k samostatnému, resp. sovětskému Slovensku a odtud opět zpět k československé orientaci. Když se navíc v nějakém období slovenským komunistům jasného stanoviska Moskvy nedostávalo, např. kvůli problémům se spojením, byli tito ve vztahu k dilematu „slovenský stát či Československo“ často názorově rozpolceni.³⁸⁹

Samostatný slovenský stát nepochybně **dotvořil slovenský politický národ** a další existence Československa tedy již byla možná jen na základě dvou národně-politických celků s vlastními politickými strukturami, jejichž pravomoci by byly neustále vyvažovány ve vztahu k centru. Československá exilová vláda však udržovala kontakty především se skupinami, které si přály obnovu předmnichovských poměrů a v tomto směru také posílaly do Londýna příslušné informace a memoranda. Určitou výjimku mezi nimi představoval V. Šrobár, nejspolehlivější Benešův spolupracovník na Slovensku, který si uvědomoval, že návrat ke starým koncepcím již možný nebude. Např. v memorandu, které vzešlo ze Šrobárem zorganizovaného setkání několika slovenských opozičních politiků v srpnu 1943 je patrný posun v otázce státoprávního uspořádání: v textu se sice hovořilo o „jednotě státu bez výhrad a separatismu“, ale zároveň se říkalo, že Slováci žádají „úplnú rovnosť s bratmi Čechmi.“³⁹⁰

³⁸⁹ RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, s. 251 – 252.

³⁹⁰ Účastníci se sešli na chatě Martina Mičury nedaleko Bytče. Jednání se zúčastnili i poslanec slovenského sněmu P. Zaťko, guvernér Slovenské národní banky I. Karvaš a předseda slovenského sněmu M. Sokol, tedy

Tuto formulaci bylo možno vykládat různě. Zatímco E. Beneš ji chápal jen jako rovnost jednotlivců, tedy tak, jak už existovala v první republice,³⁹¹ účastníci porady včetně V. Šrobára měli na mysli **rovnost** národně-politických celků, tj. **obou národů**.³⁹²

Přípravy protirežimního povstání (v dobové terminologii: převratu) na Slovensku nepřekvapivě vedly ty síly, které novou realitu na Slovensku respektovaly a které dokázaly formulovat program se sociálním i nacionálním obsahem, který by byl atraktivní pro široké vrstvy obyvatelstva. Politickou silou, která byla schopna takovýto program formulovat, se stalo jednak někdejší autonomisticky orientované křídlo agrárníků reprezentované **Jánem Ursínym**,³⁹³ jednak křídlo komunistů – intelektuálů vedených **Gustávem Husákem**,³⁹⁴ stoupencem federativního uspořádání Československa. Vytvoření takového programu ovšem

osoby, které sice pracovaly v oficiálních strukturách slovenského státu, ale nesouhlasily s jeho politikou a počítaly s obnovou Československa. V. Šrobár si osvojil myšlenku zemského národního výboru, který by převzal na konci války veškerou moc jménem londýnské vlády. Proti tomu nebyly mezi účastníky nějaké zásadní námítky, protože nikdo z přítomných politiků nepochyboval o tom, že Německo už brzy válku prohraje. Memorandum bylo odesláno 4. září 1943 vyslancem J. Kopeckým ze Ženevy exilovému ministerstvu zahraničních věcí v Londýně.

(RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, s. 253.

Text memoranda v PREČAN, Vilém: Slovenské národné povstanie. Dokumenty, 1965, s. 88 – 93.)

³⁹¹ Vyplývá to např. z Benešovy odpovědi na memorandum z 15. září 1943. Text odpovědi v PREČAN, V.: SNP – Dokumenty, c. d., s. 102 – 104.

³⁹² RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, s. 253.

³⁹³ Ján Ursíny (1896 – 1972) – před 2. světovou válkou představitel autonomistického křídla slovenských agrárníků, poslanec NS (1935 – 1939), předseda Akčního výboru slovenských koaličních poslanců, spolupracovník M. Hodži. Jeden z hlavních organizátorů Slovenského národního povstání, představitel povstalecké SNR a člen Sboru pověřenců. V r. 1944 spoluzaložil Demokratickou stranu, v letech 1945 – 1948 poslanec NS, 1945 – 1947 vicepremiér čs. vlády. V r. 1947 přinucen komunisty rezignovat, po Únoru 1948 odsouzen ve vykonstruovaném procesu na 7 let. (Ján Ursíny. In: cs.wikipedia.org [online]. [cit. 2019-10-28]. Načteno z https://cs.wikipedia.org/wiki/Ján_Ursíny).

³⁹⁴ Gustáv Husák (1913 – 1991) – slovenský a československý komunistický politik, vedle M. Hodži patrně nejschopnější slovenský politik 20. století. Velmi ambiciózní, inteligentní, cílevědomý, houževnatý, pracovitý a tvrdý muž s autoritativními sklony, přesvědčený (podobně jako E. Beneš), že je předurčen k tomu, aby v politice určoval směr. Jeden z hlavních organizátorů Slovenského národního povstání, místopředseda povstalecké SNR a člen Sboru pověřenců (vnitro), místopředseda KSS. Po volbách v r. 1946 předseda Sboru pověřenců, klíčová postava komunistického převratu na Slovensku. V 50. letech ve zmanipulovaném procesu s tzv. slovenskými „buržoazními nacionalisty“ odsouzen na doživotí. Byl jedním z mála obžalovaných, kteří při procesu i přes mučení nedoznali vinu, což mu pravděpodobně zachránilo život a mezi spoluvězni vyneslo přezdívku „železný Gustáv“. V r. 1960 amnestován, r. 1963 plně rehabilitován. V období tzv. Pražského jara 1968 vystupoval jako stoupenec reformem. Od dubna r. 1968 místopředsedou československé vlády, v níž byl hlavním zastáncem federalizace Československa. Po sovětské intervenci v srpnu 1968 zvolil G. Husák pragmatický přístup a získal si důvěru sovětského vůdce L. Brežněva. V dubnu 1969 G. Husák vystřídal A. Dubčeka v čele KSČ, kde setrval až do r. 1987. Od r. 1975 také prezidentem republiky, přinucen abdikovat po „Sametové revoluci“ v r. 1989. Z bývalého vedoucího činitele Slovenského národního povstání, politického vězně, reformátora a bojovníka za rovnoprávnost slovenského národa se stal symbolem tzv. normalizace čs. společnosti po r. 1968 a (slovy Milana Kundery) „prezidentem zapomnění“. (Srv. Gustáv Husák. In: cs.wikipedia.org [online]. [cit. 2019-10-28]. Načteno z https://cs.wikipedia.org/wiki/Gustáv_Husák ; Jsem fanatik komunismu, říkal jeho vězeň, ale i stoupenec a normalizátor Gustáv Husák. Rozhovor s historikem M. Macháčkem. In: zpravy.aktualne.cz [online]. [cit. 2019-10-28]. Načteno z <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/jsem-fanatik-komunismu-rikal-jeho-vezen-i-stoupenec-husak/r~19fec6fa90e611e9ab10ac1f6b220ee8/> ; ŠTROUGAL, Lubomír: Ještě pár odpovědí, 2011, s. 67).

vyžadovalo kompromis, a to opět jak v otázce sociální, tak v otázce národní. V prvním případě šlo o skloubení představ komunistů, jejichž realizace by znamenala „socialistickou“ (tzn. komunistickou) revoluci a nastolení „diktatury proletariátu“ (tzn. mocenského monopolu komunistů), s požadavky občanského bloku vedeného agrárníky na zachování soukromého vlastnictví a obnovení parlamentní demokracie.³⁹⁵

Jednání mezi autonomistickými agrárníky a komunisty se plně rozběhlo na **podzim 1943** poté, co bývalý agrárníký poslanec **Ján Ursíny**, který vycítil, že komunisté budou hrát po válce díky mezinárodní situaci výraznou roli, **navázal spojení** s komunistickým básníkem **Lacem Novomeským** a přes něj s **Gustávem Husákem**, který stál až do roku 1943 mimo vedení odboje.³⁹⁶ J. Ursíny se rozhodl přibrat k vyjednávání svého švagra **Mateje Joska**, před válkou národního socialistu, a bratislavského advokáta **Jozefa Lettricha**.³⁹⁷ Tato šestice (do které patřil ještě představitel V. ilegálního vedení KSS **Karol Šmidke**) pak zformulovala

³⁹⁵ RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, s. 254.

³⁹⁶ G. Husák se aktivní odbojové činnosti stranil od svého prvního propuštění ze Zajišťovacího tábora v Ilavě, kam se dostal pro účast na havířské stávce v Handlové 30. října 1940. (Zadržen byl opět v r. 1941 a r. 1942, v obou případech byl propuštěn díky intervenci I. Karvaše – bývalého VŠ učitele Husákovy ženy Magdy – u ministra vnitra A. Macha). G. Husák pragmaticky vyčkával na vhodnou příležitost, která nastala na začátku roku 1943; díky této opatrnosti si však vysloužil nedůvěru ze strany ilegálního vedení ÚV KSS. Správnou chvíli vycítil ve válečném obratu u Stalingradu v zimě 1942/1943. V únoru 1943 kontaktoval ilegální kruhy s nabídkou aktivní účasti, byl však odmítnut, nedůvěra vůči němu převládla. Dveře se mu otevřely zatčením IV. ilegálního výboru, který se ve skutečnosti skládal jen ze dvou mužů – Štefana Bašťovanského a Miloše Hrušovského, na jaře 1943. V srpnu 1943 přišli s instrukcemi z Moskvy **Karol Bacílek** a **Karol Šmidke**, kteří byli vysazeni jako parašutisté v obsazeném Polsku, odkud se jim podařilo přejít ilegálně na Slovensko. K. Šmidke zformoval V. ilegální vedení KSS, do něhož povolal vedle G. Husáka i L. Novomeského. G. Husák se tak dostal do vysoké hry. (Srv. MACHÁČEK, Michal: *Gustáv Husák (do roku 1951) se zvláštním zřetelem k slovenskému buržoaznímu nacionalismu. Bakalářská práce*, 2009, s. 20 - 21 a MACHÁČEK, Michal: *Gustáv Husák*, 2017, s. 132 - 138).

³⁹⁷ Jozef Lettrich (1905 – 1969) – v meziválečném období se angažoval v agrární straně, za války se podílel na odboji. Byl členem povstalecké Slovenské národní rady během Slovenského národního povstání a zasedal v jejím předsednictvu. V povstaleckém 1. sboru pověřenců a 2. sboru pověřenců byl pověřencem školství. V roce 1944 se podílel na vzniku Demokratické strany, byl zvolen jejím místopředsedou, v červenci 1945 zvolen předsedou DS (místo J. Ursínyho). V letech 1945 – 1948 byl předsedou Slovenské národní rady. 26. února 1948 byl donucen k rezignaci na post předsedy SNR, v březnu odešel do emigrace. (Jozef Lettrich. In: cs.wikipedia.org [online]. [cit. 2019-10-28]. Načteno z https://cs.wikipedia.org/wiki/Jozef_Lettrich). S G. Husákem se znali z dřívějšího působení ve studenstském hnutí. G. Husák jej považoval za představitele progresivního agrárníckého proudu, spolupráci s ním si pochvaloval. Naproti tomu J. Ursínyho G. Husák považoval za oportunního buržoazistu, o kterém se vyjadřoval jako o „starém argalášovi“ či „lišákovi“. (MACHÁČEK, M.: *Gustáv Husák*, s. 141).

společný politický program, který vstoupil do historie jako **Vánoční dohoda**³⁹⁸ (podle doby svého vzniku – o Vánocích roku 1943).³⁹⁹

Vánoční dohodou byla ustanovena **Slovenská národní rada (SNR)**,⁴⁰⁰ která se představila, „*ako jediný reprezentant politickej vôle slovenského národa doma.*“ Mezi její cíle patřilo svržení dosavadního režimu a převzetí moci na Slovensku. Dále deklarovala: „[...] *aby národ slovenský a národ český ako najpríbuznejšie slovanské národy utvárali d'alsie svoje osudy v novej Č-SR, spoločnom to štáte Slovákov a Čechov, a na podklade princípu rovný s rovným.*“ Budoucí politika nového státu se měla orientovat na SSSR. Vyjádřila podporu obnově společného státu Čechů a Slováků, londýnské exilové vládě a ostatnímu zahraničnímu odboji. O definitivním uspořádání měli rozhodnout svobodně zvolení zástupci slovenského národa. Obecný slogan **rovný s rovným** se rychle uchytil a zpopularizoval, i když se dal vykládat různými způsoby. Ve skutečnosti se pod ním skrýval požadavek federativního uspořádání republiky, který prosazovali G. Husák a L. Novomeský.⁴⁰¹

Vánoční dohoda byl **akt dalekosáhlého politického i ústavněprávního významu** pro obnovení československé státnosti dvou rovnoprávných národů – Čechů a Slováků.⁴⁰² Předurčila politický život na Slovensku nejen na léta války, a to přesto, že zpočátku vůbec nezahrnovala skupiny, které v letech 1939 – 1943 nesly hlavní tíhu odboje (skupina V. Šrobára, Flóra, Justice, JaR) a které i později byly v SNR zastoupeny spíše jen formálně.⁴⁰³

³⁹⁸ Text „Vianočnej dohody“ o vytvorení ilegálnej Slovenskej národnej rady ako jednotného centra protifašistického frontu na Slovensku a o jej programe v PREČAN, V.: SNP – Dokumenty, c. d., s. 125 - 126. Vánoční dohoda nebyla „signatáři“ parafována, její originál nebyl z konspiračních důvodů zachován (i když její první verze v radiogramu J. Kopeckého z Ženevy do Londýna existuje; poprvé byla zveřejněna až v povstalecké Pravdě 12. září 1944, přičemž právě tento text byl prohlášen za autentický. Jelikož zakladatelé SNR pracovali v ilegalitě, o ustanovení SNR byly některé ostatní složky odboje informovány až po vypuknutí Slovenského národního povstání 29. srpna 1944. (ZUDOVA – LEŠKOVÁ, Zlatica: Slovenská národní rada (1943 - 1992). In: SCHELLE, Karel – TAUCHEN, Jaromír (eds.): *Encyklopedie českých právních dějin, XII. Svazek, Sa – Smlouva ná, 2018, s. 326 - 327*). Podle vzpomínky L. Novomeského z r. 1963: „*Původně se myslelo, že by se [Vánoční dohoda] neměla vůbec sepsávat. Na mé naléhání jsme to sepsali s tím, že popřípadě to zahodíme, aby tam byly zafixovány určité názory, které vplynuly ze všech těchto rozhovorů. Nebylo nějaké slavnostní podepisování, to byly společně dosažené názory, které byly takto dány na papír.*“ (MACHÁČEK, M.: Gustáv Husák, s. 142).

³⁹⁹ Srv. RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, s. 255 a MACHÁČEK, M.: Gustáv Husák, s. 140 – 143.

⁴⁰⁰ Nově ustanovená SNR neměla předsedu a měla jen šest členů: za komunisty K. Šmidke, G. Husák a L. Novomeský, za občanský tábor (ze kterého se následně zformovala Demokratická strana): J. Lettrich, J. Ursíny a (spíše do počtu, kvůli paritě) M. Josko, kterého později vystřídal Jozef Styk. (GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1914 – 1945, I. díl, s. 546 a MACHÁČEK, M.: Gustáv Husák, s. 142.

⁴⁰¹ MACHÁČEK, M.: Gustáv Husák – bakalářská práce, c. d., s. 22.

⁴⁰² Není bez zajímavosti, že ve Vánoční dohodě byla důsledně používána „pomlčka“ po vzoru Pittsburské či Žilinské dohody, tj. byly v ní použity zkratky „č.-sl. vláda“ a „Č-SR“. Svědčí to o tom, že autoři dokumentu počítali s kvalitativní změnou ústavního postavení Slovenska v obnoveném společném státě. (GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1914 – 1945, I. díl, s. 546 - 547).

⁴⁰³ „[...] Gustáv Husák v tomto období [po Vánoční dohodě] odmietal možnosť organizovanej spolupráce Slovenskej národnej rady s ďalšími skupinami občianskeho odboja, najmä so skupinou dr. Vavra Šrobára.

Realizace programu předpokládala dvě věci: ve vnitropolitické oblasti bylo třeba svrhnout ľudáckou diktaturu a převzít politickou moc, v oblasti zahraničněpolitické pak bylo nezbytné získat alespoň pasivní souhlas londýnské exilové vlády, protože jen ta byla mezinárodně uznávána. V obou směrech SNR zahájila potřebné přípravy. Při převzetí moci se počítalo především s armádou, jejíž protiľudácké naladění bylo známé a jejíž protirežimně orientovaní důstojníci vesměs inklinovali k Londýnu. Jejich představitelem byl podplukovník **Ján Golian**, t.č. náčelník štábu Velitelství pozemního vojska v Bánské Bystrici, kterého prezident E. Beneš 23. března 1944 pověřil dočasným vedením vojenského odboje (který měl v té době podobu partizánského boje) na Slovensku.⁴⁰⁴ Na jaře 1944 rovněž proběhlo několik schůzek mezi představiteli SNR a Golianovou vojenskou delegací, jejichž výsledkem bylo vytvoření **Vojenské ústředí SNR** v čele s J. Golianem dne 27. dubna 1944.⁴⁰⁵ Pro povstání vypracovalo Vojenské ústředí dva plány. První z nich (tzv. velká varianta) předpokládal, že dvě východoslovenské divize, dislokované na sever od Prešova („polné vojsko“ či „Malárova armáda“),⁴⁰⁶ v příhodném okamžiku napadnou zezadu německé jednotky a otevřou karpatské průsmyky blížící se sovětské armádě, které by to umožnilo prolomit frontu a přejít na Slovensko, odkud mohla rozvinout útok dále do uherské nížiny.⁴⁰⁷ Druhý, nouzový či

Odôvodňoval to konzervatívnosťou a naivnosťou jeho plánov „na udržanie moci, na hladký prechod z jedného buržoázneho režimu do druhého.““ (PLEVZA, Viliam: Vzostupy a pády: Gustáv Husák prehovoril, 1991, s. 34). G. Husák věděl, že je V. Šrobár již za svým politickým zenitem, nicméně i přesto jej respektoval a později (v 50. letech) svůj názor na něj, patrně ve světle své pozdější osobní zkušenosti, přehodnotil: „Když jsem za povstání dobře poznal tohoto společensky milého, žoviálního, skoro 80letého poloseniálního člověka, který nedovedl nikomu nic odmítnout, jsem pochopil, že Šrobár a jeho jméno byly pouze obětí zákeřné londýnské hry a londýnského boje proti komunismu.“ (MACHÁČEK, M.: Gustáv Husák, s. 139).

Srv. též ZUDOVA – LEŠKOVÁ, Z.: Slovenská národní rada (1943 – 1992), c. d., s. 326.

⁴⁰⁴ K definitivnímu ustanovení vojenského vedení povstání došlo 14. května, kdy byl pplk. Golian jako velitel Vojenského ústředí pověřen E. Benešem vedením vojenských akcí na Slovensku.

(Slovenské národní povstání. In: cs.wikipedia.org [online]. [cit. 2019-10-28].

Načteno z https://cs.wikipedia.org/wiki/Slovenské_národní_povstání).

⁴⁰⁵ Ačkoliv J. Golian přijal politický program SNR (tj. Vánoční dohodu) i podmínku výlučné spolupráce se SNR, i nadále udržoval styk s domácím nevojenským odbojem, prakticky nerozhodně balancoval mezi SNR a skupinou V. Šrobára. Ve vojenských přípravách SNP podléhal vlivu londýnského Ministerstva národní obrany. Z toho následně pramenila určitá nedůvěra a různé kolize mezi ním a SNR. (Srv. ŠTEFANICA, J.: Postavenie a právomoci SNR počas SNP, c. d., s. 346; RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, s. 256; a MACHÁČEK, M.: Gustáv Husák, s. 143 - 144).

⁴⁰⁶ Podle jejich velitele gen. Augustína Malára (PREČAN, Vilém: The Slovak National Uprising: the most dramatic moment in the nation's history. In: TEICH, Mikuláš – KOVÁČ, Dušan – BROWN, Martin D. (eds.): *Slovakia in History*, 2012, s. 211).

⁴⁰⁷ „Voj. plán:

1. polní armáda (2 pěš. divize na vých. Slovensku) v součinnosti s ruskou armádou uvolní této přechody na Slovensko.

2. Zápolní armáda (vojsko v mírových posádkách, asi 10 000 mužů) soustředí se na střed. Slovensku, kde vyhlédnutý prostor zajistí. V mírových posádkách zanechá slabší jednotky, které:

A. vykonají převrat a mobilizaci,

B. zajistí klid a bezpečnost v zápolí,

C. doplní zápolní armádu na 2 pěš. divize,

D. zřídí partyzánské oddíly.

defenzivní plán, vycházel z toho, že se nepodaří otevřít průsmyky, anebo že Němci začnou ještě před vypuknutím povstání Slovensko obsazovat. V takovém případě měla armáda po převzetí moci SNR zaujmout na povstaleckém území kruhovou obranu a setrvat v ní do příchodu sovětské armády. Českoslovenští představitelé v exilu informovali o těchto plánech Sověty 10. července formou komuniké sovětskému vojenskému atašé v Londýně a 14. července prostřednictvím čs. vojenské mise v Moskvě, vedené generálem Heliodorem Píkou.⁴⁰⁸

Dne 20. července 1944 se u obce Čremošné sešlo vedení ilegální SNR se zástupci Vojenského ústředí. Dohodli se na další koordinaci povstání i na potřebě navázat přímé spojení s postupující sovětskou armádou.⁴⁰⁹ Dne 2. srpna proto do Moskvy letadlem Vojenského ústředí odletěl, se skupinou dalších důstojníků, Golianův zmocněnec nadporučík Ján Korecký, který s sebou vzal příslušnou vojenskou dokumentaci. O dva dny později se letadlem slovenského ministra obrany gen. F. Čatloše dostal přes frontu představitel SNR a Komunistické strany Slovenska (dále též jen „KSS“) K. Šmidke, který nestihl letadlo Vojenského ústředí a kterého doprovázel, na základě dohody J. Goliana s nekomunistickými představiteli SNR, pplk. Mikuláš Ferjenčík. V Moskvě byly povstalecké plány přijaty chladně. Jak vyplynulo z poválečných pamětí některých sovětských vysokých důstojníků, považovali je za nerealistické. Navíc Sovětský svaz v té době neplánoval osvobození Slovenska od severovýchodu přes Karpaty, nýbrž počítal s ofenzívou z Rumuska přes Maďarsko. Sovětská strana na předložené návrhy oficiálně nijak nezareagovala, a to ani přes opakované urgencye gen. H. Píky. Sdílnější nebyla ani na konci srpna, kdy ji gen. Píka opakovaně informoval o očekávané německé okupaci Slovenska a plánech slovenského odboje pro tento případ. Teprve 27. srpna 1944 se delegace SNR mohla setkat v budově čs. vyslanectví s čs. činiteli,⁴¹⁰ mimo jiné též s představiteli **vládní delegace pro osvobozené území vedené Františkem Němcem**,⁴¹¹ která sem přijela z Londýna a čekala, až bude

3. Zápolní armáda po doplnění pomůže pol. armádě, s touto se spojí v jednu, která s Rusy dokončí porážku Němců.

Těžiště činnosti: 1. div. – Bardejov, 2. div. – Medzilaborce, zápol. armáda – Zvolen, B. Bystrica, Brezno.

4. Činnost ad 1. zahájí se po vyhlášení nepřátelství na pokyn ruský. Činnost od 2. jednen, možná až tři dny před vyhlášením nepřátelství.“

(přepis radiogramů, odeslaných čs. Ministerstvu nár. obrany v Londýně pplk. Golianem, krycí jméno Ley, mezi 22. červnem a 7. červencem 1944, In: PREČAN, V.: SNP – Dokumenty, c. d., s. 217.

⁴⁰⁸ Srv. PREČAN, V.: The Slovak National Uprising, c. d., s. 212 a RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, s. 257 – 258.

⁴⁰⁹ ŠTEFANICA, J.: Postavenie a právomoci SNR počas SNP, c. d., s. 346.

⁴¹⁰ Depeše náčelníka čs. vojenské mise v SSSR gen. H. Píky čs. ministru nár. obrany v Londýně gen. Sergeji Ingrovi o rozhovoru s K. Šmidkem. In: PREČAN, V.: SNP – Dokumenty, c. d., s. 349 – 350.

⁴¹¹ František Němec (1898 – 1963) – čs. politik, poslanec NS za soc.dem., ministr exilové vlády v Londýně, od srpna 1944 vládním delegátem na osvobozeném území Československa. 27. srpna 1944 se v Moskvě poprvé

přepravena na osvobozené území, aby zde převzala moc. F. Němec se zde dozvěděl vůbec poprvé o tom, že v čele akce není V. Šrobár a jeho národní výbor, ale SNR vedená komunisty a agrárníky. Delegation SNR se nakonec vrátila na Slovensko až po vypuknutí povstání, a to bez (pozitivního) výsledku.⁴¹²

Koncem léta docházelo ke zřetelnému **nárůstu aktivity partyzánského hnutí** na východním a středním Slovensku, na němž se podílely partyzánské skupiny nedávno přesunuté ze Sovětského svazu a řízené z partyzánského štábu v ukrajinském Kijevě. Partyzánské skupiny mohly v letních měsících 1944 operovat na Slovensku celkem bez nebezpečí, protože mocenský aparát ľudáckého režimu se již zcela rozložil. důvodů. Podobně jako armáda, i četnictvo bylo do značné míry převzato z ČSR, a proto i československy orientované. Ale ani ti četníci, kteří československy orientovaní nebyli, se už nechtěli angažovat pro ľudácký režim, jehož dny byly sečteny, protože chtěli zůstat ve službě i po obnově ČSR. Proto četníci proti partyzánům většinou nezasahovali a totéž platilo ještě ve větší míře o armádě, která dokonce dodávala partyzánům zbraně z vlastních skladů. Mnoho na tom nezměnilo ani vyhlášení stanného práva slovenskou vládou 12. srpna 1944.⁴¹³

Množící se **partyzánské aktivity** však **začaly ohrožovat připravované povstání**. Jednak mohly zapříčinit tvrdší postup vlády i Němců a ohrozit tím přípravu povstání, jednak ničení infrastruktury (destrukce mostů, zatarasování tunelů) v budoucnu mohlo ztěžovat akceschopnost povstalecké armády. G. Husák proto 21. srpna v turčianské Sklabini,⁴¹⁴ kterou partyzáni sestoupivší z hor obsadili, neúspěšně přesvědčoval sovětského partyzánského velitele plk. P. A. Velička, aby partyzáni své akce omezili. V dalších dnech se situace opakovala: partyzáni 27. srpna obsadili Ružomberok, kde se ustanovil místní národní výbor; v Turčianském Sv. Martině 27. srpna jednotka slovenských vojáků na rozkaz P. A. Velička

sešel se zástupci SNR a teprve zde zjistil, že SNR neřídí osvědčený Benešův oblíbenec V. Šrobár, ale skupina komunistických a nekomunistických odbojářů. 7. října 1944 dorazil na území Slovenska, kde mu představitelé SNR odmítli předat pravomoci. (František Němec. In: cs.wikipedia.org [online]. [cit. 2019-11-17].

Načteno z [https://cs.wikipedia.org/wiki/František_Němec_\(politik\)](https://cs.wikipedia.org/wiki/František_Němec_(politik))).

⁴¹² Srv. PREČAN, V.: The Slovak National Uprising, c. d., s. 212 - 213 a RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, s. 257 – 259.

⁴¹³ Srv. PREČAN, V.: The Slovak National Uprising, c. d., s. 214 a RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, s. 259.

Pragmaticky se k této záležitosti postavil také ministr vnitra A. Mach: „Vojnu sme my vyhrať nemohli. Aj keby sme boli povešali hoc i desiatky ilegálnych pracovníkov, ani vtedy by sme nezmenili osud Slovenska. Bez nás bolo rozhodnuté zásluhou Benešovej zmluvy s Moskvou a na jej základe pritakaním západných mocností čo bude so Slovenskom a celou budúcou strednou Európou v prvých povojnových rokoch a možno i desaťročiach.“ (MACH, A.: Z ďalekých ciest, c. d., s. 156).

⁴¹⁴ 1. pád.: Sklabiná

popravila členy německé vojenské mise, kteří se evakovali z Rumunska do Německa, v Brezně byl při přestřelce s partyzány zabit poslanec slovenského sněmu.⁴¹⁵

Již 24. srpna 1944 požádal německý velvyslanec na Slovensku H. E. Ludin Berlín o nasazení německých jednotek do boje proti partyzánům.⁴¹⁶ Rozhodnutí o intervenci padlo pravděpodobně při poradě v Hitlerově hlavním stanu 28. srpna.⁴¹⁷ Téhož dne navštívil německý generál Hubicki v doprovodu vyslance Ludina prezidenta Tisa a oznámil mu, že německé jednotky budou přemístěny na Slovensko, aby tam nastolily pořádek.⁴¹⁸ Večer 28. srpna 1944 jednala o situaci slovenská vláda, která povolání německé armády vzala na vědomí.⁴¹⁹ Dne 29. srpna 1944 německé jednotky překročily hranice a již 2. září hlásil z Bratislavy říšskému vůdci SS H. Himlerovi jeho pobočník G. Berger, pověřený vedením zásahu na Slovensku, že celá záležitost by mohla „být vyřízena do čtyř dnů.“⁴²⁰

Na vývoj situace reagoval pplk. Golian **28. srpna 1944** vydáním rozkazů k **uvedení posádek do bojové pohotovosti** a k ozbrojenému odporu proti Němcům v případě pokusu o obsazení Slovenska.⁴²¹ Po obdržení informace o průchodu německých transportů přes Púchov (nedaleko Žiliny), vydal pplk. Golian **29. srpna v 15:15 rozkaz k aktivaci obrany vojenských posádek.**⁴²² Ministr obrany gen. Čatloš byl přinucen vystoupit v rozhlase (v 19:05) s protipovstaleckou výzvou, ve které se uvádělo, že německé jednotky přicházejí na

⁴¹⁵ Srv. PREČAN, V.: The Slovak National Uprising, c. d., s. 214 a MACHÁČEK, M.: Gustáv Husák, s. 148.

⁴¹⁶ Telegram H. E. Ludina z 24.8. vo veci nasadenia nemeckých jednotiek do boja proti partizánom na Slovensku. In: PREČAN, Vilém: Slovenské národné povstanie. Nemci a Slovensko 1944. Dokumenty, 1971, s. 157.

⁴¹⁷ PREČAN, V.: The Slovak National Uprising, c. d., s. 215.

⁴¹⁸ Telegram H. E. Ludina z 28.8. vo veci nasadenia nemeckých jednotiek proti partizánom na Slovensku. In: PREČAN, V.: SNP - Nemci a Slovensko - Dokumenty, c. d., s. 179 -180.

⁴¹⁹ Výpis zo zápisnice o zasadnutí vlády slovenského štátu. In: PREČAN, V.: SNP – Dokumenty, c. d., s. 346 – 347.

⁴²⁰ PREČAN, V.: The Slovak National Uprising, c. d., s. 216.

⁴²¹ 1. Rozkaz náčelníka štábu veliteľstva pozemného vojska slovenskej armády pplk. J. Goliana posádkovým veliteľstvám a posádkovým správam, zabezpečujúci pohotovosť posádok. In: PREČAN, V.: SNP – Dokumenty, c. d., s. 345.

2. Nariadenie pplk. J. Goliana na ozbrojené vystúpenie proti Nemcom v momente pokusu o obsadenie Slovenska, určené veliteľom posádok, zapojeným do príprav povstania. In: PREČAN, V.: SNP – Dokumenty, c. d., s. 344. V tomto nařízení, podepsaném šifrou „Velitel“, se mj. uvádí: „[...] nariaďujem: 1. Zvýšenú zprav. činnosť a bojovú pohotovosť vo všetkých posádkach a na všetkých hraničných prechodoch. O všetkých transportoch, ktoré by smerovali na Slovensko cez štátne hranice, získajte včas zprávy a nechajte ich ilegálnymi jednotkami (partizánmi) vyhodit' do vzduchu. [...] 3. Začiatok obsadzovania bude avizovaný rozhlasom heslom: „Obchodný cestujúci Škrovina má sa ihneď vrátiť do Bratislavy, lebo mu zomrela manželka.“ Toto heslo je rovnoprávne s heslom „Začnite s vysťahovaním“, a preto zariaďte nepretržitý poslušnosť rozhlasu. 4. Na uvedené heslo za ad 3. začína otvorený boj proti Nemcom [...].“

⁴²² „Nariaďujem okamžitú najprísnejšiu bojovú pohotovosť. Aktivujte ihneď obranu posádok, a preto započnite okamžite aj s opevňovacími prácami. Z rozkazu: náčelník štábu VPV pplk. gšt. Ján Golian“ (Text fonogramu, tj. zapsané zprávy oznámené telefonicky, všem posádkovým veliteľstvám a posádkovým správam. In: PREČAN, V.: SNP – Dokumenty, c. d., s. 354).

Slovensko jako osvoboditelé, a proto se slovenští vojáci k nim mají chovat přátelsky.⁴²³

Bezprostředně po Čatlošově projevu vydalo Vojenské ústředí telefonicky **rozkaz k otevřenému boji** s účinností od **29. srpna 1944 20:00**.⁴²⁴ Tím bylo zahájeno povstání, pro které se později vžilo označení **Slovenské národní povstání** (dále také jako „SNP“); vypuklo však předčasně, ještě ve stádiu příprav.⁴²⁵ Výzvu k povstání a boji proti Němcům nevyslyšely jednotky na západním Slovensku, včetně Bratislavy, selhal také plán na využití dvou východoslovenských bojových divizí.⁴²⁶ Povstání tak bylo od samého počátku omezeno na oblast středního Slovenska s centrem v Banské Bystrici. V té provedlo 29. srpna Vojenské ústředí provedlo převrat a převzalo kontrolu nad správou města, okresním i župním úřadem. Do města přišli z okolních hor i partyzáni. 30. srpna začal z Banské Bystrice vysílat povstalecký rozhlas, označující německou armádu za agresora a vyzývající slovenské vojsko k obraně.⁴²⁷

⁴²³ F. Čatloš byl na Tisův příkaz držen v domácím vězení, avšak podařilo se mu utéct. Dostal se na povstalecké území, kde však byl zatčen a posléze odvezen do SSSR. Po válce byl odsouzen k pěti letům odnětí svobody, které si již z větší části odpykal vazbou. (RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, s. 261).

⁴²⁴ Tehdejší náčelník štábu Vojenského ústředí Július Nosko k tomu později uvedl: „*Po jeho [Čatlošově] reči sme odteléfonovali heslo na posádkové veliteľstvá a na veliteľstvo armády do Prešova v tomto znení: ‚Heslo začnete s vystahovaním platí od 20,00 hod. dnešného dňa.‘*“ (PREČAN, V.: SNP – Dokumenty, c. d., s. 357). Výše uvedené telefonické rozkazy byly potvrzeny 30. srpna zvláštním rozkazem č. 29.154 Taj./3 oddel. 1944, který podepsal pplk. Golian již jako náčelník štábu **Československé armády na Slovensku** a ve kterém se uvádí: „[...] *Zradná vláda Slovenskej republiky ústami generála Čatloša povolala na Slovensko nemecké jednotky. Slovenské jednotky, jako súčasť československej armády [...] postaví sa za spoluičasti celého národa na odpor.*“ (PREČAN, V.: SNP – Dokumenty, c. d., s. 357).

⁴²⁵ ŠTEFANICA, J.: Postavenie a právomoci SNR počas SNP, c. d., s. 346.

⁴²⁶ Velitel obou divizí, gen. A. Malár, jeden z nejschopnějších slovenských důstojníků, považoval výzvu k povstání za předčasnou. 30. srpna (v 19:22, repríza v 22:15) pronesl nejednoznačný a nešťastný rozhlasový projev, v němž vyzval slovenské vojáky k návratu do posádek a k nepodpoření vypuknuvšího povstání. Současně v projevu naznačil možnost boje s Němci v budoucnosti („ešte neprišiel náš čas“), za což byl Němci již druhý den po návratu z Bratislavy zadržen na prešovském letišti a odvečen do koncentračního tábora, kde později na následky výslechů zemřel. 31. srpna 1944 odletěl vyjednávat s velením sovětské armády Malárův zástupce plk. Talský, aniž by však zanechal pokyny pro pozůstalé důstojníky. Východoslovenské divize tak na počátku povstání zůstaly bez velení a byly snadno, během dvou dnů, neutralizovány Němci. Z celkového počtu cca 25 000 vojáků byla přibližně polovina odzbrojena a internována, někteří další uprchli ke svým rodinám, zbytek se přidal k partyzánům. Jen asi 2000 vojákům se podařilo dostat k povstaleckému vojsku na středním Slovensku. (Srv. PREČAN, V.: The Slovak National Uprising, c. d., s. 216 – 217 a DRAXLER, Vladimír: Slovenský rozhlas 1938 – 1945. In: *Acta Universitatis Carolinae. Studia Territorialia. Vol. 13, No. 1-2*, 2013, s. 169). Text Malárova rozhlasového projevu v PREČAN, V.: SNP – Dokumenty, c. d., s. 373.

⁴²⁷ První povstaleckou výzvu odvysílal moskevský tajný vysílač „Za slovenskou svobodu“ v noci z 29. na 30. srpna 1944, krátce po půlnoci. Londýn poprvé zareagoval téměř ve stejnou dobu, když na žádost ministra H. Ripky přednesl J. Slávik 30. srpna v 0:45 v československém vysílání BBC projev o vypuknutí SNP, který byl vysílán opakovaně také během následujícího rána. Ráno, v 7:45, byl doplněn výzvou ministra obrany exilové vlády generála S. Ingra a v návaznosti na ni také prohlášením československé exilové vlády k zahájení povstání. Povstalecký rozhlas z Banské Bystrice se poprvé ohlásil 30. srpna 1944 v 11 hodin dopoledne, poté co technici odpojili na kopci Laskomer banskobystrický vysílač od programu z Bratislavy. Po ohlášení vysílání pronesl pplk. Mirko Vesel svolání k vojákům a Jozef Styk (podle některých autorů hlasatel Ladislav Sára) proklamaci, kterou dodal jménem „Ústředního národního výboru“ V. Šrobár a která byla určena pro civilní obyvatelstvo. (Srv. DRAXLER, V.: Slovenský rozhlas 1938 – 1945, c. d., s. 169 – 170; GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1914 – 1945, I. díl, s. 548; KUKLÍK, Jan – NĚMEČEK, Jan:

V prvních dnech povstání, 29. srpna – 1. září 1944, v Banské Bystrici skrytě **probíhal boj o vedení povstání**, znamenající i spor dvou státoprávních koncepcí. Na jedné straně stála Slovenská národní rada s programem (byť explicitně nevyřčeným) federativního spojení českého a slovenského státního celku, na druhé straně V. Šrobár a na E. Beneše orientované skupiny, hlásící se k decentralizovanému modelu unitárního státu. SNR nemohla hned 29. srpna politicky vystoupit, protože její čelní představitelé nebyli přítomni v Banské Bystrici, ale v Bratislavě. Do Banské Bystrice dorazil hned po vojenském převratu V. Šrobár, který pobýval v nedalekých Donovalech, a který se rozhodl využít momentálního mocenského vakua k ustavení svého „Revolučního národního výboru – oblast I“. Jeho schůze měla proběhnout 1. září 1944. Nezván na ni dorazil i z Bratislavy mezitím přišedší G. Husák s dalšími představiteli SNR⁴²⁸ a s ozbrojeným doprovodem. Přiměl V. Šrobára, aby svůj výbor rozpustil,⁴²⁹ a nabídl mu místo toho pozici spolupředsedy SNR (dalším spolupředsedou se měl stát K. Šmidke, t. č. v Moskvě), ve které však Šrobár hrál už jen druhé housle.

Týž den (1. září) SNR vystoupila z ilegality a na svém ustavujícím zasedání schválila svůj základní programový dokument - **Deklaraci SNR**,⁴³⁰ kterým navazovala na Vánoční dohodu a ve které se prohlásila za jediného oprávněného reprezentanta slovenského národa a za vrcholný orgán domácího odboje, který **přebírá na celém (!) Slovensku moc zákonodárnou a výkonnou**.⁴³¹ Vystoupením SNR z ilegality a doplněním jejího počtu

Úvod k IV. Dílu. In: NĚMEČEK, Jan – ŠTOVÍČEK, Ivan – NOVÁČKOVÁ, Helena – KUKLÍK, Jan – BÍLEK, Jan (eds.): *Zápisy ze schůzí československé vlády v Londýně, díl IV.1 (leden - červen 1944)*, 2014, s. 61). Textový záznam první povstalecké výzvy, odvysílané vysílačem Za slovenskou svobodu v PREČAN, V.: SNP – Dokumenty, c. d., s. 366 – 368; text prohlášení exilové vlády, odvysílaný BBC, v PREČAN, V.: SNP – Dokumenty, c. d., s. 360 - 361. Text Šrobárovy proklamace v BENKO, J. et al. (eds.): *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II.*, s. 347 – 349.

⁴²⁸ G. Husák vyjel z Bratislavy, spolu s J. Lettrichem a M. Joskem, 30. srpna krátce před půlnocí automobilem fy Cukrospol, který nebyl v dobré technické kondici. G. Husák: „S tým autom sme mali vôbec smolu: každých 10 minút zastalo, bolo treba vystúpiť, roztláčať. [...] ukázalo sa, že šofér cestu vôbec nepozná, nik z nás nevedel, kde sme. Blúdili sme takto celú noc po dedinách medzi Bratislavou a Trnavou“. Když konečně dorazili do Trnavy, přestoupili na vlak, kterým pokračovali dále na povstalecké území. (MACHÁČEK, M.: Gustáv Husák, s. 152).

⁴²⁹ G. Husák postavil V. Šrobára před volbu: buď Revoluční národní výbor ihned rozpustí a dohodne se se SNR, anebo Husák svolá sjezd „svých“ revolučních národních výborů, ve kterých by měli jasnou převahu komunisté. Ještě před jednáním se Šrobárem si Husák a Lettrich zajistili lojalitu povstaleckých důstojníků, když přesvědčili Goliana, aby se nezúčastňoval Šrobárova sjezdu. Husák Golianovi pohrozil, že pokud podpoří Šrobára, opře se SNR o partyzány a odstaví Vojenské ústředí na vedlejší kolej. (RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, s. 269).

⁴³⁰ Dle vzpomínek J. Ursínyho: „Text [deklarace] sme štylizovali spoločne. Koncept písal Dr. Husák, ktorý dôsledne uvádzal pomlčku medzi slová Česko-Slovenská republika. Poverili sme Dr. Josku, aby deklaráciu dal do tlače. Vzal ju, dal vytlačiť, ale spomínanú pomlčku vyčiarkol.“ Tak na rozdíl od Vánoční dohody, otištěné v Pravdě 12. září 1944, v oficiálním textu Deklarace SNR pomlčky chyběly. (ŠTEFANICA, J.: Postavenie a právomoci SNR počas SNP, c. d., s. 347). Text Deklarace SNR v BENKO, J. et al. (eds.): *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II.*, s. 353 – 354.

⁴³¹ „Všetky demokratické a pokrokové zložky a smery slovenského národa, ktoré viedli neustály boj proti doterajšiemu fašistickému režimu na Slovensku a proti jeho nacistickým nemeckým spojencom, utvorili

koopťacemi na padesát členů⁴³² vznikl na povstaleckém území fakticky nový stát. SNR fungovala jako zákonodárny orgán (parlament), její předsednictvo⁴³³ jako kolektivní hlava státu, pověřenectva SNR jakožto ministerstva.⁴³⁴ Povstalecké území se od samostatného státu lišilo pouze v jednom: nebylo a ani se nesnažilo být subjektem mezinárodního práva, SNR v tomto ohledu plně uznávala postavení československé vlády v Londýně. Právním základem výše uvedeného se stala nařízení SNR, vydávané s právní silou zákona. První čtyři nařízení vydala SNR hned **1. září 1944**,⁴³⁵ přičemž zásadní státoprávní, či dokonce ústavněprávní, význam mělo **nařízení č. 1/1944 Sb. n. SNR, o výkonu zákonodárné, vládní a výkonné moci na Slovensku**.⁴³⁶ Tímto nařízením revoluční povahy⁴³⁷ se SNR stala **druhým ohniskem zákonodárné moci** na československém území, a zároveň přitom formulací v § 1, že **SNR vykonává „celú“**, tzn. **veškerou zákonodárnou a výkonnou moc na Slovensku**, vyloučila dekrety prezidenta Beneše z platnosti a účinnosti na slovenském území, stejně jako účast československých exilových orgánů na rozhodovací a normotvorné činnosti na tomto území.⁴³⁸ **Pravomoc SNR** podle nařízení č. 1/1944 Sb. byla **původní** (neodvozovala se od

dnešného dňa Slovenskú národnú radu ako vrcholný orgán domáceho slovenského odboja. Preto Slovenská národná rada ako jedine oprávnená hovoriť v mene slovenského národa preberá dnešným dňom na celom Slovensku zákonodarnú a výkonnú moc, ako i obranu Slovenska a túto bude vykonávať do tých čias, kým si slovenský národ demokratickým spôsobom neurčí legitímnych zástupcov.“

⁴³² Povstalecká SNR měla při svém ustavení 13 členů. Dne 5. září byla doplněna na 41 a v průběhu září a října na 50 členů. (GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1914 – 1945, I. díl, s. 549).

⁴³³ Šestičlenné předsednictvo SNR tehdy tvořili: K. Šmidke, G. Husák a Daniel Ertl (za komunisty) a V. Šrobár, J. Lettrich a J. Ursíny (za občanský blok). (ŠTEFANICA, J.: Postavenie a právomoci SNR počas SNP, c. d., s. 347).

⁴³⁴ Pověřenectev bylo devět – vnitro, národní obrana, finance, hospodářství a zásobování, doprava a veřejné práce, školství a národní osvěta, spravedlnost, zdravotnictví, sociální péče. Později přibyla ještě pověřenectva pro železnice a pro pošty. Pověřenci byli nejprve pro každý resort dva (jeden za levicový, druhý za občanský blok), od 5. září byl jmenován vždy jeden pověřenec a jeden zástupce. Nejvýznamnější pověřenectvo (vnitro) získal G. Husák. (Srv. Zápis ze zasedání SNR 6. září 1944, v PREČAN, V.: SNP – Dokumenty, c. d., s. 444 – 445; RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, s. 269 - 270; MACHÁČEK, M.: Gustáv Husák, s. 152 - 153).

⁴³⁵ Nařízení č. 2/1944 Sb. n. SNR bylo publikační normou. Upravilo vyhlášení nařízení SNR ve *Zbierke nariadení* SNR a stanovilo subsidiární účinnost nařízení jeho vyhlášením. **Nařízení č. 3/1944 Sb. n. SNR o zřízení ústředních úřadů**, kterým bylo zřízeno Předsednictvo SNR a devět pověřenectev SNR v čele s pověřenci řídicími jednotlivé rezorty, přičemž pověřenci byli členy SNR. Předsednictvo SNR se stalo zároveň nejvyšším orgánem moci vládní a výkonné v administrativní doméně a připravovalo plenární zasedání SNR. Tato struktura nejvyšších mocenských orgánů v obdoba SNP představovala **revoluční formu vlády konventu**, tj. jednoty moci. Nařízením č. 4/1944 Sb. n. SNR, o rozpuštění politických stran a organizací, byly na povstaleckém území rozpuštěny HSLS, Deutsche Partei, Hlinkova garda apod. (GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1914 – 1945, I. díl, s. 551 - 556).

⁴³⁶ „Slovenská národná rada nariaďuje: § 1 Slovenská národná rada vykonáva celú zákonodarnú, vládnú a výkonnú moc na Slovensku. § 2 Všetky zákony, nariadenia a opatrenia ostávajú v platnosti, pokiaľ neodporujú duchu republikánsko-demokratickému. § 3 Toto nariadenie nadobúda ihneď účinnosti.“

(BEŇKO, J. et al. (eds.): Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II., s. 355).

⁴³⁷ Např. podle profesora ústavního práva Zdeňka Neubauera mělo nařízení SNR č.1/1944 Zb. n. SNR „všechny znaky revolučního aktu, jímž se zakládá vlastní ohnisko právního řádu a do značné míry přímo připomíná první zákon ČSR z 28. října 1918“ (In: PAVLÍČEK, Václav: O české státnosti. Úvahy a polemiky, 2002, s. 64).

⁴³⁸ GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1914 – 1945, I. díl, s. 550.

ústavní listiny ČSR, ani od žádné státní moci Slovenského státu, protože ten pro SNR právně neexistoval), **vylučná** (vylučovala, aby na Slovensku působil jiný normotvorný činitel) a v rámci Slovenska **teritoriálně neomezená** (vztahovala se na celé území Slovenska v rozsahu před Vídeňskou arbitráží). Uvedené tři atributy zákonodárné pravomoci – původnost, výlučnost a neomezenost – jsou znaky orgánu státní moci suverénního státního útvaru. Takto založenou nařizovací činností SNR se začal vytvářet slovenský právní řád jako součást **nové slovenské státnosti**, státnosti antifašistické a demokratické, se státoprávním cílem vytvořit nový státní svazek s českým národem **v rámci mezinárodněprávně existující ČSR**.⁴³⁹

§ 2 nařízení č. 1/1944 Sb. n. SNR obsahoval recepční normu, textově podobnou zákonu č. 11/1918 Sb. z. a n.⁴⁴⁰ Její pojetí (v podstatě standardní recepční norma s výhradou) však **bylo v rozporu** s pojetím ústavního dekretu prezidenta Beneše č. 11/1944 Úř. věst. čs. z 3. srpna 1944, o obnovení právního pořádku, který recipoval toliko ústavní a jiné právní předpisy, které vycházely ze svobodné vůle čs. lidu, tzn. že předpisy vydané v tzv. době nesvobody (30.9.1938 – 4.5. 1945) recipovány nebyly, a nemohly být tedy považovány za součást čs. právního řádu.

Recepční norma SNR však měla jinou koncepci, nehovořilo se v ní o době nesvobody či právní neexistenci Slovenského státu, naopak navazuje na právní stav vytvořený předchozím šestiletým vývojem. Podle některých výkladů § 2 bylo dokonce možné považovat politické a právní zřízení vzniklé na povstaleckém území za právního nástupce Slovenského státu a dokonce později vinit SNR z pokusu takto legalizovat Slovenský stát či zachovat „luďáckou slovenskou státnost“.⁴⁴¹ Nicméně podle současného převládajícího výkladu nebyla platnost právních předpisů z Slovenského státu odvozená od právní existence tohoto státu a legality jeho orgánů, nýbrž svoji platnost, působnost a účinnost získaly skrze **nařízení č. 1/1944 Sb. n. SNR jako ohniskové normy vydané na základě revoluční legitimacy**.⁴⁴²

I když se o tom, jak si představuje státoprávní postavení Slovenska v Československu, SNR oficiálně nevyjadřovala, neoficiální představy jejich představitelů se zřejmě nejvíce

⁴³⁹ BEŇA, J.: Vývoj slovenského právního poriadku, s. 104.

⁴⁴⁰ § 2 nařízení č. 1/1944 Sb.: „Všetky zákony, nariadenia a opatrenia ostávajú v platnosti, pokiaľ neodporujú duchu republikánsko-demokratickému.“

⁴⁴¹ I takovéto tendenční výklady přispěly v 50. letech k účelovým obviněním a odsouzením představitelů povstalecké SNR za protistátní delikty, přičemž nejvýznamnější z nich – G. Husák – byl v trestním procesu s tzv. slovenskými buržoazními nacionalisty v r. 1954 odsouzen na doživotí. (BEŇA, J.: Vývoj slovenského právního poriadku, s. 105 - 107).

⁴⁴² BEŇA, J.: Vývoj slovenského právního poriadku, s. 105. 110 - 111. K problematice vztahu právního řádu, založeného nařízením č. 1/1944 Sb. n. SNR, k právnímu řádu československému viz též LUBY, Štefan: Obnova práva. In: *Právny obzor, roč. XXVIII a XXIX, 1945 a 1946*, s. 1 – 16; HOFFMANN, Josef: Československý a "slovenský" právní řád. In: *Právnik, roč. LXXXV, 1946*, s. 293 – 299; BUDNÍK, Josef: Kontinuita státu a práva československého. In: *Právnik, ročník LXXXVI, 1947*, s. 136 – 152; TAKÁČ, Miloslav: Znovuvýstavba českoslov. právního poriadku: In: *Právny obzor, roč. XXVIII a XXIX, 1945 a 1946*, s. 59 – 68.

podobaly **federaci**.⁴⁴³ Českoslovenští představitelé v londýnském exilu ale nařízení č. 1/1944 Sb. n. SNR chápali tak, že SNR pouze dočasně plní funkci čs. vlády a parlamentu, protože ji tyto plnit nemohou. Ozámili proto SNR,⁴⁴⁴ že ji uznávají za zemský národní výbor a posílají na Slovensko vládního delegáta⁴⁴⁵ Františka Němce, aby převzal jménem vlády moc na povstaleckém území. SNR na svém tajném zasedání 29. září 1944 reagovala odmítavě a přijala usnesení,⁴⁴⁶ ve kterém uvedla, že zplnomocnění vládního delegáta pro Slovensko je již vývojem překonané.⁴⁴⁷ Usnesení se odkazuje na nařízení č. 1/1944, Sb. n. SNR, čímž mělo být vyjádřeno, že pravomoci SNR jsou nikoliv dočasné, ale trvalé.⁴⁴⁸ Konečnou úpravu státoprávních poměrů měli provést po válce legitimní zástupci tří slovanských národů (Čechů, Slováků a Karpatských Ukrajinců) na základě principu „rovný s rovným“.⁴⁴⁹

⁴⁴³ Např. K. Šmidke: „vedle autonomie české by byla i autonomie slovenská a podkarpatoruská“ (Zápis o jednání politických poradců čs. vládní delegace s představiteli moskevského vedení KSČ. In KLIMEŠ, Miloš – LESJUK, Petr – MALÁ, Irena – PREČAN, Vilém (eds.): Cesta ke Květnu: vznik lidové demokracie v Československu do února 1948, I. díl – svazek 1, 1965, s. 185). Též např. G. Husák: „Slovenská národní rada, vycházejíc z existence slovenského národa ako historického faktu, revolučne prevzala na Slovensku všetku moc, vyhlásila sa za vrcholný slovenský národný orgán s tým, že v obnovenej Československej republike sa z tohto faktu musí vychádzať, že na tomto základe sa musí dohodnúť vzájomný vzťah Čechov a Slovákov v novom štáte. To však bolo v úplnom rozpore s doterajšou koncepciou i praxou londýnskej vlády. Konflikt bol nevyhnutný.“ (HUSÁK, Gustáv: Svedectvo o Slovenskom národnom povstaní, 1964, s. 402). A tentýž: „Medzi komunistami bolo vtedy jasné, že pojde o federatívne riešenie vzťahu troch slovanských národov.“ (HUSÁK, G.: Svedectvo o SNP, c. d., s. 522).

⁴⁴⁴ Stanovisko vlády bylo SNR zasláno radiotelegraficky 24. 9. 1944. Vláda se v něm poměrně obsáhle vyjadřovala k zásadním otázkám – koncepci československého národa, právní kontinuitě, revizi ústavní listiny z r. 1920, vztahu SNR k prozatímnímu státnímu zřízení a k vládnímu delegátovi, a to zcela principiálně odlišně od názoru SNR. Podstata stanoviska vlády byla v tom, že považovala SNR za orgán podřízený vládě v Londýně. Ve stanovisku se proto píše o „SNR (Zemském národním výboru“), a že „verejnú správu povedú národné výbory, ktoré podliehajú vláde“. (GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1914 – 1945, I. díl, s. 566). Text stanoviska vlády v PREČAN, V.: SNP – Dokumenty, c. d., s. 573 - 576).

⁴⁴⁵ Funkce vládního delegáta, předpokládána čs.-sov. dohodou z 8. května 1944, byla zřízena ústavním dekretem prezidenta republiky č. 10/1944 Úř. věst. čs. z 3. srpna 1944, o dočasné správě osvobozeného území Československé republiky, jehož vzorem byl zákon č. 64/1918 Sb. z. a n., o zplnomocněním ministru pro správu Slovenska. (GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1914 – 1945, I. díl, s. 457 - 459).

⁴⁴⁶ Zápis ze zasedání včetně textu usnesení v PREČAN, V.: SNP – Dokumenty, c. d., s. 600 – 601, nebo „Zápisnica z 9. zasadnutia Slovenskej národnej rady, konaného dňa 29. septembra 1944 v Banskej Bystrici“. In: psp.cz [online]. [cit. 2019-11-23].

Načteno z <https://www.psp.cz/eknih/1944snr/stenprot/009schuz/s009001.htm> .

⁴⁴⁷ A dále: „[...] Stanovisko vlády v otázce poměru vládního delegáta vůči domácím revolučním orgánům, zejména jeho absolutní nadřazenost nad lidovými domácími orgány, přiči sa principu demokracie a úplne znehodnocuje domácí odboj.“ (GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1914 – 1945, I. díl, s. 567).

⁴⁴⁸ „[SNR] ako vrcholný revolučný orgán domáceho odboja [...] osvojuje si vedenie domáceho odboja po stránke zákonodarnej, vládnej a výkonnej. Toto stanovisko je vyjadrené v § 1 nariadenia Slovenskej národnej rady 1. septembra 1944 č. 1 Sb. nariadení. Vedenie zahraničného odboja a všetky otázky, týkajúce sa zastupovania štátu voči spojencom a ostatnému zahraničiu, prislúchajú prezidentovi, vláde a štátnej rade ako vrcholným revolučným orgánom zahraničného odboja.“ (GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1914 – 1945, I. díl, s. 566).

⁴⁴⁹ „[...] Sme za Československú republiku ako samostatný a spoločný štát troch slovanských národov: Čechov, Slovákov a Karpatských Ukrajincov na základe principu rovný s rovným. Definitívne ústavoprávne usporiadanie ČSR prevedú legitimní zástupcovia týchto troch národov. (GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1914 – 1945, I. díl, s. 566).

Už po diskusi o vládním stanovisku v předsednictvu SNR 24. září (na kterém bylo výše uvedené usnesení pléna SNR předpřipraveno) bylo rozhodnuto vyslat do Londýna k jednáním s čs. vládou ohledně vyjasnění vztahů a vzájemné pozice mezi domácím (slovenským) a zahraničním odbojem delegaci ve složení L. Novomeský za komunisty, J. Ursíny za občanský blok a pplk. Mirko Vesel za vojáky.⁴⁵⁰ Delegace SNR odletěla z Banské Bystrice 7. října americkým letadlem vyslaným ze základny v Bari v Itálii; z Bari odjela do Neapole a odtud do Londýna, kam dorazila teprve 13. října; s prezidentem Benešem se poprvé setkala 15. října, kdy mu předala požadavky SNR, které odrážely usnesení z 29. října (tzn. zejména aby prezident a vláda výslovně uznali existenci samostatného slovenského národa, poválečné uspořádání čs. státu na principu „rovný s rovným“ a právo SNR být nejen dočasně, ale i po válce nositelkou zákonodárné i výkonné moci na Slovensku.)⁴⁵¹ Mezitím delegace vedená vládním delegátem F. Němcem dorazila přes Moskvu do B. Bystrice, kde jí bylo umožněno promluvit na zvláštním zasedání SNR 10. října. Po několikadenních diskusích přijalo 16. října předsednictvo SNR **usnesení o vztahu k vládnímu delegátu**,⁴⁵² které zaslalo také prezidentu, vládě a delegaci SNR do Londýna. Toto usnesení se odkazovalo na usnesení SNR z 29. září, a **zdůrazňovalo pravomoc SNR na celém území Slovenska**.⁴⁵³ Vládního delegáta SNR dle usnesení považovala za prostředníka mezi SNR a vládou či prezidentem, jakož i velením sovětské armády (dle čs.-sovětské smlouvy).⁴⁵⁴ SNR současně vyjádřila přání spolupracovat s vládním delegátem a nabídla mu účast na zasedáních předsednictva SNR a Sboru pověřenců.⁴⁵⁵ O těchto zásadních usneseních SNR jednala **23. října** na své mimořádné schůzi čs. exilová vláda,⁴⁵⁶ přičemž mj. vzala na vědomí nařízení SNR č. 1/1944, tj. uznala, že SNR vykonává moc zákonodárnou, vládní a výkonnou na celém předmnichovském území Slovenska; vláda rovněž připustila možnost

⁴⁵⁰ RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, s. 270.

⁴⁵¹ Pro podrobnosti o jednání delegace SNR s představiteli londýnského exilu viz PREČAN, Vilém: Delegace Slovenské národní rady v Londýně (říjen – listopad 1944). Nové dokumenty. In: *Česko-slovenská historická ročenka, 1999*, s. 159 – 271.

⁴⁵² Text usnesení v PREČAN, V.: SNP – Dokumenty, c. d., s. 708.

⁴⁵³ „[...] SNR vykonáva, potažne bude vykonávať celú zákonodárnu, vládnú a výkonnú moc na celom území Slovenska v jeho predmnichovských hraniciach, a to bez ohľadu na to, či jednotlivé časti Slovenska budú oslobodené vlastnými silami alebo spojeneckými armádami.“

⁴⁵⁴ SNR tím reagovala na argument londýnských představitelů, odvolávajících se na čs.- sovětskou smlouvu z 8. května 1944, podle které měl vládní delegát F. Němec převzít správu osvobozeného území, jen co mu bude odevzdaná sovětským velením. (ŠTEFANICA, J.: Postavenie a právomoci SNR počas SNP, c. d., s. 352). Text čs. – sovětské smlouvy v KLIMEŠ, M. et al. (eds.): Cesta ke Květnu I. – 1, c. d., s. 125 – 128.

⁴⁵⁵ Srov. RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, s. 270 – 271 a PREČAN, V.: The Slovak National Uprising, c. d., s. 225 – 226.

⁴⁵⁶ Zápis o 165. schůzi ministerské rady (mimořádné), která se konala dne 23. října 1944 v 10.30 hod. na č. 62, Princes Gate v NĚMEČEK, J. et al. (eds.): *Zápisy ze schůzí československé vlády v Londýně, díl IV.2 (červenec – prosinec 1944)*, c.d., s. 541 – 562.

poválečné změny ústavy z r. 1920 a vyjádřila respekt ke stanovisku SNR, že nová Československá republika má být budována jako samostatný a společný stát tří národů – Čechů, Slováků a Karpatských Ukrajinců - na principu rovný s rovným. To byl nepochybně **významný posun v postoji vlády**.⁴⁵⁷ Na obdržená usnesení SNR reagoval 4. listopadu 1944 (tj. již po porážce povstání) také prezident Beneš, který ve svém stanovisku,⁴⁵⁸ předaném delegaci SNR v Londýně, vyložil svou představu o centrálních a decentralizovaných orgánech politické struktury, jež by měla být založena na zemském zřízení čtyř zemí včetně Podkarpatské Rusi.⁴⁵⁹ Tyto – novou realitu nedostatečně reflektující – názory pak E. Beneš prostřednictvím svých stoupenců v českých politických stranách prosazoval i při moskevských jednáních o poválečném uspořádání čs. státu v březnu 1945.

Dne 22. října, kdy se povstání po tlakem německých jednotek již hroutilo,⁴⁶⁰ se předsednictvo SNR, za účasti generálů R. Viesta⁴⁶¹ a J. Goliana,⁴⁶² dohodlo na přípravě organizovaného ústupu do hor a přechodu na partyzánský způsob boje. Aby zajistila právní kontinuitu, schválila SNR následující den, **23. října 1944**, na svém plenárním zasedání **nařízení č. 40/1944 Sb. n. SNR**, o dočasných zmocněních předsednictvu SNR a členům předsednictva SNR.⁴⁶³ Po nařízení č. 1/1944 šlo o druhé nařízení SNR s ústavněprávní relevancí a současně poslední nařízení povstalecké SNR, přijaté v tzv. banskobystričském období (29.8. – 23.10.1944). Jednalo se o **zmocňovací nařízení**, které delegovalo všechny pravomoci SNR stanovené v § 1 nařízení č. 1/1944 Sb. n. SNR a pravomoc ústředních úřadů zřízených podle nařízení č. 3 a č. 8/1944 Sb. n. SNR, dočasně na předsednictvo SNR (§ 1

⁴⁵⁷ Srv. GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1914 – 1945, I. díl, s. 568; NĚMEČEK, J. et al. (eds.): *Zápisy ze schůzí československé vlády v Londýně, díl IV.2 (červenec – prosinec 1944)*, c.d., s. 560.

⁴⁵⁸ Finální verze stanoviska v GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1914 – 1945, I. díl, s. 568 - 574. Návrh stanoviska z (pravděpodobně) 1. listopadu v KLIMEŠ, M. et al. (eds.): *Cesta ke Květnu I. – 1*, c. d., s. 296 – 300; připomínky delegace SNR k návrhu, datované 2. listopadu, v KLIMEŠ, M. et al. (eds.): *Cesta ke Květnu I. – 1*, c. d., s. 300 – 302.

⁴⁵⁹ PAVLÍČEK, V.: *Doba nesvobody*, c. d., s. 140.

⁴⁶⁰ V polovině října nabraly události na Slovensku nečekaný spád. Až do té doby se slovenská armáda s větším či menším úspěchem bránila německým útokům. Sovětské velení na přímý Stalinův pokyn také změnilo své plány a rozhodlo se uskutečnit útok přes Karpaty, ačkoliv Karpaty již nebyly ze slovenské strany obsazeny východoslovenskými divizemi, ale německými jednotkami. Po velkých bojích sovětská armáda spolu s 1. čs. armádním sborem gen. Ludvíka Svobody překročila 6. října v Dukelském průsmyku slovenské hranice, což dávalo naději, že povstalecké území se udrží až do jejich příchodu. Sovětský postup na východním Slovensku se však záhy zastavil. 15. října 1944 provedli Němci převrat v Maďarsku, kde sesadili regenta Horthyho. 19. října překročily jednotky SS maďarsko-slovenskou hranici a zaútočily na povstalecké území i od jihu. Tím se stal pád Banské Bystrice neodvratným. (RYCHLÍK, J.: *Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992*, s. 272 - 273).

⁴⁶¹ Velitel čs. armády na Slovensku, kam přicestoval s F. Němcem z Londýna.

⁴⁶² Na brigádního generála byl povýšen 5. září 1944. (pozn. aut.)

⁴⁶³ Zápis ze zasedání SNR 23. října se nezachoval. Text nařízení v GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1914 – 1945, I. díl, s. 580 – 581.

nařízení č. 40/1944). To takto kumulovalo ve svých rukou veškerou zákonodárnou a výkonnou moc, jako i pravomoci pověřenectev. § 2 nařízení č. 40/1944 obsahuje jednak možnost delegovat pravomoc předsednictva na jeho jednotlivé členy, jednak si přibrat k vykonávání své pravomoci další spolupracovníky. Podle § 3 si mohl každý člen předsednictva určit svého zástupce, příp. nástupce. Platnost nařízení měla být ukončena usnesením pléna SNR,⁴⁶⁴ které mělo být svoláno, jakmile to dovolí válečné události, nebo když to navrhne aspoň polovina členů SNR.⁴⁶⁵

Po schválení nařízení č. 40/1944 Sb. n. SNR se členové SNR rozešli, aby nadále pokračovali v odboji formou partyzánské činnosti. Předsednictvo SNR i vojenské velitelství přesunulo své sídlo do Donoval, kde se 27. října 1944 uskutečnilo poslední setkání předsednictva SNR s představiteli armády, na kterém se rozhodlo o definitivním přechodu povstalecké armády na partyzánský způsob boje. **27. října 1944 padla Banská Bystrica** bez boje do rukou německé armády, 28. října ukončilo na Donovalech svoji činnost předsednictvo SNR. V noci z 27. na 28. října vydal gen. Viest zvláštní operační rozkaz o přechodu armády na partyzánský způsob boje ve skupinách 100 – 200 mužů.⁴⁶⁶ Shodou neblahých okolností byl tento rozkaz vesměs pochopen jako rozpuštění povstalecké armády, která se tímto fakticky rozpadla.⁴⁶⁷

Ačkoliv hlavním úkolem SNR bylo řídit povstání, dokázala vedle toho v krátkém období své revoluční existence vydat řadu opatření v různých oblastech správy, které významně ovlivnily další směr vývoje. V období od 1. září do 23. října 1944 (tzn. v průběhu 53 dnů) vydala SNR v Banské Bystrici celkem 38 nařízení (plus další dvě, obsahující tiskové opravy jiných nařízení), která se dají rozdělit do 6 oblastí: státoprávní nařízení (11), přičemž z toho dvě s ústavněprávní relevancí (č. 1 a 40/1944 Sb. n. SNR); vojenská nařízení (8); ekonomická a majetkově-právní (8); právní, resp. juristická nařízení (5); společensko-

⁴⁶⁴ Takové usnesení přijalo plénum SNR na zasedání 11. dubna 1945 v Košicích. (BEŇA, J.: Vývoj slovenského právného poriadku, s. 112).

⁴⁶⁵ Srv. ŠTEFANICA, J.: Postavenie a právomoci SNR počas SNP, c. d., s. 354; BEŇA, J.: Vývoj slovenského právného poriadku, s. 111 – 112.

⁴⁶⁶ Text rozkazu v PREČAN, V.: SNP – Dokumenty, c. d., s. 772 – 774.

⁴⁶⁷ Nešťastná byla už textace rozkazu, obsahují mj. formulaci „Partizánske jednotky zorganizujte [...] pokiaľ možno len z dobrovoľníkov a ľudí, ktorí sú odhodlaní pre vlasť znášať aj tie najťažšie obeť.“ Mnozí adresáti si patrně v ní uvedenou dobrovolnost vysvětlili příliš široce. Ještě horší bylo, že rozkaz nebyl podepsaný, nebyl úplný (chyběly dva odstavce) a zejména byl vydán pozdě, kvůli čemuž se již spojky nemohly přes Němci obsazené křižovatky dostat k příslušným velitelům. Tak se nakonec rozkaz dostával k jednotkám převážně ústním podáním, tzn. zkresleně, a nakonec vyzněl v tom smyslu, že se armáda rozpouští a každý má odejít do svých domovů, (NOSKO, Július: Základné príčiny neúspešného prechodu I. československej armády (povstaleckej) do partizánskeho spôsobu boja. Cit. podle PREČAN, V.: SNP – Dokumenty, c. d., s. 773.

politická a školská nařízení (3); pracovněprávní a sociální nařízení (3). Podrobnosti o jednotlivých nařízeních lze snadno najít v dostupné odborné literatuře.⁴⁶⁸

Přestože Slovenské národní povstání trvalo krátce a bylo vojensky poraženo, zrodilo politickou reprezentaci (SNR), jejíž představy o výkonu moci a státoprávním postavení Slovenska se měly významně promítnout do nadcházejících jednání o utvoření první poválečné vlády a poválečném státoprávním uspořádání.⁴⁶⁹

4.2 SLOVENSKÁ OTÁZKA V KOŠICKÉM VLÁDNÍM PROGRAMU

Po napadení Sovětského svazu nacistickým Německem v roce 1941 a po mezinárodním uznání exilové reprezentace Československa v Londýně, nemohla už tato ve svých úvahách o poválečném uspořádání Československa opomíjet politické a státoprávní koncepce, které zastávalo druhé centrum československé politické emigrace v Moskvě, tzn. především vedení Komunistické strany Československa (KSČ). Proto když v **prosinci 1943** při příležitosti **podepsání československo-sovětské spojenecké smlouvy** přiletěl do Moskvy prezident Beneš, proběhly také zásadní rozhovory mezi oběma centry zahraničního odboje ohledně poválečného uspořádání Československa. Došlo ke shodě ohledně poválečného potrestání kolaborantů, vysídlení Němců i omezení pluralitního politického systému, v němž měla hrát klíčovou úlohu Národní fronta,⁴⁷⁰ sdružující omezený počet povolených politických stran. Ke shodě došlo i pokud jde o koncept poválečného znárodnění. K plnému porozumění se nedospělo v otázce tzv. národních výborů,⁴⁷¹ kterým komunisté přisuzovali charakter

⁴⁶⁸ Např. BEŇA, J.: Vývoj slovenského právneho poriadku, s. 101 - 128 či VOJÁČEK, Ladislav: Slovenská národní rada - zákonodárství (1944 – 1989). In: SCHELLE, Karel – TAUCHEN, Jaromír (eds.): *Encyklopedie českých právních dějin, XII. Svazek, Sa – Smlouva ná.*, 2018, s. 330 – 335.

⁴⁶⁹ PAVLÍČEK, V.: Doba nesvobody, c. d., s. 140.

⁴⁷⁰ Národní fronta (NF) – sdružení politických stran (později byly přibrány i další, tzv. společenské, organizace), utvořené během moskevských jednání v březnu 1945. Ustavení NF bylo zásadním krokem k vytvoření uzavřeného politického systému, kterým komunisté v čele s K. Gottwaldem, v součinnosti s E. Benešem, po 2. sv. válce uzavřeli přístup k moci zejména významným předválečným pravicovým stranám a usnadnili tak komunistům cestu k převratu v r. 1948. Takto eliminována byla zejména strana agrární, národní demokraté, strana živnostníků a některé menší pravicové strany. (Srv. VODIČKA, K. – CABADA, L.: Politický systém České republiky, s. 66; Národní fronta Čechů a Slováků. In: cs.wikipedia.org [online]. [cit. 2019-12-01]. Načteno z https://cs.wikipedia.org/wiki/Národní_fronta_Čechů_a_Slováků; NOVOTNÝ, Lubomír: Národní fronta. In: SCHELLE, Karel – TAUCHEN, Jaromír (eds.): *Encyklopedie českých právních dějin, IV. svazek, N – O*, 2016, s. 107 - 110).

⁴⁷¹ Národní výbory (v letech 1945 – 1948) – orgány veřejné správy, které kumulovaly funkci dřívější politické (státní) správy a samosprávy, tzn. přeměnily tradičně dvojkolejnou veřejnou správu na jednokolejnou. Měly třístupeňovou strukturu – místní, okresní a zemské národní výbory. Vznik národních výborů odsouhlasil komunistům E. Beneš již během moskevských jednání v prosinci 1943 (GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1914 – 1945, I. díl, s. 451). Vznik národních výborů byl poté předvídan v Provolání čs. vlády k tvoření národních výborů z 16.4.1944, ve zvláštním dokumentu prezidentské kanceláře ze září 1944, nazvaném „Co je třeba zde a doma ještě učinit před a po pádu Německa k provedení

zastupitelských orgánů vykonávajících veřejnou správu „ve všech jejích oborech“, zatímco prezident je chtěl považovat jen za „prozatímní pomocné orgány národa“. Naprosto **otevřená zůstala slovenská otázka**, protože E. Beneš ve svém důsledném prosazování právní kontinuity první (a nikoliv už druhé) československé republiky nebyl nakloněn žádné formě slovenské autonomie.⁴⁷²

Na počátku roku 1945 začala v londýnském exilu **jednání o sestavení první poválečné vlády**. Dne 30. ledna poslal prezident E. Beneš K. Šmidkemu a V. Šrobárovi zprávu o dosud podniknutých krocích a o své představě příští vlády.⁴⁷³ Na Benešovu iniciativu reagovalo okamžitě (1. února) exilové vedení KSČ v Moskvě v čele s Klementem Gottwaldem,⁴⁷⁴ které nechtělo, aby se první poválečná vláda utvářela v Londýně bez jeho účasti a bez závazného programu. Komunisté navrhovali, aby prezident a další představitelé londýnského exilu přicestovali z Londýna do Moskvy, tam dohodli s představiteli KSČ a zástupci Slovenska složení i program nové vlády, která by pak byla prezidentem jmenována již na osvobozeném území, kde by se ujala moci.⁴⁷⁵ E. Beneš ve své odpovědi ze 14. února

domácího osvobození“ (viz KLIMEŠ, M. et al. (eds.): *Cesta ke Květnu I.* – 1, c. d., s. 208 - 214) a v úst. dekretu č. 18/1944 Úř. věst. čs. z 4. 12. 1944, o národních výborech a a prozatímním Národním shromáždění. Národní výbory se měly stát zcela novým prvkem ve státním mechanismu, výrazně **překračujícím právní kontinuitu** a prolamujícím dosavadní ústavní koncepci veřejné správy v republice. Národní výbory se začaly utvářet na sklonku války na osvobozeném území republiky. Právním podkladem pro jejich vznik bylo v českých zemích vládní nařízení č. 4/1945 Sb. (ve znění nařízení č. 44/1945 Sb.), provádějící úst. dekret prezidenta republiky č. 18/1945 Úř. věst. čs., na Slovensku pak nařízení SNR č. 26/1945 Sb. n. SNR. (Srv. GRONSKÝ, J.: *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1914 – 1945*, I. díl, s. 469 – 471; SCHELLE, Karel: *Národní výbory (1945 – 1948)*. In: SCHELLE, Karel – TAUCHEN, Jaromír (eds.): *Encyklopedie českých právních dějin, IV. svazek, N – O*, 2016, s. 138 - 146).

⁴⁷² GRONSKÝ, Ján: *Košický vládní program (1945)*. In: SCHELLE, Karel – TAUCHEN, Jaromír (eds.): *Encyklopedie českých právních dějin, III. svazek, K – M*, 2016, s. 301 – 302.

⁴⁷³ „[...] Vláda bude složena ze stran Národní fronty, tj. z komunistů, sociálních demokratů, čs. socialistů, lidovců a čs. zemědělců a z delegátů SNR, kteří budou ve vládě zastupovat Slovensko. [...] Prosím tedy, aby mi SNR sdělila své stanovisko a předložila mi své kandidáty [...] Slováci budou ve vládě zastoupeni proporčním počtem míst podle počtu obyvatel.“ (KAPLAN, Karel: *První poválečná vláda. Komentované dokumenty*. In: *Sešity Ústavu pro soudobé dějiny ČSAV, svazek 5*, 1993, s. 70).

⁴⁷⁴ Klement Gottwald (1896 – 1953) – čs. komunistický politik, od r. 1929 vedoucí činitel KSČ, po celý svůj politický život věrně plnil pokyny a přání Moskvy. Od r. 1929 poslanec NS. V r. 1938, po zákazu KSČ, emigroval do SSSR, kde po napadení SSSR Německem vedl druhé (komunistické) zahraniční odbojové centrum. V průběhu války se mu podařilo zajistit komunistům zásadní vliv na poválečné uspořádání Československa. 10. května 1945 se vrátil do Prahy jako místopředseda československé vlády, od téhož roku až do své smrti byl zároveň předsedou KSČ. Po vítězství KSČ v prvních poválečných volbách v r. 1946 byl pověřen sestavením vlády, kterou vedl do r. 1948, kdy byl po odstoupení E. Beneše zvolen prezidentem republiky. (Klement Gottwald. In: cs.wikipedia.org [online]. [cit. 2019-12-01].

Načteno z https://cs.wikipedia.org/wiki/Klement_Gottwald).

⁴⁷⁵ „[...] navrhuje, aby prezident se se svými nejbližšími spolupracovníky, jakož i s londýnskými představiteli v úvahu přicházejících politických skupin přišel ihned do Moskvy. Zde by představitelé londýnské i moskevské skupiny zahraničního odboje, jakož i odpovědní zástupci Slovenska, mohli pod předsednictvím prezidenta projednat všechny programové a osobní otázky nové vlády. Nato by se prezident mohl odebrat na osvobozené území a tam ihned jmenovati v Moskvě dohodnutou vládu, která by se ihned ujala úřadu. Do jmenování nové vlády na domácí půdě by v Londýně zůstala vláda dosavadní, aniž by předtím podala demisi.“ (Sdělení K. Gottwalda E. Benešovi z 1. února 1944. In: KAPLAN, K.: *První poválečná vláda*, c. d., s. 70).

návrh K. Gottwalda akceptoval a současně vyslovil již konkrétnější představu o politickém složení příští vlády, kterou považoval za provizorní.⁴⁷⁶ Ještě konkrétnější byl 22. února 1944 K. Gottwald ve svém návrhu, který obsahoval několik odlišností od návrhu Benešova (např. nepočítal s vládní účastí „zemědělců“).⁴⁷⁷

Mezitím na osvobozeném východním Slovensku obnovila činnost Slovenská národní rada. Z členů SNR, kterým se podařilo dostat na území za frontovou linii, byla 21. ledna 1945 v Trebišově vytvořena „Delagace SNR pro osvobozené území“,⁴⁷⁸ která tam zřídila „úřady delegace“ v čele s referenty. Poté, co 30. ledna přesídlila do Košic, osvobozených od maďarské armády, zahájila delegace SNR, vystupující většinou prostě pod původním názvem Slovenská národní rada, od 1. února 1945 svou normální činnost jako vedoucí slovenský národní orgán. Delegace SNR si s pomocí sovětského vojska podřizovala vznikající národní výbory jakožto místní státní a správní orgány.⁴⁷⁹

Hned na počátku své obnovené činnosti, **4. února 1944**, vydala (delegace) SNR **prohlášení**, vytyčující hlavní úkoly v nové republice a mj. také proklamující budoucí **vytvoření čs. federace** (byť slovo federace neobsahuje).⁴⁸⁰ Významné bylo 3. zasedání předsednictva delegace SNR 5. února, které schválilo uspořádání orgánů, které určitým

⁴⁷⁶ „Vládu budou tvořit komunisté, sociální demokraté, čeští socialisté, lidovci a zemědělci. Podle dosavadních diskusí byli by patrně ve vládě dva čs. socialisté, dva lidovci, dva čeští zemědělci (bude-li jich), čtyři Slováci (dva leví, dva praví), jeden neutrální (Masaryk). Diskuse o šéfa vlády nechává se až nakonec, početní účast komunistů a sociálních demokratů se dohodne v Moskvě.“ KAPLAN, K.: První poválečná vláda, c. d., s. 71 - 72).

⁴⁷⁷ „[...] má nová vláda míti 20 členů, z toho 14 Čechů a 6 Slováků. [...] Z české strany – české komunisty (3 zástupci), české sociální demokraty (3 zástupci), české socialisty – stranu Benešovu (3 zástupci), české katolíky (2 zástupci) a 3 bezpartijní české osobnosti. [...] Ze slovenské strany – slovenské komunisty (3 zástupci) a slovenské občanské demokraty (3 zástupci).“ (KAPLAN, K.: První poválečná vláda, c. d., s. 73 - 74).

⁴⁷⁸ O vytvoření Delegace SNR pro osvobozené území, která se stala novým výkonným orgánem SNR, bylo rozhodnuto na mimořádném zasedání předsednictva SNR dne 22. října 1944, kdy bylo přijato usnesení, ve kterém se v bodě 3 uvádí: „[...] Předsednictvo Slovenské národní rady navrhuje, aby k vládnímu delegátovi byli přibráni dva zástupci SNR, kteří po osvobození jednotlivých částí Slovenska Rudou armádou by z pověření a jménem Slovenské národní rady vykonávali její pravomoc na tomto území. S těmito zástupci Slovenská národní rada vyše zároveň nejpotřebnější spolupracovníky.“ Za spolupracovníky členů Delegace Předsednictvo SNR vybralo tři komunisty (M. Falfána, J. Šoltésze a F. Vaščku) a tři zástupce Demokratické strany (I. Štefánika, T. Tvarožka a P. Zaťka). Tři z nich (Šoltész, Štefánik a Zaťko) byli členy povstalecké SNR. Delegátům SNR v Londýně, jejichž jednání se protáhla, takže návrat na povstalecké území byl nepravděpodobný, byl dán pokyn, aby se přes Moskvu vrátili na osvobozené území východního Slovenska a připojili se ke zmocněné Delegaci SNR pro osvobozené území. (Usnesení předsednictva SNR z 22. října 1944 v PREČAN, V.: SNP – Dokumenty, c. d., s. 741. Viz též MACHÁČEK, M.: Gustáv Husák, s. 451).

⁴⁷⁹ Srv. BEŇA, J.: Vývoj slovenského právního poriadku, s. 138; RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, s. 273.

⁴⁸⁰ „V dorozumení s představiteli českého národa upravíme v novom Československu pomer Slovákov a Čechov na základe úplnej rovnosti tak, aby na Slovensku Slováci a v Čechách Česi si spravovali svoje věci, kým ústředný snem a ústředná vláda budú spravovať len spoločné věci jednotného a nedeliteľného štátu.“ (Text prohlášení v KLIMEŠ, Miloš – LESJUK, Petr – MALÁ, Irena – PREČAN, Vilém (eds.): Cesta ke Květnu: vznik lidové demokracie v Československu do února 1948, I. díl – svazek 2, 1965, s. 486 - 488).

způsobem připomínalo uspořádání Prozatímního státního zřízení.⁴⁸¹ S odvoláním na nařízení č. 40/1944 Sb. n. SNR mělo předsednictvo delegace⁴⁸² vykonávat působnost SNR podle § 1 nařízení č. 1/1944 Sb. n. SNR. Delegace SNR, ve které v té době nezasedala ještě ani polovina členů SNR,⁴⁸³ byla postavena do pozice poradního sboru předsednictva, který jednotlivé vyhlášky a nařízení projednává, tzn. do obdobné pozice v jaké byla v Londýně Státní rada. Zároveň, opět v návaznosti na povstaleckou legislativu, předsednictvo ustanovilo Sbor pověřenců SNR.⁴⁸⁴

Do **21. února 1945** již do Košic dorazilo dostatek jeho členů, aby mohlo zahájit činnost **řádné předsednictvo SNR**,⁴⁸⁵ které tento den vydalo svá první nařízení, přičemž nařízením č. 1/1945 Sb. n. SNR, o zřízení ústředních orgánů, ex post konstituovalo 12 pověřenectev a Sbor pověřenců,⁴⁸⁶ a nařízením č. 2/1945 Sb. n. SNR vytvořilo Úřad předsednictva SNR. Nařízení vydávalo předsednictvo SNR až do 9. dubna 1944,⁴⁸⁷ kdy se počet členů delegace SNR zvýšil natolik, že byli schopni vystupovat jako plnohodnotná SNR a začít vykonávat pravomoc, která podle nařízení č. 1/1944 Sb. n. SNR náležela plénu SNR.⁴⁸⁸

Dne 28. února 1945 se v Košicích uskutečnila pracovní konference KSS, na které G. Husák ve svém úvodním referátu, který následně konference schválila jako svojí oficiální politickou linii, obeznámil své spolusoudruhy s aktuálními politickými postoji strany, přičemž jeho stanovisko ohledně státoprávní otázky⁴⁸⁹ odpovídalo prohlášení SNR z 4. února 1945,

⁴⁸¹ Zápisy z 1. a 2. zasedání předsednictva se nezachovaly; ze zápisu z 3. zasedání však vyplývá, že činnost delegace SNR mezi 1. a 5.2.1944 byla pouze provizorní. Zápis ze 3. zasedání v KLIMEŠ, M. et al. (eds.): Cesta ke Květnu I. – 2, c. d., s. 489 – 490.

⁴⁸² T.č. ve složení: V. Šrobár, L. Novomeský, J. Ursíny, J. Púll. (Tamtéž.)

⁴⁸³ T.č. ve složení: V. Šrobár, L. Novomeský, J. Ursíny, J. Púll, P. Zaťko, J. Šoltész, T. Tvarožek, I. Štefánik, M. Falťan, F. Vašečka a „ďalší členovia SNR, ktorí sa prihlásia“. (Tamtéž.)

⁴⁸⁴ VOJÁČEK, L.: SNR – zákonodárství, c. d., s. 335.

⁴⁸⁵ Ve složení: za KSS – G. Husák, L. Novomeský, J. Púll, nebo A. Rašla. Za Demokratickou stranu: V. Šrobár, J. Ursíny, J. Styk (BEŇA, J.: Vývoj slovenského právneho poriadku, s. 140). Viz též „Zpráva ‘Národní obrody‘ o převzetí správy Slovenska předsednictvem SNR“ z 22.2.1945, přetištěná v KLIMEŠ, M. et al. (eds.): Cesta ke Květnu I. – 2, c. d., s. 506.

⁴⁸⁶ Nařízení institucionalizovalo „Sbor pověřenců SNR“, zatím pouze jako společné zasedání k řešení záležitostí meziresortních a společných, které svolával a předsedal mu některý člen předsednictva SNR. (BEŇA, J.: Vývoj slovenského právneho poriadku, s. 145).

⁴⁸⁷ Předsednictvo SNR vydalo v období od 21. února do 11. (resp. 9.) dubna 1945 28 nařízení. Vedle nařízení č.1/1945 o zřízení ústředních úřadů (pověřenectev) to byly politicky pulsující právní normy, jako nařízení č. 6/1945 Sb. n. SNR, o rozpuštění četnických a policejních formací na Slovensku, a nařízení č. 7/1945 Sb. n. SNR, o zřízení nového bezpečnostního orgánu nazvaného Národní bezpečnost, podřízeného pověřenectvu vnitra, a nařízení č. 26/1945 Sb. n. SNR, o národních výborech. Významné byly také majetkoprávní nařízení, jako č. 4/1945, o konfiskaci a rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel slovenského národa. (BEŇA, J.: Vývoj slovenského právneho poriadku, s. 141).

⁴⁸⁸ VOJÁČEK, L.: SNR – zákonodárství, c. d., s. 335 – 336.

⁴⁸⁹ „Vychádzajúc zo skutočnosti dvoch rovnoprávných národov želáme si federatívny štát, štát jednotný a spoločný, v ktorom by si však každý z národov vládol sám, ale spoločným zostalo, čo je nevyhnutne potrebné

volajícím po **federativním uspořádání státu dvou národů**.⁴⁹⁰ V tomto bodě panovala shoda mezi občanským blokem, ze kterého se utvořila Demokratická strana (DS),⁴⁹¹ a mezi KSS. Příčiny, proč komunisté požadovali federaci, byly ovšem i taktického rázu. Už v době SNP se komunisté snažili vytvořit předpoklady pro tzv. další rozvíjení revoluce, tzn. pro úplné převzetí moci v budoucnu. KSS při „rozvíjení revoluce“ v době SNP nebyla příliš úspěšná, nicméně nyní se zdálo, že zejména též s ohledem na přítomnost sovětské armády bude situace v tomto ohledu pro ni příznivější. Levicové nálady byly i po povstání dost silné a komunisté se domnívali, že maximální možná samostatnost slovenských orgánů bude znamenat i posílení KSS, přičemž později se **Slovensko může stát i základnou pro šíření revoluce na Moravu a do Čech**. Z tohoto důvodu se v této fázi k federativnímu uspořádání Československa stavěli vcelku vstřícně i čeští komunisté.⁴⁹²

Dne **2. března 1945 přijala SNR** na zasedání, které se zabývalo přípravou na moskevská jednání o nové vládě a vládním programu, **usnesení o zásadách postavení Slovenska v obnovené Československé republice**⁴⁹³ (někdy označované též za Stanovisko a požadavky slovenského národa),⁴⁹⁴ jež se stalo závaznou směrnicí pro delegaci SNR, kterou 27. února jmenovalo předsednictvo SNR pro nadcházející jednání v Moskvě.⁴⁹⁵ SNR

pre zachovanie silného a jednotného štátu. Na Slovensku má mať slovenský národ svoju slovenskú demokratickú vládu a svoj slobodne volený parlament, ktoré by rozhodovali o všetkom, čo sa nedotýka spoločného záujmu oboch národov. O veciach spoločných má rozhodovať spoločná vláda a spoločný parlament. Až do ustanovenia demokraticky volených orgánov funkciu slovenskej vlády a parlamentu má zastávať Slovenská národná rada, ktorá je nateraz jediná oprávnená hovoriť a rokovať v mene nášho národa. [...] Očakávame, že všetky základné otázky riešené budú pred utvorením novej vlády a najmä pred jej príchodom na Slovensko, lebo s pomerom čs. vlády v Londýne k slovenskej otázke možno v máločom súhlasiť.“ (Hlavní referát G. Husáka na konferenci KSS v Košicích, 28. 2. 1945. In: VARTÍKOVÁ, Marta: Komunistická strana Slovenska. Dokumenty z konferencií a plén 1944 – 1948, 1971, s. 83 – 84, nebo BEŇKO, J. et al. (eds.): Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II., s. 400).

⁴⁹⁰ V té době již bylo zřejmé, že Podkarpatská Rus nebude součástí obnoveného Československa, ale bude připojena k SSSR. (Podkarpatská Rus. In: cs.wikipedia.org [online]. [cit. 2019-12-7].

Načteno z https://cs.wikipedia.org/wiki/Podkarpatská_Rus).

⁴⁹¹ Datum vzniku Demokratické strany je poněkud sporné. Někteří za ně považují 17. září 1944, kdy J. Ursíny přednesl na sjezdu KSS projev jménem „zakládající se Demokratické strany“ a kdy začal vycházet časopis Čas. Od tohoto data její představitelé vystupovali někdy jako Demokratická strany, jindy stále ještě jako občanský či demokratický blok. Programové zásady vznikající strany byly zveřejněny začátkem října v časopise Čas. Organizační strukturu začala strana budovat až začátkem roku 1945. 4. – 5. dubna 1945 se v Košicích konal ustanovující sjezd DS, kterým byl proces vzniku strany formálně završen. Předsedou strany byl zvolen J. Ursíny, místopředsedou J. Lettrich.

(Demokratická strana (1944 – 1948). In: sk.wikipedia.org [online]. [cit. 2019-12-07].

Načteno z [https://sk.wikipedia.org/wiki/Demokratická_strana_\(1944_-_1948\)](https://sk.wikipedia.org/wiki/Demokratická_strana_(1944_-_1948))).

⁴⁹² RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, s. 274.

⁴⁹³ Text usnesení v KLIMEŠ, M. et al. (eds.): Cesta ke Květnu I. – 1, c. d., s. 366 – 369.

⁴⁹⁴ RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, s. 274.

⁴⁹⁵ První řádné zasedání SNR, vyznačující se všemi atributy moci zákonodárné, vládní a výkonné, se sešlo až 11. dubna 1945. Do té doby se sešlo několik porad členů SNR, označovaných jako zasedání, kterých se účastnili členové SNR, zvolení ještě v B. Bystrici, pokud již dorazili na osvobozené území, a další členové, postupně do SNR kooptovaní. Takové porady se konaly 13.2. (za účasti 9 členů SNR), 17.2. (9 členů a vládní delegát F. Němec), 2.3. (16 členů, delegát F. Němec a ministr Hála) a 5.4.1945.

v usnesení zopakovala požadavek, aby prezident a (nová) československá vláda deklarovali, že uznávají svébytnost slovenského národa (resp. rovnoprávnost slovenského a českého národa), a dále že nesouhlasí s prohlášením exilové vlády z 30. června 1943 o jednotném československém národě, a aby ještě před příchodem na Slovensko potvrdili postavení SNR podle §1 nařízení č. 1/1944 b. n. SNR, tzn. že SNR je slovenskou vládou i parlamentem. Dále usnesení obsahovalo **zásady pro dělbu kompetencí mezi SNR a čs. vládou**, přičemž do výlučné kompetence čs. vlády měly patřit pouze zahraniční politika, zahraniční obchod a národní obrana, zatímco do výlučné kompetence SNR vnitro, školství, zásobování, zdravotnictví, průmysl, zemědělství a pozemková reforma, veřejné práce, sociální péče a spravedlnost. Ostatní záležitosti (tzn. zejména železnice, pošta, rekonstrukce státu a finance) měly patřit do sdílené kompetence ústřední vlády a SNR. Usnesení rovněž požadovalo, aby pro rozdílný vývoj v uplynulých letech Slovensko zůstalo po přechodnou dobu samostatnou hospodářskou, celní a měnovou jednotkou.

Nabízí se otázka, do jaké míry byl takovýto státoprávní program SNR obdobou autonomistického programu HSLŠ (jak se mimochodem později uvádělo v obvinění národně orientovaných slovenských komunistů při tažení proti tzv. buržoaznímu nacionalismu). Z formálního hlediska rozdíl mezi státoprávním programem HSLŠ a SNR nebyl velký a spočíval zejména v tom, že SNR mu dávala demokratický obsah, a to zásluhou občanského bloku. Pokud bychom hledali nějaké paralely, lze je spatřit spíše mezi autonomistickým programem HSLŠ a federalistickým programem tehdejší KSS než SNR jako celku. Pro obě tyto strany totiž **autonomie (či federace) byla především nástrojem nastolení vlastního mocenského monopolu na Slovensku.**⁴⁹⁶ Je téměř jisté, že kdyby SNR udržela povstalecké území až do příchodu Rudé armády a vítala tak E. Beneše a čs. vládu z pozice „pána ve vlastním domě“, bylo by její postavení na moskevských jednáních prakticky neotřesitelné a ostatním partnerům by nezbylo než akceptovat její podmínky. V březnu 1945 však již situace vypadala podstatně jinak. V důsledku porážky SNP ztratila SNR *de facto* moc a musela osvobozené území přebírat od sovětských úřadů prostřednictvím čs. vládního delegáta ve smyslu čs.-sovětské dohody z 8. května 1944, což posilovalo pozici londýnské vlády. Pokud jde o státoprávní program, chyba slovenských politiků byla v tom, že se – podobně jako

Složení delegace SNR pro moskevská jednání: za KSS: G. Husák, L. Novomeský, J. Šoltézs; za DS: V. Šrobár, J. Ursíny, J. Styk (KLIMEŠ, M. et al. (eds.): *Cesta ke Květnu I.* – 1, c. d., s. 366).

⁴⁹⁶ Myšlenka federace v komunistických hlavách byla posílena mj. doporučením Jiřího Dimitrova, t. č. vedoucího oddělení mezinárodních informací VKS(b), z prosince 1944, ve smyslu, že nejlepším řešením by byla česká vláda a parlament, slovenská vláda a parlament a československá federativní vláda a parlament (Záznam o vyjádření J. Dimitrova v KAPLAN, Karel: *Pražské dohody 1945 - 1947. Sborník dokumentů.* In: *Sešity Ústavu pro soudobé dějiny ČSAV, svazek 4*, 1992, s. 10 – 11.

mnohokrát před tím i potom – nezatežovali otázkou, do jaké míry je jejich představa přijatelná pro silnějšího, tedy českého partnera. Neblahé zkušenosti s nacistickým Německem přitom u českých politiků a především u E. Beneše ještě zesílily představu, existující již v době před vznikem Československa, že totiž Slovensko je pro Čechy nezbytným koridorem na východ. Tuto funkci koridoru však mohlo Slovensko plnit jen tehdy, byl-li v Praze vydaný příkaz bezodkladně na Slovensku vykonán, tzn. tehdy, jestliže zde existovaly přímé převodové páky. Slovenská představa jakési volné federace byla s českými potřebami neslučitelná, a navíc evokovala obavu, že by se při nejbližší krizi opakovaly události z let 1938 – 1939.⁴⁹⁷

Prezident Beneš a delegace politických stran z londýnského exilu přijeli do Moskvy 17. března 1945. Jednání, kterých se dále účastnili zástupci moskevského vedení KŠC v čele s K. Gottwaldem a delegace SNR vyslaná z Košic (ke které se v Moskvě připojili tři členové delegace SNR, vyslaní v říjnu 1944 z B. Bystrice do Londýna), probíhala ve dnech **22. – 29. března 1945.**⁴⁹⁸

Požadavky SNR, formulované v usnesení z 2. března, narazily na **nesouhlas českých nekomunistických stran**, především lidovců a národních socialistů, kteří je odmítli už 24. března na (před)poradě tří socialistických stran (KSČ, soc. dem., nár. soc.) a lidovců. Ani představitelé KSČ nebyli návrhy a požadavky SNR nadšeni, ale v zásadních otázkách stanovisko SNR podpořili.⁴⁹⁹ Protože si K. Gottwald uvědomoval riziko konfliktu při přijímání návrhu vládního programu, přesvědčil delegaci SNR, aby se podkladem jednání místo jejího návrhu stal návrh KSČ, který neupravoval kompetence ústředních a slovenských národních orgánů ani neobsahoval dočasná hospodářská opatření.⁵⁰⁰ Výsledkem společného jednání čtyř českých stran se zástupci SNR 25. března⁵⁰¹ byl kompromisem mezi návrhem SNR řešit vztah Čechů a Slováků na federativním principu a návrhy čechoslovakistů v českých stranách, budovat obnovenou republiku opět na základě jednoho československého

⁴⁹⁷ RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, s. 278.

⁴⁹⁸ Jednání se zúčastnili: za KSČ: K. Gottwald, V. Kopecký, R. Slánský, V. Nosek, B. Lastovička; za národní socialisty: J. Stránský, J. David, P. Drtina, F. Uhlíř; za sociální demokraty: Z. Fierlinger, V. Majer, J. Patzak, B. Laušman; za lidovce: F. Hála (předseda strany a exilové vlády J. Šrámek se i přes pozvání jednání o programu nezúčastnil, dostavil se až k jednání o personálním složení vlády); za SNR: G. Husák, L. Novomeský, V. Šrobár, J. Styk, J. Šoltész, J. Ursíny. (HAVLÍČKOVÁ, Petra: Moskevská jednání (1945). In: SCHELLE, Karel – TAUCHEN, Jaromír (eds.): *Encyklopedie českých právních dějin, III. svazek, K – M*, 2016, s. 827, 830).

⁴⁹⁹ Zápis z jednání zástupců tří socialistických stran a zástupce strany lidové 24. března 1945, o VI. až XVI. kapitole návrhu nového vládního programu a o návrhu na strukturu nové československé vlády. In: KLIMEŠ, M. et al. (eds.): *Cesta ke Květnu I. – 1, c. d.*, s. 410 – 425.

⁵⁰⁰ Text návrhu programu z 21. března v KLIMEŠ, M. et al. (eds.): *Cesta ke Květnu I. – 1, c. d.*, s. 380 – 390. Státoprávní otázky jsou pojednány v kap. VI. (s. 384).

⁵⁰¹ Zápis o jednání představitelů tří socialistických stran a lidové strany se zástupci Slovenské národní rady z 25. března 1945, o VI. Kapitole návrhu nového vládního programu v KLIMEŠ, M. et al. (eds.): *Cesta ke Květnu I. – 1, c. d.*, s. 425 – 437.

národa.⁵⁰² Projevilo se to i v tom, že nebyla přijata původní Benešova koncepce obnovy ČSR na základě úplné platnosti ú. l. z roku 1920, ani koncepce SNR o konstituování nové, společné ČSR. **Ústava zůstala v platnosti, ale jen do její změny.**⁵⁰³ Československo bylo prohlášeno **za stát dvou rovnoprávných národů, SNR byla uznána za nositelku národní suverenity a státní moci na Slovensku.** Na území Slovenska se měly vytvářet slovenské vojenské útvary. Nová vláda v programu přislíbila, že **to vše není provizorium, ale trvalý stav, který bude později konstitučně vyjádřen**, což bylo v programu vyjádřeno větou „*Nová vláda republiky bude se starat, aby při ústavním řešení poměru národa slovenského a českého byly konstituovány slovenské orgány moci zákonodárné, vládní a výkonné, tak jako je má dnes slovenský národ ve Slovenské Národní Radě.*“⁵⁰⁴ Na přechodnou dobu byla k ochraně slovenského hospodářství ponechána celní a měnová hranice mezi Slovenskem a českými zeměmi (existovala do listopadu 1945, kdy byla na celém území ČSR zavedena jednotná měna Koruna československá), ale neuspěl požadavek SNR na silnější kurz koruny vůči protektorátní měně. Jednání bylo korunováno dohodou o personálním obsazení vlády, přičemž Slováci obsadili devět míst (Češi patnáct). Na přání K. Gottwalda vládní posty za KSS v ústřední vládě obsadili převážně funkcionáři, kteří se nemohli účastnit povstání (V. Široký, J. Ďuriš, J. Šoltész, V. Clementis), naopak přímí aktéři SNP (K. Šmidke, G. Husák.) měli nadále působit na Slovensku.⁵⁰⁵

Cestou z Moskvy do Košic, ve zvláštním vlaku, podala při přejezdu polsko-slovenské hranice londýnská exilová vláda demisi, aby tak umožnila **jmenování nové vlády** již na osvobozené československé půdě. Prezident E. Beneš ji jmenoval **4. dubna 1945 v Košicích**,

⁵⁰² I komunistický návrh šesté kapitoly vládního programu původně narazil na odpor národních socialistů a lidovců, kteří odmítali zejména myšlenku, že nynější stav (existence slovenských národních orgánů a jejich postavení) má být trvalý, neboť jej považovali za revoluční provizorium. Spatřovali v něm prvky federace, se kterou rozhodně nesouhlasili. Čeští komunisté použili taktiku, která se jim osvědčila i později: nechali delegaci SNR vystoupit s požadavkem, který znamenal návrat k (mnohem radikálnějšímu) memorandu SNR z 2. března 1945, čímž se stal komunistický návrh 6. kapitoly kompromisním návrhem, který byl posléze přijat. (KAPLAN, Karel: Pravda o Československu 1945 – 1948, 1990, s. 164 - 165).

⁵⁰³ „Přijalo sa riešenie, že Ústava zostáva v platnosti, t.j. ČSR sa nekonštituuje ako nový štát, je to štát historicky daný a trvajúci, ktorý obnovil svoju štátnu zvrchovanosť, podľa Ústavy ČSR, ale tá platila „len ako základ“ — tj. platili jej základné princípy (prioritne princíp zvrchovanosti ľudu) a súčasne platila „ako vodítko“ až do svojej zmeny, t.j. zmeny, inovácie, kvalitatívnej, systémovej premeny zvnútra obnoveného štátu podľa princíпов Ústavy ČSR do prijatia novej Ústavy. Premena obnoveného štátu na nový štát, s metodologicko-ústavným vodítkom zásad Ústavy ČSR z roku 1920 až do prijatia novej Ústavy, bola vlastne ústavné normovaná ako ústavná úloha, pravidlo“ (BEŇA, Jozef: Slovensko a nová, obnovená ČSR. In: *Česko-slovenská historická ročenka, 1996*, s. 174).

⁵⁰⁴ SKALOŠ, Martin: Slovenská otázka v Košickém vládním programu (1945). In: SCHELLE, Karel – TAUCHEN, Jaromír (eds.): *Encyklopedie českých právních dějin, XII. Svazek, Sa – Smlouva ná*, 2018, s. 511.

⁵⁰⁵ MACHÁČEK, M.: Gustáv Husák, s. 186 – 187.

jejím předsedou se stal dosavadní velvyslanec v Moskvě Zdeněk Fierlinger,⁵⁰⁶ nominálně sociální demokrat, fakticky věrný nohsled komunistů. Následující den, tj. **5. dubna 1945**, vláda na svém prvním zasedání v Košicích schválila program, dohodnutý na moskevských jednáních, a který vstoupil do dějin jako **Košický vládní program**.⁵⁰⁷ Program byl současně vyhlášen na slavnostním zasedání SNR.⁵⁰⁸

Košický vládní program, označovaný též jako program národní a demokratické revoluce, ve svých 16 kapitolách či hlavách výrazně **překročil hranice ústavněprávní kontinuity**, a to zejména v těchto částech:

- **opuštění koncepce čechoslovakismu, uznání svébytnosti slovenského národa, uznání postavení SNR**, souhlas s vytvářením slovenských vojenských útvarů, **příslib, že toto řešení není provizoriem**
- vznik politického systému Národní fronty, ve kterém všechny politické strany jsou stranami vládními, omezení politického pluralismu a vyloučení institucionalizované opozice, eliminování autentické pravice (zejména agrárníků), která tak již nadále nemohla stát komunistům v cestě k absolutní moci
- vytvoření soustavy národních výborů jako orgánů veřejné správy
- vyloučení obyvatel německé a maďarské národnosti (až na výjimky) z československého politického národa a jejich zbavení čs. státního občanství
- proklamace a realizace významných zásahů do vlastnických vztahů, které vyústily v rozsáhlé znárodnění
- změna ideové orientace státu a bezpečnostní a zahraniční politiky státu jednostranně na Sovětský svaz

Košický vládní program, realizovaný v letech 1945 – 1948, byl **programem revolučního vytváření systému omezené demokracie** (eufemisticky nazvané „lidová demokracie“), která postupně **opouštěla ideové základy a ústavní principy parlamentní**

⁵⁰⁶ K. Gottwald odmítl nabídku E. Beneše, aby se předsedou vlády stal on sám, protože by podle něj Západ komunistu v čele čs. vlády v té době nepřijal a navrhl místo sebe Z. Fierlingera. (GRONSKÝ, J.: Košický vládní program, c. d., s. 294).

⁵⁰⁷ Text Košického vládního programu v GRONSKÝ, Ján: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1945 - 1960, II. díl, 2006, s. 21 – 33.

⁵⁰⁸ SKALOŠ, M.: Slovenská otázka v Košickém vládním programu, c. d., s. 512.

demokracie a svobodné tržní ekonomiky a směřovala k nastolení autoritativního režimu jedné strany v únoru 1948.⁵⁰⁹

Česko-slovenský kompromis z Moskvy našel svůj výraz v VI. hlavě Košického vládního programu, která předurčovala řešení státoprávního vztahu Čechů a Slováků v obnovené republice. Program **neřešil důležitou otázku rozdělení kompetencí mezi ústředními a národními (slovenskými),⁵¹⁰** ty proto musely být řešeny po válce tzv. pražskými dohodami. Rovněž nehovořil o vzniku českých národních orgánů, čímž vlastně položil základ tzv. **asymetrického státoprávního uspořádání republiky**. Tím, že nevyklučoval ani jiné možnosti řešení slovensko-českých vztahů, umožňoval SNR i nadále počítat s možností federativního uspořádání v duchu jejího usnesení z 2. března 1945.

Vznikem vlády v Košicích vznikla pozoruhodná situace: československá vláda se sice již nacházela na československém (tedy na „svém“ území), přesto neměla kde vládnout. Veškerou zákonodárnou a výkonnou moc totiž ve smyslu nařízení č. 1/1944 Sb. n. SNR, které londýnský exil uznal, vykonávala Slovenská národní rada. A slovenské orgány na osvobozeném území skutečně vládly,⁵¹¹ takže čs. vládě fakticky zbylo jen předávání tohoto území do pravomoci slovenských orgánů (tj. prakticky národních výborů, ustavených nařízením č. 26/1945 Sb. n. SNR ze 7. dubna 1945)⁵¹² a reprezentování státu ve vztahu k cizině. Dokud bylo okupováno území Čech a Moravy, československá vláda ve skutečnosti neměla žádné území, na kterém by mohla vykonávat svou pravomoc.⁵¹³ Část svých pravomocí (ve věcech celostátních, resp. společných) odevzdala SNR ústředním (čs.) orgánům až nařízením č. 30/1945 Sb. n. SNR z 21. dubna 1945 (všeobecným ustanovením, že

⁵⁰⁹ GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, II. díl, c. d., s. 21 – 22.

⁵¹⁰ „O budoucím rozdělení kompetencí mezi orgány vlády ústřední a slovenské dohodnou se legitimní zástupci národa českého a slovenského“. (GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, II. díl, c. d., s. 26).

⁵¹¹ Na to, že vláda na Slovensku nevládne, protože SNR si příliš horlivě střeží svá autonomní práva, si čeští komunisté i nekomunisté v dubnu 1945 stěžovali např. sovětskému velvyslanci Zorinovi. (Srv. BARNOVSKÝ, Michal: Ideové a politické prúdenie na Slovensku roku 1945. In: *Česko-slovenská historická ročenka, 1996*, s. 34; PREČAN, Vilém: „Iz dnevnika V. A. Zorina“. Záznamy o rozhovorech sovětského velvyslance s českými a slovenskými politiky v dubnu 1945 v Košicích. In: *Česko-slovenská historická ročenka 2000*, s. 259).

⁵¹² Nařízením č. 26/1945 Sb. n. SNR byly na místní národní převedeny pravomoci dosavadních obecních zastupitelstev, obecních rad, starostů a obecních úřadů. Místní národní výbory (MNV) byly podřízeny okresním národním výborům (ONV), na které obdobně přešly pravomoci okresních zastupitelstev a okresních úřadů, které byly tímto nařízením zrušeny. Pravomoci župních zastupitelstev, županů a župních úřadů, které byly rovněž zrušeny, přešly na pověřenectvo vnitra, v jehož čela stál G. Husák. Národní výbory byly podřízeny SNR, přednostu úřadu ONV schvalovalo pověřenectvo vnitra (pod kontrolou komunistů). Vznikla tak centralizovaná veřejná správa ovládaná komunisty.

Text nařízení v KLIMEŠ, M. et al. (eds.): *Cesta ke Květnu I. – 2*, c. d., s. 581 – 583.

⁵¹³ Srv. KAPLAN, K.: *Pravda o Československu*, s. 166; RYCHLÍK, J.: *Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992*, s. 280.

se vždy případ od případu dohodne vláda a předsednictvo SNR) a později, 2. června 1945, první pražskou dohodou, ve které byly předávané pravomoci vymezeny taxativním výčtem.⁵¹⁴

V Košicích rovněž proběhlo (8. dubna 1945) setkání vedoucích komunistických funkcionářů, na kterém se dohodli na vzniku jednotného Ústředního výboru KSČ, který zastřešoval KSČ a KSS, jež ovšem vystupovaly v rámci poválečného politického systému Národní fronty jako samostatné strany.⁵¹⁵

V den, kdy byla v Košicích jmenována první československá vláda na domácím území, vstoupila Rudá armáda do Bratislavy. Prezident Tiso, vláda a prominenti ľudáckého režimu město již předtím opustili a odešli nejprve do Holíče na moravských hranicích a odtud do Kremsmünsteru v Němci okupovaném Rakousku, kde ještě vydali prohlášení o právní kontinuitě Slovenského státu. Útěkem vlády do zahraničí **ľudácká republika de facto zanikla**, moc na celém území Slovenska tak nyní převzala a vykonávala výlučně SNR.⁵¹⁶

Dne **11. dubna 1945 se ustanovilo plénum SNR**, které v též den přijalo nařízení č. 29/1945 Sb. n. SNR, o pomnutí platnosti nařízení č. 40/1944 Sb. n. SNR, o dočasných zmocněních předsednictvu SNR a jeho členům, s účinností od 11. dubna 1945. Tímto se plénum SNR univerzálně vrátilo do výkonu svých pravomocí, aby působilo až do 23. srpna 1945, kdy byla na sjezdu národních výborů 28. srpna 1944 v Banské Bystrici zvolena nová SNR i slovenští poslanci do Prozatímního národního shromáždění. V období od 21. února do 14. května 1945 vydalo předsednictvo SNR 29 nařízení, plénum SNR 3 nařízení. Ze státoprávního hlediska bylo významné nařízení č. 27/1945 Sb. n. SNR ze 7. dubna 1945, kterým se měnilo nařízení č. 1/1945 Sb. n. SNR, o zřízení ústředních orgánů. Tímto nařízením **začal proces postupného oddělování výkonné moci od moci zákonodárné** s tím, že výkonná moc se měla přenášet na Sbor pověřenců a jednotlivá pověřenectva. Oddělení výkonné moci zatím nebylo dovršeno, neboť v čele Sboru pověřenců stálo předsednictvo SNR, jehož pokyny byly pro Sbor pověřenců i jednotlivé pověřence závazné.⁵¹⁷

⁵¹⁴ BEŇA, J.: Vývoj slovenského právneho poriadku, s. 141.

⁵¹⁵ Prozatímní ÚV KSČ se skládal z devíti zástupců KSČ (K. Gottwald, V. Kopecký, R. Slánský, V. Nosek, M. Švermová, J. Krosnář, B. Lastovička, J. Harus) a osmi za KSS (K. Šmidke, G. Husák, L. Novomeský, V. Široký, J. Ďuriš, J. Šoltész, E. Friš, K. Bacílek). Rovněž bylo ustaveno předsednictvo ÚV KSČ ve složení: K. Gottwald (předseda), K. Šmidke (místopředseda), R. Slánský (generální tajemník), V. Kopecký, V. Široký a V. Nosek. G. Husák měl zastupovat K. Šmidkeho po dobu jeho nepřítomnosti. Postupně byli kooptováni do ÚV KSČ i jeho předsednictva další členové (PREČAN, Vilém: Záznam o zasedání Ústředního výboru KSČ 17. a 18. července 1945. In: *Česko-slovenská historická ročenka, 1997*, s. 205).

⁵¹⁶ Srv. KAMENEC, Ivan: Slovenský štát z rokov 1939 – 1945, 1993, s. 12; RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, s. 280.

⁵¹⁷ BEŇA, J.: Vývoj slovenského právneho poriadku, s. 145.

Zřejmě nejvýznamnějším nařízením SNR v tomto období bylo **nařízení č. 30/1945 Sb. n. SNR z 21. dubna 1945, o zákonodárné moci na Slovensku**,⁵¹⁸ které poprvé upravovalo otázku tzv. **věcí celostátní povahy**. SNR se zde vzdala části své dosud výlučné pravomoci a v celostátních věcech ji měla sdílet společně s prezidentem republiky (§ 2).⁵¹⁹ K tomu, aby nějaká věc byla uznána za záležitost celostátního významu, však bylo zapotřebí dohody vlády a předsednictva SNR (§ 1 odst. 2). Takto pojatá zákonodárná moc prezidenta republiky na Slovensku byla sekundární, odvozená od původní moci SNR. Do zákonodárství Slovenska tak znovu vstoupil celostátní, ústřední činitel (prezident a vláda), naopak SNR takto získala podíl na celostátní zákonodárné moci, kterou nyní tvořila společně s prezidentem republiky. Pokud prezidentský dekret nebyl vydán po dohodě se SNR, platil pouze pro české země. Tzn. **prezident republiky měl postavení zákonodárce pro české země, SNR pro Slovensko, a oba společně pro celý stát**. Nabytím účinnosti nařízení č. 30/1945 Sb. přestal platit § 1 nařízení č. 1/1944 Sb. n. SNR. **Pravomoc SNR nepřestala být původní, ale přestala být výlučnou a neomezenou**.⁵²⁰

Prvním dekretem, kterému byla na základě výše uvedeného přiznána celostátní povaha, byl dekret prezidenta republiky č. 3/1945 Sb. z. a. n. státu československého ze dne 23. dubna 1945, kterým se mění a doplňují některá ustanovení vojenského trestního zákona a branného zákona.⁵²¹

Je zřejmé, že nařízení SNR č. 30/1945 Zb. n. SNR znamenalo pouhé provizorium, na základě kterého by Československo jako stát nemohlo dlouhodobě fungovat. Ve společných záležitostech dávalo totiž Slovensku (reprezentovaném SNR) právo absolutního veta a nijak neřešilo otázku, jakým způsobem se má postupovat v případě, že k dohodě mezi vládou a předsednictvem SNR nedojde. **V praxi by tak bylo Československo nikoliv federací, ale konfederací** (byť bez mezinárodněprávní suverenity subjektů konfederace). Takovéto řešení bylo jednak nefunkční, jednak – a to zejména – nebylo přijatelné pro českou stranu.

⁵¹⁸ Text nařízení v GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1914 – 1945, I. díl, s. 584.

⁵¹⁹ § 2: Prezident republiky vykonáva zákonodarnú moc podľa § 1 odst. 2 dekrétmi, v ktorých sa uvedie, že sa vydávajú po dohode so Slovenskou národnou radou.“

⁵²⁰ BEŇA, J.: Vývoj slovenského právneho poriadku, s. 143 – 144.

⁵²¹ Se stejným datem (23. 4. 1945), tj. **ještě před první pražskou dohodou**, uveřejnila SNR pod č. 32/1945 Sb. n. SNR své usnesení o dohodě s prezidentem republiky ve věci vydání dekretu, kterým se měnila a doplňovala některá ustanovení vojenského trestního zákona a branného zákona, odvolávajíc se přitom na nařízení č. 30/1945 Sb. n. SNR. Prezidentský dekret č. 3/1945 Sb. byl uveden slovy „K návrhu vlády a po dohodě se Slovenskou národní radou ustanovují:“ (GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, II. díl, c. d., s. 50. Text dekretu č. 3/1945 Sb. In: www.zakonyprolidi.cz [online]. [cit. 2019-12-08]. Načteno z <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1945-3> .

Přinejmenším onu nefunkčnost si slovenská strana uvědomovala, a proto byla připravena jednat o nějakém praktičtějších řešení. Pro další vývoj bylo důležité, že na české straně nenastalo to, s čím SNR původně počítala, a sice že v českých zemích vzniknou obdobné orgány jako na Slovensku, a že nad nimi pak budou moci existovat společné orgány celočeskoslovenské.⁵²² Těsně **po skončení války tedy vypadalo postavení Slovenska v „třetí“ Československé republice takto: SNR rozhodovala i nadále o všech záležitostech, vyjma zahraniční politiky a obrany (při existenci slovenských jednotek pod jednotným velením). Slovensko zůstalo až na další samostatným celním územím s vlastní měnou. Do obnoveného Československa tak Slovensko vstupovalo za zcela jiných podmínek než při vzniku ČSR r. 1918.**⁵²³

4.3 TŘI PRAŽSKÉ DOHODY

Po příchodu vlády do Prahy (10. května 1945) se kompetenční spory a stížnosti ministrů, že na Slovensku nevládnou, ještě rozhojnily.⁵²⁴ Členové vlády i slovenští představitelé se dožadovali chybějícího vymezení kompetencí. Vláda (i proto) už 24. dubna 1945 ustanovila ministerskou komisi pro otázky ústavněprávního postavení Slovenska, která se však stačila sejít pouze jednou (25. května).⁵²⁵ Na schůzi vlády 17. května 1945 byl panující stav označen za neudržitelný a chaotický; vláda se po diskusi usnesla aktuálně sporný dekret o národní správě vyhlásit jen pro české země a v nejbližší době pozvat do Prahy předsednictvo SNR, aby byly kompetence mezi vládou a SNR upřesněny.⁵²⁶

⁵²² Ve dnech 29. – 30. dubna 1945 se v Praze ustavila ilegální Česká národní rada (ČNR), vrcholný orgán českého odboje, o kterém se jednalo mezi různými odbojovými skupinami již od počátku roku, resp. od konce roku 1944. Tento orgán ovšem nijak neaspiroval na to, aby se stal obdobou SNR, měl sloužit pouze jako řídicí politické centrum pro zamýšlené povstání na konci války. Po příchodu sovětské armády do Prahy 9. května upadla ČNR v nemilost sovětských činitelů, jednak proto, že v ní neměli rozhodující slovo komunisté, jednak proto, že 8. května uzavřela příměří s německými jednotkami a umožnila jim svobodný odchod do amerického zajetí. O užitečnosti další existence ČNR nebyla přesvědčena ani čs. vláda, ani široké kruhy české veřejnosti, a proto se sovětský požadavek na její rozpuštění nesetkal s větším odporem. ČNR proto 12. května předala veškerou moc čs. vládě a rozešla se. (Srv. RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, s. 281 - 282; KAPLAN, K.: První poválečná vláda, c. d., s. 88).

⁵²³ RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, s. 281 – 282.

⁵²⁴ SNR např. přijala nařízení o zestátnění škol a školního majetku na Slovensku, aniž by to jakkoliv projednala s čs. vládou. SNR naopak odmítla akceptovat dekret prezidenta republiky o národní správě s tím, že na Slovensku uplatní vlastní normu. (MACHÁČEK, M.: Gustáv Husák, s. 190 - 191).

⁵²⁵ Komise se sešla ve složení: místopředsedové vlády J. Šrámek (předseda komise), V. Široký a J. Ursíny, ministři Pietor, Procházka, Majer a Lichner. Komise se usnesla vzít za základ dalšího jednání usnesení SNR z 2. března 1945. Podle rozhodnutí předsednictva ÚV KSČ z 26. 5. 1945 měli být do komise ještě dodatečně přibráni soudruzi Ďuriš a Šoltézs. (KAPLAN, K.: Pražské dohody, c. d., s. 16 - 19).

⁵²⁶ Ze zápisu 19. schůze československé vlády 17. 5. 1945: Diskuse o kolizi se stanoviskem Slovenské národní rady ve věci platnosti dekretu o národní správě jako celostátní zákonné normy a usnesení o přípravě k jednání

Plénum SNR na to **26. května 1945** jednomyslně **schválilo směrnici** pro své předsednictvo na jednání s čs. vládou.⁵²⁷ V prvních třech bodech směrnice SNR obsahovala **koncepci symetrického státoprávního uspořádání** v rámci jednotného čs. státu (!), která bývá v literatuře tradičně, leč nepřesně, označována jako federativní.⁵²⁸ Čtvrtý bod směrnice obsahoval demonstrativní výčet tzv. celostátních záležitostí, tzn. návrh kompetencí „federálního“ čs. sněmu.

Postoj KSČ, která ještě v době moskevských jednání o nové vládě federaci neodmítala, se však v mezidobí posunul k centralismu.⁵²⁹ Předsednictvo ÚV KSČ, jehož schůze se vedle tří Čechů (K. Gottwald, R. Slánský, V. Kopecký) účastnili také tři Slováci (V. Široký, J. Ďuriš, J. Šoltész), se proto ve stejný den (26. května 1945) rozhodlo „*telefonovat do Bratislavy, aby slovenští soudruzi neuveřejňovali svoje stanovisko k jednání s vládou*“, a zároveň rozhodlo „*pozvati co nejrychleji do Prahy celé předsednictvo KSS*“.⁵³⁰

Společná schůze předsednictev KSČ a KSS proběhla v Praze 31. května 1945.⁵³¹ Po „*velmi obsáhlé debatě*“ **se slovenští komunisté** se skřípěním zubů **podřídili stranické**

vlády s předsednictvem SNR o výkonu zákonodárné moci a veřejné správy. In: PREČAN, V.: Záznam o zasedání, c. d., s. 275 – 278.

⁵²⁷ Zápis ze zasedání pléna SNR 26. 5. 1945 včetně textu usnesení (směrnice) v KAPLAN, K.: Pražské dohody, c. d., s. 20 - 24. Text usnesení též např. v GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, II. díl, c. d., s. 46 – 48.

⁵²⁸ Podle bodu I: „Československá republika je pevná, jednotná a nedeliteľná.“, přičemž pojem „jednotná“ státoprávně znamená totéž co unitární, tzn. NE složený stát, neboli federaci. Ani z bodu II: „Československá republika je štátom dvoch rovnopravných národov: slovenského a českého“, přímo nevyplyvá, že by mělo jít o federaci, složenou ze dvou států – českého a slovenského. Bod III naopak popisuje uspořádání orgánů, typické pro symetrickou federaci: „Československá republika má jedinou hlavu štátu, čs. snem a čs. vládu, slovenský snam a slovenskú vládu, český snem a českú vládu. [...]“ Podle J. Beni SNR zvolila tuto neobvyklou až krkolomnou konstrukci s ohledem na českou stranu, která byla v poválečné době obzvláště citlivá na jakoukoliv zmínku o slovenského státu, tzn. i jako subjektu případné budoucí čs. federace. (BEŇA, J.: Vývoj slovenského právného poriadku, s. 198 - 199).

⁵²⁹ Důvody k tomu byly přinejmenším dva: 1. nepotvrdilo se, že je Slovensko levicověji naladěné než české země a že by se proto socialistická revoluce mohla nejdříve uskutečnit tam a odtud rozšířit do celé republiky; naopak se ukazovalo, že poválečné pozice komunistů jsou silnější v českých zemích než na Slovensku. 2. K. Gottwald v té době neměl zájem dráždit koketováním s federalizací ostatní české politické strany. (pozn. aut.)

⁵³⁰ BARNOVSKÝ, Michal: Tri pražské dohody. In: *Česko-slovenské vztahy. Slovensko-české vztahy. Liberecký seminář 1996, 1997, 1998*, s. 121. Citovaný zápis ze schůze předsednictva ÚV KSČ 26.5.1945 v PREČAN, V.: Záznam o zasedání, c. d., s. 279.

⁵³¹ Schůze se zúčastnili tito soudruzi: Slánský, Široký, Novomeský, Fiš [Friš], Husák, Horváth, Čech, Smrkovský, Ďuriš, Bacílek, Šoltész, Nosek, Gottwald, Kopecký, Zápotocký, Bílek. Zajímavostí je, že G. Husák, který se tam dle svědectví dalšího z účastníků E. Friše dostal do ostrého konfliktu s českým komunistou V. Kopeckým („[Husák] vznesl zaprvé překvapení a za druhé rozhořčení. Bylo by to bývalo tehdy již bojové. Zabránila tomu jedna okolnost, že přišli soudruzi Zápotocký, Kliment z koncentračního tábora“), si později na tuto schůzi nemohl či nechtěl vzpomenout, když např. v dopise adresovaném ÚV KSČ a datovaném 1. 5. 1964 uvedl, že na rozdíl od všech jednání s vládou o postavení a pravomoci slovenských národních orgánů jednání, jež vyústilo v tzv. první pražskou dohodou, nebylo předem připraveno na předběžné stranické poradě, jež by zajistila dohodnutý postup zástupců komunistické strany. (Srv. PREČAN, V.: Záznam o zasedání, c. d., s. 282; a záznam pohovoru s E. Frišem z 28.8.1963, citovaný podle MACHÁČEK, M.: Gustáv Husák, s. 192). Nelze ovšem vyloučit, že G. Husák s téměř 20letým odstupem pouze zaměnil jednání o první a druhé pražské dohodě, před kterým skutečně sladčovací schůzka českých a slovenských komunistů neproběhla. (pozn. aut.)

disciplíně⁵³² a přijali stanovisko svých pražských soudruhů, že „na denním pořádku nejsou nyní státotvorné (správně mělo být zapsáno: státoprávní – pozn. aut.) otázky obsažené v návrhu Slovenské národní rady, a proto není možno o těchto otázkách meritorně jednat. Proto jednání ve vládě soustřediti na vyjasnění otázek kompetence československé vlády a Slovenské národní rady.“⁵³³ To mj. znamenalo, že slovenská Demokratická strana (DS) ztratila při nadcházejícím jednání s ústřední vládou v otázce prosazení federace podporu KSS, a to se tak povětšinou odehrávalo ve formátu „DS proti všem“.

Jednání mezi zástupci vlády a předsednictvem SNR v Praze se konala ve dnech 31. května – 2. června 1945.⁵³⁴ O čl. III usnesení SNR z 26. 5. 1945 (tzn. zejména o zřízení českých národních orgánů) se vůbec nejednalo.⁵³⁵ Zástupci lidovců a národních socialistů přišli tradičně se svoji oblíbenou myšlenkou tripartistického zemského zřízení, která byla ostatními odmítnuta.⁵³⁶ Poté se diskutovalo o vymezení společných, celostátních věcí (v zásadě na základě 4. bodu slovenského návrhu)⁵³⁷ a o vztahu ústředních orgánů ke slovenským. Rozsáhlá diskuse se rozproutila k otázce, zda je i nadále nutná dohoda se SNR při vydávání prezidentských dekretů, když má Slovensko zastoupení přímo ve vládě, která dekrety navrhuje. Tato otázka byla vyřešena tak, že se předsednictvo SNR zavázalo předložit plénu SNR návrh na zplnomocnění slovenských členů vlády vyslovovat souhlas

⁵³² Předákům KSS bylo zřejmě stranicky domlouváno ještě i následující den, jak vyplývá ze zápisu ze společného jednání předsednictev KSČ a KSS z 1. června 1945: „Zpráva o výsledcích vyjednávání [„první pražské dohody“] vzata na vědomí. Debatována otázka poměru KSČ ke KSS. Formulováno, že KSS je součástí jednotné KSČ s jednotným vedením. Dále usneseno zlepšit spojení mezi vedením KSČ a vedením KSS.“ (PREČAN, V.: Záznam o zasedání, c. d., s. 283).

⁵³³ Zápis o schůzi předsednictva ÚV KSČ a předsednictva KSS z 31.5.1945 v PREČAN, V.: Záznam o zasedání, c. d., s. 282.

⁵³⁴ Zápisy ze všech tří schůzí (31.5., 1.6. a 2.6.1945), které se konaly v budově Úřadu předsednictva vlády, v KAPLAN, K.: Pražské dohody, c. d., s. 24 - 44.

⁵³⁵ Předseda SNR J. Lettrich (DS) sice v úvodu prvního dne jednání zmínil, že „Slováci považovali by ovšem za ideální řešení, kdyby na české straně vznikl rovnocenný partner pro SNR [...] s podstatně stejnou pravomocí“, ovšem tato myšlenka byla ostatními partnery ihned zamítnuta. J. Šrámek uvedl, že v praxi nelze s ideálním řešením počítat, Z. Fierlinger upozornil na komplikace, které by mohly nastat, pokud by se na podobném řešení trvalo. V. Majer (soc. dem.) připomněl, že definitivní ústavněprávní úprava republiky má být dle Košického vládního programu vyhrazena budoucímu ústavodárnému sboru a že čl. III usnesení SNR tomuto předbíhá. Čeští a slovenští komunisté se k tomu nevyjádřili, ale z předchozího usnesení schůze jejich předsednictev vyplývá obdobný názor. (Zápis z 1. spol. schůze vlády ČSR a delegace SNR 31.5.2-1945 v KAPLAN, K.: Pražské dohody, c. d., s. 26 – 27).

⁵³⁶ Např. „Dr. G. Husák nechápe stanovisko ministra prof. Dr. A. Procházky o třech celcích, poněvadž podle vládního programu je jasné, že republika jest státem dvou národů. Je ovšem také jasno, že každá část bude mít své vlastní administrativní problémy. Vítá projev náměstka předsedy vlády K. Gottwalda o tom, že nelze srovnávat SNR a zemské národní výbory. Slovensko je jednomyslné v tom, že se nechce vrátit k předmnichovské republice. Společné věci si chceme řešit společně s Čechy. Nemusí se však v nás vzbuzovat obava, že se SNR má stát pouhým administrativním orgánem. To bychom ji mohli hodit do Dunaje.“ (KAPLAN, K.: Pražské dohody, c. d., s. 29).

⁵³⁷ GROSPÍČ, Jiří – JIČÍNSKÝ, Zdeněk: K některým problémům ústavně právního vývoje vztahů Čechů a Slováků v letech 1945 – 1946. In: *Československá revoluce v letech 1945 – 1948, 1966*, s. 141.

s prezidentskými dekrety jménem SNR.⁵³⁸ Dalším silně diskutovaným bodem bylo postavení Sboru pověřenců (SP), kde se dospělo k dohodě, že SP bude vystupovat ve dvojí roli: v případě výlučně slovenských záležitostí jako orgán SNR, v případě celostátních jako výkonný orgán ústřední vlády na Slovensku. Ve druhém případě byl politicky odpovědný vládě, ale jednotliví pověřenci nebyli odpovědní ministrům vlády.⁵³⁹

Výsledkem jednání byla dohoda československé vlády a předsednictva SNR o postavení a pravomoci slovenských národních orgánů z **2. června 1945**, která vstoupila do dějin pod názvem „**první pražská dohoda**“.⁵⁴⁰ Dohoda vymezila okruh celostátních věcí,⁵⁴¹ spadajících do zákonodárné kompetence prezidenta republiky, resp. čs. zákonodárského sboru, avšak vymezila je poměrně široce a všeobecně, což umožňovalo různý výklad. SNR si zachovala značné pravomoci, dohoda potvrdila její zvláštní postavení jako nositelky státní (zákonodárné, vládní i výkonné) moci na Slovensku. (čl. I. dohody). SNR i nadále příslušela zákonodárná moc ve všech otázkách, které nebyly vyhrazeny čs. zákonodárskému sboru (čl. IV. dohody), výkonná a vládní moc ve všech věcech, nevyhrazených čs. vládě (čl. VI.) a dočasně (do ustanovení Prozatímního národního shromáždění) se i nadále podílela na celostátním zákonodárství. První pražská dohoda **potvrdila asymetrický model**⁵⁴² státoprávních vztahů mezi Čechy a Slováky, přičemž státoprávní postavení Slovenska v tomto období je možné charakterizovat jako určitý druh **politické autonomie s některými dočasnými prvky federalismu**. (Pojem autonomie – ani federace – se však v žádném tehdejší dokumentu neobjevil, protože byl příliš spojován s autonomistickým programem

⁵³⁸ Delegace SNR neměla k podobnému zmocnění žádnou chuť, protože již tehdy existovala na Slovensku představa, že slovenští ministři v pražské vládě nejsou spolehlivými zastánci slovenské věci, a kromě toho se obávala, že slovenští ministři se vymknou kontrole SNR. Delegace namítala, že k udělení podobného zmocnění nemá mandát, a proto III. článek první pražské dohody nakonec pouze předpokládal, že předsednictvo SNR vyzve plénum národní rady k zmocnění slovenských ministrů. (RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, s. 285).

⁵³⁹ BARNOVSKÝ, M.: Tri pražské dohody, c. d., s. 122.

⁵⁴⁰ Text dohody v GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, II. díl, c. d., s. 49 – 52.

⁵⁴¹ Podle čl. II. dohody byly za společné považovány tyto věci: 1. ústava a státní hranice; 2. zásadní úprava základních práv a svobod občanských; 3. zásadní úprava otázek vnitřní bezpečnosti; 4. národní obrana; 5. politický i hospodářský styk se zahraničím; 6. měna a zásadní úprava peněžnictví a pojišťovnictví; 7. státní rozpočet, závěreční účty, státní dluh a státní půjčky, jakož i kontrola hospodaření státu; 8. věci celní, věci spotřebních daní a finančních monopolů, daň z obratu a z přepychu, přímé daně, poplatky a regály; 9. státní občanství, vystěhovalectví a přistěhovalectví, cestovní pasy; 10. zásadní úprava školství, výchovy a národní osvěty; 11. železniční, silniční, vodní a letecká doprava, pošty a telekomunikace, společné věci rozhlasu; 12. poštovní spojitelná a šeková služba; 13. patenty, ochrana vzorků a známek, míry a váhy, vyměřování a mapování; 14. zásadní věci hospodářské, zásobovací, vyživovací a finanční [...]; 15. státní podniky, ústavy a zařízení; 16. unifikace práva [...], jakož i administrativního a soudního řízení, dále věci zásadní úpravy soudní organizace; 17. pragmatikální a platové věci státních a veřejných zaměstnanců (GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, II. díl, c. d., s. 50).

⁵⁴² Asymetrický model = místo neexistujících českých národních orgánů (vláda, zákonodárský sbor) vykonávaly v českých zemích jejich pravomoc orgány ústřední (československé). (pozn. aut.)

řud'áků a jejich podílem na rozbití Československa). Otázka česko-slovenského vztahu sice zůstala otevřena, vyhlídky na **symetrické federativní uspořádání** čs. republiky však **byly touto dohodou na více než 20 let pohřbeny**,⁵⁴³ což si v dané chvíli slovenská reprezentace pravděpodobně dostatečně neuvědomila. Jinak by patrně při těchto jednáních mnohem důrazněji bojovala za federalizaci ČSR, s využitím řady pro ni příznivých faktorů, které postupem času oslabily či pominuly: SNR dosud byla důležitým politickým činitelem; rozpory mezi jejími dvěma složkami – KSS a DS – ještě nebyly vyhrocené; české politické strany nebyly ohledně řešení slovenské otázky jednotné,⁵⁴⁴ v čele KSS dosud stáli národně orientovaní představitelé. Téměř nic z toho již za několik měsíců neplatilo.⁵⁴⁵

III. článek první pražské dohody⁵⁴⁶ byl naplněn **usnesením SNR ze dne 5. června 1945, o zplnomocněních slovenských členů vlády**,⁵⁴⁷ kterým byli slovenští členové čs. vlády zplnomocnění vyslovit jménem SNR souhlas s dekrety prezidenta republiky podle II. čl. dohody. Takovéto udělení souhlasu jménem SNR bylo vázáno na několik podmínek: slovenští členové vlády byli povinni si vždy předem vyžádat názor SNR na předložený dekret, který byl pro ně závazný; jejich souhlas s dekretem musel být jednomyslný (odst. 1. usnesení). SNR byla oprávněna vyhradit si některé návrhy dekretů k vlastnímu projednání (odst. 2.) Toto zplnomocnění se nevztahovalo na dekrety, které by se týkaly vnitropolitické struktury republiky, slovenské otázky či překročily rámec Košického vládního programu nebo první pražské dohody (odst. 3).

⁵⁴³ Reformně komunistickou frazeologií šlo v první pražské dohodě „o odklon od symetrických federativních představ k specifickému ‘asymetrickému’ řešení, tedy řešení **bazírujícímu na dialektice unitárního státního ústrojí se zvláštním postavením slovenských národních orgánů**. [...] Federativní úvahy a koncepce se [...] od této doby ani ze strany KSS a jejich tehdejších představitelů v politickém boji neuplatňovaly. Otázka formy státoprávního uspořádání zůstala teoreticky otevřená až do definitivního rozhodnutí mocenské otázky ‘kdo z koho’, avšak prakticky od první pražské dohody se šlo v podstatných, základních rysech cestou té specifické formy, která se posléze stala charakteristickým rysem naší státní soustavy.“ (GROSPÍČ, J. – JIČÍNSKÝ, Z.: K některým problémům ústavně právního vývoje vztahů Čechů a Slováků v letech 1945 – 1946, c. d., s. 141).

⁵⁴⁴ Zastánci zemského zřízení, tj. zejména lidovci a národní socialisté, nemohli svůj koncept prosadit, soustředili se tedy nadále na omezování pravomoci slovenských orgánů. Čeští komunisté opustili princip federace a byli proti zemskému zřízení, neměli však přesnou a ustálenou představu o uspořádání vztahu, nechtěli principiální řešení a omezili se jen na „denní potřeby“ na základě vládního programu, přizpůsobovaného mocenským zájmům. Slovenští komunisté se podřizovali českým, měli malý prostor pro vlastní iniciativu, mohli pouze ovlivňovat své české soudruhy. Demokratická strana zůstala v boji o udržení, příp. rozšíření pravomoci slovenských orgánů sama, neřadila federaci ke svým politickým prioritám, navíc její představitelé nebyli v této otázce jednotni. (KAPLAN, K.: Pravda o Československu, s. 169 - 170).

⁵⁴⁵ Srv. BARNOVSKÝ, M.: Tri pražské dohody, c. d., s. 122 – 123; GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, II. díl, c. d., s. 50).

⁵⁴⁶ Čl. III.: „Předsednictvo Slovenské národní rady předloží plénu Slovenské národní rady návrh na zmocnění slovenských členů vlády ve věcech celostátního zákonodárství.“

⁵⁴⁷ Srv. GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, II. díl, c. d., s. 53, a Zápis ze zasedání pléna SNR, konaného 5. června 1945. In: www.psp.cz [online]. [cit. 2019-12-23].

Načteno z <http://www.psp.cz/eknih/1945snr/stenprot/006schuz/s006001.htm> .

Toto usnesení SNR bylo, na nátlak vedení KSČ,⁵⁴⁸ významně **novelizováno 24. července 1945**,⁵⁴⁹ kdy byla vypuštěna poslední věta odst. 2. původního usnesení,⁵⁵⁰ čímž se SNR vzdala práva vyhradit si dle své úvahy projednání některých dekretů ve vlastní pravomoci. Dále bylo novelizováno znění odst. 3. ve smyslu, že pokud by připravovaný dekret vybočoval z rámce Košického vládního programu či první pražské dohody, „*musia si slovenskí členovia vlády vyžiadať vždy predbežný súhlas Predsedníctva Slovenskej národnej rady*“.⁵⁵¹ Plénum SNR bylo po této novelizaci ve věcech celostátní povahy ze hry. Po **ustavení Prozatímního národního shromáždění (PNS), 28. října 1945**⁵⁵² zanikla i platnost tohoto usnesení. **Zákony přijaté PNS**, ve kterém z 300 nepřímých zvolených poslanců bylo 100

⁵⁴⁸ „Politika KSS nemá sa odľučovať, ale má sa orientovať na progresívne sily v českých krajinách a v ústrednej vláde. Treba prevádzať politiku podpory vlády nielen slovom, ale vo skutočnosti, a to predovšetkým tým, že sa slovenským ministrom vo vláde poskytne plná moc vo zmysle pražskej dohody. Frakcia KSS v Národnej rade má presadiť zmenu nedávno poskytnutých plných mocí tak, aby tieto vyhovovali duchu a litere pražskej dohody. (Bol prijatý text nových plných mocí podľa návrhu s. Širokého).“ (Citováno podle Uznesenia z porad ÚV KSČ v Prahe 17. a 18. júla 1945. In: PREČAN, V.: Záznam o zasedání, c. d., s. 296 - 297). Viz též pozn. 556.

⁵⁴⁹ Text usnesení SNR z 24. 7. 1945 v PREČAN, V.: Záznam o zasedání, c. d., s. 300.

⁵⁵⁰ „SNR môže si vyhradiť niektoré návrhy dekretov k prejednaniu vo vlastnej pravomoci“.

⁵⁵¹ GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, II. díl, c. d., s. 53.

⁵⁵² Prvním čs. právním aktem, který pojednával o „prozatímním Národním shromáždění“ vzešlém z národních výborů, byl úst. dekret prezidenta republiky č. 18/1944 Úř. věst. čs. (Text dekretu v GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1914 – 1945, I. díl, s. 469 - 471). Ten mj. stanovil, že způsob vzniku a působnost tohoto PNS bude vymezena zvláštním úst. zákonem. Košický vládní program poté stanovil ve své I. části, že „na podkladě národních výborů bude zvoleno a svoláno Prozatímní Národní shromáždění“, které potvrdí ve funkci prezidenta republiky a připraví „v nejkratší možné lhůtě“ všeobecné, tajné a přímé volby do Ústavodárného shromáždění. Vyhláška ministra vnitra č. 43/1945 Sb. z 3.8.1945 pak na základě úst. dekretu č. 22/1945 Sb. (text dekretu v GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, II. díl, c. d., s. 78 - 79) stanovila, že „podle usnesení vlády republiky Československé ze dne 3. srpna 1944 zůstává ústavní dekret prezidenta republiky ze dne 4. prosince 1944, č. 18 Úř. věst. čs., o národních výborech a prozatímním Národním shromáždění, v platnosti“. Současně ministr vnitra vyhlásil ústavní dekret č. 18/1944 Úř. věst. čs. v příloze vyhlášky. Způsob **vzniku a působnost PNS** byla upravena ústavním dekretem prezidenta republiky č. 47/1945 Sb. z 25.8.1945, o **Prozatímním národním shromáždění**. (Text dekretu v GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, II. díl, c. d., s. 113 – 115). Náležitosti voleb do PNS upravovalo vládní nařízení č. 48/1945 Sb. o volbě Prozatímního Národního shromáždění. (Text nařízení v GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, II. díl, c. d., s. 116 - 120). PNS potvrdilo ve funkci prezidenta republiky E. Beneše (dle čl. 2 úst. dekretu č. 47/1945 Sb.), vyslovilo důvěru druhé vládě Národní fronty (jejímž předsedou byl opět Z. Fierlinger) a **ratihabovalo dekrety prezidenta republiky** (úst. zákonem č. 57/1946 Sb. (Text tohoto ÚZ v GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, II. díl, c. d., s. 172). Na rozdíl od předválečného NS bylo PNS jednokomorové, nemělo konkrétně stanovené funkční období („Až do doby, kdy se sejde Ústavodárné národní shromáždění [...]“), bylo voleno nepřímě (aklamací, na společné kandidátce) a bylo složeno paritně (každá ze 6 stran tehdejší NF – KSČ, ČSNS (Československá strana národně socialistická; nár. soc.), ČSL (Československá strana lidová), ČSDSD (Československá sociálně demokratická strana dělnická; soc. dem.), KSS a DS – měla cca 50 poslanců. (GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, II. díl, c. d., s. 113 – 114, 116 a 118; stenoprotokol z ustavující schůze PNS v neděli 28.10.1945. In: psp.cz [online]. [cit. 2019-12-28]. Načteno z <http://www.psp.cz/eknih/1945pns/stenprot/001schuz/s001001.htm> .

Seznam členů PNS. In: cs.wikipedia.org [online]. [cit. 2019-12-28]. Načteno z https://cs.wikipedia.org/wiki/Seznam_členů_Prozatímního_Národního_shromáždění_republiky_Československé

ze Slovenska,⁵⁵³ již **nevyžadovaly** k platnosti na Slovensku **souhlas SNR**.⁵⁵⁴ Určitou, byť slabou náplastí bylo, že v PNS platila **zásada zákazu majorizace**, podle níž ve věcech týkajícího se ústavněprávního postavení Slovenska byl potřebný souhlas většiny přítomných členů PNS zvolených na Slovensku.⁵⁵⁵

V druhé polovině roku 1945 se významně proměnila KSS, a to ze sebevědomé strany, která se znovuzrodila ve Slovenském národním povstání, směrem k nesvéprávné odnoži KSČ. K prosazení podřízenosti KSS vůči KSČ došlo formálně na žilinské konferenci KSS 11. – 12. srpna 1945, přičemž ovšem o celé záležitosti bylo rozhodnuto už na zasedání ÚV KSČ za účasti členů předsednictva KSS ve dnech 17. – 18. července 1945.⁵⁵⁶ Na konferenci KSS byli poté kritizováni G. Husák a další členové vedení KSS, že revoluce na

⁵⁵³ § 1 odst. 2 vládního nařízení č. 48/1945 Sb. z 25. srpna 1945, o volbě Prozatímního národního shromáždění: „V zemích České a Moravskoslezské, které tvoří jeden volební obvod, se volí 200 poslanců a stejný počet náhradníků. Na Slovensku, které tvoří další volební obvod, se zvolí 100 poslanců a stejný počet náhradníků. [...]“ (GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, II. díl, c. d., s. 116 - 117).

⁵⁵⁴ Podle čl. 1 odst. 1 úst. dekretu č. 47/1945 Sb. „[...] vykonává moc zákonodárnou podle tohoto dekretu pro celé území Československé republiky Prozatímní národní shromáždění.“ (GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, II. díl, c. d., s. 113). Toto ustanovení bylo rozporu s existencí a zákonodárnou kompetencí SNR; vznikla tedy otázka, jak bude rozdělení kompetencí mezi PNS a SNR nyní v praxi vypadat. Legislativní a slovenský odbory Úřadu předsednictva vlády proto společně vypracovaly dobrozdání, ve kterém se uvažovalo o dvou variantách. Podle jedné mělo PNS působit v plné sestavě jen tehdy, jednalo-li se o společných záležitostech podle II. čl. první pražské dohody, zatímco ve všech ostatních případech mělo zasedat jen 200 poslanců zvolených v českých zemích a PNS znělo být zákonodárným orgánem s působností pouze pro Čechy a Moravu. Druhou možností bylo vytvořit zákonodárný orgán jen pro české země z českého a moravského zemského národního výboru. Nelze vyloučit, že tyto náměty pocházely od slovenských představitelů, neboť se vlastně oklikou vracely k původní myšlence ČNR jako partnera SNR. Oba návrhy však odmítl 14. 11. 1945 přednosta legislativního odboru ministerstva vnitra (MV), podle jehož názoru bylo zřízení PNS „přechodem z revolučních poměrů válečných do normálních poměrů ústavních“, nenabídl však žádné konkrétní řešení. Ve stanovisku MV, které ovládali komunisté, se odrážel oportunismus KSČ při řešení slovenské otázky v té době: MV nebylo schopno nabídnout žádné konkrétní řešení, a proto vyslovilo názor, aby „Prozatímní národní shromáždění vykonávalo všemi svými členy zákonodárnou pravomoc jen pro země Českou a Moravskoslezskou. Pokud jde o zákonodárnou pravomoc Slovenské národní rady, nezaujal [legislativní odbor MV] přesného stanoviska“. Legislativní odbor ministerské rady věc předložil na jednání vlády, které se konalo 30. 11. 1945, avšak ta o věci vůbec nejednala, a ještě před zahájením jednání přijala návrh lidoveckého ministra F. Hály, aby se zatím věc ponechala čistě praktickému řešení. Tak se fakticky vyvinul stav, kdy PNS začalo vydávat zákony s platností pro celé území státu i v oblastech, kde zákonodárná kompetence příslušela podle první pražské dohody SNR. Protože počet českých a slovenských poslanců PNS byl v poměru 2 : 1, měla při běžné legislativě česká část sněmovny vždy možnost přehlasovat část slovenskou; zákaz majorizace platil jen při přijímání zákonů týkajících se ústavněprávního postavení Slovenska. (RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, s. 289 - 290. Text dobrozdání legislativního a slovenského odboru Úřadu předsednictva vlády z 30.11. 1945 v GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, II. díl, c. d., s. 147 - 148).

⁵⁵⁵ Čl. 2 odst.2 úst. dekretu č. 47/1945 Sb.: „[...] Ve věcech, týkajících se ústavněprávního postavení Slovenska, je třeba také souhlasu většiny přítomných členů Prozatímního shromáždění ze Slovenska.“ (GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, II. díl, c. d., s. 114).

⁵⁵⁶ Bratislavské vedení KSS (do kterého čeští soudruzi nepočítali spolehlivé slovenské komunistické ministry V. Širokého, J. Ďuriše a J. Šoltéze) bylo na zasedání podrobeno zdrcující kritice, která měla pravděpodobně vytvořit předpoklady a) k omezení dosavadní samostatnosti a relativní nezávislosti vedení KSS na vedení KSČ b) k zajištění toho, že komunisté ve vedení SNR nebudou bránit vlivu ústřední vlády na Slovensku c) že bude PNS fungovat pole představ vedení KSČ a bez rušivých vlivů ze slovenské strany d) k dosazení V. Širokého jako garanta správné politické linie do čela KSS. (PREČAN, V.: Záznam o zasedání, c. d., s. 212). Protokol z jednání ÚV KSČ 17. – 18. 7. 1945 v PREČAN, V.: Záznam o zasedání, c. d., s. 219 – 274.

Slovensku zaostává, Slovensko bylo z hlediska „revolučního procesu“ označeno za slabé místo a z toho byly ihned vyvozeny personální závěry. Předsedou KSS se místo K. Šmidkeho stal V. Široký, bylo zřízeno nové předsednictvo, ze kterého byli až na výjimky (G. Husák) odstaveni národně orientovaní slovenští komunisté, kteří vesměs stáli v čele SNP.⁵⁵⁷

V souvislosti s přípravou úst. zákona o **Ústavodárném národním shromáždění** (ÚNS),⁵⁵⁸ který byl přijat **11. dubna 1946** a publikován pod **č. 65/1946 Sb.**,⁵⁵⁹ bylo potřeba vyřešit problém, který objevil už se vznikem PNS, a sice skloubit kompetence ÚNS s existencí a kompetencemi slovenských orgánů. KSS, která v tomto případě dostala od KSČ výjimečně volnou ruku, se do textu úst. zákona podařilo prosadit ustanovení, podle kterého měla SNR vykonávat svoje pravomoci na Slovensku v dosavadním rozsahu,⁵⁶⁰ tzn. podle první pražské dohody.⁵⁶¹

Přípravy zákona o ÚNS, ale i problémy při uplatňování první pražské dohody či potřeba vymezení vztah mezi prezidentem a slovenskými orgány si vynutily nová jednání mezi vládou a SNR, resp. jejich předsednictvy.⁵⁶² Jednání, která se nakonec uskutečnila až ve

⁵⁵⁷ RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, s. 287.

⁵⁵⁸ ÚNS bylo jednokomorové, složeno z 300 členů, kteří měli být voleni podle všeobecného, rovného a tajného hlasovacího práva a podle zásady poměrného zastoupení, tedy podle principů vyjádřených v ú. l. z r. 1920. Funkční období ÚNS bylo stanoveno do doby, než se seje zákonodárny sbor podle nové ústavy přijaté tímto ÚNS, nejdéle však na 2 roky. Vedle schválení ústavy mělo ÚNS vykonávat veškerou zákonodárnou činnost, s výjimkou činnosti v kompetenci SNR. Byla zachována volební povinnost, která se vztahovala i na příslušníky ozbrojených sborů. Kandidátní listiny pro volbu do ÚNS mohly podávat jen politické strany, vyvíjecí k 30. 4. 1946 činnost v dané zemi, čímž bylo mj. bráněno v tom, aby politické strany působící v českých zemích rozšířily svou činnost na Slovensko a naopak. Ve skutečnosti ÚNS nebylo voleno dle všeobecného volebního práva, protože z volebního práva byli zákonem. 28/1946 Sb. z 21. 2. 1946, o úpravě stálých seznamů voličských vyloučení všichni občané ČSR jiné než „české, slovenské nebo jiné slovanské národnosti“. (PAVLÍČEK, Václav: *Obnova parlamentarismu v poválečném období*. In: PAVLÍČEK, Václav et al.: *Ústavní právo a státověda, II.díl. Ústavní právo České republiky*, 2015, s. 200 - 201).

⁵⁵⁹ Text úst. zákona č. 65/1946 Sb. v GRONSKÝ, J.: *Komentované dokumenty, II. díl, c. d., s. 176 - 178*, text souvisejícího zákona č. 67/1946 Sb., o volbě ústavodárného Národního shromáždění v GRONSKÝ, J.: *Komentované dokumenty, II. díl, c. d., s. 179 - 196*.

⁵⁶⁰ Čl. 1. odst. 3 úst. zákona č. 65/1946 Sb., o Ústavodárném národním shromáždění: „Slovenské národní radě přísluší na Slovensku vydávat nařízení Slovenské národní rady v dosavadním rozsahu, pokud ústavodárné Národní shromáždění tuto otázku jinak neupraví.“ (GRONSKÝ, J.: *Komentované dokumenty, II. díl, c. d., s. 176*).

⁵⁶¹ Čl. 1. odst. 4: „Pro výklad rozsahu působnosti ve smyslu ustanovení odstavce 3 jest směrodatná dosavadní dohoda vlády a Slovenské národní rady, jejíž znění v tomto směru bude publikováno ministrem vnitra ve Sbírce zákonů a nařízení.“ Příslušný výtah z první pražské dohody byl publikován současně s úst. z. č. 65/1946 Sb. jako příloha vyhlášky ministerstva vnitra č. 66/1946 Sb. z 18. 4. 1946, „kterou se činí opatření podle čl. 1 odst. 4 ústavního zákona o ústavodárném Národním shromáždění“. (GRONSKÝ, J.: *Komentované dokumenty, II. díl, c. d., s. 176*).

⁵⁶² Již 19. prosince 1945 se usneslo předsednictvo vlády na nutnosti nového jednání se SNR, která měla být výslovně upozorněna, že všechny podepsané dekrety prezidenta republiky platí i na Slovensku, pokud jejich platnost nebyla omezena. 7. ledna 1946 se předseda vlády Z. Fierlinger obrátil na předsednictvo SNR s žádostí, aby byla co nejdříve započata jednání zejména ve věci zřízení Ústředního cenového úřadu a sjednocení nejvyšších kontrolních úřadů. V lednu předsednictvo SNR navrhlo společné porady vlády, předsednictva SNR a Sboru pověřenců, které měly vyřešit problém vrácení pravomocí hlavy státu prezidentovi. 26. ledna zaslalo předsednictvo SNR předsednictvu vlády návrh nařízení SNR o přenesení některých pravomocí

dnech 9. – 11. dubna 1946,⁵⁶³ byla velmi komplikovaná⁵⁶⁴ a skončila kompromisem, který byl podepsán **11. dubna 1946** jako tzv. „**druhá pražská dohoda**“.⁵⁶⁵ Podle ní získal prezident republiky výsostná práva náležející doposud předsednictvu SNR, jako např. udělovat milost, propůjčovat řády a vyznamenání cizincům a jmenovat vysokoškolské profesory a některé soudce. Tím se současně v těchto záležitostech upevnila i pozice vlády, jejíž členové tato rozhodnutí prezidenta kontrasygnovali. Osnovy zákonů a nařízení SNR a vlády měly být koordinovány.⁵⁶⁶ Dne 25. dubna 1946 schválilo dohodu plénum SNR,⁵⁶⁷ a 29. dubna byl mezi vládou a předsednictvem SNR podepsán dodatek k dohodě týkající se jednak personálních otázek, jednak jednotného výkonu některých odvětví státní správy, zejména celnictví.⁵⁶⁸

Význam druhé pražské dohody nespočíval ani tak ve změnách kompetencí, tedy v posílení pravomoci prezidenta, jako spíše v tom, že **ÚNS**, které mělo být teprve zvoleno, **získalo legislativní moc nad celým územím státu**, přičemž však **mělo respektovat zvláštní postavení SNR** a Sboru pověřenců, kterým byla ponechána zákonodárná a výkonná moc na Slovensku pod podmínkou koordinace činnosti s vládou v Praze.⁵⁶⁹ Přijetím souvisejícího úst. zákona o ÚNS byl zároveň naplněn příslib z Košického vládního programu – ústavně zakotvit slovenské státní orgány (čl. 1. odst. 3). SNR se tím stala i československým ústavním orgánem, nedošlo k jejímu okleštění na územně-administrativní orgán. Dosud původní pravomoc SNR však byla nahrazena ústavním ustanovením, které její původ i rozsah odvozovalo od vůle ústavodárného shromáždění. Tím se z **dosud dualistického stavu vytvářel jednotný, unitární systém československých orgánů státní moci**, přičemž

z předsednictva SNR na prezidenta republiky. (Srv. RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, s. 292; KAPLAN, K.: Pražské dohody, c. d., s. 47 - 55).

⁵⁶³ Část zápisu z jednání v KAPLAN, K.: Pražské dohody, c. d., s. 55 – 58.

⁵⁶⁴ Jedním ze sporných bodů byl požadavek českých ministrů (zejména V. Kopeckého a Z. Fierlingera), aby pověřenec byl ve věcech celostátních přímo podřízený příslušnému resortnímu ministrovi, nikoliv Sboru pověřenců, jak stanovovala první pražská dohoda. Proti tomu J. Lettrich navrhoval omezit rozsah celostátních věcí. Dalším sporný bod se týkal vztahu prezidenta a slovenských orgánů, kdy J. Lettrich navrhoval, aby byl stejný jako k vládě a parlamentu, tj. aby prezident jmenoval Sbor pověřenců a svolával a rozpouštěl schůze SNR. (KAPLAN, K.: Pravda o Československu, s. 179).

⁵⁶⁵ Její oficiální název byl: Protokol o jednání vlády Československé republiky a Slovenské národní rady z 11. dubna 1946. Její český text v GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, II. díl, c. d., s. 197 - 200, slovenský v BEŇKO, J. et al. (eds.): Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II., s. 442 - 444.

⁵⁶⁶ Osnovy zákonů a vládních nařízení měl ministr, dříve než je předloží vládě, projednat s pověřencem, který měl naopak osnovy nařízení SNR a Sboru pověřenců obdobně projednat s ministrem. (KAPLAN, K.: Pravda o Československu, s. 179).

⁵⁶⁷ Stenografický zápis o průběhu 17. zasedání pléna SNR ze dne 25. dubna 1946. In: psp.cz [online]. [cit. 2019-12-30]. Načteno z <http://www.psp.cz/eknih/1945snr/stenprot/017schuz/s017001.htm> .

⁵⁶⁸ Text dodatku v GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, II. díl, c. d., s. 199 – 200.

⁵⁶⁹ RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, s. 293.

zákonodárná kompetence SNR již měla jen regionální charakter (Slovensko netvoří státoprávní útvar), odvozený (a omezený) od vůle celostátního zákonodárce.⁵⁷⁰

Výsledky voleb do ÚNS, které proběhly 26. května 1946, byly dosti překvapivé. Jedním z největších překvapení byl výsledek Demokratické strany, která na Slovensku získala absolutní většinu (62 % hlasů). Volby do SNR (ani národních výborů) se nekonaly, tyto orgány byly „obnoveny“ podle poměru hlasů odevzdaných politickým stranám ve volbách do ÚNS. V případě SNR bylo právním podkladem nařízení SNR č. 91/1946 Sb. n. SNR z 16. července 1946, o obnovení SNR.⁵⁷¹ Dne 18. června 1946 se sešlo zvolené ÚNS a následující den jednomyslně (znovu) zvolilo E. Beneše prezidentem republiky.⁵⁷²

Výsledky květnových voleb oba státoprávní národy, resp. jejich politické reprezentace, nesblížily, ba právě naopak. Absolutní vítězství Demokratické strany na Slovensku, ke kterému nemálo přispěla tzv. **dubnová dohoda**,⁵⁷³ zajišťující DS podporu na Slovensku stále vlivné katolické církve, posílilo obavy českých nekomunistických stran i veřejnosti⁵⁷⁴ z obnovy slovenského separatismu a opětovného rozbití státu, a zejména zkomplikovalo komunistům jejich cestu k absolutní moci.

⁵⁷⁰ BEŇA, J.: Slovensko a nová, obnovená ČSR, c. d., s. 178.

⁵⁷¹ GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, II. díl, c. d., s. 205.

⁵⁷² PAVLÍČEK, Václav: Obnova parlamentarismu v poválečném období. In: PAVLÍČEK, Václav et al.: *Ústavní právo a státoprávní věda, II. díl. Ústavní právo České republiky*, 2015, s. 203 – 204.

⁵⁷³ „Dubnová dohoda“ je vžitý název pro „Dohodu předsednictva DS Slovenska“, která byla podepsána 30. 3. 1946 mezi představiteli Demokratické strany, která byla do té doby vnímána jako strana protestantská, a zástupci její katolické frakce. Dohodu inicioval předseda DS J. Lettrich, částečná informace o jejím uzavření byla uveřejněna až 5. dubna (podle jiných autorů 7. dubna), odtud „dubnová“. Šlo o vnitrostranický dokument zaměřený na postup strany před volbami do ÚNS. Dohoda programově i personálně (v poměru 2:1 ve prospěch katolíků na kandidátce do ÚNS a v poměru 7:3 v orgánech strany) vyšla vstříc požadavkům katolíků, kteří tak nezaložili vlastní stranu a díky tomu šla DS do voleb jako jednotná strana s širokou podporou. Dohoda obsahovala instrukce k sestavování kandidátních listin (čl. III), obsazení ústředního sekretariátu (čl. VI), doplnění předsednictva a změny ve Sboru pověřenců a ve vládě (čl. VII), proto nebyla oficiálně zveřejněna, ale jen zmíněna v letáku DS v dubnu 1946. (*„obnovili sme rokovania [...], ktoré viedlo k podpisu jasnej a vyhovujúcej dohody, podľa ktorej katolíci majú zaistené také pozície, ktoré zodpovedajú ich dôležitosti a významu.“*). Utajování dohody zneužili komunisté před prohranými volbami i po nich k obviňování DS ze spiknutí s ľuďáky. Pod nátlakem komunistů se od dohody po více než roce, v listopadu 1947, vedení DS distancovalo; platit přestala v lednu 1948. (Srv. BARNOVSKÝ, Michal: Na ceste k monopolu moci. Mocenskopolitické zápasy na Slovensku v letech 1945-1948, 1993, s. 72 – 82; *Aprílová dohoda*. In: <https://sk.wikipedia.org/> [online]. [cit. 2019-12-30]. Načteno z https://sk.wikipedia.org/wiki/Aprílová_dohoda. Text citovaného letáku DS v ŠUTAJ, Štefan: Slovenské občianske politické strany v dokumentoch (1944 - 1948), 2002, s. 193 - 195; text „dubnové dohody“ tamtéž, s. 191 – 193.

⁵⁷⁴ Obavy veřejnosti z opakování údalostí z let 1938 – 1939 živil především komunistický tisk. (BARNOVSKÝ, M.: Na ceste k monopolu moci, c. d., s. 106).

Politická strana	% (české země)	% (Slovensko)	# mandátů v ÚNS (české země)	# mandátů v ÚNS (Slovensko)
Komunistická strana Československa	43,25	-	93	-
Československá strana národně socialistická	25,20	-	55	-
Československá strana lidová	16,27	-	46	-
Československá sociální demokracie	14,96	-	37	-
Demokratická strana	-	61,43	-	43
Komunistická strana Slovenska	-	30,48	-	21
Strana slobody ⁵⁷⁵	-	4,20	-	3
Strana práce ⁵⁷⁶	-	3,11	-	2
<i>prázdné lístky</i>	0,31	0,78	-	-
Celkem	100	100	231	69

Tabulka 3: Výsledky voleb do Ústavodárného národního shromáždění v r. 1946⁵⁷⁷

Proto hned večer po volbách (26. května) řešilo vedení KSČ a KSS jak výsledek voleb zvrátit. Byla zvažována myšlenka zakázat DS (cestou vyloučení z NF), prosadila se však “měkčí“ varianta **eliminovat vliv vítězství DS na Slovensku oslabením slovenským národních orgánů** a posílením centralizace. KSČ v tomto měla podporu českých nekomunistických stran, což si ověřila na mimořádném povolebním zasedání vlády 27. května 1946. Na schůzi předsednictva ÚV KSČ 28. května byl zaúkolován V. Široký zajistit souhlas KSS s navrženým centralizačním řešením, kterýžto úkol splnil následující den, 29. května, na zasedání předsednictva KSS.⁵⁷⁸ Na zasedání ÚV KSČ 30. května 1946 K. Gottwald ve svém

⁵⁷⁵ Strana slobody – založena 1. 3. 1946 V. Šrobárem poté, co ho spolustraníci vystrnadili z vedení Demokratické strany. Jejím cílem bylo oslovit zejména voliče katolického vyznání (kteří po rozpuštění HSLS byli politicky bezprizorní) a odlákat je od DS. Tzv. dubnová dohoda (viz pozn.573) a její podpora ze strany katolíků Straně slobody významně snížila voličský potenciál. Jako stařák Komunistické strany v rámci NF strana přežívala až do r. 1989, kdy po neúspěchu v prvních svobodných volbách v r. 1990 zanikla.

(Srv. PAVLÍČEK, V.: *Obnova parlamentarismu v poválečném období*, c. d., s. 201; Strana slobody. In: <https://sk.wikipedia.org/> [online]. [cit. 2019-12-30]. Načteno z https://sk.wikipedia.org/wiki/Strana_slobody).

⁵⁷⁶ Strana práce – povolena rozhodnutím slovenské NF z 13. 3. 1946, sdružovala zejména tu část členů bývalé sociální demokracie, která se v r. 1944 odmítla sloučit s KSS. Čestným předsedou se stal meziválečný sociální demokrat I. Dérer, předsedou Ivan Frlička. V polovině dubna 1948, poté, co KSČ v mocenském konfliktu definitivně zvítězila, vyhlásilo vedení Strany práce, že existence této strany byl omyl, a doporučilo svým členům vstoupit do KSČ. (Srv. PAVLÍČEK, V.: *Obnova parlamentarismu v poválečném období*, c. d., s. 201; Strana práce (Slovensko, 1946). In: <https://cs.wikipedia.org/> [online]. [cit. 2019-12-30]. Načteno z [https://cs.wikipedia.org/wiki/Strana_práce_\(Slovensko,_1946\)](https://cs.wikipedia.org/wiki/Strana_práce_(Slovensko,_1946))).

⁵⁷⁷ Srv. PAVLÍČEK, V.: *Obnova parlamentarismu v poválečném období*, c. d., s. 202 – 203; Československé parlamentní volby 1946. In: <https://cs.wikipedia.org/> [online]. [cit. 2019-12-30]. Načteno z https://cs.wikipedia.org/wiki/Československé_parlamentní_volby_1946

⁵⁷⁸ „Kapituloval již i Husák, Novomeský, Clementis. Žádají také centralizaci, pomoc Prahy, zmenšení moci Slovenské národní rady, pověřeniky podříditi ministrům atd.“ Vzpomínky účastníka zasedání J. Ďuriše, cit. podle MACHÁČEK, M.: *Gustáv Husák*, s. 212.

referátu shrnul všechna obvinění proti DS, která komunisté rozvíjeli v dalších dvou letech, a předložil i návrh na řešení situace cestou omezení pravomoci slovenských orgánů.

K. Gottwalda podpořil i do té doby největší zastánce slovenských národních práv G. Husák, který 31. května 1946 na plénu ÚV KSS řekl, že na Slovensku již nejsou dvě strany, které by spojovala povstalecká minulost, ale strana, která se drží svého původního povstaleckého programu (KSS), a strana, která je tažena do vod ľud'áctva (DS).⁵⁷⁹

Přijaté centralizační řešení, které vstoupilo do historie jako „**třetí pražská dohoda**“,⁵⁸⁰ se od svých předchůdkyň lišilo nejen obsahově, ale i formálně, neboť v tomto případě šlo o dohodu stran Národní fronty (nikoliv vlády a SNR). Její návrh vypracovali komunisté.⁵⁸¹ Nejdříve byl 12. června 1945 projednán na půdě české Národní fronty,⁵⁸² kde ho přes některé formální výhrady podpořili jak sociální demokraté, tak národní socialisté i lidovci. Po krátké druhé schůzi českých stran 14. června⁵⁸³ následovalo v tentýž den projednání návrhu v celostátní Národní frontě⁵⁸⁴ (kde za slovenské komunisty vystupovali zejména J. Ďuriš a V. Široký, kteří podporovali centralistická opatření). DS s návrhem nesouhlasila a vynutila si jeho projednání v Národní frontě slovenských stran 17. června. Demokratická strana tam podala protinávrh, který měl být podkladem pro jednání s českou stranou. G. Husák se však vyslovil proti tomuto návrhu DS a prosadil, aby se základem

⁵⁷⁹ Srv. PAVLÍČEK, V.: *Obnova parlamentarismu v poválečném období*, c. d., s. 204; BARNOVSKÝ, M.: *Na cestě k monopolu moci*, c. d., s. 100 - 104; RYCHLÍK, J.: *Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992*, s. 298 - 299.

⁵⁸⁰ *Dohoda stran sdružených v Národní frontě ze dne 27. června 1946. Český text dohody* v GRONSKÝ, J.: *Komentované dokumenty*, II. díl, c. d., s. 211 - 215, slovenský v BEŇKO, J. et al. (eds.): *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II.*, s. 445 - 448.

⁵⁸¹ Návrh byl původně české NF předložen ve slovenštině, neboť jej dle instrukcí K. Gottwalda vypracovali slovenští komunisté (V. Široký, J. Ďuriš). Po výměně názorů byl návrh vyměněn za českou verzi. (KAPLAN, K.: *Pražské dohody*, c. d., s. 80).

⁵⁸² Zápis ze schůze zástupců stran české Národní fronty o vymezení kompetencí mezi ústředními a slovenskými orgány v KAPLAN, K.: *Pražské dohody*, c. d., s. 75 - 94.

⁵⁸³ Zápis z druhé schůze zástupců stran české NF o vymezení kompetencí mezi ústředními a slovenskými orgány v KAPLAN, K.: *Pražské dohody*, c. d., s. 95 - 96.

⁵⁸⁴ Zápis z jednání představitelů stran NF Čechů a Slováků o vymezení kompetencí mezi ústředními a slovenskými orgány v KAPLAN, K.: *Pražské dohody*, c. d., s. 97 - 116. Z české strany na jednání zazněly na slovenskou stranu až nehorázné výroky, kdy např. komunistický ministr informací V. Kopecký prohlásil, že „[...] na Slovensku vládne sbor pověřenců, který [...] představuje jakési pokračování tisoovského režimu. [...] vlastně [se] mnoho nezměnilo proti poměrům, jaké byly za Tisova režimu. [...] udržuje se to, co bylo vytvořeno Hitlerovou pomocí a z jeho podnětu.“ (Tamtéž, s. 107)

dohody staly návrhy české Národní fronty,⁵⁸⁵ přičemž byly přijaty drobné změny, které mírnily centralizační tendence českého návrhu.⁵⁸⁶

Návrh se poté vrátil na jednací stůl celostátní Národní fronty, kde byl po dlouhých, často vášnivých debatách, a nakonec nevelkých úpravách **27. června 1946** přijat.⁵⁸⁷ Čs. vláda dohodu schválila usnesením následující den, tj. 28. června 1946, SNR ji po bouřlivé diskusi schválila 16. července 1946, avšak nikoliv ve formě právně závazného nařízení uveřejněného ve Sbírce nařízení SNR, ale jen jako politickou směrnici.⁵⁸⁸

Třetí pražská dohoda se, stejně jako její dvě předchůdkyně, stala **specifickým pramenem ústavního práva**. Znamenala **zásadní obrat** v budování asymetrického modelu státoprávního uspořádání vztahu Čechů a Slováků, odklon od Košického vládního programu směrem **k obnovení unitarismu**.⁵⁸⁹ Zatímco první pražská dohoda byla podle své preambule vedená snahou uskutečnit zásady Košického vládního programu ve slovenských záležitostech, třetí pražská dohoda měla jinou motivaci. Namísto naplňování Košického vládního programu (a zejména principu „rovný s rovným“) vystoupilo do popředí vyrovnání sociální a hospodářské úrovně Slovenska a upevnění státní jednoty. Třetí pražskou **byly pravomoci slovenských orgánů silně omezeny**. Zákonodárná pravomoc SNR byla minimalizovaná, přičemž vláda si vyhradila právo posuzovat, zda osnovy přijímané SNR nejsou celostátní povahy (podle čl. II. první pražské dohody) či zda nejsou v rozporu s vládním programem. V takovém případě SNR nebyla kompetentní věc projednávat (čl. I. odst. 1 a 2). Vláda byla rovněž oprávněná za určitých okolností nařídit SNR vydat nařízení (čl. I. odst. 3). Tím **SNR ztratila svoji zákonodárnou autonomii**.⁵⁹⁰ Výkonnou moc na Slovensku měl i nadále

⁵⁸⁵ „I keď sme nakoniec s dohodou súhlasili, a ja som ju aj v Národnom fronte proti DS prebojoval, neboli sme vnútorne presvedčení o nevyhnutelnosti tak radikálneho zásahu.“ U G. Husáka prevážila jednak stranická disciplína (komunista nad Slovákom) a jednak pragmatické zhodnocení, že bez pomoci Prahy by byla pozice slovenských komunistů vůči DS velmi slabá. Věřil tomu, že jde o dočasné, taktické řešení a že slovenská otázka bude uspokojivě dořešena, až komunisté nastolí svůj monopol moci. (MACHÁČEK, M.: Gustáv Husák, s. 212 – 213).

⁵⁸⁶ BARNOVSKÝ, M.: Na ceste k monopolu moci, c. d., s. 111 – 112.

⁵⁸⁷ Jednání probíhala ve dnech 21. června, 24. června a 27. června 1946. Zápisy z jednání vč. finálního návrhu dohody v KAPLAN, K.: Pražské dohody, c. d., s. 117 - 160.

⁵⁸⁸ BARNOVSKÝ, M.: Tri pražské dohody, c. d., s. 124.

Předseda SNR a DS J. Lettrich se při schvalování dohody domníval, že „Ustanovenia dohôd prevezmeme do ústavy len vtedy, keď sa v praktickom živote osvedčia ako Republike a Slovensku užitočné a životom ospravedlnené. Ak sa tak nestane, budeme mať voľnú ruku pri hľadaní lepších spôsobov riešenia našich vnútropolitických problémov.“ (Stenografický zápis o průběhu 10. zasedání SNR, konaného 16. července 1946 v Bratislavě. In: psp.cz [online]. [cit. 2019-12-31].

Načteno z <http://www.psp.cz/eknih/1945snr/stenprot/019schuz/s019001.htm>).

⁵⁸⁹ GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, II. díl, c. d., s. 211)

⁵⁹⁰ Na kurióznost situace, vzniklé přijetím třetí pražské dohody, upozornil ve svém vystoupení na plénu SNR 16.7. 1946 poslanec SNR (za DS) Peter Škodáček: „Bolo by skutočne kuriozitou československého právného poriadku, ak by sa politickou dohodou zatlačil zákonodarca s originálne nadobudnutou právomocou do takéhoto

vykonávat Sbor pověřenců, ale již jen v rámci samostatné normotvorné pravomoci SNR. V ostatních případech vykonávala výkonnou moc na Slovensku vláda, příp. její jednotliví ministři, přičemž jako jejich výkonné orgány působili pověřenci a jejich úřady. Vzhledem k minimalizaci rozsahu zákonodárné moci SNR se tak **pověřenci** stali především **výkonnými orgány vlády**, resp. jejich ministrů. Ministr byl navíc oprávněn vykonávat svoji pravomoc na Slovensku i přímo orgány svého úřadu (pouze s vědomím příslušného pověřence).⁵⁹¹

Třetí pražskou dohodou se skutečně podařilo paralyzovat vliv Demokratické strany a slovenských národních orgánů vůbec. Ty se staly závislými na vůli ústřední vlády. Nová vláda, jejímž předsedou se stal předák v ÚNS nejsilněji zastoupené politické strany K. Gottwald, byla jmenována 2. července 1946.⁵⁹²

SNR, obnovená po květnových volbách do ÚNS, měla 100 členů (z toho 63 mandátů získala DS, 31 mandátů KSS, a po 3 mandátech Strana slobody a Strana práce), jejím předsedou byl J. Lettrich. V novém (v pořadí 7.) Sboru pověřenců, jmenovaném 16. srpna 1946, DS obsadila 9 míst, KSS 5, předsedou se stal komunista G. Husák, pověřencem vnitra nestraník M. Ferjenčík.⁵⁹³

Vedoucí činitelé KSČ i KSS předpokládali, že prudký útok proti DS po květnových volbách do ÚNS vyvolá zformování levicové opozice uvnitř DS.⁵⁹⁴ Když se tak nestalo, **vyvolali slovenští komunisté na podzim 1947 na Slovensku politickou krizi** s cílem změnit tam politické poměry.⁵⁹⁵ Protože se její řešení protahovalo, zrodila se myšlenka doplnit třetí

postavenia, že by sa musel dohadovať o svojej právomoci s nositeľom vládnej moci, a to ešte aj ohľadom dodržiavania vládneho programu, ktorý normálne podlieha schváleniu nositeľa moci zákonodarnej.“ (Vystoupení člena SNR P. Škodáčka podle stenografického zápisu zasedání SNR 16.7.1946. In: psp.cz [online]. [cit. 2019-12-31]. Načteno z <http://www.psp.cz/eknih/1945snr/stenprot/019schuz/s019004.htm>).

⁵⁹¹ Srv. BEŇA, J.: Vývoj slovenského právneho poriadku, s. 264 - 269; BARNOVSKÝ, M.: Tri pražské dohody, c. d., s. 124 - 125.

⁵⁹² PAVLÍČEK, V.: Obnova parlamentarismu v poválečném období, c. d., s. 204.

⁵⁹³ BARNOVSKÝ, Michal: The Slovak question, 1945 – 1948. In: TEICH, Mikuláš – KOVÁČ, Dušan – BROWN, Martin D. (eds.): *Slovakia in History*, 2012, s. 246. Ustavující schůze obnovené SNR se konala 3. září 1946 (Stenografický zápis o průběhu 1. (ustavujícího) zasedání pléna SNR ze dne 3. září 1946. In: psp.cz [online]. [cit. 2019-12-31]. Načteno z <http://www.psp.cz/eknih/1946snr/stenprot/001schuz/s001001.htm>).

⁵⁹⁴ Politická ofenziva na Slovensku byla např. předmětem společné schůze předsednictva ÚV KSČ a ÚV KSS 2. 12. 1946. Její účastníci potvrdili nutnost „rozvinout od shora až dolů ve všech pozicích [...] širokou ofenzivu proti DS“, a to ve všech důležitých otázkách. Zapojit se měla i vláda, která měla ještě výrazněji uplatňovat svoji moc na Slovensku a přímo zasahovat, pokud přes odpor DS nemohli komunističtí pověřenci prosazovat své návrhy. Proti nacionální politice DS se měla KSS jednat opírat o „české pokrokové síly“ a jednak ukazovat, „že slovenské národní orgány zneužívá slovenská reakce, která v nich má většinu, k protilidovým opatřením“ (KAPLAN, K.: Pravda o Československu, s. 185).

⁵⁹⁵ Plán útoku na DS schválilo komunistické vedení 19. 5. 1947. Počítalo s vyvoláním krize Sboru pověřenců a s vyšetřováním protistátního spiknutí na Slovensku. Potvrzuje to i soubor navrhovaných opatření proti DS, který obsahuje zpráva generálního tajemníka ÚV KSČ R. Slánského, zasláná v červnu 1947 soudruhům z ÚV VKS(b) do Moskvy. V této zprávě se např. uvažuje o zbavení funkcí těch pověřenců za DS, kteří odmítají plnit nařízení

pražskou dohodu tak, aby vládě umožnila řešit krizi, resp. složení Sboru pověřenců, bez souhlasu SNR (a tedy tam v té době většinově zastoupené DS). **Dodatek, který měl podobu závazného výkladu ustanovení čl. II. odst. 2 třetí pražské dohody,**⁵⁹⁶ byl přijat formou usnesení vlády dne 18. listopadu 1947. Podle tohoto dodatku bylo předsednictvo SNR povinno na žádost vlády odvolat či jmenovat člena Sboru pověřenců; pokud by tak neučinilo, přešlo by právo odvolat či jmenovat pověřence na vládu. Vláda přijala toto usnesení ve stejný den, kdy byla po tzv. „malém Únoru“ na Slovensku vytvořením nového Sboru pověřenců ukončena politická krize. V novém Sboru pověřenců, jehož vytvoření předcházely obdobné nátlakové akce jako při komunistickém puči v únoru 1948,⁵⁹⁷ ztratila DS přes své volební vítězství většinu; DS obsadila 6 míst, KSS 5 míst (včetně pozice předsedy SP, kterým zůstal G. Husák), Strana práce a Strana slobody po jednom; další dvě místa obsadili tzv. nestraniční odborníci. Slovenským komunistům se tak podařil politický zvrat, který významně ovlivnil další politický vývoj na Slovensku.⁵⁹⁸

4.4 POSTAVENÍ SLOVENSKA V ÚSTAVĚ 9. KVĚTNA

DS i KSS chápaly stav vzniklý třetí pražskou dohodou jako dočasné řešení, které mělo být korigováno budoucí ústavou. České strany naproti tomu chtěly z třetí pražské dohody, kterou chápaly jako návrat k centralizovanému modelu unitárního státu, učinit trvalý základ česko-slovenského soužití.⁵⁹⁹

Původní představa vlády byla taková, že návrh ústavy vypracuje výbor ustavený vládou a předloží ji ke schválení plénu ÚNS.⁶⁰⁰ Tento postup, který připomínal nepříliš šťastnou přípravu ústavy z r. 1920, strany s výjimkou komunistů odmítly. Příprava ústavy byla potom svěřena zvláštnímu ústavnímu výboru, který byl zřízen zákonem č. 197/1946 Sb. ze 17. října 1946, o ústavním výboru ústavodárného Národního shromáždění, a do kterého

ministrů podle třetí pražské dohody, ale jsou rozebírány i další aspekty krize. (ŠUTAJ, Š.: Slovenské občianske politické strany v dokumentoch, c. d., s. 52).

⁵⁹⁶ Text dodatku v GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, II. díl, c. d., s. 214 – 215.

⁵⁹⁷ 30. 10. 1947 se v Bratislavě sešel sjezd závodních a zaměstnaneckých rad, který žádal vytvoření nového Sboru pověřenců (se zastoupením odbojářů a odborářů). Požadavky podpořili bývalí slovenští partyzáni, kteří ozbrojeni táhli Bratislavou. Předseda Sboru pověřenců G. Husák na to vyhlásil demisi Sboru pověřenců, přes nesouhlas většiny za DS s tímto krokem. 5. 11. proběhla hodinová generální stávka, 14. 11. se v Bratislavě sešel celoslovenský sjezd rolnických delegátů. (GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, II. díl, c. d., s. 215).

⁵⁹⁸ Srv. BARNOVSKÝ, M.: Tri pražské dohody, c. d., s. 125 a GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, II. díl, c. d., s. 214 – 215.

⁵⁹⁹ RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, s. 304 – 305.

⁶⁰⁰ Vláda se usnesla zřídit komisi pod předsednictvím ministra vnitra, která měla vypracovat návrh nové ústavy, již v červenci 1946. (GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, II. díl, c. d., s. 228).

jednotlivé strany delegovaly své zástupce podle zásady poměrného zastoupení.⁶⁰¹ Do února 1948 měla významnou roli v přípravě ústavy subkomise, která byla zřízena při ústavním výboru. Byla obsazena paritně, přičemž každá politická strana byla zastoupena jedním členem ústavního výboru; svoji činnost zahájila 20. listopadu 1946. Ústavní výbor dále přizval ke spolupráci 14 znalců ústavního práva, takže práce na návrhu nové ústavy se účastnili např. profesori F. Weyr, A. Meissner či J. Hoetzel, kteří se podíleli již na přípravě ústavní listiny z r. 1920. Komunistům se podařilo obsadit funkci generálního zpravodaje V. Procházkou a funkci předsedy levým sociálním demokratem O. Johnem, z nichž však ani jeden nebyl – na rozdíl od nekomunistických členů výboru – odborníkem na ústavní právo.⁶⁰²

Části připravované ústavy, které se týkaly česko-slovenského vztahu, patřily k nejspornějším. Názorové rozdíly mezi politickými stranami byly tak velké, že ústavní výbor ÚNS „slovenské kapitoly“ oddaloval a ještě v únoru 1948 neměl zformulovaný jejich návrh. České nekomunistické strany prosazovaly zemské zřízení s třemi politicko-správními jednotkami,⁶⁰³ někteří zase nechtěli v ústavě uznat ani existenci svébytného slovenského národa.⁶⁰⁴ DS byla zásadně pro federaci, ale kvůli odporu ostatních stran raději prosazovala rozšíření existujícího asymetrického modelu o federativní prvky, resp. návrat k první pražské dohodě.⁶⁰⁵

Po komunistickém převratu, dovršeném 25. února 1948,⁶⁰⁶ byla příprava ústavy již pouze dílem komunistů. Ti ji začali připravovat 25. července 1946, kdy se poprvé sešla

⁶⁰¹ 36 členů ústavního výboru bylo zvoleno 7. 11. 1946 na 20. schůzi ÚNS (z toho 11 členů KSCČ, nár. soc. 6, lidovci a DS 5 členů, soc. dem. 4, KSS 3 členy, Strana práce a Strana slobody po jednom). (Stenoprotokol z 20. schůze ÚNS, konané 7. 11. 1946. In: psp.cz [online]. [cit. 2020-01-02]. Načteno z <http://www.psp.cz/eknih/1946uns/stenprot/020schuz/s020004.htm>).

⁶⁰² Srv. GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, II. díl, c. d., s. 228 – 229 a Souhrnná zpráva o činnosti ústavního výboru ÚNS. In: KAPLAN, Karel: Příprava ústavy ČSR v letech 1946 – 1948. Diskuse v Národní frontě a názory expertů (Soubor dokumentů). In: *Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, svazek 7*, 1993, s. 340 – 343.

⁶⁰³ Nejpropracovanější návrh tohoto druhu předložil profesor Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně Vladimír Kubeš, kterého podprovala ČSNS. Pokud jde o zemské zřízení, nemělo jít o kopii předválečného uspořádání, kde zemská zastupitelstva a výbory představovaly jen správní autonomii, ale země měly mít také pravomoci legislativní. V. Kubeš se ve svém návrhu snažil sladit ústavní zásady předmnichovské republiky s poválečným vývojem. Trval na pojetí „československého národa“, odmítl asymetrický model řešení slovenské otázky. Kubešův návrh obsahoval také tzv. rozestupovou alternativu, podle které by NS jednalo jako celek o společných záležitostech; při jednání o zemských záležitostech (vč. zákonů) by se „rozestoupilo“ do příslušných národních rad (České, Moravskoslezské a Slovenské). Výňatky z návrhu V. Kubeše, včetně rozestupové alternativy v GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, II. díl, c. d., s. 237 – 275.

⁶⁰⁴ Např. I. Dérer ve svém posudku ke zprávě gen. zpravodaje V. Procházkou, datovaném 15. 5. 1947, uvedl: „Ako svoje politické a vedecké presvedčenie zastávam názor, že sú Česi a Slováci po stránke etnickej jediným národom československým“. (KAPLAN, K.: Příprava ústavy ČSR (1946 – 1948), c. d., s. 213).

⁶⁰⁵ Návrh DS z února 1948 v GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, II. díl, c. d., s. 276 – 282.

⁶⁰⁶ Únorový komunistický puč na Slovensku proběhl pod taktovkou předsedy Sboru pověřenců G. Husáka, který se s předstíraním legality převratu namáhal mnohem méně než jeho soudruzi v Praze. S odstupem let (v r. 1991) vzpomínal na svůj postup v době únorové krize, kdy protiprávně odvolal ze Sboru pověřenců pověřence za DS

ústavní komise ÚV KSČ. Předsednictvo KSS zřídilo komisi pro přípravu „slovenských částí“ ústavy 7. srpna 1946. Názory českých a slovenských komunistů se od počátku lišily. Zatímco Češi už v roce 1946 vypracovali dvě varianty návrhu, z nichž jeden zůstal zhruba na úrovni třetí pražské dohody a druhý vymezoval slovenské pravomoci jen o něco širěji, slovenští soudruzi prosazovali změnu směrem k první pražské dohodě. Zejména si nepřáli, aby vláda i nadále vykonávala nad slovenskými národními orgány kontrolu. V září 1947 byla při předsednictvu ÚV KSČ vytvořena zvláštní komise za účasti zástupců KSS, která měla vypracovat **společný návrh úpravy česko-slovenského vztahu v ústavě**. Ten vznikl 6. února 1948, vycházel z třetí pražské dohody, přičemž pojišťoval kontrolu vlády nad **slovenskými orgány** a předpokládal vymezení zákonodárné kompetence SNR zvláštním ústavním zákonem.

Únorový komunistický převrat mimo jiné vymazal z politické mapy Demokratickou stranu,⁶⁰⁷ jejíž silné postavení na Slovensku bylo v očích komunistů důvodem pro centralizaci. Podle slovenských národně orientovaných komunistů proto nyní důvody pro oslabování slovenských orgánů a pro jejich kontrolu ústřední vládou pominuly. Čeští komunisté však byli jiného názoru a stále považovali Slovensko za slabé místo. Přispěli k tomu i sami slovenští komunisté, kteří v rámci svého boje s DS strašili nebezpečím ľudáckého spiknutí apod. tak vydatně, až tomu uvěřili i jejich čeští spolusoudruzi. Vedení KSČ proto pokračovalo v oklešťování pravomocí slovenských orgánů i nadále. Již 30. března rozhodlo o **zrušení zákazu majorizace** slovenských poslanců v ÚNS (čl. 9 úst. z. 65/1946 Sb.), aby tím nebylo komplikováno přijetí nové ústavy.⁶⁰⁸ Na zasedání předsednictva ÚV

(příslušnou kompetenci v té době mělo předsednictvo SNR, ve kterém měla většinu DS, příp., podle dodatku ke třetí pražské dohodě, vláda) a následně jim zabránil v přístupu do jejich úřadů, takto: „*Považoval som za nelogické aby zástupcovia Demokratickej strany sedeli v slovenskom vládnom orgáne, keď ich ministri v pražskej vláde podali demisiu. Rozhodol som sa odvolať ich z funkcií. Zavolať som Gottwaldovi, informoval som ho o mojom zámere a on mi povedal: ‚Tak prečo ich tam držíš?‘ Zákony a ústavu som v tomto prípade nemohol aplikovať, volil som teda politické riešenie. Keď s ním odmietli súhlasiť, musel som ich odvolať.*” (PLEVZA, V.: Vzostupy a pády, c. d., s. 58 - 59).

⁶⁰⁷ 26. 2. 1948 byl předseda DS J. Lettrich donucen k rezignaci z pozice předsedy SNR, kde jej nahradil komunist K. Šmidke. Strana již nedokázala a ani příliš nemohla reagovat na vývoj situace, její dezorientované členstvo ji začalo hromadně opouštět, aby přešlo zejména do KSS (!). Prokomunistická menšina vytvořila opoziční křídlo, vedené M. Polákem, ze které vznikla Strana slovenské obrody, kolaborující s komunisty v rámci „obrozené“ Národní fronty. Většina představitelů DS emigrovala (J. Lettrich, F. Hodža), ti co zůstali v ČSR (J. Ursíny, J. Styk) byli vězněni a diskriminováni. (Demokratická strana (1944 – 1948). In: [sk.wikipedia.org](https://sk.wikipedia.org/wiki/Demokratická_strana_(1944_–_1948)) [online]. [cit. 2020-01-02]. Načteno z [https://sk.wikipedia.org/wiki/Demokratická_strana_\(1944_–_1948\)](https://sk.wikipedia.org/wiki/Demokratická_strana_(1944_–_1948))).

⁶⁰⁸ Oficiálně byl tento postup odůvodněn tím, že v nových podmínkách, kdy již je vláda v rukou „dělnické třídy“, se zákaz majorizace stal zbytečným. Stranická disciplína vedla slovenské komunisty k podpoře tohoto návrhu, ačkoliv si tím zúžili možnosti jak ovlivnit obsah ústavy. Příslušné ustanovení („Čl. 9 ústavního zákona č. 65/1946 Sb. pozbývá pro zbytek funkčního období Ústavodárného Národního shromáždění platnosti.“) bylo přijato jako čl. 5 odst. 3 úst. zákona č. 74/1948 Sb., ze dne 16. 4. 1948, jimž se na přechodnou dobu do účinnosti nové ústavy upravuje volba a pravomoc Národního shromáždění a činnost Ústavodárného Národního

KSČ, které 5. dubna 1948 jednalo o hospodářské organizaci na Slovensku, předložili slovenští zástupci v čele se staronovým předsedou Sboru pověřenců G. Husákem (a podporovaní tentokrát i V. Širokým) návrh na rozšíření pravomocí slovenských orgánů, který byl po ostré polemice odmítnut.⁶⁰⁹ 3. května 1948 učinili G. Husák a L. Novomeský ještě jeden pokus, když se pokusili prostřednictvím poslance L. Holdoše podat v ústavním výboru ÚNS návrh na rozšíření pravomocí slovenských orgánů, který předtím údajně dohodli s K. Gottwaldem. Čeští zástupci ve výboru byli zaskočeni, přerušili jednání a odebrali se na předsednictvo ÚV KSČ, které právě zasedalo. Tam byl návrh projednán a z velké části zamítnut. Pozornost českého komunistického vedení se již upínala k industrializaci Slovenska, které mohlo být snadněji dosaženo cestou posílení centralismu.⁶¹⁰

Ústavu 9. května⁶¹¹ schválilo ÚNS slavnostně a jednomyslně,⁶¹² jak se na lidově-demokratický parlament slušelo. V uspořádání česko-slovenského vztahu byla výrazem nedůvěry české strany ke slovenským poměrům a ústavní likvidací principu „rovný s rovným“. Nová ústava sice kodifikovala slovenské národní orgány (kterým byla věnována samostatná kapitola V.), ale **omezovala zákonodárnou kompetenci SNR** jen na méně významné otázky nepolitického charakteru.⁶¹³ Sbor pověřenců se prakticky stal regionálním orgánem státní správy, jehož členové byli jmenováni vládou, přičemž každý ministr mohl provádět opatření i bez koordinace s příslušným pověřenectvem, pouze s jeho vědomím (§ 117). Zrušení byli státní tajemníci v ministerstvech i zákaz majorizace v NS.⁶¹⁴

Ústavu 9. května odmítl podepsat prezident E. Beneš, který na protest proti její faktické nedemokratičnosti 7. června 1948 abdikoval. Na jeho místo se 14. června 1948 nechal zvolit první muž KSČ K. Gottwald.

shromáždění. Text úst. zákona v GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, II. díl, c. d., s. 299 - 300. Viz též RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, s. 370.

⁶⁰⁹ Z české strany údajně zazněly na adresu slovenské iniciativy výroky jako „buržoazní separatistický nacionalismus“ (V. Kopecký) či „Varuji slovenské soudruhy, cesta, na kterou se dávejte, je falešná, a můžete se dostat tam, kam nechcete.“ (K. Gottwald). Citováno podle KAPLAN, K.: Pravda o Československu, s. 191 – 192.

⁶¹⁰ Srv. KAPLAN, K.: Pravda o Československu, s. 192 a MACHÁČEK, M.: Gustáv Husák, s. 246.

⁶¹¹ Text ústavního zákona č. 150/1948 Sb. ze dne 9. 5. 1948 (neboli Ústavy 9. května) v GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, II. díl, c. d., s. 329 - 369. Důvodová zpráva tamtéž, s. 370 – 377.

⁶¹² Pro se vyslovilo 246 poslanců. (Stenoprotokol ze 114. schůze ÚNS, konané v neděli 9. 5. 1948. In: psp.cz [online]. [cit. 2020-01-02].

Načteno z <http://www.psp.cz/eknih/1946uns/stenprot/114schuz/s114001.htm>).

⁶¹³ Rozsah zákonodárné pravomoci SNR taxativně upravoval § 96 ústavy, podle kterého SNR byly svěřeny kompetence v oblasti kultury, základního a středního školství, tělovýchovy, cestovního ruchu, části zdravotního a sociálního zabezpečení, úpravy hranic obcí a okresů, zřizování a údržba silnic, úprava vodních děl a kanalizací a podobné kompetence místního či menšího významu.

⁶¹⁴ KAPLAN, K.: Pravda o Československu, s. 192.

5 POSTAVENÍ SLOVENSKA V OBDOBÍ 1948 – 1967

Ve dnech 14. – 25. února 1956 proběhl v Moskvě XX. sjezd KSSS, kterého se účastnila také delegace čs. komunistů⁶¹⁵ a na kterém sovětský komunistický předák N. S. Chruščov podrobil ve svém tajném referátě na uzavřeném zasedání sjezdu kritice tzv. kult osobnosti svého předchůdce J. V. Stalina. Výsledky XX. sjezdu KSSS projednával ÚV KSČ v březnu a dubnu na dvou zasedáních a poté (11. – 15. června 1956) i na celostátní konferenci KSČ, která měla poněkud uvolnit ventily společenské kritiky tím, že vyhověla některým dílčím požadavkům zdola, mimo jiné na decentralizaci a zvýšení pravomoci slovenských národních orgánů. V návaznosti na usnesení konference pak V. Široký předložil 29. června 1956 politickému byru KSČ⁶¹⁶ návrh ústavního zákona, kterým měla být novelizována platná ústava. Politické byro návrh projednalo 2. července již v paragrafovaném znění a pověřilo prvního tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného sestavením komise z komunistů – členů ústavněprávního výboru a komunistů – právníků, která měla návrh dopracovat co do právní přesnosti. Navržené legislativně-technické úpravy politbyro projednalo 23. července. O týden později, **31. července 1956**, byl příslušný **ústavní zákon č. 33/1956 Sb., o slovenských národních orgánech**,⁶¹⁷ schválen na schůzi NS. Tímto ústavním zákonem byla novelizována, resp. zcela nahrazena, V. kapitola Ústavy 9. května, upravující postavení slovenských orgánů. Postavení SNR bylo posíleno tím, že byla prohlášena „*národným orgánom štátnej moci na Slovensku*“ (§ 1 odst. 1), její kompetence rozšířeny tím, že byly uvedeny demonstrativním výčtem (§ 2), což umožňovalo, aby se SNR zabývala i dalšími otázkami, a to zejména „*vo veciach národnej alebo regionálnej povahy, pokiaľ na zabezpečenie plného hospodárskeho a kultúrneho rozvoja Slovenska vyžadujú osobitnú úpravu*“ (§ 3). Sbor pověřenců jmenovala a odvolávala již nikoliv vláda, ale SNR (§ 21), které byl SP odpovědný (§ 23). Podřízenost slovenských orgánů vládě a Národnímu shromáždění zůstala nicméně zachována, protože Sbor pověřenců a pověřenci se měli řídit směrnicemi vlády a jednotlivých ministrů (§ 24 odst. 1) a usnesení SP nebo opatření

⁶¹⁵ Delegaci tvořili: Antonín Novotný (1. tajemník ÚV KSČ, tzn. první muž v hierarchii KSČ), Antonín Zápotocký (předseda vlády), a další členové užšího vedení KSČ Z. Fierlinger, V. Široký a Rudolf Barák (současně ministr vnitra). (RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, s. 417 – 418).

⁶¹⁶ Politické byro, zkráceně politbyro (rusky: *Политическое бюро* = *politická kancelář*) – nejvyšší orgán některých komunistických stran, představuje jejich nejužší politické vedení. V KSČ existovalo politbyro mezi lety 1924 – 1945 a 1954 – 1962, jindy se označovalo jako předsednictvo ÚV. (pozn. aut.)

⁶¹⁷ Text úst. zákona č. 33/1956 Sb. v GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, II. díl, c. d., s. 492 – 498.

pověřence, které bylo v rozporu se zákonem nebo základními směrnicemi vlády, mohla vláda zrušit (§ 24 odst. 3).⁶¹⁸

Ústavní zákon č. 33/1956 Sb. zůstal jen čistě formální vnější změnou, která na skutečně existujících ústavních vztazích v ČSR nic nezměnila. Skutečné rozhodování a řízení ústavních procesů zůstalo i nadále koncentrováno v politbyru či předsednictvu ÚV KSČ.⁶¹⁹

V r. 1959, dva na roky po nástupu A. Novotného do funkce prezidenta, se začalo v komunistických stranických kruzích mluvit o nové ústavě, která by více odpovídala stavu, utvořenému v padesátých letech, zejména formálním zakotvením vedoucí úlohy KSČ (čímž by do budoucna byly právně ošetřeny přímé zásahy stranických orgánů do řízení státu), odstraněním formálních záruk nedotknutelnosti soukromého vlastnictví a podmíněním záruk práv a svobod občanů jejich souladem se zájmy socialistické společnosti. Zásadně dotčeno mělo být i zvláštní postavení Slovenska, a to pod rouškou správní reformy, formálně předstírající rozšíření pravomoci národních výborů a decentralizaci státní moci. Místo dosavadních 19 krajů jich mělo být nově 10, počet okresů měl být snížen na 109 (resp. 108). Krajské národní výbory (KNV), na které měla přejít část pravomocí z ústředních orgánů, měly být řízeny přímo vládou. Pro Slovensko to znamenalo, že by byla z řízení vyřazena jak SNR, tak Sbor pověřenců, neboť kraje (resp. KNV) by byly řízeny přímo z Prahy. Nová správní struktura státu se projevila i v návrhu nové ústavy, o které politické byro jednalo 15. března 1960. Návrh likvidoval dosavadní zvláštní postavení Slovenska, protože již nepočítal se Sborem pověřenců jako kolektivním orgánem a místo samotných pověřenectev zřizoval jen komise SNR.⁶²⁰ Na zasedání politbyra 5. dubna byl schválen Novotného referát pro plénum ÚV KSČ, které se sešlo ve dnech 7. – 8. dubna 1960 a disciplinovaně schválilo předložené návrhy usnesení o nové ústavě a provedení voleb do Národního shromáždění, SNR a národních výborů. Novou ústavu mělo formálně schválit NS, vzešlé z voleb, které se konaly 12. června 1960; konečné znění návrhu vypracovala na základě návrhů již dříve schválených na ÚV KSČ smíšená ústavní komise ÚV KSČ a Národní fronty. Tato komise, které předsedal A. Novotný, byla původně ustavena k vyhodnocení „všelidové diskuse o nové ústavě“, ke které ÚV vyzval občany hned po referátu A. Novotného na zasedání ÚV KSČ 7. – 8. dubna. Konečný návrh ústavy se (s výjimkou jazykových úprav a číslování paragrafů) nelišil od

⁶¹⁸ Srv. GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, II. díl, c. d., s. 492; RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, s. 423.

⁶¹⁹ GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, II. díl, c. d., s. 492.

⁶²⁰ Novotného argumentace byla občas značně originální, když se např. neváhal vyjádřit v tom smyslu, že Slovensko již dosáhlo takového stupně rozvoje, že nějaké zvláštní orgány jsou zbytečné, překonané a div že ne urážkou vyspělé země. (RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, s. 430).

původního návrhu, předloženého politbyru v březnu. Ve dnech 5. – 7. července 1960 se konala celostátní konference KSČ,⁶²¹ kde A. Novotný vyzdvihl **novou ústavu** nejen jako výraz „*vítězství socialistického řádu v naší vlasti*“,⁶²² ale také jako zakotvení „*marxisticko-leninského řešení národnostních poměrů v naší republice*.“⁶²³

Novotného „socialistická ústava“ byla schválena NS **11. července 1960** jako **ústavní zákon č. 100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky**.⁶²⁴ Šlo o ústavu přesycenou ideologickými proklamacemi a floskulemi, které umožňovaly značnou svévoli při jejím výkladu a aplikaci.⁶²⁵ Její juristická kvalita byla tak mizerná, že k ní měla kritické výhrady i neprávnická veřejnost.⁶²⁶

Pokud jde o postavení Slovenska v této ústavě, už název příslušné kapitoly (VI.) – „*Slovenská národní rada*“ (a nikoliv „Slovenské národní orgány“ jako v Ústavě 9. května) – naznačoval, že státoprávní postavení Slovenska v ČSR bylo pojata novým způsobem. Působnost SNR byla vymezena taxativně (čl. 74),⁶²⁷ ale ústava už nijak neupravovala rozdělení působnosti mezi SNR a ústřední orgány. Pojetí (87členné) SNR jako „*národního orgánu státní moci a správy na Slovensku*“ (čl. 73 odst. 1) vedlo ke specifické vnitřní organizaci SNR, ve které klíčovou roli hrálo 16členné předsednictvo, které bylo dle ústavy „*výkonným orgánem SNR v rámci její pravomoci*“ (čl. 84 odst. 1). Předsednictvo SNR mohlo vydávat druhotné normativní akty (usnesení a nařízení) na základě a k provedení zákonů SNR (čl. 84 odst. 3). Z členů předsednictva volila (a odvolávala) SNR pověřence SNR, kteří podle prováděcích zákonů⁶²⁸ působili v úsecích státní správy plánování, financí, zemědělství,

⁶²¹ Výňatky z referátu A. Novotného na celostátní konferenci KSČ 5. – 7. 7. 1960 v GRONSKÝ, Ján: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1960 - 1989, III. díl, 2007, s. 15 – 19.

⁶²² Tamtéž, s. 16.

⁶²³ Tamtéž, s. 17.

⁶²⁴ Text úst. zákona č. 100/1960 Sb., v GRONSKÝ, Ján: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1960 - 1989, III. díl, 2007, s. 20 – 52.

⁶²⁵ GRONSKÝ, Ján: Ústava z roku 1960. In: PAVLÍČEK, Václav et al.: *Ústavní právo a státověda, II. díl. Ústavní právo České republiky*, 2015, s. 241.

⁶²⁶ „[...] je to nedobře sestavené dílo, jež snad proto ztratilo autoritu u občanů i úřadů. Po stránce slohové je mnohomluvné a přitom se vyjadřuje v mnoha důležitých případech mlhavě.“ (Z projevu Ludvíka Vaculíka na IV. sjezdu Svazu čs. spisovatelů v červnu 1967. In: IV. sjezd Svazu československých spisovatelů /protokol/, 1968, s. 145.

⁶²⁷ Do taxativně vymezené působnosti SNR podle čl. 74 ústavního zákona č. 100/1960 Sb. patřilo: usnášet se v souladu s celostátním zákonodárstvím na zákonech SNR ve věcech národní nebo regionální povahy, pokud k zabezpečení všestranného hospodářského a kulturního rozvoje Slovenska vyžadují zvláštní úpravy; usnášet se na zákonech (i v jiných než výše uvedených případech), pokud ji k tomu vždy zákonem zmocní NS; účastnit se přípravy státního plánu rozvoje národního hospodářství; podávat návrhy zákonů NS (zákonodárná iniciativa); schvalovat vlastní rozpočet a rozpočet organizací jí podléhajících (nikoliv tedy slovenský rozpočet); vykonávat kontrolu v mezích vlastní pravomoci a zabezpečovat příznivé podmínky pro rozvoj občanů maďarské a ukrajinské národnosti. (GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, III. díl, c. d., s. 41).

⁶²⁸ Šlo o zákony NS č. 108/1960 Sb. a č. 93/1964 Sb., o určení úseků státní správy, ve kterých působí pověřenci Slovenské národní rady.

výstavby, školství a kultury, zdravotnictví, spravedlnosti a státní kontroly. Pověřenci plnili „svěřené úkoly v mezích pravomoci SNR. Další úkoly v hospodářské a kulturní výstavbě Slovenska [...] v rozsahu stanoveném vládou“. (čl. 85 odst. 3). Ani předsednictvo, ani pověřenci neměli fakticky žádnou nařizovací pravomoc vůči národním výborům a realizace zákonů SNR proto byla možná jen prostřednictvím vlády v Praze. Sbor pověřenců v tomto pojetí jediného slovenského národního orgánu státní moci a správy (SNR) přestal existovat.⁶²⁹

V praktické rovině neznamena nová ústava v otázce pravomocí slovenských národních orgánů zásadní převrat, neboť tyto ani předtím už o ničem podstatném nerozhodovaly (rozhodovací moc mělo pevně v rukou vedení centralizované KSČ). O to zbytečnější se formální omezení pravomocí SNR a zrušení Sboru pověřenců v r. 1960 muselo jevit. Formální, ale dobře viditelné centralizační změny byly přijaty slovenským obyvatelstvem nepříznivě a ve svém důsledku přispěly k postupné erozi systému, která vedla k historickým událostem z přelomu let 1967 a 1968, kdy se právě nevyřešený problém státoprávního postavení Slovenska stal jedním ze spouštěcích impulsů tzv. „obrodného procesu“.⁶³⁰

⁶²⁹ GRONSKÝ, J.: Ústava z roku 1960, c. d., s. 251 – 252.

⁶³⁰ GRONSKÝ, J.: Ústava z roku 1960, c. d., s. 252.

6 ČESKOSLOVENSKÁ FEDERACE (1968 – 1989)⁶³¹

6.1 PŘÍPRAVA FEDERACE (LEDEN 1968 – SRPEN 1968)

Komunistický režim, zosobněný „prvním tajemníkem ÚV KSČ a prezidentem republiky“⁶³² A. Novotným se koncem 60. let dostal do hluboké krize. Zatímco na české straně vadila především nedemokratičnost režimu a jeho narůstající hospodářské potíže, na Slovensku považovali za největší problém (ne)řešení tzv. slovenské otázky. V průběhu podzimu 1967 se ve vedení KSČ proti A. Novotnému sešikovala nesourodá většina, která ho 5. ledna 1968 přinutila vzdát se klíčové mocenské pozice prvního tajemníka ÚV KSČ a která na jeho místo zvolila kompromisního kandidáta Alexandra Dubčeka,⁶³³ t. č. prvního tajemníka ÚV KSS.⁶³⁴

⁶³¹ Podrobněji je o této problematice, tzn. o přípravě, realizaci a následné deformaci čs. federace, pojednáno v práci HLAVÁČ, Martin: Příprava a přijetí ústavních zákonů o československé federaci. *Diplomová práce*, 2018 (dále citováno jako „HLAVÁČ, M.: Československá federace, c. d.“).

⁶³² V oficiální hierarchii té doby byla funkce lídra komunistické strany nadřazena funkci prezidenta republiky, k nelibosti mnohých občanů. (pozn. aut.)

⁶³³ Alexander Dubček (1921 – 1992) – profesionální komunistický aparátčík, který se shodou okolností stal symbolem tzv. obrodného procesu „Pražského jara“. Přestože po srpnové okupaci snaživě kolaboroval s okupační mocí (podepsal mj. tzv. Moskevský protokol a zákonné opatření předsednictva FS č. 99/1969 Sb.), tato dala přednost schopnějšímu G. Husákovi a A. Dubčeka postupně zbavila všech politických funkcí. Na činnosti disentu v 70. a 80. letech se nepodílel, po sametové revoluci v r. 1989 přišel k funkci předsedy Federálního shromáždění. (pozn. aut.)

⁶³⁴ Proces svrhávání A. Novotného odstartoval A. Dubček, který na zasedání ÚV KSČ 30. 10. 1967 vystoupil s referátem, v němž kriticky reagoval na teze „O postavení a úloze strany v současné etapě vývoje naší socialistické společnosti“, které předložil A. Novotný na zasedání předsednictva ÚV KSČ 5. 9. 1967. A. Dubček, maje tichou podporu většiny slovenských členů ÚV, mj. umírněně kritizoval kumulaci funkcí („[je potřeba] zaujmout stanovisko ke kumulaci funkcí v nejvyšších orgánech strany, vlády, Národního shromáždění [...]“), čímž zřejmě mířil na A. Novotného (1. tajemníka ÚV KSČ a současně prezidenta republiky), a rovněž opatrně pledoval za posílení slovenských národních orgánů („jejichž úloha se v praxi musí stále dále zvyrazňovat tak, jak rostou úkoly slovenských národních orgánů při uskutečňování politiky Komunistické strany Československa [...]“). (Dubčekův referát v VONDROVÁ, Jitka – NAVRÁTIL, Jaromír – MORAVEC, Jan (eds.): *Komunistická strana Československa, sv. 1: Pokus o reformu (říjen 1967 – květen 1968)*, 1999, s. 24 – 31). Následoval konflikt mezi Novotným a Dubčkem, v jehož rámci se v předsednictvu ÚV KSČ, které od 11. 12. 1967 zasedalo téměř permanentně, vytvořily dva tábory: „novotnovský“ (A. Novotný, J. Lenárt, M. Chudík, B. Laštovička, B. Šimůnek a kandidáti předsednictva A. Kapek a M. Pastyřík) a „protinovotnovský“ (J. Hendrych, D. Kolder, A. Dubček, O. Černík, J. Dolanský a tajemníci ÚV KSČ L. Štrougal, V. Koucký a Š. Sádovský). Jak vidno, dělicí čára tehdy neprobíhala ani mezi Slováky a Čechy (ti mezi odpůrci Novotného převládali), ani mezi pozdějšími reformisty a konzervativci (alias neostalinity či pozdějšími normalizátory). K plnému střetnutí obou skupin došlo na plénu ÚV KSČ, které zasedalo ve dnech 19. – 21. 12. 1967. Zároveň ve dnech 20. 12. a 21. 12. proběhlo mimořádné zasedání předsednictva, na kterém znovu vystoupil jak A. Novotný, tak i A. Dubček, přičemž každý prezentoval svá stanoviska, mimo jiné i ke slovenské otázce. 21. 12. bylo zasedání ÚV KSČ přerušeno, přičemž předsednictvo společně s konzultativní skupinou mělo do lednového pokračování připravit návrh na rozdělení funkcí a najít vhodného kandidáta na funkci prvního tajemníka. Nakonec se 5. 1. 1968 A. Novotný vzdal funkce prvního tajemníka, přičemž zůstal členem předsednictva. Na jeho místo byl jednomyslně zvolen kompromisní kandidát A. Dubček, když předtím neprošli oblíbenci A. Novotného Jozef Lenárt (t.č. předseda vlády) a Bohuslav Laštovička (předseda NS), ani kandidát reformního proudu Oldřich Černík). (Srv. VONDROVÁ, Jitka: Rozkol v KSČ během Pražského jara. In: *Srpen 1968*.)

O průběhu prosincového a lednového pléna, na kterém mnozí čeští členové ÚV požadovali demokratizaci a slovenští posílení postavení Slovenska, se veřejnost mnoho nedozvěděla, oficiální zpráva v deníku Rudé právo (oficiálním tiskovém „orgánu ÚV KSČ“) obsahovala jen obvyklé vágní fráze.⁶³⁵ O něco lépe na tom byli straniční funkcionáři, jimž byla určena neveřejná rezoluce z lednového pléna, ve které se ohledně vztahu Čechů a Slováků uvádělo: „[ÚV KSČ] dále soudí, že v zájmu plného uplatnění jednoty českého a slovenského národa [...] je nutné v duchu leninského řešení přikročit k rozpracování všech otázek národnostní politiky v nových podmínkách [...].“⁶³⁶ Členové předsednictva SNR (PSNR), které s výše uvedenými závěry pléna ÚV KSČ obeznámil předseda SNR Michal Chudík, se na své schůzi 5. ledna 1968 vyslovili pro změnu asymetrického státoprávního uspořádání, nicméně se ještě neodvážili požadovat federaci, která byla dosud režimem tabuizována.⁶³⁷ To se však záhy mělo změnit, neboť již 26. února 1968, na konzultativní schůzce PNSR „o postupu při zajištění úkolů vyplývajících z rezoluce ÚV KSČ na zdokonalení činnosti SNR“, zazněly i radikálnější názory, zvažující možnost symetrického modelu, tzn. federace. O několik dnů později, 29. února 1968, byla na schůzi PSNR poprvé otevřeně odmítnuta stávající asymetrické koncepce, a 4. března 1968 se objevila také první (či jedna z prvních) otevřená formulace požadavků slovenské strany na zavedení symetrického

Čtyřicet let poté. Sborník textů Centra pro ekonomiku a politiku č. 70/2008, 2008, s. 141; Rezoluce z lednového pléna ÚV KSČ, určená jen pro stranické funkcionáře, v VONDROVÁ, J. et al (eds.): Komunistická strana Československa, sv. 1, c. d., s. 40 - 44, a Zpráva o zasedání ústředního výboru Komunistické strany Československa, Rudé právo, 6. ledna 1968, str.1, In: <http://archiv.ucl.cas.cz> [online]. [cit. 2020-01-04]. Načteno z <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1968/1/6/1.png>).

Odvolání A. Novotného a volba A. Dubčeka proběhly pro komunistický aparát typickým způsobem zákulisních intrik, ve kterých sehrál významnou roli neostalinský dogmatik Vasil Biľak, který se coby organizátor slovenské lobby v ÚV nejvíce zapříčinil o Dubčekovo navrzení a zvolení. V. Biľak usiloval na celostátní úrovni (KSČ) dosáhnout téhož, čeho předtím na Slovensku, kde Dubčeka zastupoval v jeho funkci 1. tajemníka ÚV KSS, dokázal jej v ní obklopit svými lidmi a úspěšně s ním manipulovat. V Praze se mu však dění po lednu 1968 vymklo z rukou. (ŠTROUGAL, L.: Ještě pár odpovědí, s. 89).

Chápání lednového pléna ÚV KSČ jako počátku demokratizačního procesu v KSČ i ve společnosti se objevilo teprve později, když v únoru a březnu 1968 začala diskuse o „smyslu Ledna“. (RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, s. 462 - 465).

⁶³⁵ „Slovenské otázky“ se týkal tento odstavec zprávy: „Ústřední výbor vzal na vědomí, že vláda a předsednictvo Slovenské národní rady předloží ústřednímu výboru strany na základě rozboru konkrétní návrhy na zdokonalení jejich činnosti, vycházející zejména z nové soustavy řízení na základě jednání a návrhů přednesených na prosincovém a lednovém zasedání ÚV KSČ“ (Zpráva o zasedání ústředního výboru Komunistické strany Československa, Rudé právo, 6. ledna 1968, str.1, In: <http://archiv.ucl.cas.cz> [online]. [cit. 2020-01-04]. Načteno z <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1968/1/6/1.png>).

⁶³⁶ V původní, nakonec neschválené verzi, rezoluce dokonce stálo: „k dalšímu prohloubení funkce Slovenské národní rady. Vychází přitom z faktu, že SNR zaujímá stále významnější místo nejen v životě Slovenska, ale i v systému řídicích orgánů státu. Při rozpracování návrhů opírat se především o iniciativní návrhy SNR samé. Jde zejména o vztahy k celostátním orgánům, o to, aby SNR byla nositelkou rozpočtu pro slovenské národní výbory, případně jiné úseky. Zvláštní péči je třeba věnovat posílení celostátních orgánů slovenskými pracovníky. [...]“ (VONDROVÁ, J. et al (eds.): Komunistická strana Československa, sv. 1, c. d., s. 43 - 44).

⁶³⁷ Srv. ŽATKULIAK, Jozef: Federalizácia československého štátu 1968 - 1970. Vznik česko-slovenskej federácie roku 1968, 1996, s. 381 a JIČÍNSKÝ, Zdeněk: Vznik České národní rady v době Pražského jara 1968 a její působení do podzimu 1969, 1984, s. 11.

modelu státoprávního uspořádání formou komplexní změny ústavy (slovo federace se v tomto návrhu ještě neobjevilo).⁶³⁸

Na jednání PSNR 11. března 1968 byl odbornými komisemi předložen materiál, který šel za rámec usnesení lednového pléna ÚV KSČ, když namísto pouhého posílení slovenských národních orgánů hovořil o přechodu k federaci ve dvou etapách.⁶³⁹ Materiál byl po diskusi shrnut do zásad, které se staly obsahem usnesení PSNR č. 38/1968, jenž mělo být předloženo plénu SNR, které zasedalo 14. – 15. března 1968. První den jednání byla plénem SNR ustanovena zvláštní komise, která následující den přeložila návrh stanoviska k usnesení PSNR č. 38/1968, který byl jako **Prohlášení SNR k státoprávnímu uspořádání**⁶⁴⁰ plénem SNR **15. března 1968** schválen. Prohlášení zašlo mnohem dále než PSNR v usnesení č. 38/1968, neboť v něm byl formulován **požadavek na federaci jako jediný model** uspořádání přijatelný pro slovenský národ, na jehož přípravě se má začít pracovat ihned.⁶⁴¹

Slovenská strana příkládala a příkládá **prohlášení SNR z 15. března 1968 mimořádný význam**, srovnatelný či přinejmenším se svým obsahem a důsledky blízkí Deklaraci SNR z 1. září 1944, neboť oba dokumenty daly podnět ke konstituování slovenské národní státnosti.⁶⁴²

O státoprávním uspořádání poté, 19. března 1968, jednalo předsednictvo SNR s předsednictvem ÚV KSS a shodlo se na tom, že zatím mají být využity všechny možnosti asymetrického modelu s tím, že se české straně nebude zastírat, že jde jen o přechodné řešení na cestě k federaci.⁶⁴³ V této podobě, tzn. téměř doslovně opsána z Prohlášení SNR, se pak problematika státoprávního uspořádání dostala do Akčního programu KSČ, který byl schválen

⁶³⁸ ŽATKULIAK, J.: Federalizácia čs. štátu, c. d., s. 23 – 29.

⁶³⁹ První etapa měla vstoupit v platnost k 1. 1. 1969 a v podstatě vracela Slovensko do státoprávní polohy, ve které bylo před třetí pražskou dohodou. Vedle SNR jako zákonodárneho orgánu měl být zřízen i kolektivní výkonný orgán (rada pověřenců či ministrů Slovenska). Rozdělení kompetencí mezi ústřední a slovenské orgány měl řešit zvláštní ústavní zákon o postavení Slovenska. Druhá etapa měla nastat po XIV. sjezdu KSČ (v r. 1970), když se počítalo se zakotvením federace v nové ústavě. (RYCHLÍK, Jan: Vznik česko-slovenské federace. In: *Srpen 1968. Čtyřicet let poté. Sborník textů Centra pro ekonomiku a politiku č. 70/2008*, 2008, s. 127).

⁶⁴⁰ „[...] Slovenská národná rada konštatuje, že doterajší takzvaný asymetrický model – ktorý principiálne nie je schopný vyjadriť a správne zabezpečiť štátoprávne vzťahy dvoch rovnoprávných národov, pretože ich postavenie vyjadruje rozdielne – sa počas svojho 23ročného uplatňovania v štátoprávnej a politickej praxi na Slovensku preukázateľne zdiskreditoval a jednotu republiky nielenže neposilňoval, ale, naopak, oslaboval. [...] Slovenská národná rada nastoľuje so všetkou vážnosťou potrebu rešpektovať socialistické federatívne usporiadanie jako formu zodpovedajúcu marxisticko-leninským zásadám národnostnej politiky a vykonať prípravné práce pre takéto usporiadanie ešte v období priprav XIV. zjazdu KSČ.“ Text prohlášení (resp. „Vyhlásenie SNR k nastúpenému smeru progresívneho rozvoje československej spoločnosti“) v ŽATKULIAK, J.: Federalizácia čs. štátu, c. d., s. 35 – 37.

⁶⁴¹ Srv. RYCHLÍK, J.: Vznik česko-slovenské federace, c. d., s. 128; a HLAVÁČ, M.: Československá federace, c. d., s. 17.

⁶⁴² BEŇA, J.: Vývoj slovenského právneho poriadku, s. 355.

⁶⁴³ PLEVZA, Viliam: Československá štátnosť a slovenská otázka v politike KSČ, 1971, s. 244.

5. dubna 1968.⁶⁴⁴ ÚV KSS, který byl o tomto informován na svém zasedání 9. dubna 1968 svým prvním tajemníkem Vasilem Bilákem, přijal po bouřlivé diskusi „Stanovisko k státoprávnímu uspořádání vztahů českého a slovenského národa“, které žádalo neodkladně (do konce června) vypracovat a přijmout **ústavní zákon o symetrickém uspořádání státu**, tzn. federaci, čímž bylo fakticky překonáno jak březnové Prohlášení SNR, tak Akční program KSČ.⁶⁴⁵

Nová československá vláda pod vedením Oldřicha Černíka,⁶⁴⁶ jmenovaná novým prezidentem republiky Ludvíkem Svobodou 8. dubna 1968, se k požadavku federalizace připojila ve svém programovém prohlášení z 24. dubna 1968, které vycházelo z Akčního programu.⁶⁴⁷ Dne 14. května, po zasedání předsednictva ÚV KSČ (PÚV), které se příslušnou otázkou zabývalo, vypracoval G. Husák,⁶⁴⁸ t. č. místopředseda vlády, návrh na ustanovení vládního výboru pro přípravu nového státoprávního uspořádání a v jeho rámci dvou odborných komisí – ústavní a ekonomické. Návrh G. Husák předložil 15. května na zasedání vlády, kde byl schválen.⁶⁴⁹ Výbor se skládal z představitelů politických stran Národní fronty,

⁶⁴⁴ Akční program KSČ v GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, III. díl, c. d., s. 92 – 100.

⁶⁴⁵ RYCHLÍK, Jan: Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1945 – 1992, 1998, s. 224.

⁶⁴⁶ Oldřich Černík (1921 – 1994) – komunistický politik, čs. premiér v letech 1968 – 1970. Je považován za jednoho z čelných představitelů tzv. čs. obrodného procesu. Měl významný podíl na pádu A. Novotného. Když v důsledku tzv. Šejnovy aféry A. Novotný musel opustit i funkci prezidenta republiky, ve které jej nahradil L. Svoboda, rozhodlo předsednictvo ÚV KSČ o tom, že O. Černík bude předsedou nové vlády. Po sovětské intervenci v srpnu 1968 přemýšlel o abdikaci, ale nakonec neodstoupil. Domníval se, že tím zachráni okleštěné zbytky reformního snažení, především ekonomickou reformu. V září 1968 se jako předseda vlády přímo podílel na obnovování cenzury médií; na popud jím vedené vlády byly v parlamentu přijaty tři zákony, jimiž byly okleštěny občanská práva a svobody, vydobyté v jarních měsících. Jako jeden z prvních souhlasil s „dočasným“ umístěním sovětských vojsk v Československu a v tomto smyslu dojednal mezistátní smlouvu se Sovětským svazem. Na jaře 1969 mu L. I. Brežněv navrhl, aby se po A. Dubčekovi stal prvním tajemníkem ÚV KSČ. O. Černík to odmítl a na funkci doporučil G. Husáka. Podle svého pozdějšího vyjádření prý doufal, že G. Husák bude dělat podobnou politiku jako János Kádár v Maďarsku. V září 1969 na přímý Brežněvův pokyn veřejně poplival svoji účast na demokratizačních reformách „pražského jara“. Poté paradoxně začala jeho hvězda klesat, a ačkoli se i nadále snažil udržet na vrcholu moci, nechal jej G. Husák v lednu 1970 padnout. Po svém vyloučení z KSČ na jaře 1971 v osobním rozhovoru se Zdeňkem Mlynářem o svém poinvazním působení výstižně prohlásil: „Prosral jsem pozici i čest.“

(Srv. HOPPE, Jiří: Oldřich Černík (1921 – 1994). In: icv.vlada.cz [online]. [cit. 2020-01-20].

Načteno z <https://icv.vlada.cz/cz/tema/oldrich-cernik-1921---1994-62926/>,

a Oldřich Černík. In: cs.wikipedia.org [online]. [cit. 2020-01-04].

Načteno z https://cs.wikipedia.org/wiki/Oldřich_Černík).

⁶⁴⁷ Programové prohlášení vlády, přednesené jejím předsedou O. Černíkem, ve stenoprotokolu z jednání NS 24. dubna 1968. In: psp.cz [online]. [2020-01-19].

Načteno z: <http://www.psp.cz/eknih/1964ns/stenprot/023schuz/s023001.htm>

⁶⁴⁸ G. Husák byl po věznění v 50. letech (1951 zatčen, 1954 odsouzen na doživotí ve vykonstruovaném procesu s buržoazními nacionalisty, r. 1960 propuštěn na amnestii prezidenta A. Novotného) oficiálně rehabilitován teprve po dlouhých politických bojích na zasedání ÚV KSČ 18. – 19. 12. 1963. Husákův boj za rehabilitaci v 60. letech pak v politické rovině znamenal i boj o rehabilitaci myšlenky federativního uspořádání a ovlivnil tak i další vývoj česko-slovenských vztahů. (RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992, s. 416).

⁶⁴⁹ Usnesení vlády ČSSR č. 154 z 15. května 1968, na které navazovala usnesení č. 169 – 171 z 22. května 1968. (ŽATKULIAK, Jozef: Husákova vládní komise pro přípravu ústavního zákona o československé federaci. In:

Národního shromáždění, společenských organizací a odborníků; měl 75 členů, jeho předsedou byl z titulu funkce předsedy vlády O. Černík. Rozhodující význam však neměl výbor, nýbrž odborná ústavní komise, které předsedal G. Husák a na jejíž půdě se odehrály hlavní střety ohledně federalizace. Komise byla složena paritně (15 + 15) z českých a slovenských vědeckých pracovníků a expertů (právníků, ekonomů, historiků a dalších odborníků) a po jednom zástupci z obou moravských krajů. 40člennou odbornou komisi pro řešení ekonomických problémů, souvisejících s novým státoprávním uspořádáním státu, vedl místopředseda vlády Ota Šik.⁶⁵⁰

Základem jednání ústavní (tzv. „Husákovy“ či též „kolodějské“)⁶⁵¹ komise se stal **návrh vypracovaný v ústavní komisi SNR**, které předsedal bývalý děkan právnické fakulty bratislavské univerzity a blízký spolupracovník G. Husáka **Karol Laco**. Komise SNR zcela opustila původní dvouetapový přístup a ve velmi krátké době (do konce dubna) vypracovala ucelený návrh, který byl po schválení slovenskými stranickými orgány předložen „Husákově“ vládní komisi jako v zásadě hotová věc. Československo měly tvořit dvě republiky, každá se svým parlamentem (národní radou) a vládou; nad oběma vládami a parlamenty měly stát společné federální orgány s omezenou delegovanou pravomocí. K zamezení majorizace slovenské menšiny českou většinou měly být federální orgány obsazeny paritně, ve vládě měl být zaveden systém státních tajemníků zastupujících vždy druhou republiku, než ze které pocházel ministr.⁶⁵²

Česká část komise byla slovenským návrhem zaskočena, a trvalo určitý čas, než byla schopna připravit a představit své (proti)návrhy. Na české straně nebyla zpochybnována samotná myšlenka federace a s tím spojena nutnost vytvoření českých národních orgánů, rozpaky budil především princip naprosté parity a rozsah zákazu majorizace, obsažený ve slovenském návrhu. Ve vládní odborné komisi se pak v průběhu června 1968 střetly tři relevantní návrhy či koncepce.⁶⁵³

SCHELLE, Karel – TAUCHEN, Jaromír (eds.): *Encyklopedie českých právních dějin, II. svazek, D – J*, 2016, s. 685).

⁶⁵⁰ Srv. RYCHLÍK, J.: Vznik česko-slovenské federace, c. d., s. 129 – 130; a HLAVÁČ, M.: Československá federace, c. d., s. 20 - 22.

Jmenný seznam členů výboru i obou komisí v ŽATKULIAK, J.: Federalizácia čs. štátu, c. d., s. 114 – 117.

⁶⁵¹ Podle obvyklého místa zasedání na vládním zámku v Kolodějích u Prahy. (pozn. aut.)

⁶⁵² Srv. RYCHLÍK, J.: Vznik česko-slovenské federace, c. d., s. 130; a ŽATKULIAK, Jozef: Tvorba obsahu ústavného zákona o čs. federácii roku 1968. In: *Historické štúdie* 37, 1996, s. 116.

⁶⁵³ RYCHLÍK, J.: Vznik česko-slovenské federace, c. d., s. 130.

První byl **návrh**, který předložili slovenští členové komise v čele s K. Lacem a který podporoval také její předseda G. Husák. Slovenský návrh, který jeho autoři od dubna ještě dopracovali, nyní přicházel mj. se zásadní myšlenkou **originální suverenity obou národních republik** a vytvoření **federace prostřednictvím státní smlouvy** mezi nimi.⁶⁵⁴

Druhá koncepce, tzv. sevřené federace, autorů Jiřího Grospiče a Zdeňka Jičínského,⁶⁵⁵ vycházela z předpokladu, že vzhledem k dosavadnímu vývoji obou národů v rámci společného státu, k dosaženému stupni integrace národního hospodářství atp. převažuje zájem českého a slovenského národa na zachování společného státního útvaru. Za tohoto předpokladu je nejenom správné, ale i nezbytné, aby jejich společný stát využíval všech možností, které se v dosavadním vývoji vytvořily integrací československé ekonomiky. Proto postuloval – na rozdíl od slovenského návrhu – širší a silnější postavení federace a jejich orgánů. Při koncipování struktury federálních orgánů nezdůrazňoval pouze národně-politický princip jako základ federativního uspořádání, ale požadoval jeho spojení s obecně demokratickým principem rovnosti občanů.⁶⁵⁶

Třetí koncepce, tzv. otevřený systém dualistické federace, autora Jiřího Boguszaka (a spoluautora Vladimíra Klokočky),⁶⁵⁷ předpokládala, že český národ je početně silnější, ekonomicky vyspělejší i kulturně rozvinutější, a že tedy jeho zájem na společném státním svazku je slabší než u slovenského národa. Českému národu by proto vyhovovalo, pokud má být společný státní útvar vůbec zachován, volné spojení národů. Návrh tedy koncipoval v podstatě konfederativní spojení českého a slovenského státu, tzn. předpokládal ještě volnější spojení než návrh SNR. Tento návrh však nerespektoval v dostatečné míře dobově dané

⁶⁵⁴ Šlo o shrnující materiál Předsednictva SNR „Teze návrhu ústavního zákona o federalizaci ČSSR pro odbornou vládní komisi jako východisko k jejímu jednání o federalizaci čs. státu“ z 5. června 1968 (ŽATKULIAK, J.: Federalizácia čs. štátu, c. d., s. 118 – 123) a „Základní zásady tezí SNR o státoprávním uspořádání ČSSR pro jednání odborné vládní komise“ z 11. června 1968 (ŽATKULIAK, J.: Federalizácia čs. štátu, c. d., s. 129 – 131). Uvedené dokumenty vycházely ze dvou zásadních materiálů K. Laca, a to „Návrhu též legislativních opatření na realizáciu Akčného programu ÚV KSČ, ÚV KSS a vyhlásenia SNR z marca 1968, predložených Predsedníctvu SNR skupinou členov SNR na prípravu legislativných návrhov nového štátoprávného usporiadania“ z 6. května 1968 (ŽATKULIAK, J.: Federalizácia čs. štátu, c. d., s. 57 – 73) a „Zásady (návrh) též ústavného zákona o úprave štátoprávných vzťahov Čechov a Slovákov.“ z 20. května 1968 (ŽATKULIAK, J.: Federalizácia čs. štátu, c. d., s. 85 – 94).

⁶⁵⁵ Text návrhu v GROSPÍČ, Jiří – JIČÍNSKÝ, Zdeněk: Teze o ideově politických zásadách a základních ústavních principech československé federace. In: *Právník*, 1968, s. 808 – 823.

⁶⁵⁶ HLAVÁČ, M.: Československá federace, c. d., s. 24.

⁶⁵⁷ Návrh sestával z úvodních tezí (BOGUSZAK, Jiří: Otevřený systém dualistické federace. In: *Právník*, 1968, s. 917 – 926) a z paragrafovaného textu návrhu ústavy (BOGUSZAK, Jiří: Návrh ústavy pro otevřený systém dualistické federace. In: *Právník*, 1968, s. 1039 - 1099). Svůj návrh předložil J. Boguszak 1. 6. 1968 v komisi pro ústavněprávní problematiku vědeckého kolegia ČSAV pro vědy o státu a právu. Vládní odborná komise o něm diskutovala 18., 19., 20. a 21. června. Konečné stanovisko k němu přijala odborná vládní komise v Kolodějích 10. července. (ŽATKULIAK, J.: Federalizácia čs. štátu, c. d., s. 131 – 136).

vnitropolitické a mezinárodněpolitické podmínky a souvislosti, a proto výrazněji jednání komise neovlivnil.⁶⁵⁸

Slovenští členové komise oba české návrhy zamítli. Návrh „sevřené“ federace považovali za nedostatečný; proti Boguszakově návrhu „otevřené“ federace se stavěli především slovenští členové ekonomické („Šikovy“) komise, neboť nepočítal s hospodářským vyrovnáním Slovenska s českými zeměmi.⁶⁵⁹

Ještě předtím, na svém zasedání 7. června 1968, vládní komise odmítla myšlenku trojfederace na územním principu (Čechy, Morava, Slovensko) a shodla se na dvoučlenné federaci na národním principu. Federace na územním principu byla komisí na popud jejího předsedy G. Husáka označena za nemarxistickou, a tedy nepřijatelnou.⁶⁶⁰

Jelikož slovenský návrh, který se ve vládní komisi i díky silné podpoře G. Husáka prosadil, vycházel z myšlenky původní suverenity národních republik, které její část delegují na federaci, bylo nutné, aby i na české straně vznikla institucionalizovaná národně-politická reprezentace, kterou na slovenské straně představovala SNR. Ústavní zákon, kterým by bylo federativní uspořádání Československa utvrzeno, měl mít charakter **dohody** (smlouvy) politických reprezentací obou národů. Bylo proto nutno **vytvořit Českou národní radu** jako pendanta Slovenské národní rady a obnovit – pokud jde o hlasování o federativním uspořádání česko-slovenského vztahu – v Národním shromáždění **institut zákazu majorizace**. K dosažení těchto cílů byl **24. června 1968 přijat ústavní zákon č. 77/1968 Sb., o přípravě federativního uspořádání Československé socialistické republiky**.⁶⁶¹ Česká národní rada, která měla být na základě tohoto ústavního zákona zvolena, **nebyla** ještě tímto ústavním zákonem **koncipována jako český zákonodárný orgán**, ale toliko jako **dočasný (prozatímní) ústavní orgán české národní reprezentace**.⁶⁶² Odkládáním voleb do ČNR (které se pak konaly až v roce 1971) však vznikla situace, že i tato „prozatímní“ ČNR musela plnit úlohu českého zákonodárského sboru. Ústavní zákon č. 77/1968 Sb. se dotkl také složení SNR, když ve svém § 6 umožnil k plnění úkolů vyplývajících z tohoto ústavního zákona

⁶⁵⁸ HLAVÁČ, M.: Československá federace, c. d., s. 25.

⁶⁵⁹ RYCHLÍK, J.: Vznik česko-slovenské federace, c. d., s. 131.

⁶⁶⁰ HLAVÁČ, M.: Československá federace, c. d., s. 26.

⁶⁶¹ Znění úst. zákona v GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, III. díl, c. d., s. 102 - 104.

Zákaz majorizace upravoval § 1 tohoto úst. z.

Odst. 1: „K přijetí ústavního zákona upravujícího státoprávní vztahy mezi českým a slovenským národem je zapotřebí souhlasu nejméně tří pětín všech poslanců Národního shromáždění zvolených v českých krajích a nejméně tří pětín všech poslanců Národního shromáždění zvolených na Slovensku.“

Odst. 2: „O návrhu podle odstavce 1 hlasují poslanci zvolení v českých krajích a poslanci zvolení na Slovensku odděleně.“

⁶⁶² Úst. z. č. 77/1968 Sb., § 3 odst. 1.

rozšířit kooptací počet členů SNR na návrh Slovenské národní fronty o význačné představitele veřejného života slovenského národa, kteří nejsou poslanci SNR.⁶⁶³

Volba prozatímní 150členné ČNR proběhla na 25. schůzi NS dne 10. července 1968.⁶⁶⁴ Členy ČNR volili všichni přítomní poslanci NS (v počtu 244), tj. včetně slovenských poslanců (!). Seznam zvolených poslanců ČNR byl publikován usnesením NS č. 109/1968 Sb. ze dne 10. července 1968⁶⁶⁵ a 11. července 1968 v denním tisku.⁶⁶⁶ Předsedou ČNR byl na jejím ustavujícím zasedání 10. července 1968 zvolen Čestmír Císař.⁶⁶⁷

O konečné podobě federalizace nakonec rozhodlo předsednictvo vlády ČSSR na svém zasedání 26. července 1968,⁶⁶⁸ které vzalo jako základ pro rozhodnutí materiály ústavněprávní („Husákovy“)⁶⁶⁹ a ekonomické („Šikovy“)⁶⁷⁰ komisí z 10. července a společný informační materiál obou komisí z 22. července.⁶⁷¹ Ohledně do té doby otevřených či sporných otázek, předsednictvo vlády mj. rozhodlo, aby byla realizována varianta předpokládající dvoukomorové Federální shromáždění, přičemž jeho první komora, Sněmovna lidu, měla mít přibližně 200 poslanců volených proporcionalně podle počtu obyvatel v celém státě (= federaci); druhá komora, Sněmovna národů, složená paritně z české a slovenské části, měla mít asi 100 poslanců, buď volených rovněž přímou volbou po polovině v každé z národních republik, nebo delegovaných ve stejném počtu oběma národními radami. Obě sněmovny měly být rovnoprávné a měly přijímat všechny federální

⁶⁶³ HLAVÁČ, M.: Československá federace, c. d., s. 30.

⁶⁶⁴ Stenoprotokol z 25. schůze NS, konané 10. 7. 1968. In: psp.cz [online]. [cit. 2020-02-08]. Načteno z <https://www.psp.cz/eknih/1964ns/stenprot/025schuz/s025001.htm>.

⁶⁶⁵ GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, III. díl, c. d., s. 103.

⁶⁶⁶ Např. Rudé právo, 11. 7. 1968, In: <http://archiv.ucl.cas.cz> [online]. [cit. 2020-01-18].

Načteno z <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1968/7/11/2.png>.

⁶⁶⁷ Stenoprotokol z 1. schůze ČNR, konané 10. 7. 1968. In: psp.cz [online]. [cit. 2020-02-08]. Načteno z <https://www.psp.cz/eknih/1968cnr/stenprot/001schuz/s001001.htm>.

⁶⁶⁸ Dr. Gustáv Husák: Záznam o jednání předsednictva vlády o otázkách federace, 26. 7. 1968.

In: ŽATKULIAK, J.: Federalizácia čs. štátu, c. d., s. 228 - 229.

⁶⁶⁹ Materiál „Problémy státoprávního uspořádání ČSSR“, který byl vypracován jako všeobecný základ k paragrafovanému znění ústavního zákona o česko-slovenské federaci pro potřeby vlády ČSSR v ŽATKULIAK, J.: Federalizácia čs. štátu, c. d., s. 166 – 187.

⁶⁷⁰ „Shrnující materiál ekonomické subkomise odborné vládní komise ‘Ekonomické otázky federativního uspořádání ČSSR (1. - 3. část), vypracovaný jako všeobecný základ k paragrafovanému ústavnímu zákonu o česko-slovenské federaci pro potřeby vlády ČSSR“ v ŽATKULIAK, J.: Federalizácia čs. štátu, c. d., s. 187 – 213.

⁶⁷¹ „Informace vládě ČSSR o stavu prací na přípravách nového státoprávního uspořádání ČSSR k 22. červenci 1968 v obou hlavních subkomisích (ústavněprávní a ekonomické) odborné komise vlády pro vypracování ústavního zákona o novém státoprávním uspořádání“ v ŽATKULIAK, J.: Federalizácia čs. štátu, c. d., s. 209 – 226. Tyto základní materiály dále doplňovaly: Návrhy pro postup při federalizaci ČSSR, 6 s., Základné zásady též SNR o státoprávním uspořádání ČSSR, 4 s., J. Grospič – Z. Jičínský: Teze o ideověpolitických zásadách a základních ústavních principech československé federace z 4.6.1968, 28 s., Třetí varianta státoprávního uspořádání, 7 s. Příloha č. 1 ke třetí variantě. J. Boguszak: Návrh dualistické (třetí) varianty nového státoprávního uspořádání ČSSR (úvodní teze), 11 s. (ŽATKULIAK Jozef: Federalizácia československého štátu 1968 - 1970. Vznik česko-slovenskej federácie roku 1968, 1996, str. 229)

zákony. Pokud jde o federální vládu, předsednictvo odmítlo mechanický princip parity v počtu ministrů, souhlasilo však se státními tajemníky. Počet federálních ministerstev měl být stanoven dodatečně. Vládní odborná komise měla vypracovat podle těchto zásad konečný návrh.⁶⁷²

Ten měl podobu 22bodového dokumentu „*Návrh zásad federativního uspořádání ČSSR*“, který vzešel z komise dne 31. července 1968; byly v něm původně obsaženy také alternativní varianty v otázkách, v nichž dosud nedošlo k dohodě. Dokument byl však před odesláním příslušným politickým orgánům ještě dodatečně upraven (pravděpodobně K. Lacem na návod G. Husáka), a to tak, že v jeho verzi datované 7. srpna 1968⁶⁷³ byly vypuštěny všechny alternativní návrhy, které ve vládní komisi vzešly od jejich českých členů a které vesměs směřovaly k posílení pravomoci federálních orgánů.⁶⁷⁴ Takto upravený materiál posoudilo nejprve 9. srpna 1968 předsednictvo ÚV KSS, 12. srpna předsednictvo SNR a poté 13. srpna 1968 i předsednictvo ÚV KSČ. PÚV KSČ uložilo „*dopracovat předložený návrh podle připomínek PÚV a předložit k projednání ve vládě a České národní radě. Současně upravit zásady jako politickou směrnicí*⁶⁷⁵ *pro jednání mimořádného XIV. sjezdu, ještě před publikováním projednat směrnicí v předsednictvu ÚV KSČ – provede s. Husák*“.⁶⁷⁶ K tomu však již nedošlo, neboť **21. srpna 1968 bylo Československo okupováno vojsky Varšavské smlouvy v čele se Sovětským svazem.**⁶⁷⁷

6.2 ZMĚNA PODMÍNEK PRO DALŠÍ VÝVOJ ČS. STÁTU A JEHO FEDERALIZACI PO SRPNU 1968

Jakmile se situace poněkud uklidnila a okupační vojska se na počátku září stáhla z měst do vymezených posádek, vrátila se na pořad dne i otázka federativního uspořádání. Podnět k tomu vzešel z mimořádného sjezdu KSS v Bratislavě ve dnech 26. – 28. srpna 1968, na němž byl – po svém návratu z Moskvy – **zvolen 1. tajemníkem ÚV KSS G. Husák**, který

⁶⁷² HLAVÁČ, M.: Československá federace, c. d., s. 36 – 37.

⁶⁷³ Výňatky z textu v ŽATKULIAK, J.: Federalizácia čs. štátu, c. d., s. 231 – 246.

⁶⁷⁴ Dopis J. Boguszaka a Z. Jičínského z 15. 8. 1968, ve kterém informovali předsedu vlády ČSSR O. Černíka o rozporech v přípravě a při vypracování nového ústavního zákona o federaci v odborné vládní komisi. (ŽATKULIAK, J.: Federalizácia čs. štátu, c. d., s. 246-247).

⁶⁷⁵ „Návrh zásad federativního uspořádání ČSSR“ byl v Politické směrnicí nadepsán jako „Politické, právní a hospodářské principy československé federace“. Tvořil úvodní část Politické směrnice. (GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, III. díl, c. d., s. 163).

⁶⁷⁶ RYCHLÍK, Jan: Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1945 – 1992, s. 244.

⁶⁷⁷ Srv. RYCHLÍK, Jan: Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1945 – 1992, s. 133 – 134, a HLAVÁČ, M.: Československá federace, c. d., s. 37 – 38.

průběh sjezdu významně ovlivnil.⁶⁷⁸ Jako přímý účastník tzv. moskevských „jednání“ mezi vedením Komunistické strany Sovětského svazu (KSSS) a představiteli KSČ a ČSSR, vedených 23. - 26. srpna 1968, si velmi dobře uvědomoval, že vedení KSSS se staví velmi podezřívavě, ne-li zcela negativně, ke všem hlavním požadavkům reformního procesu v ČSSR, a že tedy i federalizace, nebude-li realizována v co nejkratší době, nemusela by se uskutečnit vůbec. Mimořádný sjezd KSS proto mj. vyhlásil požadavek na urychlení přípravy nového státoprávního uspořádání tak, aby NS mohlo ústavní zákon o čs. federaci přijmout již 28. října 1968, v den padesátého výročí vzniku Československa.⁶⁷⁹

5. září 1968 se konalo v Bratislavě jednání zástupců předsednictev obou národních rad a jejich expertů. Na tomto jednání se oba předsedové národních rad – O. Klokoč a Č. Císař – shodli, že federalizace neztratila smysl a že je třeba učinit vše pro její rychlé uskutečnění. Nicméně i po jednání zůstaly otevřené některé sporné body, které měly být posouzeny na společné schůzi koncem září v Brně. 6. září 1968 oznámil předseda vlády O. Černík předsednictvu ÚV KSČ, že v zájmu vnitřní konsolidace státu „vláda přijala opatření, aby byly obnoveny práce na přípravách návrhu státoprávního uspořádání mezi Čechy a Slováky“.⁶⁸⁰ Výrazný posun v přípravě federativního uspořádání čs. státu přineslo zasedání pléna SNR 6. září 1968, které projednalo vlastní „Návrh Ústavního zákona o čs. federaci, 5. článkový návrh“⁶⁸¹ (jehož hlavním autorem byl opět K. Laco) a přijalo stanovisko k „Návrhu zásad federativního uspořádání ČSSR“⁶⁸² vypracovaných 7. srpna 1968 odbornou vládní komisí. Z české strany zazněl zásadní názor 18. září 1968 v podobě stanoviska ČNR k Návrhu zásad federativního uspořádání ČSSR ze 7. srpna 1968. ČNR se ve svém stanovisku vyslovila za

⁶⁷⁸ „[...] Nech odpadne, čo je kolísavé, nech odpadne, čo je oportunistické, ale nech v tej strane zostane, čo je pevné, čo je charakterné, čo chce za tento národ zápasit'. [...]“ (Z proslulého projevu G. Husáka na sjezdu ÚV KSS 28. 8. 1968. In: www.sds.cz [online]. [cit. 2020-02-14]. Načteno z <http://www.sds.cz/rservice.php?akce=tisk&cislocloanku=2007082301>).

⁶⁷⁹ HLAVÁČ, M.: Československá federace, c. d., s. 38 – 39.

⁶⁸⁰ RYCHLÍK, J.: Vznik česko-slovenské federace, c. d., s. 134.

⁶⁸¹ Podstatou „Návrhu Ústavního zákona o čs. federaci“ bylo federativní uspořádání založené na národním principu, tzv. „socialistické demokracii“, syntéze dvou národních ekonomik, dvoukomorovém parlamentu a principu parity, vycházejícím ze zásady rovnosti a rovnoprávnosti obou států. Návrh vymezoval kompetenci federálních orgánů, kde problémem zůstávalo dohodovací řízení ve federálním parlamentu a princip parity ve složení federální vlády systémem státních tajemníků. Vymezena byla i kompetence národních orgánů a upraveny vztahy mezi národní radou a vládou, rozdělení sféry řízení ekonomiky mezi národní a federální orgány (plány, rozpočty, federální zákony budou jen rámcově určovat zásady daňových zákonů, vůči podnikům již národní), potřeba sociálně-ekonomického vyrovnávání Slovenska s českými zeměmi. Ve federálních orgánech se předpokládalo důsledné paritní zastoupení obou národů. Zákaz majorizace měl platit v rozhodujících oblastech hospodářské politiky: důchodů, měny, deviz, v soustavě ekonomických nástrojů upravujících institucionální uspořádání zahraničního obchodu, peněžnictví, emisních bank apod. (Srv. ŽATKULIAK, J.: Husáková komise pro přípravu ust. zákona o čs. federaci, c. d., s. 694; a HLAVÁČ, M.: Československá federace, c. d., s. 40).

⁶⁸² Text Stanoviska SNR k návrhu zásad federativního uspořádání ČSSR, vypracovaných 7. 8. 1968 odbornou vládní komisí v ŽATKULIAK, J.: Federalizácia čs. štátu, c. d., s. 252 – 256.

federativní uspořádání ČSSR na národním principu, za rovnoprávné postavení Čechů a Slováků ve společném státě, ale neztotožnila s navrženým rovnoprávným postavením (= stejné kompetence a pravomoc) obou komor federálního parlamentu, protože „*při této ústavní konstrukci by se Sněmovna lidu mohla stát zbytečnou*“.⁶⁸³

Dne 26. září 1968 odborná vládní komise předložila k projednání konečný článkovaný návrh ústavního zákona,⁶⁸⁴ včetně důvodové zprávy,⁶⁸⁵ přičemž některé otevřené otázky byly v návrhu řešeny variantně. Vláda projednala předložený návrh na svém zasedání 1. října 1968. Téhož dne jednal v Praze o předložených návrzích⁶⁸⁶ i vládní (“Černíkův”) výbor, který po diskusi uložil vládní komisi provést v návrhu některé úpravy a zapracovat další připomínky tak, aby byl NS předložen návrh v definitivním znění.⁶⁸⁷

Sporné body v návrhu federace mezi SNR a ČNR mělo vyřešit společné zasedání předsednictev obou rad v Praze 1. října a poté v Brně 2. – 3. října. Obě národní rady následně 4. října projednávaly návrhy, jakož i závěry jednání svých předsednictev souběžně. Jednání předsednictev bylo sice věcné a korektní, přesto nedokázalo vyřešit některé podstatné názorové rozdíly mezi oběma národními radami.⁶⁸⁸ Proto nakonec předsedové ČNR Č. Císař

⁶⁸³ JIČÍNSKÝ Zdeněk: Stanovisko státoprávní komise ČNR k návrhu zásad federativního uspořádání ČSSR, In: časopis Právník, 1968, s. 1052.

Podle ČNR mělo být ve dvoukomorovém sboru postavení Sněmovny lidu rozhodující a postavení Sněmovny národů omezeno. Alternativou by byl i jednokomorový parlament při zvláštním hlasování jeho dvou částí (české a slovenské). ČNR doporučila, aby byl navrhovaný systém ústavních záruk a pojištěk spojený s principem parity, resp. zákazem majorizace, zjednodušen. Instituce státních tajemníků se měla vztahovat pouze na resorty s výlučnou federální pravomocí. ČNR rovněž doporučila, aby ústavní zákon vymezil kompetence federálních orgánů, ale aby počet, strukturu a náplň těchto orgánů určovaly samy tyto orgány. V oblasti společných kompetencí mělo být to, co je federální, a co národní, upraveno obyčejnými federálními zákony. ČNR dále doporučovala zřízení federálního soudu a prokuratury. (HLAVÁČ, M.: Československá federace, c. d., s. 41).

⁶⁸⁴ Text Návrhu ústavního zákona o československé federaci, předložený odbornou vládní komisí k projednání národním radám, vládě ČSSR a výborům Národního shromáždění v ŽATKULIAK, J.: Federalizácia čs. štátu, c. d., s. 276 - 300.

⁶⁸⁵ Důvodová zpráva v ŽATKULIAK, J.: Federalizácia čs. štátu, c. d., s. 38 -50, 77 - 81.

⁶⁸⁶ Vedle úst. zákona o čs. federaci se jednalo také o návrh úst. zákona o postavení národnostních menšin. (pozn. aut.)

⁶⁸⁷ HLAVÁČ, M.: Československá federace, c. d., s. 42.

⁶⁸⁸ Šlo zejména o tyto otázky:

a) Struktura budoucího Federálního shromáždění a postavení jeho komor:

SNR viděla záruku rovnoprávnosti ve dvoukomorovém parlamentu s rovnoprávným postavením obou komor (a s co nejšířejí pojatým zákazem majorizace v paritně složené Sněmovně národů); ČNR doporučovala odlišit pravomoci obou komor, případně jednokomorový parlament s odděleným hlasováním českých a slovenských zástupců o některých otázkách.

b) Způsob volby Sněmovny národů (SN FS):

ČNR se spolu s vládou vyslovovala pro to, aby poslance SN FS volily (delegovaly) národní rady; slovenská strana prosazovala přímou volbu.

c) Rozsah kompetencí budoucích federálních orgánů:

ČNR žádala, aby připravovaný ústavní zákon neobsahoval podrobný výčet kompetencí federálních orgánů, ale aby se příslušný zákon přijal až dodatečně. SNR naproti tomu žádala taxativní vymezení přímo v ústavním zákoně. SNR požadovala, aby do (výlučné) kompetence národních republik patřilo zemědělství, průmysl, vnitřní

a SNR O. Klokoč předložili předsedovi NS Josefu Smrkovskému 7. října 1968 za své národní rady **dva návrhy ústavního zákona** o čs. federaci, tzn. každá národní rada svůj vlastní návrh.⁶⁸⁹

6.3 PŘIJETÍ ÚSTAVNÍHO ZÁKONA O ČESKOSLOVENSKÉ FEDERACI V ŘÍJNU 1968

Předsednictvo ÚV KSČ schválilo 8. října 1968 vládní návrh ústavního zákona o čs. federaci z 26. září 1968 a rozhodlo, aby se jeho účinnost stanovila na 1. leden 1969. K nedořešeným sporným otázkám se 17. října 1968 sešla politická komise předsednictva ÚV KSČ ve složení O. Černík, A. Dubček, J. Smrkovský, G. Husák, P. Colotka, O. Klokoč a Č. Císař, která rozhodla takto: obě sněmovny Federálního shromáždění (FS) budou rovnoprávné a do paritně složené Sněmovny národů budou poslanci delegováni národními radami; NS se mělo změnit na Sněmovnu lidu. Dále komise rozhodla, že konstituování federálních orgánů se nezahrne do ústavního zákona o čs. federaci, ale bude řešeno do konce roku 1968 v dalším, buď ústavním, nebo obyčejném zákoně. Komise přijala návrh ČNR, aby zůstal původní název státu.⁶⁹⁰

Na základě tohoto rozhodnutí politické komise PÚV KSČ upravila vládní odborná komise 17. - 18. října 1968 vládní Návrh ústavního zákona o čs. federaci.⁶⁹¹ Upravený návrh ústavního zákona 18. října 1968 projednala vláda ČSSR. **Rozpory mezi třemi návrhy ústavního zákona**, projednávanými v NS, **se podařilo odstranit** a stanoviska jejich předkladatelů (vlády, ČNR a SNR) skloubit **až 24. října 1968**, na večerní poradě u předsedy

obchod, cestovní ruch, vnitro, zatímco ČNR tyto resorty navrhovala do společné kompetence federace a republik.

d) Název státu:

ČNR trvala na tom, aby se dosavadní název státu – Československá socialistická republika – neměnil; SNR požadovala jej změnit na Československá socialistická federativní republika. (HLAVÁČ, M.: Československá federace, c. d., s. 43 – 44).

⁶⁸⁹ HLAVÁČ, M.: Československá federace, c. d., s. 42 – 44.

⁶⁹⁰ HLAVÁČ, M.: Československá federace, c. d., s. 45.

⁶⁹¹ Text vládního Návrhu ústavního zákona o československé federaci z 17. října 1968, předloženého odbornou vládní komisí zákonodárným orgánům ČSSR, v ŽATKULIAK, J.: Federalizácia čs. štátu, c. d., s. 302 - 323. Upravený návrh zůstal při původním názvu státu – Československá socialistická republika. Do společné kompetence federace a obou (už se nepoužil termín národních) republik návrh zahrnul: plánování, finance, emisní činnost, cenové záležitosti, zahraniční hospodářské vztahy, průmysl, zemědělství a výživu, dopravu, pošty a telekomunikace, rozvoj vědy a techniky, práci, mzdy a sociální politiku, sociálně-ekonomické informace, vnitřní pořádek a bezpečnost státu, tisk a informace, normy, míra a váhy, vynálezy a právní úpravu socialistického podnikání. Kompetence Federálního shromáždění (čl. 34. odst. 1) byly stanoveny demonstrativním výčtem, což umožňovalo jejich rozšiřování. (HLAVÁČ, M.: Československá federace, c. d., s. 45 - 46).

vlády O. Černíka.⁶⁹² Česká strana souhlasila s přímou volbou Sněmovny národů s tím, že než dojde k volbám (plánovaným na rok 1969), bude zatím SN zvolena národními radami; ve Sněmovnu lidu se mělo přetvořit dosavadní NS. Souhlasila i s taxativním výčtem počtu federálních ministerstev, jejichž počet byl snížen, avšak na druhé straně byly doplněny federálními výbory s paritním složením pro další obory státní správy. Slovenská strana zase ustoupila od požadavku na změnu názvu státu.⁶⁹³

Vláda dosažený kompromis schválila a usnesením č. 370/68⁶⁹⁴ se ve smyslu čl. 52 odst. 1 ústavy připojila k iniciativnímu návrhu osnovy zákona, podanému národními radami. V NS tedy nakonec nebyly projednávány a hlasovány návrhy tři, či dva (jak bylo uvedeno ještě v pozvánce na schůzi NS), ale jeden **společný návrh ČNR, SNR a vlády**.⁶⁹⁵

Ústavní zákon č. 143/1968 Sb., o československé federaci,⁶⁹⁶ byl **přijat v neděli 27. října 1968**, na slavnostní schůzi Národního shromáždění, která se za přítomnosti prezidenta republiky Ludvíka Svobody, předsedů obou národních rad a vlády v čele s jejím předsedou, konala ve Španělském sále Pražského hradu.⁶⁹⁷ Podle § 1 úst. zákona č. 77/1968 Sb., o přípravě federativního uspořádání státu, byl poprvé po více jak 20 letech uplatněn v NS **princip zákazu majorizace**, tj. ke schválení ústavního zákona o čs. federaci byl nutný souhlas nejméně 3/5 všech poslanců NS zvolených v českých zemích a 3/5 všech poslanců NS zvolených na Slovensku, tj. minimálně 123 poslanců v české části a 56 ve slovenské části NS. Návrh ústavního zákona byl přijat jednomyslně všemi přítomnými poslanci v obou částech NS.⁶⁹⁸

Ústavní zákon č. 143/1968 Sb. novelizoval Ústavu ČSSR z roku 1968 (úst. z. 100/1960 Sb.), přičemž šlo o zásahy natolik zásadní, že touto novelizací vlastně vznikla ústava nová.⁶⁹⁹ Podle původních představ měl být tento ústavní zákon později

⁶⁹² Za SNR se porady zúčastnili její předseda O. Klokoč a K. Laco, za ČNR její předseda Č. Císař a Z. Jičínský. (HLAVÁČ, M.: Československá federace, c. d., s. 46).

⁶⁹³ HLAVÁČ, M.: Československá federace, c. d., s. 46.

⁶⁹⁴ Text usnesení v ŽATKULIAK, J.: Federalizácia čs. štátu, c. d., s. 328-329.

⁶⁹⁵ Srv. HLAVÁČ, M.: Československá federace, c. d., s. 46 – 47; a stenoprotokol z jednání NS 27. října 1968. In: psp.cz [online]. [cit. 2020-03-06].

Načteno z: <http://www.psp.cz/eknih/1964ns/stenprot/028schuz/s028004.htm> .

⁶⁹⁶ Znění úst. zákona v GRONSKÝ Ján: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1960-1989, III. díl, 2007, stránky 167 – 214.

⁶⁹⁷ Rudé právo, 28. října 1968, str.1, In: <http://archiv.ucl.cas.cz> [online]. [cit. 2018-03-10]. Načteno z <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1968/10/28/1.png> .

⁶⁹⁸ HLAVÁČ, M.: Československá federace, c. d., s. 47.

⁶⁹⁹ Novelizace ponechala v účinnosti hlavy první, druhou, sedmou, osmou a devátou Ústavy z r. 1960 a současně rušila čl. 1 odst. 2 a čl. 12, a dále ustanovení celých hlav třetí, čtvrté, páté a šesté (čl. 39-85), jakož i ustanovení čl. 107, 109 a 111 úst. z. č. 100/19868 Sb., Ústavy ČSSR. (GRONSKÝ, Ján: Československá federace. In: PAVLÍČEK, Václav et al.: *Ústavní právo a státověda, II.díl. Ústavní právo České republiky*, 2015, s. 260).

inkorporován do komplexní nové československé ústavy, která by zakotvovala demokratizační změny, avšak k tomu již v důsledku sovětské okupace nedošlo. Principy ústavního zákona č. 143/1968 Sb. pak platily až do zániku Československa v r. 1992.⁷⁰⁰

Protože federativní uspořádání přijaté v říjnu 1968 v zásadě vzešlo z návrhů SNR, resp. slovenských členů vládní odborné komise, bylo ústavněprávní těžiště moci v národních republikách. Federace a její orgány vykonávaly jen to, co na ni republiky přenesly. Orgány republik pak měly široké kompetence zejména v exekutivní sféře.⁷⁰¹

6.4 REALIZACE ÚSTAVNÍHO ZÁKONA O ČESKOSLOVENSKÉ FEDERACI PO JEHO PŘIJETÍ V ŘÍJNU 1968

Aby se nové státoprávní uspořádání mohlo k 1. lednu 1969 realizovat, bylo nutno (ve zbývajících dvou měsících (!)) do konce roku 1968 projednat a schválit návrhy některých klíčových zákonů.⁷⁰² Celková politická situace však byla nyní zásadně jiná než v době, kdy se na jaře 1968 začalo na federalizaci pracovat. Zákaz Moskvy vytvořit Komunistickou stranu českých zemí (KSČZ) a federalizovat KSČ, a naopak postupný návrat československých komunistů k principu demokratického centralismu, který by byl federalizací KSČ narušen, znamenaly, že původní představy o federaci se nepodaří naplnit. Čím více se politická situace „normalizovala“, tím více se ústavní zákon o čs. federaci dostával do rozporu s politikou KSČ.⁷⁰³

26. listopadu 1968 projednalo PÚV KSČ návrh ústavního zákona na zřízení federálních ministerstev a federálních výborů a s tím související dělbu pravomocí; jeho osnovu již 21. listopadu schválila vláda. Vláda dále 25. listopadu schválila osnovy zákonů o státním

⁷⁰⁰ Srv. RYCHLÍK, Jan: Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1945 – 1992, s. 264; a HLAVÁČ, M.: Československá federace, c. d., s. 48 – 49.

⁷⁰¹ Více k obsahu ústavního zákona o čs. federaci např. v HLAVÁČ, M.: Československá federace, c. d., s. 48 – 55).

⁷⁰² Šlo zejména o zákon, kterým se měnily předpisy o vyhlášení zákonů, zákony o zásadách nabývání a pozbyvání státního občanství, o vymezení působnosti ČSSR ve věcech vnitřního pořádku a bezpečnosti, o vymezení působnosti ČSSR ve věcech tisku a jiných informačních prostředků, o některých opatřeních souvisejících s federativním uspořádáním státu (otázky některých ústředních úřadů aj.), ústavní zákon o zřízení federálních ministerstev a federálních výborů, zákon o federálních výborech aj. (HLAVÁČ, M.: Československá federace, c. d., s. 56).

⁷⁰³ Právě v době, kdy se mělo jednat o konkrétní náplni federace, došlo k zásadnímu zvratu v neprospěch reformních sil v KSČ, když na plenárním zasedání ÚV KSČ 14. – 17. 11. 1968 byla schválena rezoluce, která byla vítězstvím „obnovovatelů pořádku“ a která v mnoha bodech přímo negovala Akční program KSČ a popírala nadějný vývoj Pražského jara. (HLAVÁČ, M.: Československá federace, c. d., s. 56 – 57).

občanství České socialistické republiky (ČSR) a Slovenské socialistické republiky (SSR) a novelu zákonů o pojišťovnictví a státní spořitelně. Ačkoliv se na slovenské straně projevil snahy snížit počet federálních ministerstev i výborů a opět se objevil požadavek na národní (republikové) emisní banky, byly nakonec 3. prosince 1968 vládní návrhy Slovenskou národní radou schváleny; o den později, 4. prosince, se k nim kladně vyjádřila i ČNR. PÚV KSČ na svém zasedání 11. prosince 1968 projednalo mj. návrh zásad struktury FS a jeho základních vnitřních i vnějších vztahů a postup při federalizaci Národní fronty. NS na svém zasedání 18. – 21. prosince 1968 tak mohlo projednat a schválit pět zákonů, uvádějících v život federální uspořádání čs. státu, a to ústavní zákon č. 171/1968 Sb.,⁷⁰⁴ o zřízení federálních ministerstev a federálních výborů, zákon č. 172/1968 Sb.,⁷⁰⁵ o federálních výborech,⁷⁰⁶ zákon č. 170/1968 Sb., o některých opatřeních souvisejících s federativním uspořádáním státu, zákon č. 166/1968 Sb., o vymezení působnosti ČSSR ve věcech vnitřního pořádku a bezpečnosti,⁷⁰⁷ a zákon č. 167/1968 Sb.,⁷⁰⁸ o vymezení působnosti ČSSR ve věcech tisku a jiných informačních prostředků; NS dále schválilo zákon č. 165/1968 Sb.,⁷⁰⁹ o zásadách nabývání a pozbývání státního občanství, novelu zákona č. 72/1967 Sb.,⁷¹⁰ o Státní spořitelně, a zákona č. 62/1966 Sb.,⁷¹¹ o pojišťovnictví.⁷¹²

28. prosince 1968 Černíkova vláda podala demisi,⁷¹³ aby mohla být následně, 1. ledna 1969, prezidentem republiky jmenována nová, již tzv. „federální“ vláda ČSSR. O den později, 2. ledna 1969, byla předsednictvem SNR jmenována první slovenská vláda, a 8. ledna 1969 předsednictvem ČNR první česká vláda. Ve středu 29. ledna 1969 se sešly k samostatným

⁷⁰⁴ Text úst. zákona v GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, III. díl, c. d., s. 223 – 224.

⁷⁰⁵ Text zákona v GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, III. díl, c. d., s. 225 – 226.

⁷⁰⁶ Federální výbory působily v některých úsecích státní správy v oblasti **společné působnosti federace a republik** jako koordinační orgány. Působily však jen krátkou dobu; centralizací federace ústavním zákonem č. 125/1970 Sb. byly všechny federální výbory zrušeny a nahrazeny federálnímu ministerstvu. (GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, III. díl, c. d., s. 225).

⁷⁰⁷ Text zákona v GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, III. díl, c. d., s. 221.

⁷⁰⁸ Text zákona v GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, III. díl, c. d., s. 222.

⁷⁰⁹ Zákon navazoval na čl. 5 ústavního zákona č. 143/1968 Sb., o čs. federaci, podle kterého se státní občanství federace (československé státní občanství) odvozovalo od státního občanství republik a zásady nabývání a pozbývání státního občanství republik měl stanovit zákon Federálního shromáždění. (Text zákona v GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, III. díl, c. d., s. 218 – 220).

⁷¹⁰ Rozdělení Státní spořitelny na Českou státní spořitelnu a Slovenskou státní spořitelnu. (pozn. aut.)

⁷¹¹ Rozdělení Státní pojišťovny na Českou pojišťovnu a Slovenskou pojišťovnu. (pozn. aut.)

⁷¹² HLAVÁČ, M.: Československá federace, c. d., s. 57 – 59.

⁷¹³ Rudé právo, 29. 12. 1968, s. 1. In: <http://archiv.ucl.cas.cz> [online]. [cit. 2020-03-07]. Načteno z <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1968/12/29/1.png> . Demisi Černíkovy vlády přijal následující den (29. 12. 1968) prezident republiky L. Svoboda (Rudé právo, 30.12.1968, s. 1. In: <http://archiv.ucl.cas.cz> [online]. [cit. 2020-03-07].

Načteno z <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1968/12/30/1.png> .

ustavujícím schůzím obě sněmovny nově vzniklého Federálního shromáždění (Sněmovna lidu a Sněmovna národů).⁷¹⁴

31. ledna 1969 FS schválilo **ústavní zákon č. 10/1969 Sb., o Radě obrany státu**,⁷¹⁵ jehož přijetí bylo projevem definitivního potlačení „pražského jara“ a nastupující „normalizace“ v zemi. Předsedou rady obrany státu byl vždy první (či generální) tajemník ÚV KSČ; v čele rad obrany státu na nižších úrovních stáli vedoucí tajemníci výborů KSČ příslušných územních celků. Došlo tak nejen k otevřenému srůstání KSČ a státu, ale jednostrannou centralizací soustavy rad obrany i k prvnímu **výraznému zásahu do struktury a koncepce federace**.⁷¹⁶

Realizaci a fungování federace v tomto období komplikovaly spory o kompetence federace a republik, kdy **velmi chyběl** především tzv. **kompetenční zákon**, navazující na úst. zákon č. 171/1969 Sb., o zřízení federálních ministerstev. Obhajoba původních cílů federace z roku 1968 a jejich prosazení do života se přitom stávala záležitostí stále menšího okruhu lidí, neboť reformisté byli postupně vytlačováni z politického života, příp. se odtrhávali od reformního proudu a přecházeli na centristické a recentralizační názorové pozice (G. Husák, L. Štrougal, P. Colotka, O. Černík a další.)⁷¹⁷

⁷¹⁴ HLAVÁČ, M.: Československá federace, c. d., s. 60 – 61.

⁷¹⁵ Znění úst. zákona v GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, III. díl, c. d., s. 236 – 239.

⁷¹⁶ HLAVÁČ, M.: Československá federace, c. d., s. 61.

⁷¹⁷ Srv. ŽATKULIAK, Jozef: Deformácie ústavného zákona o československej federácii po októbri 1968. In: *Historický časopis*, roč. 40, č. 4, 1992, s. 475, a HLAVÁČ, M.: Československá federace, c. d., s. 62.

6.5 DEFORMACE ČESKOSLOVENSKÉ FEDERACE (KVĚTEN 1969 – PROSINEC 1970)

Přibližně od března 1969 zostrila Moskva tlak na změnu politického vývoje v Československu, což vyústilo v rezignaci A. Dubčeka na funkci prvního tajemníka KSČ na zasedání ÚV KSČ 17. dubna 1969.⁷¹⁸ Nahradil jej **G. Husák**, původně reformista a přední ambasador federalizace, **pod jehož novým vedením** začal poněkud překvapivý, zato frontální **ústup od reform z roku 1968**. Demokratizační proces byl zastaven a znovu nastoupil jednoznačný kurz na centralizaci politické a státní moci pod monopolem komunistické strany. V podstatě o všem se opět rozhodovalo v předsednictvu ÚV KSČ, které přes politické a státní orgány „obnovovalo pořádek“ ve společnosti.⁷¹⁹ **G. Husák se brzy po svém nástupu do čela KSČ přiklonil i k opětovnému posílení integrace československé ekonomiky,**⁷²⁰ přičemž narůstající ekonomické problémy chtěl „zastřešit“ jednotnou KSČ, která plnila „integrační“ funkce v politice, ekonomice, ve státě. Tato tendence získávala dominantní roli v celé společnosti a byla vyjádřena zejména v „**Realizační směrnici ÚV KSČ**“ z května 1969.⁷²¹ Směrnice ve všech směrech (znovu)prosazovala vedoucí úlohu KSČ a princip demokratického centralismu, které výrazně modifikovaly původní podobu a fungování federace. **Směrnice ve své podstatě byla negací Akčního programu KSČ z ledna 1968,** znamenala začátek konce procesů ekonomické reformy a oslabování „centra“. **Směrnice se stala také mezníkem ve vývoji federace,** předpokládala posílení federálních výkonných orgánů, centrálního plánování hospodářství a rozhodujícího postavení státního rozpočtu federace.⁷²² Federální vláda O. Černíka přijala 6. června usnesení č. 122 k zajištění úkolů, které vyplývaly z „realizační směrnice“, kterým vytvořila prostor pro opětovnou centralizaci politického řízení čs. státu.⁷²³

⁷¹⁸ Stenografický záznam ze zasedání ÚV KSČ 17. 4. 1968 ke změně ve funkci 1. tajemníka v VONDROVÁ, Jitka – NAVRÁTIL, Jaromír (eds.): Komunistická strana Československa, sv. 4: Normalizace (listopad 1968 – září 1969), 2003, s. 345.

⁷¹⁹ ŽATKULIAK, Jozef: Politické tlaky na podobu československej federácie ma začiatku "normalizácie" (od augusta 1968 do decembra 1970). In: *Historické štúdie* 44, 2006, s. 210.

⁷²⁰ „Federácia s takými širokými právami národných orgánov, ktoré majú české a slovenské národné orgány, by v prípade, keby politické miesta, predovšetkým naša strana, nesledovala **integračné tendencie**, mohla mať nebezpečnú tendenciu odd'ovania sa od seba...“ (Stenografický záznam ze zasedání ÚV KSS 4. 5. 1969, SNA, f. ÚV KSS/2, s. 13.)

⁷²¹ Text „Realizační směrnice“ v VONDROVÁ, J. – NAVRÁTIL, J.: Komunistická strana Československa, sv. 4, c. d., s. 374 – 390.

⁷²² HLAVÁČ, M.: Československá federace, c. d., s. 63 – 64.

⁷²³ Federální vláda převzala integrující roli ve státním mechanismu, její usnesení se stala závaznými pro národní vlády; předsedové národních vlád se stali místopředsedy federálními vlády, jejichž rozhodnutí tak byli vázáni; federální rozpočet byl určující pro rozpočty republik. (HLAVÁČ, M.: Československá federace, c. d., s. 65).

V srpnu 1969 byl vypracován návrh dohody předsednictev vlád (federální a obou republikových) o koordinaci jejich činnosti ve smyslu „realizační směrnice“; předsednictva všech tří vlád v ní konstatovala, že kompetence federálních a republikových orgánů tvoří jeden celek, což upevňovalo integrační a řídicí postavení (federální) vlády ČSSR. Federální vláda dále posilovala své postavení mj. přes skupiny ministrů, které de facto dohlížely na kompetence republik, prostřednictvím doplnění federálních výborů o republikové ministry (kteří se tak vůči nim dostali do podřízeného postavení), i prostřednictvím svých dalších koordinačních orgánů (např. Hospodářská rada, Legislativní rada atp.). Fakticky tak došlo k podřízení republikových vlád federální vládě ČSSR.⁷²⁴

Dne 2. října 1969 přijalo předsednictvo ÚV KSČ usnesení o „částečných“ úpravách ve státoprávním uspořádání čs. federace; neměly se měnit principy federace, ale měla se podpořit její „integrující role“, k čemuž federace potřebovala přiměřené nástroje a prostředky. Na to byla při vládě ČSSR vytvořena zvláštní komise pro přípravu revize federace,⁷²⁵ která prosazovala podřízenost republikových vlád vládě federální. Nad touto komisí ideově bděla obdobná komise ÚV KSČ,⁷²⁶ která stanovila zásady postupu při „upevňování“ čs. federace. Nejvýznamnějším výstupem vládní komise byla „Zpráva o realizaci ústavního zákona o čs. federaci, vyhodnocení zkušeností z organizace a řízení v podmínkách federace a zásady k upevnění jednotného řízení“ z 27. listopadu 1969,⁷²⁷ která vycházela z „realizační směrnice“ a představovala souhrnný materiál pro politické orgány.

Výše zmíněná zpráva vládní komise a její návrhy byly 19. ledna 1970 projednány a schváleny předsednictvem ÚV KSČ, následně 28. ledna 1970 plénem ÚV KSČ, aby se poté staly východiskem pro legislativní opatření, jejichž příprava pod vedením místopředsedy

⁷²⁴ HLAVÁČ, M.: Československá federace, c. d., s. 65 – 66.

⁷²⁵ Ve složení K. Laco, B. Kučera (ministr bez portfeje, předseda Československé strany socialistické), L. Adamec (místopředseda vlády ČSR), A. Červinka (místopředseda vlády ČSR), J. Hanus (místopředseda vlády SSR), J. Ferianc (ministr plánování SSR). (ŽATKULIAK, J.: Deformácie ústavného zákona o čs. federácii, c. d., s. 480 – 481).

⁷²⁶ Ve složení G. Husák, O. Černík, L. Štrougal, J. Kempný (předseda vlády ČSR), Š. Sádovský (předseda vlády SSR), P. Colotka a K. Laco ((ŽATKULIAK, J.: Deformácie ústavného zákona o čs. federácii, c. d., s. 480 – 481).

⁷²⁷ Text „Zprávy [...]“ v ŽATKULIAK, Jozef: Realizácia a normalizačná revízia česko-slovenskej federácie (september 1968 – december 1970), 2011, s. 375 – 399.

V obecné rovině sice zpráva konstatovala, že federace se „zcela osvědčila“, nicméně v ní navržené „dílčí změny“ zbavovaly federaci jejího původního obsahu. Změny spočívaly „v posílení úlohy federálního centra“, upevnění úlohy plánu, zřízení plánovací komise. Dále text obsahoval návrh řady úprav na jednotlivých úsecích státní správy, vždy včetně vyhodnocení dosavadních zkušeností. Kultura, školství a spravedlnost měly být ponechány v kompetenci republik a společná politika se měla zabezpečit vzájemnou koordinací. Výkon a správa Veřejné bezpečnosti (uniformalizovaná policie) měly zůstat v kompetencích republik, avšak ministři vnitra ČSR a SSR se měli stát členy kolegia federálního ministra vnitra, což fakticky znamenalo jejich podřízení federálnímu ministru. Navrhovala se přeměna federálních výborů na nová federální ministerstva a zrušení funkce státních tajemníků. (HLAVÁČ, M.: Československá federace, c. d., s. 67),

federální vlády pro legislativu K. Laca vyplnila téměř celý zbytek roku 1970. Výsledné návrhy „dílčích změn“ ve státoprávním uspořádání čs. federace,⁷²⁸ včetně novely úst. zákona č. 143/1968 Sb.,⁷²⁹ předložila komise předsednictva ÚV KSČ v září 1970 a 2. října 1970 je schválilo předsednictvo ÚV KSČ.⁷³⁰ Dne 14. listopadu 1970 návrhy projednala federální vláda, která zamítla většinu připomínek, které k nim měla slovenská vláda.⁷³¹ Proti připravovaným změnám nezazněl žádný odpor ani ze SNR, ani z pléna ÚV KSČ a ÚV KSS, které se věcí zabývalo v prosinci. Ve dnech **20. a 21. prosince 1970** tak FS hladce schválilo **soubor zákonů**, které předložil předseda federální vlády L. Štrougal⁷³² a kterými byl **podstatně změněn, resp. deformován, původní obsah federace.**⁷³³

Základní myšlenky obsahoval **ústavní zákon č. 125/1970 Sb.**, kterým se mění a doplňuje ústavní zákon č. 143/1968 Sb., o čs. federaci. Šlo o nejvýznamnější přímý novelizační zásah do ústavního zákona č. 143/1968 Sb., který **zásadně změnil celou koncepci federace**, základní strukturu vztahů mezi federálními a republikovými státními orgány způsobem, který v podstatě negoval původní koncepci struktury federace a **vytvořil vysoce centralizovanou pseudofederaci**, jejíž subjekty – národní republiky – pozbyly podstatnou část svých kompetencí a federace jim tak byla fakticky nadřazena.⁷³⁴

Původní **koncepce tří suverenit** (federace a obou republik) byla úst. zákonem č. 125/1970 Sb. výrazně **modifikována ve prospěch suverenity federace**, což se projevilo v zásadní změně článků 4 a 5 úst. zákona č. 173/1958 Sb., o čs. federaci.⁷³⁵

⁷²⁸ Úpravy se měly realizovat takto: v čl. 4 úst. zákona č. 143/1968 Sb. se měla zvýraznit jednota čs. ekonomiky, měly se upravit články o společné kompetenci ve prospěch federálních orgánů. V novele úst. zákona č. 171/1968 Sb. se mělo zakotvit zřízení Státní plánovací komise, Cenového úřadu, měly se zrušit všechny federální výbory a státní tajemníci. Dále se měla uplatnit zásada silného federálního rozpočtu. Ekonomické federální centrum se mělo posílit zřízením federálního ministerstva paliv a energetiky, ministerstva hutí a strojírenství, ministerstev dopravy a spojů. (ŽATKULIAK, J.: Politické tlaky na podobu čs. federácie, c. d., s. 217). Text návrhu komise předsednictva z 2. 10. 1970 v ŽATKULIAK, J.: Realizácia a normalizačná revízia čs. federácie, c. d., s. 444 – 447.

⁷²⁹ Text vládního návrhu úst. zákona z 2. 10. 1970, kterým se mění a doplňuje úst. zákon č. 143/1968 Sb. v ŽATKULIAK, J.: Realizácia a normalizačná revízia čs. federácie, c. d., s. 448 – 453).

⁷³⁰ HLAVÁČ, M.: Československá federace, c. d., s. 68 – 69.

⁷³¹ Slovenská republiková vláda o návrzích jednala 6. 11. 1970, největší výhrady měla k návrhu zákona o národohospodářském plánování a k novým federálním ministerstvům; jako kompenzaci za zrušení státních tajemníků a federálních výborů vláda SSR požadovala, aby byla do zákona vtělena zásada, že aparát nových ministerstev se vytváří z pracovníků státních orgánů obou republik podle zásad schválených vládou ČSSR. (ŽATKULIAK, J.: Deformácie ústavného zákona o čs. federácii, c. d., s. 483).

⁷³² Rudé právo, 21. 12. 1970, s. 1, In: <http://archiv.ucl.cas.cz> [online]. [cit. 2020-003-07]. Načteno z <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1970/12/21/1.png>.

⁷³³ HLAVÁČ, M.: Československá federace, c. d., s. 68 – 70).

⁷³⁴ GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, III. díl, c. d., s. 284 – 285, 169.

⁷³⁵ Hospodářství ČSSR bylo v původním čl. 4 označeno za „integraci dvou národních ekonomik, české a slovenské“, oba národy, které byly prohlášeny za „ekonomicky svébytné“, federaci „svěřovaly“ část jimi vytvářeného společenského produktu. Mluvívalo se rovněž o „jednotném hospodářském trhu“. Novelizované znění

Na úst. zákon 125/1970 Sb. navazoval **ústavní zákon č. 126/1970 Sb.**, o opatřeních v soustavě federálních ústředních orgánů, v jejichž čele stojí člen vlády ČSSR,⁷³⁶ který namísto zrušených (paritně složených) federálních výborů zřizoval federální ministerstva (již bez státních tajemníků).⁷³⁷ Působnost federálních orgánů upravoval **zákon č. 133/1970 Sb.** (tzv. „**kompetenční zákon**“),⁷³⁸ který měl ve vztahu k ústavnímu zákonu č. 126/1970 Sb. charakter prováděcího zákona. Taxativní výčet kompetencí a pravomocí jednotlivých federálních ministerstev utvrzoval centralizační proces nastoupený ústavním zákonem č. 125/1970 Sb.⁷³⁹ Vedle toho byla sjednocena správa v ČSR a SSR, když byly na Slovensku obnoveny kraje, zrušené tam předtím jako zbytečný mezičlánek po zavedení federace. Centralizační tendence se projevila i v zákoně č. 134/1970 Sb., o pravidlech státního rozpočtu čs. federace. Podobně tomu bylo se zákonem č. 128/1970 Sb., o vymezení působnosti federace v oblasti vnitřního pořádku a bezpečnosti, a se zákonem č. 167/1968 Sb., o vymezení působnosti federace ve věcech tisku a jiných informačních prostředků, kdy byly v obou případech **republiky „vytlačeny“** z oblasti, kterou ústavní zákon č. 143/1968 Sb. původně zařadil do společné působnosti federace a republik.⁷⁴⁰

Ironií dějin je, že se na těchto deformacích nejvýznamněji podíleli někdejší neaktivnější zastánci původního modelu federace – G. Husák (v té době již 1. tajemník ÚV KSČ, a tedy fakticky nejmocnější muž ve státě) a K. Laco (v té době místopředseda federální vlády pro legislativu).

příslušného článku ústavního zákona naproti tomu stanovilo, že „**hospodářství Československé socialistické republiky je jednotné**“ a rozvíjí se na základě socialistické hospodářské soustavy. Čl. 5 původního znění ústavního zákona o čs. federaci stanovil, že „[s]tátní občan každé z obou republik je zároveň státním občanem Československé socialistické republiky“. Vycházel tedy z odvozenosti státního občanství federace od státního občanství republik. Novelizované znění čl. 5 naopak stanovilo, že „[č]eskoslovenské státní občanství je jednotné“, a dále, že „[k]aždý československý státní občan je zároveň občanem České socialistické republiky nebo Slovenské socialistické republiky“. Zakotvil tedy odvozenost státního občanství republik od státního občanství federace, což byl další projev centralismu. (GRONSKÝ, J.: Československá federace, c. d., s. 262).

⁷³⁶ Text zákona v GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, III. díl, c. d., s. 286 – 287.

⁷³⁷ Z dosavadních 7 ministerstev (zahraničí, obrana, vnitro, finance, zahraniční obchod a plánování) byla vyčleněna plánovací agenda a svěřena nové Státní plánovací komisi. Vedle toho bylo nově zřízeno dalších 6 ministerstev (technický a investiční rozvoj, paliva a energetika, hutnictví a strojírenství, zemědělství a výživa, doprava, spoje), celostátní VLK (Výbor lidové kontroly) a federální cenový úřad. Federální výbory a funkce státních tajemníků byly zrušeny. (ŽATKULIAK, Jozef: Federace česko-slovenská v normalizačních zákonech z prosince 1970. In: SCHELLE, Karel; TAUCHEN, Jaromír (eds.): *Encyklopedie českých právních dějin, II. svazek, D – J*, 2016, s. 480).

⁷³⁸ Text zákona v GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, III. díl, c. d., s. 293 – 297.

⁷³⁹ GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, III. díl, c. d., s. 293 – 297.

⁷⁴⁰ HLAVÁČ, M.: Československá federace, c. d., s. 71 – 72.

Ústavní zákon č. 143/1970 Sb. byl později ještě dvakrát přímo novelizován, a to úst. zákonem č. 43/1971 Sb.,⁷⁴¹ a úst. zákonem č. 50/1975 Sb.⁷⁴² Tyto novely však nepřinesly žádnou zásadní změnu, základní ústavní rámec čs. federace se tak do konce komunistického režimu v r. 1989 už v podstatě nezměnil a zůstal v podobě, kterou mu vtiskly normalizační deformace z prosince 1970. Až ve druhé polovině roku 1988 byly provedeny některé dílčí změny např. ve struktuře federálních orgánů a v novém vymezení jejich působnosti.⁷⁴³ V listopadu 1988 byly zahájeny práce na nové ústavě, v lednu 1989 byla vytvořena oficiální pracovní skupina, která v průběhu roku 1989 zveřejnila pro interní potřebu svůj první neoficiální pracovní výstup.⁷⁴⁴ Originální zvláštností poslední pracovní verze byla koncepce „**trojjedinosti**“ ústavy, tj. jediné společné monolegální ústavy federace i obou republik – „Ústavy Československé socialistické republiky, České socialistické republiky a Slovenské socialistické republiky“. Projekt nové ústavy však vzhledem k nadcházejícím revolučním společenským zůstal již jen nerealizovaným záměrem.⁷⁴⁵

⁷⁴¹ Ústavní zákon č. 43/1971 Sb., o prodloužení volebního období zastupitelských sborů na pět let. (GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, III. díl, c. d., s. 301).

⁷⁴² Ústavní zákon č. 50/1975 Sb., kterým se mění a doplňuje čl. 64 ústavního zákona č. 143/1968 Sb. (tzv. „lex Svoboda“). Účelově přijatý zákon, umožňující odstranění nemocného prezidenta L. Svobodu z funkce. Na jeho místo byl zvolen generální tajemník ÚV KSČ G. Husák. (GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, III. díl, c. d., s. 314).

⁷⁴³ Úst. zákon č. 42/1988 Sb., úst. zákon č. 193/1988 Sb. a zákon č. 194/1988 Sb. (Texty zákonů v GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, III. díl, c. d., s. 327 – 329, 330).

⁷⁴⁴ Výňatky z poslední pracovní verze v GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, III. díl, c. d., s. 390 – 441.

⁷⁴⁵ GRONSKÝ, J.: Československá federace, c. d., s. 273.

7 ROZPAD ČESKOSLOVENSKA (1989 – 1992)

Po nástupu tzv. normalizace československé společnosti po r. 1968 zůstala federalizace státu jediným z výdobytků „Pražského jara“, který přetrval, byť v deformované podobě.

Po návratu československé společnosti k demokratickým poměrům v po listopadových událostech roku 1989 se však **naplno ukázala některá úskalí československé podoby federace**, která se dříve v důsledku tzv. „vedoucí úlohy“ centralizované KSČ nemohla projevit. Šlo zejména o **institut zákazu majorizace, který při absenci celostátně působících a integrujících politických sil** nesmírně komplikoval až znemožňoval přijímání zásadních zákonů ve Federálním shromáždění.⁷⁴⁶

V revolučních listopadových dnech 1989 nevzniklo jedno – celočeskoslovenské či federální – hnutí, reprezentující hodnoty tzv. sametové revoluce, nýbrž hnutí dvě – Občanské fórum⁷⁴⁷ (OF) v České republice a Veřejnost proti násilí⁷⁴⁸ (VPN) na Slovensku. Pokusy o zakládání OF na Slovensku v místech, kde obyvatelstvo cítilo více pročeskoslovensky (zejména na východním Slovensku), VPN rychle likvidovala a OF po dohodě s ní tyto organizace nakonec samo zrušilo. Brzy se rozdělila i do té doby jednotná, monolitní KSČ, když na Slovensku vznikla samostatná KSS (později Strana demokratické levice (SDL)).⁷⁴⁹

⁷⁴⁶ HLAVÁČ, M.: Československá federace, c. d., s. 76.

⁷⁴⁷ Občanské fórum (ve zkratce „OF“) – politické hnutí, které vzniklo dva dny po začátku „sametové revoluce“ (večer 19. 11. 1989) v Činoherním klubu v Praze, jako široká, spontánní platforma nezávislých občanských aktivit, odmítající komunistický režim. Prvotní cílem OF bylo stát se opozicí Národní fronty a začít vést dialog s komunistickou mocí. Nejvýraznějším představitelem OF byl v revolučních dnech 1989 Václav Havel; po jeho zvolení prezidentem mělo OF kolektivní vedení. Na sněmu OF, který se konal 13. 10. 1990 v pražské Hostivaři, byl v poměru 115 ku 52 hlasům zvolen do nově vytvořené funkce předsedy OF Václav Klaus, s čímž se dosavadní představitelé OF a jejich stoupenci nesmířili a vyvolali rozštěpení OF na ODS a OH (Občanské hnutí). (Občanské fórum. In: cs.wikipedia.org [online]. [cit. 2020-03-07].

Načteno z https://cs.wikipedia.org/wiki/Občanské_fórum).

Ustavující Provolání OF z 19.11.1989 v GRONSKÝ, Ján: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1989 – 1992, IV. díl, 2007, s. 18 – 19. Viz též Přepis záznamu jednání o vzniku OF v KOUTSKÁ, Ivana – RIPKA, Vojtěch – ŽÁČEK, Pavel (eds.): Občanské fórum, den první. Vznik OF v dokumentech a fotografiích, 2009, s. 25 – 82.

⁷⁴⁸ Veřejnost proti násilí (VPN) – slovenské občanské politické hnutí, které vzniklo po 17. listopadu 1989, obdoba českého OF. K jeho zakladatelům patřili Milan Kňažko, Ján Budaj, Fedor Gál, Jozef Kučerák a další. Z VPN se postupně vydělilo několik slovenských politických stran, např. HZDS – Hnutí za demokratické Slovensko. (Srv. Veřejnost proti násilí. In: cs.wikipedia.org [online]. [cit. 2020-03-07]. Načteno z https://cs.wikipedia.org/wiki/Verejnost_proti_násilíu ; a Ako vzniklo hnutie Veřejnost proti násilí. In: www.teraz.sk [online]. [cit. 2020-03-07]. Načteno z <https://www.teraz.sk/slovensko/ako-vzniklo-hnutie-verejnost-proti-nas/28861-clanok.html>).

⁷⁴⁹ RYCHLÍK, Jan: Rozpad Československa (1989 – 1992). In: *Česko-slovenské vztahy, Slovensko-české vztahy. Liberecký seminář 1996, 1997, 1998*, s. 139.

Již 29. listopadu 1989 došlo k **významné diskontinuitní ústavní změně**, když FS přijalo **ústavní zákon č. 135/1989 Sb.**,⁷⁵⁰ kterým byl z ústavy vypuštěn čl. 4 o vedoucí úloze KSČ ve společnosti a státě. Na druhé straně byla zachována relativní státoprávní kontinuita na základě novelizací úst. zákona č. 143/1968 Sb., o československé federaci, který se stal platformou pro jednání národnostních reprezentací o jejím fungování a podobě v letech 1990 – 1992.⁷⁵¹

Právní kontinuita byla dále postupně prolamována úst. zákonem č. 183/1989 Sb. z 28. prosince 1989, o volbě nových poslanců zákonodárných sborů,⁷⁵² a úst. zákonem č. 14/1990 Sb. z 23. ledna 1990, o odvolávání poslanců zastupitelských sborů a o volbě nových poslanců národních výborů.⁷⁵³

Obdobně jako v roce 1968, i nyní na společenské změny rychle zareagovala SNR, a již 12. ledna 1990 vydala prohlášení k přípravě slovenské ústavy (kterou předpokládal čl. 142 původního znění úst. zákona č. 143/1968 Sb.) a rovněž vytvořila společnou komisi SNR a vlády SR pro přípravu ústavy Slovenské republiky.⁷⁵⁴

K prvnímu otevřenému česko-slovenskému konfliktu po listopadu 1989 došlo, když prezident Václav Havel⁷⁵⁵ 23. ledna 1990 ve svém prvním projevu ve funkci prezidenta republiky ve FS nečekaně navrhl vypustit z tehdejšího názvu státu (Československá socialistická republika) adjektivum socialistická.⁷⁵⁶ Návrh vyvolal bouřlivou diskusi, která

⁷⁵⁰ Znění úst. zákona v GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, IV. díl, c. d., s. 38 – 39.

⁷⁵¹ ŽATKULIAK, Jozef: Slovensko a ČSFR (1990 – 1992). In: SCHELLE, Karel; TAUCHEN, Jaromír (eds.): *Encyklopedie českých právních dějin. XII. svazek, Sa – Smlouva ná.*, 2018, s. 537.

⁷⁵² Na základě tohoto úst. zákona byl v den jeho schválení, tj. 28. 12. 1989 do funkce poslance kooptován A. Dubček, který byl rovněž ve stejný den zvolen předsedou FS. Šlo o projev revoluční účelnosti prováděných ústavních změn, která byla pro polistopadové období typická. (GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, IV. díl, c. d., s. 44, 79)

⁷⁵³ Texty obou úst. zákonů v GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, IV. díl, c. d., s. 78 – 79, 84 – 85.

⁷⁵⁴ ŽATKULIAK, J.: Slovensko a ČSFR, c. d., s. 540.

⁷⁵⁵ Václav Havel (1936 – 2011) – český dramatik, esejista, kritik komunistického režimu a představitel nekomunistického disentu, později politik a státník. Prezidentem poprvé zvolen 29. 12. 1989 (veřejným hlasováním) ještě téměř kompletně komunistickým FS. Ve funkci prezidenta republiky nahradil G. Husáka, který byl donucen abdikovat 10. 12. 1989. (pozn. aut.)

⁷⁵⁶ V. Havel svůj návrh na změnu názvu státu předem nekonzultoval s nikým mimo okruh svých nejbližších spolupracovníků. Protože se obával, že FS, tehdy ještě v drtivě většině komunistické, nebude s vypuštěním slova „socialistická“ souhlasit, chtěl V. Havel využít momentu překvapení a poslancům vedle přejmenování státu navrhnout i nový státní znak. „Vlítu tam, rozvinu ten znak, a než se všichni vzpamatují, bude schválen i název státu bez slova socialistická...“ Tento Havlův plán však narazil na nesouhlas předsednictva FS, které prezidentovi sdělilo, že návrhy v předložené podobě nelze na stávající schůzi schválit. Návrh byl proto odložen a jeho další osud se vymkl V. Havlovi z rukou. (Srv. „Rok 1990: Pomlčková válka. Československá, Česko-slovenská nebo Česká a Slovenská federativní republika?“ In: plus.rozhlas.cz [online]. [cit. 2020-03-07]. Načteno z <https://plus.rozhlas.cz/rok-1990-pomlckova-valka-ceskoslovenska-cesko-slovenska-nebo-ceska-a-slovenska-7661587>; JIRÁSKOVÁ, Věra – PAVLÍČEK, Václav: Ústavní poměry Československa po listopadu 1989. In: PAVLÍČEK, Václav (ed.): *Ústavní právo a státověda, II.díl. Ústavní právo České republiky*, 2015, s. 285, 301 – 302). Projev V. Havla ve FS ve stenozáznamu z 22. společné schůze SL a SN FS 23. 1. 1990. In: www.psp.cz [online]. [cit. 2020-03-07]. Načteno z <https://www.psp.cz/eknih/1986fs/slsn/stenprot/022schuz/s022006.htm> .

záhy přerostla v tzv. **pomlčkovou válku**. Proti Havlovu návrhu se vyslovila slovenská reprezentace, která navrhla název „Republika Česko-Slovensko“, nebo „Federace Česko-Slovensko“. Po dvou měsících emotivních diskusí přijalo FS úst. zákonem č. 81/1990 Sb. z 29. března 1990⁷⁵⁷ **nový název republiky**, který **byl kuriózní** svojí rozdílností v české a slovenské jazykové verzi. (V češtině „Československá federativní republika“, ve slovenštině „Česko-Slovenská federatívna republika“.)⁷⁵⁸ Hned 30. března poslaly slovenské národní orgány FS oficiální protest proti schválenému názvu státu; na Slovensku propukly demonstrace, při kterých **se poprvé objevila hesla požadující samostatnost Slovenska**. Po sérii jednání prezidenta republiky s představiteli všech tří vlád nakonec FS **20. dubna 1990** přijalo ústavní zákon č. 101/1990 Sb.,⁷⁵⁹ kterým se název státu změnil na pravopisně nesprávný: **Česká a Slovenská Federativní** (ve slovenštině: Federatívna) **Republika** (ve zkratce: ČSFR).⁷⁶⁰

Otázka nového pojmenování federace vzedmula vlnu emocí a vzájemného podezřívání, která neusnadňovala hledání kompromisu v budoucím česko-slovenském státoprávním uspořádání. Obě strany přitom vycházely z odlišných východisek: Čechům šlo především o udržení funkčnosti federace, a tudíž byli ochotni jen k takovým změnám v přerozdělení kompetencí mezi federací a republikami, které neohroží funkčnost federace. Slovinci vycházeli z původnosti, primátu a svébytnosti obou národních republik, funkčnost federace pro ně byla až druhořadá.⁷⁶¹ Vleklá politická jednání⁷⁶² nakonec dospěla k dohodě o

⁷⁵⁷ Text úst. zákona č. 81/1990 Sb., o změně názvu Československé socialistické republiky, v GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, IV. díl, c. d., s. 147 – 148.

⁷⁵⁸ Při hlasování ve FS byl nový prezidentův návrh s pomlčkou („Česko-Slovenská republika“) zamítnut hlasy českých poslanců, zatímco alternativní poslanecký návrh prošel ve Sněmovně lidu, ale neprošel ve Sněmovně národů (kde ho s využitím zákazu majorizace zamítla slovenská část SN FS). Dohodovací výbor, který měl smířit stanoviska obou komor, pak přišel s absurdním kompromisem: jelikož pomlčka znamená něco jiného ve slovenštině (spojovník) a v češtině (rozdělovník), měl by se název státu psát česky bez pomlčky a slovensky s pomlčkou. (STEIN, Eric: Česko-Slovensko: konflikt, roztržka, rozpad, 2000, s. 62).

⁷⁵⁹ Text zákona v GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, IV. díl, c. d., s. 153 – 154.

⁷⁶⁰ Srv. ŽATKULIAK, J.: Slovensko a ČSFR, c. d., s. 540; RYCHLÍK, J.: Rozpad Československa, c. d., s. 139.

⁷⁶¹ Srv. JIRÁSKOVÁ, V. – PAVLÍČEK, V.: Ústavní poměry Československa po listopadu 1989, c. d., s. 302; RYCHLÍK, J.: Rozpad Československa, c. d., s. 140.

⁷⁶² Předehrou k těmto jednáním bylo historicky první setkání republikových vlád (předsedové P. Pithart a M. Čič) v dubnu 1990 na zámku ve Lnářích, kde obě vlády zdůraznily „primát, svébytnost a celistvost národních republik“ proti pozůstatkům „centralistického, dirigistického a byrokratického systému“ a vyslovily požadavek, aby se ústava federace odvozovala od ústav republik. Následovala setkání v červnu v Luhačovicích (P. Pithart a nový slovenský premiér V. Mečiar) a 8. – 9. 8. 1990 v Trenčianských Teplicích, kde se už jednalo o přenesení rozsáhlé působnosti z federace na republiky a byl dohodnut princip „**budování federace zdola**.“ Další jednání se uskutečnila 10. – 11. 9. 1990 v Piešťanech, 27.9.1990 v Kroměříži a 28.10.1990 ve Slavkově (zúčastnil se jej i prezident V. Havel). 5. 11. 1990 jednali v Praze o textu kompetenčního zákona představitelé všech tří vlád i zákonodárných sborů, 9. 11. 1990 jednali v Luhačovicích premiéři P. Pithart a V. Mečiar. Protože zásadní dohoda o změna státoprávního uspořádání nebyla pro rozdílná východiska obou stran možná, dohodlo se, že zatím budou jen přerozděleny kompetence, a poté se bude pracovat na definitivním řešení. O konečné podobě kompetencí jednali v přítomnosti prezidenta Havla všichni tři premiéři na Pražském hradě, aby 13. 11. 1990 došlo ke kompromisní shodě na návrhu ústavního kompetenčního zákona. Dohodnutý návrh byl schválen všemi

tzv. „**velkém kompetenčním zákonu**“⁷⁶³ (ústavní zákon č. 556/1990 Sb. z 12. prosince 1990, kterým se mění ústavní zákon č. 143/1968 Sb., o československé federaci).⁷⁶⁴

Velký kompetenční zákon výrazně omezil pravomoci federálních orgánů ve prospěch národních republik, avšak neřešil koncepční stránku problému česko-slovenských státoprávních vztahů, a stal se proto jen dočasným kompromisem. Zatímco **česká strana pokládala kompetenční zákon za maximum**, kam byla ochotna při oslabování federace zajít, **pro slovenskou reprezentaci znamenal jen první krok** ke konečnému cíli – dosažení volného česko-slovenského soustátí, ve kterém by Slovensko mohlo spojit výhody vlastního státu s výhodami státu společného.⁷⁶⁵

Velký kompetenční zákon byl **obsáhlou novelou úst. zákona o čs. federaci**, jejíž podstata spočívala ve změně způsobu rozdělení kompetencí mezi federaci a republiky. Bylo opuštěno původní členění kompetencí na výlučnou působnost federace, výlučnou působnost republik a společnou působnost federace a republik, když byl **zrušen institut společné působnosti**, výlučná působnost federace byla pozitivně vymezena taxativním výčtem a výlučná kompetence republika byla negativně vymezena zásadou, že vše, co není svěřeno do kompetence federace, patří do kompetence republik.⁷⁶⁶ Současně došlo **k výraznému přesunu kompetencí z federální na republikovou úroveň**, a to v takovém rozsahu, který vnesl do struktury státu **až konfедераční prvky**.⁷⁶⁷ Některé kompetenční problémy zůstaly i

třemi vládami i SNR, proti se však postavil ústavněprávní výbor ČNR, vedený J. Kalvodou, který požadoval několik změn. Ve vyhrocené situaci pohrozil slovenský premiér V. Mečiar, že vyhlásí nadřazenost zákonů SNR nad zákony federálními, čímž federace fakticky zanikne. Česká vláda i ČNR se tomuto nátlaku podvolily a vládní strany zavázaly své poslance hlasovat pro původní znění kompetenčního zákona z 13. 11. 1990. Úst. zákon č. 556/1990 byl poté 12. 12. 1990 přijat 117 hlasy poslanců SL FS, 12 bylo proti, 7 se zdrželo hlasování; v české části SN FS bylo pro návrh 58 poslanců, proti 8 a 6 se zdrželo; ve slovenské části SN FS bylo 62 poslanců pro, 4 proti a 4 se zdrželi. (Srv. GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, IV. díl, c. d., s. 227 – 228; RYCHLÍK, J.: Rozpad Československa, c. d., s. 140 – 141). Viz též stenoprotokol ze společné schůze sněmoven FS 12. 12. 1990. In: www.psp.cz [online]. [cit. 2020-03-07].

Načteno z <https://www.psp.cz/cknih/1990fs/slsn/stenprot/009schuz/s009093.htm> .

⁷⁶³ Za tzv. „malý kompetenční zákon“ je označován úst. zákon č. 296/1990 Sb., z 19. 7. 1990, o změnách v soustavě federálních ústředních orgánů státní správy, v jejichž čele stojí člen vlády České a Slovenské Federativní Republiky. Tímto zákonem byly významně omezeny pravomoci federální vlády v hospodářské oblasti a přeneseny na vlády obou národních republik. Zároveň tím byl zahájen proces nového rozdělení kompetencí mezi federací a republikami, vedoucí k oslabení federace na pokraj její funkčnosti. (GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, IV. díl, c. d., s. 186). Text “malého kompetenčního zákona” v GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, IV. díl, c. d., s. 186 – 188).

⁷⁶⁴ Text úst. zákona č. 556/1990 Sb. v GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, IV. díl, c. d., s. 227 – 237.

⁷⁶⁵ RYCHLÍK, J.: Rozpad Československa, c. d., s. 141.

⁷⁶⁶ Čl. 9 úst. zákona č. 556/1990 Sb.: „Věci, které nejsou ústavním zákonem Federálního shromáždění svěřeny do působnosti České a Slovenské Federativní Republiky, patří do působnosti České republiky a Slovenské republiky.“

⁷⁶⁷ Mj. byla opuštěna konstrukce „jednotného hospodářství ČSFR“ a „jednotného vlastnictví ČSFR“ a nahrazena rozlišením vlastnictví federace a republik (čl. 4); bylo umožněno **vytváření republikových ozbrojených sil** (čl. 27 odst. 1 písm. b) a **uzavírání mezinárodních smluv republikami** (čl. 7 odst. 2); byla stanovena nová

po přijetí velkého kompetenčního zákona nevyřešené, čímž zůstaly otevřené dveře pro další spory. Ústavní zákon č. 556/1990 Sb. tak znamenal **zásadní zlom** v uspořádání a vývoji federálního státu Čechů a Slováků, neboť položil ústavní základy **nefunkční federace**, čímž z ústavního hlediska **zahájil proces jejího zániku**.⁷⁶⁸

Politická síla	Volby do SL FS		Volby do SN FS		Volby do ČNR	
	%	mandát	%	mandát	%	mandát
Občanské fórum	53,15	68	49,96	50	49,50	124
KSČ	13,48	15	13,80	12	13,24	33
Křesťanská a demokratická unie	8,69	9	8,75	6	8,42	20
HSD – Společnost pro Moravu a Slezsko	7,89	9	9,10	7	10,03	23
Celkem		101		75		200

Tabulka 4: Výsledky parlamentních voleb v r. 1990 - Česká republika⁷⁶⁹

Politická síla	Volby do SL FS		Volby do SN FS		Volby do SNR	
	%	mandát	%	mandát	%	mandát
Veřejnost proti násilí	32,5	19	37,28	33	29,35	48
Křesťanskodemokratické hnutí	18,9	11	16,66	14	19,21	31
KSČ (KSS)	13,8	8	13,43	12	13,35	22
Slovenská národní strana	10,9	6	11,44	9	13,94	22
Spolužití (maď. Együttélés)	8,6	5	8,49	7	8,66	14
Demokratická strana		0		0	4,40	7
Strana zelených		0		0	3,49	6
Celkem		49		75		150

Tabulka 5: Výsledky parlamentních voleb v r. 1990 - Slovenská republika⁷⁷⁰

Mezitím, **8. a 9. června 1990**, proběhly **první svobodné volby** po pádu komunismu, které se konaly v dosud málo diferencovaném politickém prostředí, vyznačovaly se mimořádně vysokou účastí (96 % oprávněných voličů) a měly spíše plebiscitární charakter.⁷⁷¹ V České republice v nich drtivě zvítězilo Občanské fórum, na Slovensku Veřejnost proti násilí; obě spolu ve FS tvořily přirozenou koalici. Protože však VPN nedisponovala potřebnou většinou

rozpočtová pravidla rozšiřující rozpočtové kompetence republik (čl. 11); byla podstatně rozšířena kompetence republik vydávat druhotné normativní akty. (GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, IV. díl, c. d., s. 228).

⁷⁶⁸ Srv. JIRÁSKOVÁ, V. – PAVLÍČEK, V.: Ústavní poměry Československa po listopadu 1989, c. d., s. 302 – 303; GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, IV. díl, c. d., s. 228.

⁷⁶⁹ Srv. Parlamentní volby v Československu 1990. In: [cs.wikipedia.org](https://cs.wikipedia.org/wiki/Parlamentní_volby_v_Československu_1990) [online]. [cit. 2020-03-08]. Načteno z https://cs.wikipedia.org/wiki/Parlamentní_volby_v_Československu_1990; ČSU – Výsledky voleb a referend. In: volby.cz [online]. [cit. 2020-03-08].

⁷⁷⁰ Tamtéž.

⁷⁷¹ Plebiscitní otázka by byla mohla znít např. „Souhlasíte se změnou režimu po listopadu 1989?“ (pozn. aut.)

ve slovenské části SN, bylo nutno přibrat ještě Křesťanskodemokratické hnutí⁷⁷² (KDH), které vedle křesťanských hodnot zdůrazňovalo také národní akcenty.⁷⁷³

Otevřenou otázkou, která provázela celé volební období 1990 – 1992, byly **nové ústavy**, jejich obsah a způsob jejich přijetí. Spory o to, zda má být dříve přijata ústava federace nebo ústavy republik, zda má být přijetí nových ústav spojeno s přijetím („pouhé“) politické deklarace nebo „**státní smlouvy**“,⁷⁷⁴ čímž měla být dle jejich zastánců obnovena idea vzniku federace tzv. zdola, z vůle obou státotvorných národů, opakovaně obnažovaly rozdílnost východisek i cílů české a slovenské politické reprezentace a neumožňovaly dosáhnout oboustranně uspokojivého výsledku.⁷⁷⁵

V roce 1991 došlo k významným změnám na české i slovenské politické scéně, které podstatně změnilo klima, ve kterém probíhala dosavadní jednání. V únoru 1991 zaniklo OF, které se rozštěpilo⁷⁷⁶ na liberálně konzervativní pravicovou Občanskou demokratickou stranu⁷⁷⁷ (ODS) radikálního ekonomického reformátora Václava Klause⁷⁷⁸ a liberálně levicové Občanské hnutí⁷⁷⁹ (OH), vedené bývalými představiteli OF, kteří se nesmířili se

⁷⁷² Křesťanskodemokratické hnutí (KDH) – politické hnutí, které bylo založeno 17. 2. 1990. Stalo se tak jedním z nejstarších subjektů na politické scéně Slovenska po roce 1989. Při zakládání a profilaci KDH sehráli významnou roli zejména lidé z katolického disentu, ale i lidé blízcí VPN. Prvním předsedou hnutí byl zvolen katolický disident Ján Čarnogurský. (Křesťanskodemokratické hnutie. In: [cs.wikipedia.org](https://cs.wikipedia.org/wiki/Křesťanskodemokratické_hnutie) [online]. [cit. 2020-03-08]. Načteno z https://cs.wikipedia.org/wiki/Křesťanskodemokratické_hnutie).

⁷⁷³ VODIČKA, K. – CABADA, L.: Politický systém České republiky, s. 152 – 153.

⁷⁷⁴ Tato smlouva, kterou prosazoval zejména předseda KDH J. Čarnogurský (byť prvotním autorem tohoto nápadu byl podle některých zasloužilců V. Mečiar), by byla nejen znovu definovala rozdělení mezi federací a republikami, ale položila by také zcela nový základ společnému státu. Jejím vzorem snad byla smlouva, s jejíž pomocí chtěl M. Gorbačov (neúspěšně) transformovat Sovětský svaz. Návrh i česká reakce na něj otevřely Pandořinu skříňku dalších státoprávních problémů. (STEIN, E.: Česko–Slovensko: rozpad, c. d., s. 93). Text návrhu „státní smlouvy“ z 17. 2. 1991 v GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, IV. díl, c. d., s. 274 – 277.

⁷⁷⁵ JIRÁSKOVÁ, V. – PAVLÍČEK, V.: Ústavní poměry Československa po listopadu 1989, c. d., s. 302.

⁷⁷⁶ Již dříve se od OF oddělila Křesťanskodemokratická strana (KDS), vedená respektovaným katolickým disidentem Václavem Bendou, a Občanská demokratická aliance (ODA), vedená představiteli liberálně konzervativní části disentu Pavlem Bratinkou a Danielem Kroupou. (pozn. aut.)

⁷⁷⁷ Občanská demokratická strana (ODS) – česká liberálně konzervativní pravicová strana, vládla v letech 1992 – 1996, 1996 – 1997, potřetí od podzimu 2006 do jara 2009 a opět od července 2010 do července 2013 jako nejsilnější koaliční partner ve vládě Petra Nečase. ODS vznikla na ustavujícím kongresu v dubnu 1991 po rozpadu Občanského fóra. Jejím zakladatelem a předsedou až do roku 2002 byl Václav Klaus. (Občanská demokratická strana. In: [cs.wikipedia.org](https://cs.wikipedia.org/wiki/Občanská_demokratická_strana) [online]. [cit. 2020-03-08].

Načteno z https://cs.wikipedia.org/wiki/Občanská_demokratická_strana).

⁷⁷⁸ Václav Klaus (nar. 1941) – český ekonom, pravicový ideolog, politik a státník, patrně nejvýraznější český politik přelomu 20. a 21. století. Před vstupem do politiky působil jako bankovní úředník a organizátor neoficiálních ekonomických seminářů. Po listopadu 1989 se stal federálním ministrem financí a tváří ekonomické transformace. V říjnu 1990 byl zvolen prvním (a zároveň posledním) předsedou OF.

Spoluzakládal ODS, v letech 1991 – 2002 byl jejím prvním předsedou. V letech 1992 – 1998 působil jako předseda vlády České republiky. Poté se na čtyřleté období stal předsedou Poslanecké sněmovny PČR. V letech 2003 – 2013 zastával úřad prezidenta republiky. (pozn. aut.)

⁷⁷⁹ Občanské hnutí (OH) – levicově liberální hnutí, založené bývalými elitami OF po jeho rozštěpení v únoru 1991. Většina členů OH sympatizovala s představou „nepolitické politiky“, kterou prosazoval především V. Havel a která se vyznačovala absencí konkrétního politického programu (namísto kterého

zvolením V. Klause předsedou OF v říjnu 1990. V březnu 1991 vypukla hluboká krize ve slovenské VPN, vyvolaná střetem mezi slovenským premiérem Vladimírem Mečiarom⁷⁸⁰ a tehdejší liberálním představitelem VPN Fedorem Gálem, která vedla v dubnu 1991 k odvolání V. Mečiara z vlády. V. Mečiar se svými stoupenci opustil vládu i VPN a v čele svého nového Hnutí za demokratické Slovensko (HZDS) začal opouštět i své dosud profederální postoje.⁷⁸¹ Slovenská vláda musela být rekonstruována, jejím předsedou se stal předseda KDH Ján Čarnogurský,⁷⁸² který byl stoupencem slovenské samostatnosti, byť až v horizontu cca 10 – 15 let (po vstupu ČSFR do Evropské unie).⁷⁸³

Po několika neúspěšných jednáních (září – Bratislava, říjen – Štířín) se 3. listopadu 1991 z iniciativy prezidenta V. Havla sešli nejvyšší představitelé všech tří vlád a parlamentů⁷⁸⁴ na jeho soukromé chalupě na Hrádecku u Trutnova, kde se po bouřlivé diskusi **dohodli**⁷⁸⁵ na **uzavření závazné česko-slovenské smlouvy**.⁷⁸⁶ 10. ledna 1992 se v Praze zástupci ČNR a SNR domluvili, že smlouvu podepíší Česká republika a Slovenská republika reprezentované svými národními radami; 23. ledna 1992 pak byla v Bratislavě ustavena komise obou národních rad, která měla připravit paragrafované znění smlouvy. Výsledkem jednání této expertní komise a všech tří vlád v Milovech u Žďáru n. Sázavou ve dnech **3. – 8. února 1992**

„nepolitických politiků“ nabízeli vesměs jen moralizující fráze). Členy OH byli například Jiří Dienstbier (předseda), Petr Pithart, Martin Bursík, Pavel Rychetský, Miloš Zeman či Jan Sokol. OH zaniklo po debaklu v parlamentních volbách v r. 1996. (pozn. aut.)

⁷⁸⁰ Vladimír Mečiar (nar. 1942) – bývalý komunista a důvěrník komunistické Státní bezpečnosti (pod krycím jménem Doktor). Po sametové revoluci jej VPN, coby neznámého podnikového právníka, nominovala do funkce ministra vnitra Slovenské republiky. Po volbách v r. 1990 se stal předsedou slovenské vlády za VPN (v koalici s KDH a Demokratickou stranou). Po sporech s vedením VPN byl v dubnu 1991 odvolán z vlády, následně založil ve VPN opoziční frakci Za demokratické Slovensko, ze které záhy vzniklo samostatné hnutí. V jeho čele V. Mečiar vyhrál volby v r. 1992 a stal se opět slovenským premiérem. V této funkci dojednal se svým českým protějškem V. Klausem pokojné rozdělení česko-slovenské federace. V. Mečiar ve své době proslul razantní populistickou rétorikou, díky které se stal oblíbencem nemalé části slovenské veřejnosti i médií. (pozn. aut.),

⁷⁸¹ Příklon V. Mečiara od původně profederalistických postojů ke stanoviskům národovecké Slovenské národní strany (SNS) se projevil mj. v jeho podpoře myšlenky tzv. svrchovanosti Slovenska, o níž demagogicky tvrdil, že znamená něco jiného než suverenita státu (!) a že svrchovanost Slovenska (či dokonce mezinárodněprávní subjektivita Slovenska) by tedy neznamenala rozbití Československa. Významná část slovenské veřejnosti tyto nehoráznosti V. Mečiarovi bohužel věřila. (pozn. aut.)

⁷⁸² Ján Čarnogurský (nar. 1944) – bývalý představitel slovenského katolického disentu, po listopadu 1989 politik. Spoluzakladatel a první předseda Křesťanskodemokratického hnutí. V letech 1991 – 1992 předseda vlády Slovenské republiky (v rámci ČSFR), v letech 1998 – 2002 ministr spravedlnosti (samostatně) Slovenské republiky. Jeho otec Pavol Čarnogurský býval funkcionářem HSES, v r. 1939 krátce působil jako politický náčelník Hlinkovy gardy. (pozn. aut.)

⁷⁸³ Např. 12. 6. 1991 J. Čarnogurský prohlásil, že „Slovensko chce zotrvat ve federácii len do chvíle, kedy sa Česko-Slovensko stane súčiastkou zjednotenej Európy“. (zpráva ČTK z 12. 6. 1991, Rudé právo 13. 6. 1991). Na to reagoval V. Klaus: „Už je načase, říci jasně ne“, s tím, že „má dost hraní si na dočasné zachování federace. Jestli je třeba někde postavit hráz, tak je to právě v tomto bodě.“ (Rudé právo, 13. 6. 1991).

⁷⁸⁴ Předsedové vlád: Marián Čalfa (federální vláda), Petr Pithart (česká vláda), Ján Čarnogurský (slovenská vláda); předsedové parlamentů: Alexander Dubček (FS), Dagmar Burešová (ČNR), František Mikloško (SNR); dále např. Jan Kalvoda (místopředseda ČNR). (pozn. aut.)

⁷⁸⁵ S výjimkou místopředsedy ČNR J. Kalvody. (RYCHLÍK, J.: Rozpad Československa, c. d., s. 142).

⁷⁸⁶ Způsob inkorporace této smlouvy do budoucích národních a federální ústavy zůstal otevřený. (pozn. aut.)

byl návrh **smlouvy o zásadách státoprávního uspořádání společného státu**.⁷⁸⁷ Dne 12. února 1992 jednalo o smlouvě předsednictvo SNR, kde **návrh těsně neprošel**⁷⁸⁸ a nemohl být tedy ani předložen plénu. V návaznosti na to předsednictvo ČNR prohlásilo další jednání se slovenskou stranou za bezpředmětná a předsedové ČNR (D. Burešová za OH) a SNR (F. Mikloško za VPN) se 11. března 1992 dohodli, že přenechají další jednání vítězům blížících se voleb.⁷⁸⁹

Parlamentní volby proběhly 5. a 6. června 1992. V předvolební kampani byla akcentována tři hlavní témata (obava před návratem k minulosti na pozadí sporu o tzv. lustrační zákon,⁷⁹⁰ tempo pokračování ekonomické transformace a budoucí státoprávní uspořádání), přičemž v každé z obou republik měla jednotlivá témata zcela odlišnou prioritu. Zatímco v ČR se klíčovou stala otázka ekonomické transformace, zosobňovaná federálním ministrem financí a předsedou ODS V. Klausem, na Slovensku zdaleka nejsilněji rezonovala otázka státoprávního uspořádání, na které se přitom tamní politická scéna štěpila na stoupence svrchovanosti Slovenska a získání mezinárodněprávní subjektivity (V. Mečiar a jeho HZDS), na zastánce konfederativního uspořádání založeného mezinárodní smlouvou (J. Čarnogurský a jeho KDH), ale i na obhájce koncepce rovnoprávné federace (VPN).⁷⁹¹

Pro další osud Československa byly **klíčové výsledky voleb do FS**. V nich zcela propadla dosavadní hlavní vládní česká politická síla (OH), která se nedostala ani do FS, ani do ČNR. Ještě hůře pro společný stát dopadly volby na Slovensku, kde došlo k rozštěpení pravicových pročeskoslovenských sil. VPN, přejmenovaná na Občanskou demokratickou unii (zkráceně:

⁷⁸⁷ KDH na jedné straně ustoupila od svého původního požadavku, aby smlouva byla podepsána mezi republikami (tzn. aby šlo o mezistátní smlouvu dvou států); namísto toho bylo v preambuli smlouvy uvedeno „My, lid České republiky, a my, lid Slovenské republiky, reprezentovaní svými zástupci v České národní radě a Slovenské národní radě...“. Na druhé straně smlouva vycházela vstříc slovenské straně tím, že předem stanovovala rámec budoucí federální ústavy (čl. 31: „Ústava společného státu má vycházet z této smlouvy.“) Smlouva měla být ratifikována oběma národními radami, což byl další ústupek české strany. (RYCHLÍK, J.: Rozpad Československa, c. d., s. 342). Podle J. Beni mělo jít o státoprávní (ne státní) smlouvu, která měla být součástí ústavy ČSFR, nikoliv jejím pramenem (ústava by „konzumovala“ smlouvu). Primární suverenita by i nadále patřila ČSFR, kompetence republik by byly subordinované. (BEŇA, J.: Vývoj slovenského právního poriadku, s. 364). Výňatky z textu návrhu smlouvy v GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, IV. díl, c. d., s. 453 – 457).

⁷⁸⁸ Poměrem hlasů 10 : 10, když ke schválení bylo zapotřebí 11 hlasů. (GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, IV. díl, c. d., s. 453).

⁷⁸⁹ Srv. STEIN, E.: Česko–Slovensko: rozpad, c. d., s. 110 – 142; a RYCHLÍK, J.: Rozpad Československa, c. d., s. 42 – 143.

⁷⁹⁰ Zákon č. 451/1991 Sb. z 4. 10. 1991, kterým se stanoví některé další předpoklady pro výkon funkcí ve státních orgánech a organizacích České a Slovenské Federativní Republiky, České republiky a Slovenské republiky. Text zákona v GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, IV. díl, c. d., s. 385 – 393.

⁷⁹¹ Srv. STEIN, E.: Česko–Slovensko: rozpad, c. d., s. 143 – 144; JIRÁSKOVÁ, V. – PAVLÍČEK, V.: Ústavní poměry Československa po listopadu 1989, c. d., s. 303.

ODÚ–VPN), Demokratická strana (DS), která šla do voleb na Slovensku v koalici s ODS,⁷⁹² a pročeskoslovenské skupiny sdružené do hnutí Demokraté 92, se nedostaly ani do FS, ani do SNR; KDH vyšlo z voleb značně oslabeno.⁷⁹³

Politická síla	Volby do SL FS		Volby do SN FS		Volby do ČNR	
	%	mandát	%	mandát	%	mandát
Koalice ODS a KDS	33,90	48	33,43	37	29,76	76
Levý blok (KSČM a SDL)	14,27	19	14,48	15	14,05	35
Čs. sociální demokracie	7,67	10	6,80	6	6,53	16
SPR – RSČS („Sládkovci“)	6,48	8	6,37	6	5,98	14
KDU – ČSL	5,98	7	6,08	6	6,28	15
LSU (Liberálně sociální unie)	5,84	7	6,06	5	6,52	16
ODA (Občanská demokratická aliance)	4,98	0	4,08	0	5,93	14
HSD – Společnost pro Moravu a Slezsko	4,23	0	4,90	0	5,87	14
OH (Občanské hnutí)	4,39	0	4,74	0	4,59	0
Celkem		99		75		200

Tabulka 6: Výsledky parlamentních voleb v r. 1992 – Česká republika⁷⁹⁴

Politická síla	Volby do SL FS		Volby do SN FS		Volby do SNR	
	%	mandát	%	mandát	%	mandát
HZDS	33,54	24	33,85	33	37,26	74
SDL (Strana demokratické levice)	14,44	10	14,04	13	14,70	29
SNS (Slovenská národní strana)	9,39	6	9,35	9	7,93	15
KDH (Křesťanskodemokratické hnutí)	8,96	6	8,81	8	8,89	18
MKDH + Spolužití	7,37	5	7,39	7	7,42	14
Sociálnědem. strana na Slovensku		0	6,09	5	4,00	0
ODÚ – VPN		0	4,04	0	4,04	0
Celkem		51		75		150

Tabulka 7: Výsledky parlamentních voleb v r. 1992 – Slovenská republika⁷⁹⁵

Vzhledem k ústavnímu zákazu majorizace připadla klíčová úloha Sněmovně národů FS. V SN zasedalo 150 poslanců, po 75 z každé republiky. Pro schválení zákonů, pro které platil zákaz majorizace, tak muselo hlasovat nejméně 38 poslanců v každé části SN, české i slovenské; stejný počet poslanců v jedné z polovin SN zároveň stačil k nepřijetí zákona. Při

⁷⁹² V rámci úsilí o záchranu federace se ODS pokusila rozšířit své působení i na Slovensko, kde začala zakládat své místní organizace. Na Slovensku byla ODS zaregistrovaná 6. 2. 1992. Místopředsedou ODS pro Slovensko se stal Pavol Frešo. Po rozpadu společného státu zanikla i slovenská část ODS. (pozn. aut.)

⁷⁹³ RYCHLÍK, J.: Rozpad Československa, c. d., s. 143.

⁷⁹⁴ Srv. Parlamentní volby v Československu 1992. In: [cs.wikipedia.org](https://cs.wikipedia.org/wiki/Parlamentní_volby_v_Československu_1992) [online]. [cit. 2020-03-08]. Načteno z https://cs.wikipedia.org/wiki/Parlamentní_volby_v_Československu_1992; ČSU – Výsledky voleb a referend. In: volby.cz [online]. [cit. 2020-03-08].

⁷⁹⁵ Tamtéž.

schvalování ústavních zákonů (a při volbě prezidenta republiky), kde byla ke schválení potřebná 3/5 většina v každé polovině SN, stačila k neschválení blokační menšina 31 poslanců (z celkového počtu 300 poslanců FS). Neboli: přibližně jedna desetina poslanců FS ve Sněmovně národů mohla zmrazit celý parlamentní proces.⁷⁹⁶ Neřešitelná ústavní krize, která byla v čs. ústavě, navíc těžce nahlodaná tzv. velkým kompetenčním zákonem, naprogramovaná vinou extenzivně pojatého zákazu majorizace, dostala po volbách v r. 1992 příležitost naplno propuknout.

Vítěz voleb v České republice (předvolební koalice ODS/KDS,⁷⁹⁷ která v ČNR a české části FS uzavřela povolební koalici s KDU-ČSL)⁷⁹⁸ musel chtět nechtět vstoupit do koalice s vítězem voleb na Slovensku, aby si s jeho pomocí zajistil většinu v druhé polovině SN, bez ohledu na (ne)slučitelnost politický programů. Ačkoliv čeští a slovenští vítězové voleb (ODS a HZDS) zastávali téměř ve všech zásadních politických otázkách naprosto opačné názory, **existující ústavní systém jim nabízel jen jednu možnost: uzavřít koalici se svým největším rivalem a přímým antipodem.**⁷⁹⁹

Hned v neděli 6. června 1992 pověřil prezident V. Havel V. Klause, aby jako předseda vítězné strany⁸⁰⁰ jednal o vytvoření nové federální vlády. V rámci plnění tohoto pověření proběhlo šest jednání mezi ODS a HZDS, z nichž první se odehrálo **8. června 1992 v Brně**. Obě strany do něj vstupovaly s očekáváním, že druhá strana nemyslí svoji předvolební rétoriku zcela vážně a v rámci jednání z ní ustoupí, což se však nenaplnilo. HZDS setrvalo na svých požadavcích, které nebyly slučitelné s představou ODS o aspoň elementárně funkční federaci, a nebylo schopno reflektovat, že jím navrhované uspořádání české straně nepřinese nic než komplikace a potíže, které může postrádat.⁸⁰¹ Jednání o udržení federace nicméně

⁷⁹⁶ HLAVÁČ, M.: Československá federace, c. d., s. 73.

⁷⁹⁷ KDS = Křesťanskodemokratická strana. Založena 3. 12. 1989 disidenty okolo Václava Bendy, který se stal jejím prvním předsedou, v počátcích působila v rámci Občanského fóra. 3. 3. 1996 se sloučila s ODS, ale většina členské základny toto sloučení neakceptovala. Někteří bývalí členové KDS, kteří vstoupili do ODS, stáli (v čele s Ivanem Pilipem) roku 1998 u zrodu Unie svobody. Řada komunálních politiků KDS vstoupila do ODA či KDU-ČSL. (Křesťanskodemokratická strana. In: cs.wikipedia.org [online]. [cit. 2020-03-08].

Načteno z https://cs.wikipedia.org/wiki/Křesťanskodemokratická_strana).

⁷⁹⁸ KDU-ČSL = Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová. Česká politická strana, pokračovatelka prvorepublikové Čs. strany lidové, v éře komunismu kompromitována kolaborací s KSČ v rámci Národní fronty. (pozn. aut.)

⁷⁹⁹ VODIČKA, K. – CABADA, L.: Politický systém České republiky, s. 146 – 147.

Srv. též STEIN, E.: Česko-Slovensko: rozpad, c. d., s. 93 – 100, a HLAVÁČ, M.: Československá federace, c. d., s. 73 – 74).

⁸⁰⁰ ODS byla stranou s největším počtem mandátů v nově zvoleném FS. (pozn. aut.)

⁸⁰¹ ODS předpokládala ústupek zejména od Mečiarova absurdního požadavku na mezinárodněprávní subjektivitu Slovenska. Byla ochotna přistoupit na podstatné omezení pravomocí federace, pokud to ovšem neohrozí průběh (Klausovy) ekonomické reformy. HZDS naopak přicházela na jednání v domnění, že ODS ustoupí ze svého deklarovaného názoru, že jedinou alternativou federace je rozdělení státu a nakonec přistoupí na model unie či konfederace. Podle HZDS měly být Česká republika a Slovenská republika subjekty mezinárodního práva, které

pokračovala 11. a **17. června 1992** v hlavní kanceláři ODS v Praze. Poté, co se na třetím jednání ODS opět marně snažila přimět HZDS k jednoznačné odpovědi na otázku: buď funkční federace, nebo dva státy,⁸⁰² bylo dosaženo dohody o sestavení zredukované federální vlády, která měla mít paritní složení (vedle předsedy – nominanta ODS – jen deset ministrů). Předsedové V. Klaus a V. Mečiar po jednání oznámili, že nevstoupí do federální vlády, ale že se stanou předsedy vlád svých republik. Tím **byl osud federace fakticky zpečetěn**; nadále se hrálo o délku přechodného období⁸⁰³ do rozdělení státu a o způsob jeho rozdělení.⁸⁰⁴

Výsledkem čtvrtého jednání, které proběhlo **19. června 1992** v Bratislavě, byla „**Politická dohoda ODS a HZDS**“⁸⁰⁵ a zásady programového prohlášení federální vlády na přechodné období. V politické dohodě obě strany konstatovaly hlubokou rozdílnost názorů na státoprávní uspořádání,⁸⁰⁶ vedoucí k nutnosti ústavního rozdělení státu. Současně se zavázaly iniciovat proces, který do 30. září 1992 povede k dohodě národních rad o vyřešení státoprávního uspořádání, tj. o rozdělení státu.

Proti politické dohodě o rozdělení ČSFR protestovala česká i slovenská opozice a požadovala vypsání referenda. Otázka referenda byla obsírně přetřásána i v médiích, přičemž zpravidla nebylo dostatečně poukazováno na to, že referendum by existující problém nevyřešilo. I kdyby totiž na otázku typu „jste pro zachování společného státu“ odpověděla většina voličů v ČR i SR kladně (a to bylo podle průzkumů veřejného mínění pravděpodobné), zůstaly by u moci dosavadní protilehlé politické síly, které nemohly dosáhnout kompromisu. **Bez ohledu na výsledek případného referenda by byl stát**

by pro potřeby obrany, koordinace zahraniční politiky a hospodářských věcí zřizovaly společné orgány s paritním zastoupením. Oba státy měly mít své emisní banky, ale společnou měnu (!). Místopředseda ODS Miroslav Macek, který byl k nápadům HZDS nejkritičtější, označil model prosazovaný slovenskou stranou za „slovenskou samostatnost s českou pojišťovnou“ a již po tomto prvním jednání prohlásil, že věc je zcela jasná a jediný řešením je rozdělení Československa. (Srv. STEIN, E.: Česko–Slovensko: rozpad, c. d., s. 159 – 160; RYCHLÍK, J.: Rozpad Československa, c. d., s. 144).

⁸⁰² HZDS místo jasné odpovědi i nadále operovalo s vágními až protismyslnými pojmy jako „společný stát v podobě konfederace“ či „obránná a hospodářská unie“. (RYCHLÍK, J.: Rozpad Československa, c. d., s. 144).

⁸⁰³ Česká strana chtěla přechodné období co nejvíce zkrátit, protože podezírala HZDS, že hodlá novou federální vládu využít k co největšímu převádění federálních fondů z Prahy do Bratislavy a využít je např. k posílení příští slovenské armády, vybudování vojenských letišť apod. Proto když V. Mečiar na následné tiskové konferenci předpokládal, že nová federální by mohla vydržet cca rok a půl, V. Klaus takový odhad ostře odmítl s tím, že je „příliš optimistický s ohledem na to, že jednání dostala určitý spád.“ (STEIN, E.: Česko–Slovensko: rozpad, c. d., s. 163).

⁸⁰⁴ STEIN, E.: Česko–Slovensko: rozpad, c. d., s. 159 – 163.

⁸⁰⁵ Text dohody v STEIN, E.: Česko–Slovensko: rozpad, c. d., s. 164 – 165.

⁸⁰⁶ „[...] ODS pokládá za jedinou rozumnou a funkční formu společného státu [...] federaci (s jedinou mezinárodněprávní subjektivitou), a HZDS za ni pokládá konfederaci s mezinárodněprávní subjektivitou obou republik. ODS nepovažuje konfederaci s mezinárodněprávní subjektivitou obou republik za společný stát, ale za svazek dvou samostatných států. Než konfederaci, dává ODS přednost dvěma zcela samostatným státům, tj. ústavnímu rozdělení současného státu“.

vzhledem k existujícímu zákazu majorizace paralyzován a postupně by se rozpadal.⁸⁰⁷

Na neúčelnosti referenda se shodli V. Klaus i V. Mečiar (a dokonce také – po abdikaci 20. července 1992 již bývalý – prezident V. Havel), proto vypsáno nebylo.⁸⁰⁸

Mezitím SNR **17. července 1992** přijala **Deklaraci o svrchovanosti Slovenské republiky**, „jako základ suverénního státu slovenského národa“.⁸⁰⁹ Podle některých názorů⁸¹⁰ zanikla čs. federace již schválením této deklarační, příp. následujícím schválením **Ústavy Slovenské republiky** (úst. zákon č. 460/1992 Sb.) ze dne **1. září 1992**,⁸¹¹ s účinností od 1. října 1992, která byla koncipována jako ústava samostatného státu.

Při nočním jednání **22. – 23. července 1992 v Bratislavě** uzavřeli V. Klaus a V. Mečiar, nyní již předsedové vlád svých republik, **novou politickou dohodu**, ve které se obě strany zavázaly prosadit řadu dalekosáhlých kroků.⁸¹² O čtyři dny později, rovněž v Bratislavě, se sešli zástupci nově ustanovených předsednictev národních rad a dohodli se na společném postupu ve FS: jejich poslanci společně předloží návrh ústavního zákona o způsobu zániku federace a o řešení majetkových a jiných vazeb v dohodnutém termínu (tj. do 30. září 1992).⁸¹³

Ke **konečné dohodě o způsobu zániku federace**, a to ústavním zákonem FS, včetně podrobného časového plánu a termínu rozdělení státu k 31. prosinci 1992, došlo při jednání, které se uskutečnilo **26. – 27. srpna 1992 v brněnské vile Tugendhat** (známé též jako „jednání pod platanem“). V následujících několika měsících se měla vytvořit celá soustava zákonů a bilaterálních smluv, umožňujících vznik samostatných států. Účastníci jednání se mj. dohodli, že před každým zasedáním FS proberou možnosti společného postupu při projednávání zákonů, aby se zabránilo patu.⁸¹⁴

⁸⁰⁷ RYCHLÍK, J.: Rozpad Československa, c. d., s. 145.

⁸⁰⁸ Podle V. Klause referendum nemělo smysl, protože „I kdyby 51 procent hlasovalo pro zachování společného státu, nepohneme se ani o milimetr kupředu, protože odstředivé tendence budou pokračovat.“ V. Mečiar prohlásil, že referendum teď slovenským zájmům odporuje, protože by umožňovalo jednostranné vystoupení Slovenska, které je z hlediska nástupnických práv nevýhodné. (Občan) V. Havel se po setkání se zástupci ODS vyjádřil, že referendum o rozdělení státu nemá smysl, jelikož Slovensko se rozhodlo jít vlastní cestou. (STEIN, E.: Česko–Slovensko: rozpad, c. d., s. 169).

⁸⁰⁹ Text deklarační v GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, IV. díl, c. d., s. 467.

⁸¹⁰ Např. Ján Gronský v GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, IV. díl, c. d., s. 467.

⁸¹¹ Text úst. z. č. 460/1992 Sb. v GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, IV. díl, c. d., s. 468 – 503.

⁸¹² První část dohody se zabývala další činností federálních orgánů, včetně převádění kompetencí, reorganizací BIS, rozhlasu a televize, Akademi věd atp. V druhé části, věnované státoprávnímu uspořádání, se obě strany zavázaly prosadit do 30. 9. 1992 ve FS zákon o způsobu zániku federace a o vypořádání majetkových a jiných vztahů. Ve třetí části byly vyloženy zásady příští spolupráce dvou samostatných států. (STEIN, E.: Česko–Slovensko: rozpad, c. d., s. 168).

⁸¹³ STEIN, E.: Česko–Slovensko: rozpad, c. d., s. 169.

⁸¹⁴ Srv. GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, IV. díl, c. d., s. 468 – 469; RYCHLÍK, J.: Rozpad Československa, c. d., s. 145.

Dne 1. října 1992 FS hlasovalo o vládním návrhu úst. zákona o způsobu zániku federace, který pro nesouhlas opozice nezískal potřebnou třípětinovou většinou ve všech třech „kuriích“ FS⁸¹⁵ a nebyl schválen. Poslanec ČSSD Miloš Zeman za této situace využil momentu překvapení a předložil návrh na ustavení komise pro přípravu úst. zákona o transformaci čs. federace v Česko-Slovenskou Unii.⁸¹⁶ Návrh usnesení, k jehož schválení stačila prostá většina, byl hlasy opozice a velké části poslanců HZDS⁸¹⁷ překvapivě schválen, nicméně zůstal jen kuriozní epizodou v procesu zániku federace.

Na neúspěch ve FS reagoval V. Klaus na dalším jednání mezi ODS a HZDS, které proběhlo **6. října 1992 v Jihlavě** a na kterém přiměl V. Mečiara, aby se zřekl podpory myšlenky unie či konfederace a dohodl s ním další postup ve FS.⁸¹⁸ Následující vývoj již byl plně ve znamení demontáže společného státu.

Dne 8. října 1992 byl přijat tzv. **druhý velký kompetenční zákon** (úst. zákon č. 493/1992 Sb.),⁸¹⁹ který odstranil některé rozpory mezi přijatou ústavou Slovenské republiky a federálním ústavním zákonodárstvím,⁸²⁰ podstatně rozšířil kompetence republik a oslabil federální orgány, když zachoval jen šest federálních ministerstev. Při jednání republikových vlád **26. října v Javorině ve Vysokých Tatrách** došlo k dohodě o novém znění **úst. zákona o zániku federace**, dohodnuto bylo i přechodné užívání společné měny; bez dohody zůstal návrh úst. zákona o dělení majetku.⁸²¹ Následně bylo v Praze oběma republikovými premiéry podepsáno 18 smluv, které byly dále postoupeny národním radám ke schválení. Poslední setkání republikových vlád se konalo **9. listopadu v Židlochovicích**, kde

⁸¹⁵ V SL chyběl 1 hlas, v české i slovenské části SN po třech hlasech. Pro bylo v SL 89 poslanců, potřeba bylo 90; v každé části SN bylo návrh 42 poslanců, potřebná většina byla 45.

(Stenoprotokol ze společné schůze SL a SN FS, konané 1. 10. 1992. In: psp.cz [online]. [2020-03-08]. Načteno z <https://www.psp.cz/eknih/1992fs/sln/stenprot/004schuz/s004054.htm>).

⁸¹⁶ Text usnesení FS, včetně zásad zamýšleného úst. zákona, v GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, IV. díl, c. d., s. 504 – 505.

⁸¹⁷ 45 poslanců z 56. (STEIN, E.: Česko–Slovensko: rozpad, c. d., s. 182).

⁸¹⁸ Na závěr jednání obě strany podepsaly text, vycházející z modifikovaného návrhu ODS, podle kterého HZDS respektuje, že ODS nesouhlasí se snahou o transformaci federace v unii či konfederaci a ODS respektuje, že HZDS nesouhlasí s další existencí federace. Obě strany se ujistily, že v těchto otázkách budou postupovat pouze na základě společných dohod; společně budou prosazovat uzavření společných dohod, jako je celní, měnová a platební dohoda atp. Otevřenou zatím zůstala otázka dělení majetku federace. (Srv. STEIN, E.: Česko–Slovensko: rozpad, c. d., s. 185 – 186; RYCHLÍK, J.: Rozpad Československa, c. d., s. 145 – 146).

⁸¹⁹ Text úst. zákona v GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, IV. díl, c. d., s. 506 – 514.

⁸²⁰ Utvrdil např. mezinárodněprávní subjektivitu obou republik a právo obou republik vytvářet si vlastní emisní banku.

⁸²¹ V jednu chvíli během jednání V. Mečiar vytáhl silnou kartu - ropovod a plynovod, když sdělil české straně, že Slovensko může Čechům uzavřít přísun ropy a plynu kdykoliv se mu zamane. V. Klaus prý zůstal klidný a zareagoval ve smyslu: Dobře, pokud se zde chcete bavit na úrovni mezinárodního banditismu, tak my u toho být nemusíme. Uvědomte si ale, že pokud se k něčemu takovému snížíte, ve světě jste skončili a s námi také. (HUSÁK, Petr: Česká cesta ke svobodě, 2013, s. 497).

byl schválen návrh **úst. zákona o dělení majetku**,⁸²² text „zastřešující“ smlouvy o dobrém sousedství, přátelských vztazích a spolupráci,⁸²³ a řada dalších smluv.⁸²⁴

K hlasování o novém návrhu úst. zákona o zániku ČSFR, který byl předložen jako vládní návrh podepřený stanoviskem obou národních rad,⁸²⁵ a v jehož čl. 1 je konstatováno, že uplynutím 31. prosince 1992 ČSFR zaniká, se FS sešlo **18. listopadu 1992**.⁸²⁶ Návrh neprošel v SN, ale tím, že byl schválen aspoň v jedné komoře FS (SL), byla otevřena cesta k tzv. dohodovacímu řízení mezi komorami FS. V dalším hlasování FS, které proběhlo po komplikovaném dohodovacím řízení **25. listopadu 1992**,⁸²⁷ byl **úst. zákon č. 542/1992 Sb., o zániku České a Slovenské Federativní Republiky těsným poměrem hlasů přijat**.⁸²⁸ Ve SL bylo pro schválení potřeba 90 hlasů, pro návrh hlasovalo 93 poslanců; v každé části SN bylo potřeba 45 hlasů, přičemž v české části SN hlasovalo pro návrh 45 poslanců, ve slovenské části 46.⁸²⁹

Společný stát Čechů a Slováků tak 31. prosince 1992 po 74 letech existence zanikl. Zanikl klidným, kultivovaným způsobem, který se dodnes těší respektu světového společenství. Úspěšná samostatná existence obou nástupnických států – České republiky a Slovenské republiky, stejně jako nebývale dobré vztahy mezi oběma národy a jejich státy, dávají s odstupem let i vcelku jednoznačnou odpověď na otázku, zda bylo rozhodnutí tehdejších politických reprezentací o rozdělení Československa správné.

⁸²² Byl přijat 13. 11. 1992 jako úst. z. č. 541/1992 Sb. Text zákona v GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, IV. díl, c. d., s. 517 – 523.

⁸²³ Smlouva byla podepsána 23. 11. 1992 v Bratislavě, nabyla platnosti dnem výměny ratifikačních listin, tj. 1. 7. 1993. Text smlouvy v GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, IV. díl, c. d., s. 555 – 564.

⁸²⁴ GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, IV. díl, c. d., s. 506.

⁸²⁵ Obě národní rady se návrhem úst. zákona zabývaly 17. 11. 1992. V ČNR návrh schválilo 106 poslanců, 67 bylo proti, 12 se zdrželo; v Národní radě SR bylo pro 73 poslanců, 16 proti, 19 se zdrželo. (GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, IV. díl, c. d., s. 561).

⁸²⁶ Stenoprotokol ze společné schůze SL a SN FS, konané 18. 11. 1992 In: psp.cz [online]. [2020-03-08]. Načteno z <https://www.psp.cz/eknih/1992fs/slsn/stenprot/005schuz/s005041.htm>.

⁸²⁷ Stenoprotokol ze společné schůze SL a SN FS, konané 25. 11. 1992 In: psp.cz [online]. [2020-03-08]. Načteno z <https://www.psp.cz/eknih/1992fs/slsn/stenprot/005schuz/s005057.htm>.

⁸²⁸ Text úst. zákona v GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty, IV. díl, c. d., s. 561 – 567.

⁸²⁹ Stenoprotokol ze společné schůze SL a SN FS, konané 25. 11. 1992 In: psp.cz [online]. [2020-03-08]. Načteno z <https://www.psp.cz/eknih/1992fs/slsn/stenprot/005schuz/s005058.htm>.

ZÁVĚR

Přestože bylo Československo v roce 1918 vytvořeno jako národní stát „československého národa“, ve skutečnosti do něj vstoupili Češi a Slováci jako sice dva jazykově příbuzné, ale kulturně značně rozdílné národy s odlišnou historií i očekáváním ohledně společné budoucnosti.

Češi potřebovali spojení se Slováký především proto, aby přesvědčili velmoci Dohody, že jejich nový stát bude dost velký (špatné zkušenosti s rozdrobenými německými či italskými ministáty byly ještě v živé paměti) a že se bude opírat o dostatečnou státotvornou většinu (cca 6,8 milionů Čechů oproti 3,3 milionům Němcům takovou většinu nedávalo, spolu s cca 2,5 miliony Slováký však již ano). Pro Čechy, jejichž historické území bylo ze tří světových stran obklopeno německým živlem, mělo Slovensko také zásadní význam coby koridor z německého obklíčení na východ a jihovýchod. Především z uvedených důvodů považovali Češi spojení se Slováký v rámci Československa za trvalou záležitost.

Slováci naproti tomu v Československu hledali a našli příznivé podmínky pro svoji národní emancipaci, přičemž téměř po celou dobu existence společného státu vědomě či nevědomě usilovali o to, aby tato byla završena vlastní státností. Chtěli tak s určitým zpožděním jít po obdobné dějinné cestě, kterou kráčela česká společnost od národního obrození do roku 1918.

V zájmu vzniku společného státu došlo mezi částí české a slovenské reprezentace k určitým dohodám o postavení Slovenska v budoucím Československu (nejvýznamnější z nich byla tzv. Pittsburská dohoda), jejichž údajné neplnění českou stranou a úsilí o nápravu tohoto stavu se stalo základem politiky slovenského meziválečného autonomistického hnutí. To bylo opoziční reakcí na tzv. čechoslovakismus, který se z původně kulturního konceptu vyvinul v politický program a státní doktrínu první Československé republiky a který ve své nekrajnější podobě popíral existenci slovenského národa a jazyka, když Slováký chápal jako Čechy hovořící jedním z dialektů češtiny. Ochota české strany vyjít slovenským státoprávním požadavkům vstříc byla z různých důvodů (od upřímného přesvědčení čechoslovakistů, že žádný slovenský národ neexistuje, až po obavu, že by se autonomie začali dovolávat také čeští Němci) mizivá, zvýšila se až koncem 30. let pod silným tlakem českých Němců, podporovaných nacistickým Německem a nakonec i západními velmocemi. Tyto pokusy o změnu národního státu Čechoslováků na národnostní stát Čechů, Němců, Slováků a dalších národností však přišly pozdě a v daném historickém kontextu již neměly naději na úspěch.

Mnichovská tragédie v září 1938 narušila téměř vše na čem tehdejší unitární stát československého národa stál a otevřela tak mimo jiné cestu k do té doby českoslovakistickými elitami odmítané autonomii Slovenska (i k provedení ústavně zakotvené, ale zatím nerealizované autonomie Podkarpatské Rusi). Autonomie Slovenska, která po 20 let existence první Československé republiky nebyla ani připuštěna na pořad jednání parlamentu, byla nyní fakticky (a bez relevantního odporu) přijata během několika dnů. Příslušná právní úprava – ve formě ústavního zákona – pak byla schválena za necelé dva měsíce od zániku první republiky, a to v souladu s tehdejším výkladem platné ústavy. Vzniklé uspořádání státu (nepojmenovaná asymetrická federace) sice bylo prakticky nefunkční, jeho vady však pro krátkou dobu trvání druhé č.-s. republiky nedostaly příležitost se projevit.

Pokračující česko-slovenské nepochopení a spory, i nadále podněcované nacistickým Německem, vyvrcholily ne zcela chtěným (neboť z pohledu mnohých slovenských reprezentantů předčasným) vyhlášením formálně samostatného, fakticky však vazalského Slovenského státu 14. března 1939.

Příležitost k novému začátku přineslo Slovenské národní povstání v roce 1944, které významně přispělo k dovršení slovenské státnosti a zrodilo novou garnituru slovenských politiků nezatížených předchozími spory. Jejich požadavek na federalizaci Československa (vyjádřený principem „rovný s rovným“) našel své vyjádření v programu první čs. poválečné vlády, když tzv. Košický vládní program chápal obnovené Československo již jako stát dvou rovnoprávných národů (v protikladu k předchozí koncepci jednoho československého národa), přičemž Slovenská národní rada byla uznána za nositelku slovenské národní suverenity a státní moci na Slovensku.

Pro poválečné státoprávní uspořádání byl klíčový postoj nové klíčové politické síly – komunistů, kteří svůj původně profederální postoj v zájmu posílení svých mocenských pozic na Slovensku brzo opustili a přiměli k tomuž i své slovenské spolusoudruhy. Ti se při poválečných jednáních, vedoucích k tzv. pražským dohodám, postupně zcela vzdali požadavků vzešlých ze Slovenského národního povstání a obsažených v Košickém vládním programu a souhlasili s významným omezením kompetencí slovenských národních orgánů a jejich podřízením československé vládě v Praze.

Mezi uspořádáním, které před 2. světovou válkou prosadili slovenští autonomisté z Hlinkovy Slovenské ľudové strany a bezprostředně po válce komunisté, lze najít určité paralely. V obou případech šlo o asymetrické řešení (bez existence českých národních orgánů), které bylo zavedeno nejdříve fakticky či politicky (Žilinskou dohodou či pražskými dohodami) a až posléze ústavněprávně.

Po komunistické převratu v únoru roku 1948 byly již všechny zásadní otázky řešeny na půdě centralizované komunistické strany, federalizace státu či nějaká forma autonomie Slovenska nepřípadala v úvahu; namísto toho byla ze západní poloviny státu zahájena masivní industrializace Slovenska.

Další příležitost znovuotevřít otázku změn ve státoprávním uspořádání státu přinesl až obrodný proces roku 1968 (tzv. Pražské jaro). Aktivně se jí chopila především slovenská politická reprezentace, pro kterou bylo prosazení federalizace státu prioritou a které se v klíčové odborné vládní komisi pro přípravu federalizace podařilo prosadit většinu svých představ (zejména díky předsedovi komise G. Husákovi, jehož silnou stránkou rozhodně nebyla nestrannost). Původní podoba federace, jak byla přijata v říjnu 1968, krátce po sovětské invazi, tedy vycházela především ze slovenských návrhů, jejichž autorem byl K. Laco. Jeho koncepce byla založena na myšlence originální suverenity obou republik (České a Slovenské), které se spolu dohodly na vytvoření federace. Sílicí politická re-centralizace společně s narůstajícími ekonomickými problémy však vedla v prosinci 1970 k přijetí ústavních změn, které původní pojetí federace zdefermovaly v unitární federaci, v níž byla federace nadřazena republikám.

Po návratu československé společnosti k demokratickým poměrům v roce 1989 se naplno ukázala některá úskalí československé podoby federace, která se dříve, v důsledku „vedoucí úlohy“ centralizované KSČ, nemohla projevit. Šlo zejména o institut zákazu majorizace, který při absenci celostátně působících politických sil nesmírně komplikoval přijímání zásadních zákonů ve Federálním shromáždění. Po volbách v roce 1992, které dopadly v obou částech státu natolik odlišně, že neumožňovaly sestavit funkční federální vládu, se české a slovenské politické reprezentace vzešlé z těchto voleb dohodly na zániku československé federace ke dni 31. prosince 1992.

Vznikem dvou nových samostatných států – České republiky a Slovenské republiky – k 1. lednu 1993 začala nová éra česko-slovenských vztahů, které se v nových podmínkách – i díky společné dějinné zkušenosti – rychle rozvinuly na dosud nejvyšší úroveň v jejich celé dosavadní historii.

SEZNAM ZKRATEK

ČNR	Česká národní rada
ČSAV	Československá akademie věd
ČSDSD	Československá sociálně demokratická strana dělnická
ČSFR	Česká a Slovenská Federativní Republika
ČSL	Československá strana lidová
ČSNR	Československá národní rada (1916 – 1918)
Č-SNR	Česko-slovenská národní rada (1940)
ČSNS	Československá strana národně socialistická
ČSNV	Československý národní výbor v Paříži (1939 – 1940)
ČSSR	Československá socialistická republika
ČSR	Československá republika (do r. 1960) Česká socialistická republika (od r. 1969)
Č-SR	Česko-Slovenská republika (1.10.1938 – 14.3.1939)
DS	Demokratická strana
FS	Federální shromáždění
HG	Hlinkova garda
HSEŠ	Hlinkova slovenská ľudová strana
HSEŠ – SSNJ	Hlinkova slovenská ľudová strana – Strana slovenské národní jednoty
HZDS	Hnutí za demokratické Slovensko
KDH	Křesťanskodemokratické hnutí
KDS	Křesťanskodemokratická strana
KNV	Krajský národní výbor
KSC	Komunistická strana Československa
KSS	Komunistická strana Slovenska

KSSS	Komunistická strana Sovětského svazu
KV KSČ	Krajský výbor Komunistické strany Československa
NF	Národní fronta
NS	Národní shromáždění
OF	Občanské fórum
PR	Podkarpatská Rus
PNS	Prozatímní národní shromáždění
PSNR	Předsednictvo Slovenské národní rady
PÚV KSČ	Předsednictvo Ústředního výboru Komunistické strany Československa
SAV	Slovenská akadémia vied
SdP	Sudetendeutsche Partei
SL (FS)	Sněmovna lidu (Federálního shromáždění)
SN (FS)	Sněmovna národů (Federálního shromáždění)
SNP	Slovenské národní povstání
SNR	Slovenská národní rada
SNS	Slovenská národná strana
SP	Sbor pověřenců
SSR	Slovenská socialistická republika
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
Ú. 1.	Ústavní listina (zákon č. 121/1920 Sb. z.a n. ze dne 29. února 1920)
ÚNS	Ústavodárné národní shromáždění
ÚV KSČ	Ústřední výbor Komunistické strany Československa
ÚV KSS	Ústřední výbor Komunistické strany Slovenska
VKS(b)	Všesvazová komunistická strana (bolševiků)
VPN	Veřejnost proti násilí
VV SNR	Výkonný výbor Slovenské národní rady (1918)

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

1. Editované dokumenty

- BEŇKO, Ján et al. (eds.): *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti I.*, Bratislava: Národné literárne centrum - Dom slovenskej literatúry, 1998, 514 s.
- BEŇKO, Ján et al. (eds.): *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II.*, Bratislava: Národné literárne centrum - Dom slovenskej literatúry, 1998, 591 s.
- BOGUSZAK, Jiří: Návrh ústavy pro otevřený systém dualistické federace. In: časopis *Právnik*, 1968, s. 1039 – 1099.
- BYSTRICKÝ, Valerián: Zasadnutie slovenského snemu 14. marca 1939 (Tesnopisecká správa). In: *Historický časopis*, č. 1, roč. 47, 1999, s. 105 – 114.
- BYSTRICKÝ, Valerián: Dokumenty o postoji E. Beneša k česko-slovenským vzťahom koncom tridsiatych a začiatkom štyridsiatych rokov. In: BYSTRICKÝ, Valerián (ed.): *Od autonómie k vzniku Slovenského štátu*. Bratislava: Historický ústav SAV vo vydavateľstve Prodama s. r. o., 2008, s. 260 – 270.
- GRONSKÝ, Ján (ed.): *Komentované dokumenty k ústavným dejinám Československa 1914 – 1945, I. díl*, Univerzita Karlova v Praze, Karolinum, 2005, 588 s.
- GRONSKÝ, Ján (ed.): *Komentované dokumenty k ústavným dejinám Československa 1945 – 1960, II. díl*, Univerzita Karlova v Praze, Karolinum, 2006, 512 s.
- GRONSKÝ, Ján (ed.): *Komentované dokumenty k ústavným dejinám Československa 1960 – 1989, III. díl*, Univerzita Karlova v Praze, Karolinum, 2007, 448 s.
- GRONSKÝ, Ján (ed.): *Komentované dokumenty k ústavným dejinám Československa 1989 – 1992, IV. díl*, Univerzita Karlova v Praze, Karolinum, 2007, 650 s.
- HOFFMANN, Josef: Ústavní poměry. In: HOFFMANN, Josef (ed.): *Nové zákony a nařízení Česko-Slovenské republiky. Ročník I-1. A: vydání pro zemi Českou a Moravskoslezskou*. Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1938, s. 5 – 71.
- KAPLAN, Karel (ed.): Pražské dohody 1945 – 1947. Sborník dokumentů. In: *Sešity Ústavu pro soudobé dějiny ČSAV, svazek 4*, 1992, 259 s.
- KAPLAN, Karel (ed.): Příprava ústavy ČSR v letech 1946 – 1948. Diskuse v Národní frontě a názory expertů. Soubor dokumentů. In: *Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, svazek 7*, 1993, 348 s.
- KAPLAN, Karel (ed.): První poválečná vláda. Komentované dokumenty. *Sešity Ústavu pro soudobé dějiny ČSAV, svazek 5*, 1993, s. 69 – 155.
- KLIMEŠ, Miloš – LESJUK, Petr – MALÁ, Irena – PREČAN, Vilém (eds.): *Cesta ke Květnu: vznik lidové demokracie v Československu do února 1948, I. díl – svazek 1*. Praha: Československá akademie věd. Historický ústav ČSAV. Ústav dějin KSČ, 1965, 453 s.
- KLIMEŠ, Miloš – LESJUK, Petr – MALÁ, Irena – PREČAN, Vilém (eds.): *Cesta ke Květnu: vznik lidové demokracie v Československu do února 1948, I. díl – svazek 2*. Praha: Československá akademie věd. Historický ústav ČSAV. Ústav dějin KSČ, 1965, s. 457 – 795.

- KOUTSKÁ, Ivana – RIPKA, Vojtěch – ŽÁČEK, Pavel (eds.): *Občanské fórum, den první. Vznik OF v dokumentech a fotografiích*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2009, 191 s.
- LANDAU, Zbigniew – TOMASZEWSKI, Jerzy (eds.): *Monachium 1938. Polskie dokumenty dyplomatyczne*. Warszawa: Państwowe Wydawn. Naukowe, 1985, 585 s.
- NĚMEČEK, Jan – ŠŤOVÍČEK, Ivan – NOVÁČKOVÁ, Helena – KUKLÍK, Jan – BÍLEK, Jan (eds.): *Zápisy ze schůzí československé vlády v Londýně, díl IV.1 (leden – červen 1944)*. Praha: Právnická fakulta UK, Historický ústav AV ČR, Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2014, 589 s.
- NĚMEČEK, Jan – ŠŤOVÍČEK, Ivan – NOVÁČKOVÁ, Helena – KUKLÍK, Jan – BÍLEK, Jan (eds.): *Zápisy ze schůzí československé vlády v Londýně, díl IV.2 (červenec – prosinec 1944)*. Praha: Právnická fakulta UK, Historický ústav AV ČR, Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2015, 907 s.
- OTÁHALOVÁ, Libuše – ČERVINKOVÁ, Milada (eds.): *Dokumenty z historie československé politiky 1939 – 1943, sv. 1: Vztahy mezinárodní diplomacie k politice československé emigrace na západě*. Praha: Academia, 1966, 412 s.
- PEŠKA, Zdeněk (ed.): *Československá ústava a zákony s ní souvislé. I. díl*. Praha: Československý kompas, 1935, 948 s.
- PETRUF, Pavol (ed.): *Politické vzťahy medzi Francúzskom a Československom a Francúzskom a Slovenskom (1939 – 1948). Výber z dokumentov*. Martin: Matica slovenská, 2003, 818 s.
- PREČAN, Vilém (ed.): *Slovenské národné povstanie. Dokumenty*. Bratislava: Vydavateľstvo politickej literatúry, 1965, 1218 s.
- PREČAN, Vilém (ed.): *Slovenské národné povstanie. Nemci a Slovensko 1944. Dokumenty*. Bratislava: Epoque, 1971, 701 s.
- PREČAN, Vilém (ed.): *Delegace Slovenské národní rady v Londýně (říjen - listopad 1944)*. Nové dokumenty. *Česko-slovenská historická ročenka 1999*, 1999, s. 159 – 271.
- VARTÍKOVÁ, Marta (ed.): *Komunistická strana Slovenska. Dokumenty z konferencií a plén, 1944 – 1948*. Bratislava: Pravda, 1971, 771 s.
- VESELÝ, Zdeněk (ed.): *Dějiny českého státu v dokumentech*. Praha: Professional Publishing, 2012, 882 s.
- VONDROVÁ, Jitka – NAVRÁTIL, Jaromír – MORAVEC, Jan (eds.): *Komunistická strana Československa, sv. 1: Pokus o reformu (říjen 1967 – květen 1968)*. Edice: Prameny k dějinám československé krize v letech 1967 – 1970. Praha, Brno: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR a Doplněk, 1999, 584 s.
- VONDROVÁ, Jitka – NAVRÁTIL, Jaromír (eds.): *Komunistická strana Československa, sv. 2: Konsolidace (květen – srpen 1968)*. Edice: Prameny k dějinám československé krize v letech 1967 – 1970. Praha, Brno: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR a nakladatelství Doplněk, 2000, 488 s.
- VONDROVÁ, Jitka – NAVRÁTIL, Jaromír (eds.): *Komunistická strana Československa, sv. 3: Kapitulace (srpen - listopad 1968)*. Edice: Prameny k dějinám československé krize v letech 1967 – 1970. Praha, Brno: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR a Doplněk, 2001, 700 s.

- VONDROVÁ, Jitka – NAVRÁTIL, Jaromír (eds.): *Komunistická strana Československa, sv. 4: Normalizace (listopad 1968 - září 1969)*. Edice: Prameny k dějinám československé krize v letech 1967 – 1970. Praha, Brno: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR a Doplněk, 2003, 644 s.
- ŽATKULIAK, Jozef (ed.): *Federalizácia československého štátu 1968 – 1970. Vznik česko-slovenskej federácie roku 1968*. Praha, Brno: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1996, 427 s.
- ŽATKULIAK, Jozef (ed.): *Realizácia a normalizačná revízia česko-slovenskej federácie (september 1968 - december 1970)*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2011, 560 s.

2. Seznam použité literatury

- ADAMOVÁ, Karolina: Stručné dějiny práva v ČSR v období 1938 – počátek roku 1948 se zřetelem k vývoji v českých zemích. In: *Sešity Ústavu pro soudobé dějiny ČSAV, svazek 5*, 1993, s. 7 – 40.
- BARNOVSKÝ, Michal: *Na ceste k monopolu moci. Mocenskopolitické zápasy na Slovensku v rokoch 1945 – 1948*. Bratislava: Archa, 1993, 248 s.
- BARNOVSKÝ, Michal: Tri pražské dohody. In: *Česko-slovenské vzťahy, Slovensko-české vzťahy. Liberecký seminár 1996, 1997*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, Fakulta pedagogická, 1998, s. 119 – 128.
- BARNOVSKÝ, Michal: The Slovak question, 1945 – 1948. In: TEICH, Mikuláš – KOVÁČ, Dušan – BROWN, Martin D. (eds.): *Slovakia in History*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012, s. 229 – 246.
- BARTLOVÁ, Alena: Boj o autonómiu Slovenska v rokoch 1918 - 1938. In: *Sborník k dějinám 19. a 20. století*. Praha: Historický ústav, 1993, s. 207 – 223.
- BARTLOVÁ, Alena: Návrhy slovenských politických strán na zmenu štátoprávneho usporiadania ČSR v rokoch 1918 – 1935. In: ZEMKO, Milan – BYSTRICKÝ, Valerián (eds.): *Slovensko v Československu 1918 – 1938*. Bratislava: VEDA, 2004, s. 123 – 164.
- BEDNÁŘÍKOVÁ, Eliška: Český klerofašismus 1924 - 1939. Od kritiky demokracie k programu systému fašistického typu v podání Jana Scheinosta. *Bakalářská práce*. Praha: Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy, 2006, 48 s.
- BEŇA, Jozef: Vyhlásenie Slovenskej republiky 14.3.1939 - právne aspekty. In: *Policajná teória a prax*, roč. 7, č. 2, 1999, s. 38 – 46.
- BEŇA, Jozef: Slovenský právny subporiadok v pomnichovskej Česko-slovenskej republike. In: *Právny obzor*, roč. 83, 2000, s. 464 – 472.
- BEŇA, Jozef: Proces ustanovenia slovenského právneho poriadku v rokoch 1944 až 1946. In: *Právny obzor*, roč. 86, č. 1, 2003, s. 65 – 77.
- BEŇA, Jozef: *Vývoj slovenského právneho poriadku*. Banská Bystrica: Právnická fakulta, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2011, 392 s.
- BEŇA, Jozef: Slovenský štát – právne jestvovanie a forma štátu. In: TAUCHEN, Jaromír – SCHELLE, Karel (eds.): *Období nesvobody*. Ostrava: KEY Publishing s.r.o., 2014, s. 259 – 280.

- BEŇA, Jozef: Slovensko a meziválečné Československo (1918 – 1938). In: SCHELLE, Karel – TAUCHEN, Jaromír (eds.): *Encyklopedie českých právních dějin. XII. svazek, Sa – Smlouva ná.* Plzeň: Aleš Čeněk, 2018, s. 441 – 477.
- BEŇA, Jozef: Slovensko a období Česko-Slovenské republiky (1938 – 1939). In: SCHELLE, Karel – TAUCHEN, Jaromír (eds.): *Encyklopedie českých právních dějin. XII. svazek, Sa - Smlouva ná.* Plzeň: Aleš Čeněk, 2018, s. 477 – 487.
- BEŇA, Jozef: Slovensko a vznik ČSR (1918). In: SCHELLE, Karel – TAUCHEN, Jaromír (eds.): *Encyklopedie českých právních dějin. XII. svazek, Sa - Smlouva ná.* Plzeň: Aleš Čeněk, 2018, s. 401 – 431.
- BOGUSZAK Jiří: Otevřený systém dualistické federace. In: časopis *Právník*, 1968, s. 917 – 926.
- BRANDES, Detlef: *Cesta k vyhnání 1938-1945: Plány a rozhodnutí o „transferu“ Němců z Československa a z Polska.* Praha: Prostor, 2002, 504 s.
- BUDNÍK, Josef: Kontinuita státu a práva československého. In: časopis *Právník*, roč. LXXXVI, 1947, s. 136 – 152.
- BYSTRICKÝ Valerián: Predstavy o postavení Slovenska v ČSR koncom 30. rokov. In: *Střední a východní Evropa v krizi XX. století: k 70. narozeninám Zdeňka Sládka.* Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica. Studia historica, XLII. Praha: Karolinum, 1998, s. 263 – 278.
- BYSTRICKÝ, Valerián: Štatoprávne predstavy na Slovensku v druhej polovici tridsiatych rokov. In: ZEMKO, Milan – BYSTRICKÝ, Valerián (eds.): *Slovensko v Československu 1918–1938.* Bratislava: VEDA, 2004, s. 165 – 178.
- BYSTRICKÝ, Valerián – DEÁK, Ladislav: Od Mníchova k rozbitiu Česko-Slovenska. In: ZEMKO, Milan – BYSTRICKÝ, Valerián (eds.): *Slovensko v Československu 1918 – 1938.* Bratislava: VEDA, 2004, s. 199 – 240.
- BYSTRICKÝ, Valerián – LETZ, Róbert – PODOLEC, Ondrej (eds.): *Vznik Slovenského štátu. 14. marec 1939. Spomienky aktérov historických udalostí. 1. diel,* Bratislava: AEPress, 2007, 340 s.
- BYSTRICKÝ, Valerián – LETZ, Róbert – PODOLEC, Ondrej (eds.): *Vznik Slovenského štátu. 14. marec 1939. Spomienky aktérov historických udalostí. 2. diel.* Bratislava: AEPress, 2008, 362 s.
- BYSTRICKÝ, Valerián: Národnostný štatút a štatoprávne programy na Slovensku roku 1938. In: BYSTRICKÝ, Valerián (ed.): *Od autonómie k vzniku Slovenského štátu.* Bratislava: Historický ústav SAV vo vydavateľstve Prodama s. r. o., 2008, s. 84 – 99.
- BYSTRICKÝ, Valerián: Politika KSČ na Slovensku od Mníchova do 14. marca 1939. In: BYSTRICKÝ, Valerián (ed.): *Od autonómie k vzniku Slovenského štátu.* Bratislava: Historický ústav SAV vo vydavateľstve Prodama s. r. o., 2008, s. 198 – 222.
- BYSTRICKÝ, Valerián: Slovenská otázka v medzivojnovom Československu. In: BYSTRICKÝ, Valerián (ed.): *Od autonómie k vzniku Slovenského štátu.* Bratislava: Historický ústav SAV vo vydavateľstve Prodama s. r. o., 2008, s. 100 – 119.
- BYSTRICKÝ, Valerián: Slovensko a Mníchov. In: BYSTRICKÝ, Valerián (ed.): *Od autonómie k vzniku Slovenského štátu.* Bratislava: Historický ústav SAV vo vydavateľstve Prodama s. r. o., 2008, s. 163 – 183.

- BYSTRICKÝ, Valerián – PÍSECKÁ, Barbara: Žilinská dohoda 6. oktobra 1938. In: BYSTRICKÝ, Valerián (ed.): *Od autonómie k vzniku Slovenského štátu*. Bratislava: Historický ústav SAV vo vydavateľstve Prodama s. r. o., 2008, s. 271 – 301.
- BYSTRICKÝ, Valerián: Slovakia from the Munich Conference to the declaration of independence. In: TEICH, Mikuláš – KOVÁČ, Dušan – BROWN, Martin D. (eds.): *Slovakia in History*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012, s. 157 – 174.
- ČARNOGURSKÝ, Pavol: *14. marec 1939*. Bratislava: Veda, 1992, 269 s.
- ČARNOGURSKÝ, Pavol: *6. október 1938*. Bratislava: Veda, 1993, 327 s.
- GALANDAUER, Jan: Slovensko v českém politickém programu před a po roce 1918. In: *Česko-slovenské vztahy, Slovensko-české vztahy. Liberecký seminář 1996, 1997*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, Fakulta pedagogická, 1998, s. 27 – 36.
- GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan: Česká politika a zákon o autonomii Slovenska. In: DEJMEK, Jindřich – Hanzal, Josef (eds.): *České země a Československo v Evropě XIX. a XX. století*. Praha: Historický ústav AV ČR, 1997, s. 357 – 379.
- GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan: *Druhá republika 1938 – 1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*. Praha, Litomyšl: Paseka, 2004, 315 s.
- GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan: *Velké dějiny zemí Koruny české. Sv. XVa*. Litomyšl: Paseka, 2006, 623 s.
- GRONSKÝ Ján: Československá federace. In: PAVLÍČEK Václav et al.: *Ústavní právo a státověda, II.díl. Ústavní právo České republiky*, Praha: Leges, 2015, s. 255 – 273.
- GRONSKÝ Ján: Ústava z roku 1960. In: PAVLÍČEK Václav et al.: *Ústavní právo a státověda, II.díl. Ústavní právo České republiky*, Praha: Leges, 2015, s. 239 – 254.
- GRONSKÝ Ján: Košický vládní program (1945). In: SCHELLE, Karel – TAUCHEN, Jaromír: *Encyklopedie českých právních dějin. III. svazek, K – M*. Plzeň, Ostrava: Aleš Čeněk. KEY Publishing, 2016, s. 291 – 301.
- GROSPÍČ, Jiří – JIČÍNSKÝ, Zdeněk: K některým problémům ústavně právního vývoje vztahů Čechů a Slováků v letech 1945 – 1946. In: *Československá revoluce v letech 1945 – 1948*. Praha: Academia, 1966, s. 126 – 149.
- GROSPÍČ, Jiří – JIČÍNSKÝ, Zdeněk: Teze o ideově politických zásadách a základních ústavních principech československé federace. In: časopis *Právnick*, 1968, s. 808 – 823.
- GROSPÍČ Jiří: *Československá federace. Zákony o federativním uspořádání ČSSR*. Praha, Orbis, 1972, 708 s.
- HAVLÍČKOVÁ, Petra: Moskevská jednání (1945). In: SCHELLE, Karel – TAUCHEN, Jaromír: *Encyklopedie českých právních dějin, III. svazek, K – M*. Plzeň, Ostrava: Aleš Čeněk, KEY Publishing, 2016, s. 826 – 830.
- HEIMANN, Mary: *Czechoslovakia: The State That Failed*. New Haven (USA): Yale University Press, 2011, 406 s.
- HLAVÁČ, Martin: Příprava a přijetí ústavních zákonů o československé federaci. *Diplomová práce*. Praha: Právnická fakulta Univerzity Karlovy, 2018, 85 s.
- HOFFMANN, Josef: Československý a "slovenský" právní řád. In: *Právnik, roč. LXXXV*, 1946, s. 293 – 299.

- HRONSKÝ, Marián: *Slovensko pri zrode Československa*. Bratislava: Pravda, 1987, 344 s.
- HRŮZOVÁ, Klára: Protektorát Čechy a Morava. *Diplomová práce*. Brno: Právnická fakulta Masarykovy univerzity, 2010, 69 s.
- HUDEK, Adam – KOPEČEK, Michal – MERVART, Jan: *Čechoslovakismus*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2019, 480 s.
- HUSÁK, Gustáv: *Svedectvo o Slovenskom národnom povstaní*. Bratislava: Vydavateľstvo politickej literatúry, 1964, 617 s.
- HUSÁK, Petr: *Česká cesta ke svobodě*. Praha: Mladá fronta, 2013, 512 s.
- IVANIČKOVÁ, Edita: Britské predstavy v čase 2. svetovej vojny o povojnovej integrácii strednej a juhovýchodnej Európy. In: MARUŠIAK, Juraj – SLÁDEK, Kamil – ZELENÁK, Peter (eds.): *Integračné a dezintegračné procesy v strednej Európe v 20. storočí*. Bratislava: VEDA, 2008, s. 170 – 180.
- JIČÍNSKÝ, Zdeněk: *Vznik České národní rady v době Pražského jara 1968 a její působení do podzimu 1969*. Köln: Index, Knižnice Listů, 1984, 143 s.
- JIČÍNSKÝ, Zdeněk: Ke ztroskotání československého federalismu. In: KIPKE, Rüdiger – VODIČKA, Karel (eds.): *Rozloučení s Československem. Příčiny a důsledky československého rozchodu*. Praha: Československý spisovatel, 1993, s. 67 – 82.
- JIČÍNSKÝ, Zdeněk: Pražské jaro 1968 a vznik čs. federace. In: JIČÍNSKÝ, Zdeněk: *Charta 77 a právní stát*. Brno: Doplněk, 1995, 234 s.
- JIČÍNSKÝ, Zdeněk: Krátké zamyšlení o rozdělení po deseti letech. In: VODIČKA, Karel: *Dělení Československa - Deset let poté*. Praha: VOLVOX GLOBATOR, 2003, s. 303 – 308.
- JIRÁSKOVÁ, Věra – PAVLÍČEK, Václav: Ústavní poměry Československa po Listopadu 1989. In: PAVLÍČEK Václav et al.: *Ústavní právo a státověda, II.díl. Ústavní právo České republiky*, Praha, Leges, 2015, s. 255 – 273.
- JOACHIM, Václav: Nová ústava republiky Česko-Slovenské. In: časopis *Veřejná správa*, roč. 1938, s. 301 – 355.
- KAMENEC, Ivan: *Slovenský stát (1939 – 1945)*. Ze slovenského originálu přeložila Eva VONDRÁŠKOVÁ. Praha: Anomal, 1992, 143 s.
- KAMENEC, Ivan: *Slovenský štát z rokov 1939 – 1945*. Bratislava: Metodické centrum v Bratislave, 1993, 12 s.
- KAMENEC, Ivan: *Slovenský štát v obrazoch (1939 – 1945)*. Praha: Ottovo nakladatelství, 2008, 248 s.
- KAMENEC, Ivan: The Slovak state, 1939 – 1945. In: TEICH, Mikuláš – KOVÁČ, Dušan – BROWN, Martin D. (eds.): *Slovakia in History*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012, s. 175 – 191.
- KAPLAN, Karel: *Pravda o Československu 1945 – 1948*. Praha: Panorama, 1990, 248 s.
- KLIMEK, Antonín: *Velké dějiny zemí Koruny české. Svazek XIV, 1929 – 1938*. Litomyšl: Paseka, 2002, 767 s.

- KOLUMBER, David: Druhá Československá republika. *Diplomová práce*. Brno: Právnická fakulta Masarykovy univerzity, 2012, 117 s.
- KOLUMBER, David: Československá ústava 1938. In: *Mezinárodní vědecká konference oblasti práva a právních věd - Právní ROZPRÁVY 2014*. Hradec Králové: MAGNANIMITAS, 2014, 357 – 358.
- KOLUMBER, David: Federalismus a dezintegrační proces v podmínkách druhé Československé republiky. In: TAUCHEN, Jaromír – SCHELLE, Karel (eds.): *Období nesvobody*. Ostrava: KEY Publishing s.r.o., 2014, s. 24 – 36.
- KOLUMBER, David: Česko-Slovenská republika (1938 – 1939). SCHELLE, Karel – TAUCHEN, Jaromír: *Encyklopedie českých právních dějin, I. svazek, A – Č*. Ostrava: Key Publishing, 2015, s. 796 – 811.
- KOLUMBER, David: Autonomie Slovenska (1938). In: SCHELLE, Karel – TAUCHEN, Jaromír: *Encyklopedie českých právních dějin, I. svazek, A – Č*. Ostrava: Key Publishing, 2015, s. 316 – 320.
- KOLUMBER, David: Konference žilinská. In: SCHELLE, Karel – TAUCHEN, Jaromír: *Encyklopedie českých právních dějin, III. svazek, K – M*. Plzeň, Ostrava: Aleš Čeněk, KEY Publishing, 2016, s. 239 – 241.
- KOPAL, Vladimír: Počáteční neplatnost Mnichovské dohody. In: *Právník*, 1971, s. 718 – 738.
- KÖRBEL, Pavel: Kontinuita a československý právní řád. In: *Právní prakse, roč. XI*, 1947, s. 4 – 12.
- KOVÁČ, David: The Slovak political programme: from Hungarian patriotism to the Czecho-Slovak state. In TEICH, Mikuláš, KOVÁČ, Dušan – BROWN, Martin D.: *Slovakia in History*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012, s. 120 – 136.
- KRAJČOVIČOVÁ, Natália: Začleňovanie Slovenska do Československej republiky (1918 - 1920). In: ZEMKO, Milan – BYSTRICKÝ, Valerián (eds.): *Slovensko v Československu 1918 – 1938*. Bratislava: VEDA, 2004, s. 57 – 93.
- KREJČÍ, Jaroslav: *Zmocňovací zákon a ústavní soud. Studie z československého práva ústavního*. Praha: Vydavatelství časopisu "Moderní stát", 1939, 102 s.
- KUCÍK, Štefan: Dohoda clevelandská. In: SCHELLE, Karel – TAUCHEN, Jaromír: *Encyklopedie českých právních dějin, II. svazek, D – J*. Plzeň, Ostrava: Aleš Čeněk, KEY Publishing, 2015, s.916.
- KUCÍK, Štefan: Dohoda pittsburská. In: SCHELLE, Karel – TAUCHEN, Jaromír: *Encyklopedie českých právních dějin, II. svazek, D – J*. Plzeň. Ostrava: Aleš Čeněk. KEY Publishing, 2016, s. 916.
- KUDRNA, Jan: Vytváření a rekonstrukce parlamentu v přelomových obdobích dějin Československa a jejich důsledky. *Doktorská dizertace*, Praha: Právnická fakulta Univerzity Karlovy. 2002, 94 s.
- KUKLÍK, Jan: Počátky vydávání dekretů prezidenta republiky v londýnském exilu. In: *Soudobé dějiny*, č. 1, 1996, s. 102 – 122.
- KUKLÍK, Jan: Právní rada v londýnském exilu za druhé světové války. In: *Acta Universitatis Carolinae. Iuridica*, č. 2, 1997, s. 33 – 46.

- KUKLÍK, Jan: *Londýnský exil a obnova československého státu 1938 – 1945*. Praha: Karolinum, 1998, 175 s.
- KUKLÍK, Jan: *Hodža versus Beneš : Milan Hodža a slovenská otázka v zahraničním odboji za druhé světové války*. Praha: Karolinum, 1998, 283 s.
- KUKLÍK, Jan: Spory o platnost mnichovské dohody. In: DEJMEK, Jindřich – KUKLÍK, Jan – NĚMEČEK, Jan: *Kauza tzv. Benešovy dekrety – Historické kořeny a souvislosti (tři hlasy v diskusi)*. Praha: Historický ústav AV ČR, 1999, s. 30 – 37.
- KUKLÍK, Jan: *Mýty a realita takzvaných Benešových dekretů: dekrety prezidenta republiky, 1940 - 1945*. Praha: Linde, 2002, 511 s.
- KUKLÍK, Jan – NĚMEČEK, Jan: Hans Kelsen a 15. březen 1939. *Právněhistorické studie* č. 36, 2003, s. 151 – 159.
- KUKLÍK, Jan – NĚMEČEK, Jan: *Proti Benešovi! Česká a slovenská protibenešovská opozice v Londýně 1939 – 1945*. Praha: Karolinum, 2004, 485 s.
- KUKLÍK, Jan – NĚMEČEK, Jan – ŠEBEK, Jaroslav: *Dlouhé stíny Mnichova: Mnichovská dohoda očima signatářů a její dopady na Československo*. Praha: Auditorium, 2011, 392 s.
- KUKLÍK, Jan – NĚMEČEK, Jan: *Od národního státu ke státu národností? Národnostní statut a snahy o řešení menšinové otázky v Československu v roce 1938*. Praha: Karolinum, 2013, 450 s.
- KUKLÍK, Jan: *Czech law in historical contexts*. Prague: Charles University. KarolinumPress, 2015, 239 s.
- KUKLÍK, Jan: Československý národní výbor v Paříži (1939 – 1940). In: SCHELLE, Karel – TAUCHEN, Jaromír: *Encyklopedie českých právních dějin, I. svazek, A – Č*. Ostrava: Key Publishing, 2015, s. 915 – 923.
- KUKLÍK, Jan: Dekrety prezidenta republiky (1940 – 1945). In: SCHELLE, Karel – TAUCHEN, Jaromír: *Encyklopedie českých právních dějin, II. svazek, D – J*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, s. 69 – 92.
- KUKLÍK, Jan – NĚMEČEK, Jan: Mnichovská dohoda (1938). In: SCHELLE, Karel – TAUCHEN, Jaromír: *Encyklopedie českých právních dějin. III. svazek, K – M*. Plzeň. Ostrava: Aleš Čeněk. KEY Publishing, 2016, s. 766 – 786.
- KUKLÍK, Jan: *Příběh československé ústavy 1920 I*. Praha: Karolinum, 2020, 336 s.
- KVAČEK, Robert: Slovenský autonomismus ve třicátých letech. In: *Česko-slovenské vztahy, Slovensko-české vztahy. Liberecký seminář 1996, 1997*. Liberec: Technická univerzita Liberec, 1998, s. 109 – 118.
- KVETKO, Martin: *Dohody o štátoprávnom usporiadaní pomeru Čechov a Slovákov v oslobodenej vlasti*. Bratislava: Elán, 1991, 69 s.
- LAŠTOVKA, Karol: Několik poznámek k ústavnímu zákonu č. 299/1938 Sb. o autonomii Slovenskej krajiny. In: *Právny obzor*, 1938, s. 486 – 500.
- LONDÁK, Miroslav: Ekonomická tzv. Šikova reforma. In: SCHELLE, Karel – TAUCHEN, Jaromír (eds.): *Encyklopedie českých právních dějin, II. svazek, D – J*, Plzeň: Aleš Čeněk; KEY Publishing, 2016, s. 322-338.

- LACO, Karol: 60. výročie vzniku Československej republiky a 10. výročie československej federácie. In: *Právnik*, 1979, s. 209 – 253.
- LUBY, Štefan: Obnova práva. In: *Právny obzor, roč. XXVIII a XXIX*, 1945 a 1946, s. 1 – 16.
- MACH, Alexander: *Z ďalekých ciest. Fragmentsy z memoárov*. Martin (Slovensko): Matica slovenská, 2008, 371 s.
- MACHÁČEK, Michal: Gustáv Husák (do roku 1951) se zvláštním zretelem k slovenskému buržoaznímu nacionalismu. *Bakalářská práce*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin, 2009, 74 s.
- MACHÁČEK, Michal: *Gustáv Husák*. Praha: Vyšehrad, 2017, 632 s.
- MARŠÁLEK, Pavel: *Protektorát Čechy a Morava. Státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939 – 1945*. Praha: Karolinum, 2002, 347 s.
- MARŠÁLEK, Pavel: Existovala předloha Hitlerova výnosu o Protektorátu Čechy a Morava? In: *Právněhistorické studie 36*, 2003, s. 143 – 149.
- MARŠÁLEK, Pavel: Obnova právního řádu v poválečném Československu (1945). In: SCHELLE, Karel – TAUCHEN, Jaromír: *Encyklopedie českých právních dějin. IV. svazek, N – O*. Plzeň. Ostrava: Aleš Čeněk. KEY Publishing, 2016, s. 631 – 635.
- MASARYK GARRIGUE, Tomáš: *Světová revoluce: za války a ve válce 1914 – 1918*. Praha: Čin a Orbis, 1925, 650 s.
- MATOUŠEK, Stanislav: *Vznik a vývoj společného státu Čechů a Slováků*. Praha: Academia, 1980, 508 s.
- MORAVEC, František: *Špión, jemuž nevěřili*. Praha: Rozmluvy, 1990, 378 s.
- MORÁVEK, Jaroslav: Otázka ústavněprávního postavení Slovenska - několik pohledů zpět. In: *Právnik*, 1968, s. 715 - 723.
- NĚMEČEK, Jan: Československo-polská (kon)federace v kontextu federačních projektů za 2. světové války (1939 – 1942). In: SCHELLE, Karel – TAUCHEN, Jaromír: *Encyklopedie českých právních dějin, I. svazek, A – Č*. Ostrava: Key Publishing, 2015, s. 901 – 910.
- NĚMEČEK, Jan – NĚMEČKOVÁ, Daniela: Moskevská jednání (1943). In: SCHELLE, Karel – TAUCHEN, Jaromír: *Encyklopedie českých právních dějin, III. svazek, K – M*. Plzeň, Ostrava: Aleš Čeněk, KEY Publishing, 2016, s. 811 – 826.
- NEUBAUER, Zdeněk: Dnešní ústava republiky Česko-Slovenské. In: *Všehrd. List československých právníků, roč. XX., č. 2*, 1939, s. 33 – 38.
- NEUBAUER, Zdeněk: Kontinuita našeho ústavního práva. In: *Právnik*, 1945, s. 285 – 293.
- NEUBAUER, Zdeněk: Kontinuita a revoluce. In: *Právní prakse, roč. X.*, 1946, s. 161 – 172.
- NEUBAUER, Zdeněk: Otázka kontinuity s hlediska slovenského. In: *Právní prakse, roč. X.*, 1946, s. 274 – 276.

- NOVOTNÝ, Lukáš – STEHLÍK, Michal – TÓTH, Andrej: *Národnostní menšiny v Československu 1918 – 1938: Od státu národního ke státu národnostnímu?* Praha: Togga, Filozofická fakulta UK, 2012, 722 s.
- NOVOTNÝ, Lubomír: Národní fronta. In: SCHELLE, Karel – TAUCHEN, Jaromír: *Encyklopedie českých právních dějin. IV. svazek, N – O.* Plzeň, Ostrava: Aleš Čeněk, KEY Publishing, 2016, s. 107 – 110.
- ORZOFF, Andrea: *Battle for the Castle: The Myth of Czechoslovakia in Europe (1914 – 1948).* Oxford: Oxford University Press, 2009, 308 s.
- PAVLÍČEK, Václav: *O české státnosti. Úvahy a polemiky.* Praha: Karolinum, 2002, 413 s.
- PAVLÍČEK, Václav: Doba nesvobody. In: PAVLÍČEK, Václav (ed.): *Ústavní právo a státověda, II. díl. Ústavní právo České republiky.* Praha: Leges, 2015, s. 94 – 150.
- PAVLÍČEK, Václav: Obnova parlamentarismu v poválečném období. In: PAVLÍČEK, Václav (ed.): *Ústavní právo a státověda, II. díl. Ústavní právo České republiky, 2015,* s. 192 – 222.
- PAVLÍČEK, Václav: Počátek československé státnosti a ústavnosti. In: PAVLÍČEK, Václav (ed.): *Ústavní právo a státověda, II. díl. Ústavní právo České republiky.* Praha: Leges, 2015, s. 37 – 71.
- PAVLÍČEK, Václav: Zatímní státní zřízení. In: PAVLÍČEK, Václav (ed.): *Ústavní právo a státověda, II. díl. Ústavní právo České republiky.* Praha: Leges, 2015, s. 151 – 191.
- PINZ, Jan: Právní řád v letech 1938 – 1948. In: SCHELLE, Karel – TAUCHEN, Jaromír: *Encyklopedie českých právních dějin, VI. svazek, Právní – právo po.* Plzeň, Ostrava: Aleš Čeněk, KEY Publishing, 2016, s. 69 – 90.
- PITHART, Petr: *Osmašedesátý.* Praha: Rozmluvy, 1990, 314 s.
- PLEVZA, Viliam: *Československá štátnosť a slovenská otázka v politike KSCĽ.* Bratislava: Práca, 1971, 358 s.
- PLEVZA, Viliam: *Vzostupy a pády: Gustáv Husák prehovoril.* Bratislava: TATRAPRESS, 1991, 198 s.
- PODOLEC, Ondrej: Návrh Hlinkovy slovenské ľudové strany na autonomii Slovenska (1938). In: SCHELLE, Karel – TAUCHEN, Jaromír: *Encyklopedie českých právních dějin, III. svazek, K – M.* Plzeň, Ostrava: Aleš Čeněk, KEY Publishing, 2016, s. 192 – 195.
- PREČAN, Vilém: The Slovak National Uprising: the most dramatic moment in the nation's history. In: TEICH, Mikuláš – KOVÁČ, Dušan – BROWN, Martin D. (eds.): *Slovakia in History.* Cambridge: Cambridge University Press, 2012, s. 206 – 228.
- PRŮŠA, Oldřich et al.: *Federální ústavy.* Praha: Ústav státní správy, 1968, 44 s.
- RATAJ, Jan et al.: *Z druhé republiky.* Praha: Historický ústav Armády ČR – památník odboje, 1993, 2 svazky, 392 s.
- ROVENSKÝ, Jan: *25 let poté: Klaus, Pithart, Rychetský a Zeman v rozhovorech o společnosti a politice.* Praha: Filosofia, 2014, 325 s.

- RYCHLÍK, Jan: *Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1945 – 1992*. Bratislava: Academic DTP pre Academic Electronic Press Bratislava a Ústav T. G. Masaryka, 1998, 555 s.
- RYCHLÍK, Jan: Rozpad Československa (1989 – 1992). In: *Česko-slovenské vztahy, Slovensko-české vztahy. Liberecký seminář 1996, 1997*. Liberec: Technická univerzita Liberec, Fakulta pedagogická, 1998, s. 139 – 147.
- RYCHLÍK, Jan: Vznik česko-slovenské federace. In: *Srpen 1968. Čtyřicet let poté. Sborník textů Centra pro ekonomiku a politiku č. 70/2008*. Praha: CEP - Centrum pro ekonomiku a politiku, 2008, s. 123 – 137.
- RYCHLÍK, Jan: *Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914 – 1992*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2012, 677 s.
- RYCHLÍK, Jan: *Rozdělení Česko-Slovenska (1989 – 1992)*. Praha: Vyšehrad, 2012, 432 s.
- RYCHLÍK, Jan: The Slovak question and the resistance movement during the Second World War. In: TEICH, Mikuláš – KOVÁČ, Dušan – BROWN, Martin D. (eds.): *Slovakia in History*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012, s. 193 – 205.
- SCHELLE, Karel: Federace československá (1969 – 1992). In: SCHELLE, Karel – TAUCHEN, Jaromír (eds.): *Encyklopedie českých právních dějin, II. svazek, D – J*. Plzeň: Aleš Čeněk; KEY Publishing, 2016, s. 457 – 462.
- SCHELLE, Karel: Národní výbory (1945 – 1948). In: SCHELLE, Karel – TAUCHEN, Jaromír: *Encyklopedie českých právních dějin. IV. svazek, N – O*. Plzeň, Ostrava: Aleš Čeněk, KEY Publishing, 2016, s. 138 – 146.
- SCHELLE, Karel – VOJÁČEK, Ladislav: Slovensko a poválečné Československo (1945 – 1948). In: SCHELLE, Karel – TAUCHEN, Jaromír (eds.): *Encyklopedie českých právních dějin, XII. svazek, Sa – Smlouva ná.* Plzeň: Aleš Čeněk, 2018, s. 514 – 521.
- SCHENK, Hans: *Die böhmischen Länder – Ihre Geschichte, Kultur und Wirtschaft. Historische Landeskunde – Deutsche Geschichte im Osten, Band 1*. Köln: Verlag Wissenschaft und Politik, 1998, 204 s.
- SIDOR, Karol: *Slovenská politika na pôde pražského snemu (1918 – 1938), sv. II.*, Bratislava: Kníhtlačiareň sv. Andreja, 1943, 327 s.
- SIDOR, Karol: *Takto vznikol Slovenský štát*. Bratislava: Ozveny, 1991, 181 s.
- SKALOŠ, Martin: Uzákonenie autonómie Slovenskej krajiny a rozbitie Česko-Slovenskej republiky. In: TAUCHEN, Jaromír – SCHELLE, Karel: *Období nesvobody*. Ostrava: KEY Publishing s.r.o., 2014, s. 59 – 67.
- SKALOŠ, Martin: Česko-Slovenská národní rada v Paříži (1940). In: SCHELLE, Karel – TAUCHEN, Jaromír: *Encyklopedie českých právních dějin, I. svazek, A – Č*. Ostrava: Key Publishing, 2015, s. 191 – 196.
- SKALOŠ, Martin: Slovenská otázka a exilové státní zřízení (1940 – 1945). In: SCHELLE, Karel – TAUCHEN, Jaromír: *Encyklopedie českých právních dějin. XII. svazek, Sa – Smlouva ná.* Plzeň: Aleš Čeněk. 2018, s. 497 – 509.

- SKALOŠ, Martin: Slovenská otázka v Košickém vládním programu (1945). In: SCHELLE, Karel – TAUCHEN, Jaromír: *Encyklopedie českých právních dějin. XII. svazek, Sa – Smlouva ná.* Plzeň: Aleš Čeněk, 2018, s. 509 – 514.
- SMUTNÝ, Jaromír: *Svědectví prezidenta kancléře.* Praha: Mladá fronta, 1996, 339 s.
- SOBOTA, Emil: *Co to byl protektorát.* Praha: Kvasnička a Hampl, 1946, 163 s.
- STEIN, Eric: *Česko–Slovensko: Konflikt, roztržka, rozpad.* Z anglického originálu přeložil Zdeněk MASOPUST. Praha: Academia, 2000, 372 s.
- STODOLA, Emil: Niekoľko poznámok k návrhu zákona o autonomii Slovenska. *Právny obzor*, 1938, s. 439 – 440.
- STODOLA, Emil: O novej ústave Slovenska. *Právny obzor*, 1938, s. 461 – 472.
- SUCHÁNEK, Radovan: Čl. 39 [Kvórum. Většiny potřebné k usnesení]. In: *Ústava České republiky. Komentář.* Praha: Linde Praha a.s., 2010, s. 467 – 484.
- SUK, Jiří: *Labyrintem revoluce: Aktéři, zápletky a křížovky jedné politické krize (od listopadu 1989 do června 1990).* Praha: Prostor, 2003, 507 s.
- ŠTEFANICA, Ján: Postavenie a právomoci Slovenskej národnej rady počas Slovenského národného povstania. In: TAUCHEN, Jaromír – SCHELLE, Karel: *Období nesvobody.* Ostrava: KEY Publishing s.r.o., 2014, s. 345 – 255.
- ŠTROUGAL, Lubomír: *Ještě pár odpovědí.* Praha: Epoque, 2011, 200 s.
- TAKÁČ, Miloslav: Znovuvýstavba českoslov. právního poriadku. In: *Právny obzor, roč. XXVIII a XXIX*, 1945 a 1946, s. 59 – 68.
- TAUCHEN, Jaromír: Právo protektorátní. In: SCHELLE, Karel – TAUCHEN, Jaromír: *Encyklopedie českých právních dějin, VII. svazek, Právo pra – Prob.* Plzeň: Aleš Čeněk, 2017, s. 126 – 131.
- TEICH, Mikuláš – KOVÁČ, Dušan – BROWN, Martin D. (eds.): *Slovakia in History.* Cambridge: Cambridge University Press, 2012, 434 s.
- VODIČKA, Karel (eds.): *Dělení Československa. Deset let poté.* Praha: Volvox Globator, 2003, 335 s.
- VODIČKA, Karel – CABADA, Ladislav: *Politický systém České republiky.* Praha: Portál, 2011, 488 s.
- VOJÁČEK, Ladislav: Počátky nařizovací činnosti ministra s plnou mocí pro správu Slovenska (1918 až konec dubna 1919). *Právněhistorické studie* 36, 2003, s. 113 – 127.
- VOJÁČEK, Ladislav – SCHELLE, Karel: *Právní dějiny na území Slovenska.* Ostrava: KEY Publishing s.r.o., 2007, 450 s.
- VOJÁČEK, Ladislav: Slovenská národní rada – zákonodárství (1944 – 1989). In: SCHELLE, Karel – TAUCHEN, Jaromír: *Encyklopedie českých právních dějin. XII. svazek, Sa – Smlouva ná.* Plzeň: Aleš Čeněk, 2018, s. 330 – 362.
- VOJÁČEK, Ladislav: Slovensko v období let 1939 – 1945. In: SCHELLE, Karel – TAUCHEN, Jaromír: *Encyklopedie českých právních dějin. XII. svazek, Sa – Smlouva ná.* Plzeň: Aleš Čeněk, 2018, s. 487 – 497.
- VONDROVÁ, Jitka: Rozkol v KSČ během Pražského jara. In: *Srpen 1968. Čtyřicet let poté. Sborník textů Centra pro ekonomiku a politiku č. 70/2008.* Praha: CEP – Centrum pro ekonomiku a politiku, 2008, s. 139 – 158.

- WEYR, František: Ústavní vývoj československý v roce 1938. In: WEYR, František: *Československé právo ústavní*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2017, s. 341 – 356.
- ZAVACKÁ, Katarína: Ústavný vývoj na Slovensku v období od 6. 10. 1938 do apríla 1945. In: *Sešity Ústavu pro soudobé dějiny ČSAV, svazek 5*, 1993, s. 41 – 68.
- ZDOBÍNSKÝ, Stanislav – MATOUŠEK, Stanislav et al.: *Státní právo ČSSR*. Praha: Panorama, 1985, 365 s.
- ZEMKO, Milan – BYSTRICKÝ, Valerián (eds.): *Slovensko v Československu 1918 – 1939*. Bratislava: VEDA, 2004, 687 s.
- ZUDOVÁ–LEŠKOVÁ, Zlatica: Ministr s plnou mocí pro správu Slovenska. In: SCHELLE, Karel – TAUCHEN, Jaromír: *Encyklopedie českých právních dějin, III. svazek, K – M*. Plzeň, Ostrava: Aleš Čeněk, KEY Publishing, 2016, s. 698 – 699.
- ZUDOVÁ–LEŠKOVÁ, Zlatica: Sbor pověřenců. In: SCHELLE, Karel – TAUCHEN, Jaromír: *Encyklopedie českých právních dějin, XII. svazek, Sa – Smlouva ná.* Plzeň: Aleš Čeněk, 2018, s. 211 – 212.
- ZUDOVÁ–LEŠKOVÁ, Zlatica: Slovenská národní rada (1943 – 1992). In: SCHELLE, Karel – TAUCHEN, Jaromír: *Encyklopedie českých právních dějin. XII. svazek, Sa – Smlouva ná.* Plzeň: Aleš Čeněk, 2018, s. 326 – 330.
- ŽATKULIAK, Jozef: Deformácie ústavného zákona o československej federácii po októbri 1968. In: *Historický časopis, roč. 40, č. 4*. Bratislava: Historický ústav SAV, 1992, s. 473 – 486.
- ŽATKULIAK, Jozef: Realizácia ústavného zákona o československej federácii od októbra 1968. In: *Historický časopis, roč. 40, č. 3*. Bratislava: Historický ústav SAV 1992, s. 356 – 369.
- ŽATKULIAK, Jozef: Zápas o podobu česko-slovenskej federácie v rokoch 1968 – 1970. In: *Slovenská otázka v dejinách Česko-Slovenska (1945 – 1992). Zborník príspevkov z vedeckého kolokvia, ktoré sa konalo 20. októbra 1993*. Bratislava: Historický ústav SAV, 1993, s. 57 – 65.
- ŽATKULIAK, Jozef: Tvorba obsahu ústavného zákona o čs. federácii roku 1968. In: *Historické štúdie 37*. Bratislava: Historický ústav SAV, 1996, s. 115 – 140.
- ŽATKULIAK, Jozef: "Normalizácia" česko-slovenskej federácie roku 1970 a jej následky. In: *Krízy režimov sovietskeho bloku v rokoch 1948 – 1989*. Banská Bystrica: Pedagogická spoločnosť J. A. Komenského, 1997, s. 225 – 237.
- ŽATKULIAK, Jozef: Prelom vo fungovaní federatívneho česko-slovenského štátu 1969 – 1970. In: *Věstník grantu "KSČ a radikální socializmus v Československu 1918 – 1989"*, Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2005, s. 48 – 59.
- ŽATKULIAK, Jozef: Politické tlaky na podobu československej federácie na začiatku "normalizácie" (od augusta 1968 do decembra 1970). In: *Historické štúdie 44*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2006, s. 199 – 220.
- ŽATKULIAK, Jozef: Spory o novú ústavu česko-slovenskej federácie v druhej polovici 80. rokov XX. storočia. *Historický časopis 56*, číslo 1. Bratislava: Historický ústav SAV, 2008, s. 161 – 190.

- ŽATKULIAK, Jozef: Medzníky a súvislosti usporiadania spoločného štátu slovenského a českého národa. In: POLÁČKOVÁ, Zuzana: *Slovensko-české vzťahy v kontexte strednej Európy*. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2012, s. 149 – 177.
- ŽATKULIAK, Jozef: Federace česko-slovenská v normalizačních zákonech z prosince 1970. In: SCHELLE Karel, TAUCHEN, Jaromír (eds.): *Encyklopedie českých právních dějin, II. svazek D-J*. Plzeň: Aleš Čeněk; KEY Publishing, 2016, s. 462 – 485.
- ŽATKULIAK, Jozef: Husákova vládní komise pro přípravu ústavního zákona o československé federaci. In: SCHELLE Karel, TAUCHEN, Jaromír (eds.): *Encyklopedie českých právních dějin, II. svazek D-J*. Plzeň: Aleš Čeněk; KEY Publishing, 2016, s. 680 – 703.
- ŽATKULIAK, Jozef: Slovensko a ČSFR (1990 – 1992). In: SCHELLE Karel, TAUCHEN, Jaromír (eds.): *Encyklopedie českých právních dějin, XII. svazek Sa – Smlouva ná.* Plzeň: Aleš Čeněk, 2018, s. 537 – 563.

3. Seznam použitých internetových zdrojů

- BARNOVSKÝ, Michal: Ideové a politické prúdenie na Slovensku roku 1945. In: *Česko-slovenská historická ročenka 1996*, s. 31 – 40. Načteno z <http://files.cskh.sk/200001401-8c8b98d879/1996.pdf>
- BEŇA, Jozef: Slovensko a nová, obnovená ČSR. In: *Česko-slovenská historická ročenka 1996*, s. 171 – 180. Načteno z <http://files.cskh.sk/200001401-8c8b98d879/1996.pdf>
- DRAXLER, Vladimír: Slovenský rozhlas 1938 – 1945. In: *Acta Universitatis Carolinae. Studia Territorialia. Vol. 13, No. 1-2*, 2013, s. 141 – 175.
Načteno z stuter.fsv.cuni.cz/index.php/stuter/article/viewFile/631/565
- HOPPE, Jiří: Listopadové plénum ÚV KSČ, In: *Akademický bulletin č. 11*, 2008, s. 2 – 4.
Načteno z <http://abicko.avcr.cz/2008/11/03/>.
- HOPPE, Jiří: Oldřich Černík (1921 – 1994). In: *Informační centrum vlády, icv.vlada.cz*
Načteno z <https://icv.vlada.cz/cz/tema/oldrich-cernik-1921---1994-62926/>
- *Naše doba, č. 2, prosinec 1938, s. 97*. In: digitalniknihovna.cz [on-line].
Načteno z www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:bb06ee40-7ec9-11e8-ad64-005056825209?page=uuid:5dcf4940-7ee0-11e8-be68-5ef3fc9bb22f
- NIŽŇANSKÝ, Eduard: Voľby do snemu Slovenskej krajiny v roku 1938.
In: *Studia historica Nitriensia*. Nitra: Vysoká škola pedagogická, 1998, s. 163 – 203.
Načteno z <http://www.niznanskyedo.host.sk/Articles/17.htm>
- PREČAN, Vilém: Záznam o zasedání Ústředního výboru KSČ 17. a 18. července 1945.
Česko-slovenská historická ročenka 1997, s. 203 – 302.
Načteno z <http://files.cskh.sk/200001402-7e1bf7f16a/1997.pdf>
- PREČAN, Vilém: „Iz dnevnika V. A. Zorina“. Záznamy o rozhovorech sovětského velvyslance s českými a slovenskými politiky v dubnu 1945 v Košicích. *Česko-slovenská historická ročenka 2000*, 2000, s. 247 – 300.
Načteno z <http://files.cskh.sk/200001405-366a137628/2000.pdf>
- *Rudé právo*. In: archiv.ucl.cas.cz .
Načteno z <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo>

- *Slovák*. In: digitalna.kniznica.info
- *Stenoprotokoly z jednání Národního shromáždění, Federálního shromáždění, České národní rady, Slovenské národní rady a Národní rady SR*. In: <https://www.psp.cz/eknih/>
- Svaz československých spisovatelů: *IV. sjezd Svazu československých spisovatelů /protokol/*. Praha: Československý spisovatel, 1968, 224 s.
Načteno z http://www.csds.cz/cs/4320-DS/version/15/part/15/data/IV_sjezd_Svazu_ceskoslovenskych_spisovatelu_Protokol.pdf
- ŠUTAJ, Štefan: *Slovenské občianske politické strany v dokumentoch (1944 – 1948)*. Košice: Společenskovedný ústav SAV, 2002, 564 s.
Načteno z <https://www.svusav.sk/data/uploads/publikacie/sops.pdf>
- TAUCHEN, Jaromír: Milan Hodža a jeho koncepce středoevropské integrace.
In: CZUDEK, Damian – KOTÁSEK, Josef – NECKÁŘ, Jan (eds.): *Interakce českého a evropského práva*. ACTA UNIVERSITATIS BRUNENSIS IURUDICA, no. 348, 2009, s. 436 – 462). Brno: Masarykova univerzita.
Načteno z <https://www.law.muni.cz/sborniky/interakce2009/files/sbornik/sbornik.pdf>
- *Venkov*. In: www.digitalniknihovna.cz

4. Seznam použitých právních předpisů a důvodových zpráv

- Patent Františka Josefa I., č. 20/1861 ř. z., tzv. únorová ústava (Schmerlingova), <http://spcp.prf.cuni.cz/lex/z3.htm>
- Zákon č. 146/1867 ř. z., o záležitostech platných pro všechny země rakouské monarchie a o způsobu jejich projednávání
- Zákon č. 11/1918 Sb. z. a n. ze dne 28. října 1918, o zřízení samostatného státu československého
- Zákon č. 37/1918 Sb. z. a n. ze dne 13. listopadu 1918, o prozatímní ústavě
- Zákon č. 64/1918 S. z. a n. ze dne 10. prosinec 1918, o mimořádných přechodných ustanoveních na Slovensku
- Zákon č. 138/1919 Sb. z. a n. ze dne 11. března 1919, kterým se mění § 1 zákona ze dne 13. listopadu 1918, o prozatímní ústavě
- Zákon č. 271/1919 Sb. z. a n. ze dne 23. května 1919, kterým se mění zákon o prozatímní ústavě
- Zákon č. 121/1920 Sb. z. a n. ze dne 29. února 1920, kterým se uvozuje Ústavní listina Československé republiky
- Zákon č. 123/1920 Sb. z. a n. z 29. února 1920, kterým se vydává řád volení do poslanecké sněmovny
- Zákon č. 124/1920 Sb. z. a n. z 29. února 1920, o složení a pravomoci senátu
- Zákon č. 126/1920 Sb. z. a n., o zřízení župních a okresních úřadů
- Zákon č. 210/1920 Sb. z. a n. ze dne 22. března 1920, o prozatímní úpravě správy politické na Slovensku
- Zákon č. 50/1923 Sb. z. a n. z 19. března 1923, na ochranu republiky
- Zákon č. 125/1927 Sb. z. a n. ze dne 14. července 1927, o organizaci politické správy

- Opatření Stálého výboru č. 253/1938 Sb. z. a n. z 27. října 1938, o zániku mandátů některých členů Národního shromáždění
- Ústavní zákon č. 299/1938 Sb. z. a n. ze dne 22. listopadu 1938, o autonomii Slovenské země
- Ústavní zákon č. 328/1938 Sb. z. a n. ze dne 22. listopadu 1938, o autonomii Podkarpatské Rusi
- Důvodová zpráva k ústavnímu zákonu o autonomii Slovenské země z 15. listopadu 1938
- Ústavní zákon č. 330/1938 Sb. z. a n. z 15. decembra 1938, o zmocnění ku zmenám ústavnej listiny a ústavných zákonov republiky Česko-Slovenskej
- Ústavní zákon č. 185/1939 Sl. z. ze dne 21. července 1939 (Ústava Slovenské republiky)
- Nařízení Slovenské národní rady č. 1/1944 Sb. n. SNR ze dne 1. září 1944, o výkonu zákonodárné, vládní a výkonné moci na Slovensku
- Ústavní dekret prezidenta republiky č. 10/1944, Úř. věst. čs. z 3. srpna 1944, o dočasné správě osvobozeného území Československé republiky
- Ústavní dekret prezidenta republiky č. 11/1944 Úř. věst. čs. z 3. srpna 1944, o obnovení právního pořádku
- Nariadenie SNR č. 3/1944 Sb. n. SNR zo dňa 1. septembra 1944, o zriadení ústredných orgánov
- Nariadenie Slovenskej národnej rady č. 40/1944 Sb. n. SNR zo dňa 23. októbra 1944, o dočasných plnomocenstvách Predsedníctvu Slovenskej národnej rady a členom Predsedníctva Slovenskej národnej rady
- Ústavní dekret č. 18/1944, Úř. věst. čs. z 4. prosince 1944, o národních výborech a a prozatímním Národním shromáždění
- Nařízení č. 1/1945 Sb. n. SNR z 21. února 1945, o zřízení ústředních orgánů
- Nařízení č. 2/1945 Sb. n. SNR z 21. února 1945, o vytvoření Úřadu předsednictva SNR
- Nařízení č. 26/1945 Sb. n. SNR ze 7. dubna 1945, o působnosti místních a okresních národních výborů
- Nařízení č. 27/1945 Sb. n. SNR ze 7. dubna 1945, kterým se mění nařízení č. 1/1945 Sb. n. SNR, o zřízení ústředních orgánů
- Nařízení č. 29/1945 Sb. n. SNR, o pomnutí platnosti nařízení č. 40/1944 Sb. n. SNR, o dočasných zmocněních předsednictvu SNR a jeho členům
- Nařízení č. 30/1945 Sb. n. SNR z 21. dubna 1945, o zákonodárné moci na Slovensku
- Dekret prezidenta republiky č. 3/1945 Sb. z. a n. ze dne 23. dubna 1945, kterým se mění a doplňují některá ustanovení vojenského trestního zákona a branného zákona
- Dohoda mezi vládou Československé republiky a předsednictvem Slovenské národní rady ze dne 2. června 1945 („První pražská dohoda“)
- Protokol o jednání vlády Československé republiky a Slovenské národní rady z 11. dubna 1946 („Druhá pražská dohoda“)
- Ústavní zákon č. 65/1946 Sb. z 11. dubna 1946, o ústavodárném Národním shromáždění
- Zákon č. 67/1946 Sb. z 11. dubna 1946, o volbě ústavodárného Národního shromáždění
- Dohoda stran sdružených v Národní frontě ze dne 27. června 1946 („Třetí pražská dohoda“)
- Nařízení SNR č. 91/1946 Sb. n. SNR z 16. července 1946, o obnovení SNR

- Zákon č. 197/1946 Sb. ze 17. října 1946, o ústavním výboru ústavodárného Národního shromáždění
- Vyhláška ministra vnitra ze dne 13. listopadu 1946, o některých předpisech z doby nesvobody, které se svým obsahem příčí znění nebo demokratickým zásadám československé ústavy
- Ústavní zákon č. 150/1948 Sb. ze dne 9. května 1948 („Ústava 9. května“)
- Důvodová zpráva k Ústavě 9. května
- Ústavní zákon č. 33/1956 Sb. ze dne 31. července 1956, o slovenských národních orgánech
- Ústavní zákon č. 100/1960 Sb. ze dne 11. července 1960 (Ústava Československé socialistické republiky)
- Ústavní zákon č. 77/1968 Sb. ze dne 24. června 1968, o přípravě federativního uspořádání Československé socialistické republiky.
- Návrh ústavního zákona o československé federaci, předložený odbornou vládní komisí k projednání národním radám, vládě ČSSR a výborům Národního shromáždění, z 26. září 1968.
- Důvodová zpráva a Návrh opatření k realizaci federativního uspořádání ČSSR z 26. září 1968.
- Společná zpráva výborů Národního shromáždění k návrhu ústavního zákona o československé federaci z 26. října 1968
- Ústavní zákon č. 143/1968 Sb. ze dne 27. října 1968. o československé federaci
- Zákon č. 165/1968 Sb. ze dne 19. prosince 1968, o zásadách nabývání a pozbývání státního občanství
- Zákon č. 166/1968 Sb. ze dne 19. prosince 1968, o vymezení působnosti ČSSR ve věcech vnitřního pořádku a bezpečnosti
- Zákon č. 167/1968 Sb. ze dne 19. prosince 1968, o vymezení působnosti ČSSR ve věcech tisku a jiných informačních prostředků
- Zákon č. 170/1968 Sb., ze dne 19. prosince 1968, o některých opatřeních souvisejících s federativním uspořádáním státu,
- Ústavní zákon č. 171/1968 Sb. ze dne 19. prosince 1968, o zřízení federálních ministerstev a federálních výborů
- Zákon č. 172/1968 Sb. ze dne 19. prosince 1968, o federálních výborech
- Ústavní zákon č. 10/1969 Sb. ze dne 31. ledna 1969, o Radě obrany státu
- Zákonné opatření předsednictva FS č. 99/1969 Sb. ze dne 22. srpna 1969, o některých opatřeních nutných k upevnění a ochraně veřejného pořádku
- Ústavní zákon č. 117/1969 Sb., ze dne 15. října 1969, o prodloužení volebního období národních výborů, národních rad a Federálního shromáždění, Nejvyššího soudu, krajských, okresních a vojenských soudů
- Ústavní zákon č. 155/1969 Sb. ze dne 17. prosince 1969, kterým se mění a doplňuje hlava osmá Ústavy (o soudech)
- Ústavní zákon č. 125/1970 Sb. ze dne 20. prosince 1970, kterým se mění a doplňuje ústavní zákon č. 143/1968 Sb., o československé federaci
- Ústavní zákon č. 126/1970 Sb. ze dne 20. prosince 1970, o opatřeních v soustavě federálních ústředních orgánů, v jejichž čele stojí člen vlády ČSSR

- Zákon č. 133/1970 Sb. ze dne 20. prosince 1970, o působnosti federálních ministerstev (tzv. „kompetenční zákon“)
- Zákon č. 134/1970 Sb., o pravidlech státního rozpočtu čs. federace
- Zákon č. 128/1970 Sb., o vymezení působnosti federace v oblasti vnitřního pořádku a bezpečnosti
- Zákon č. 167/1968 Sb., o vymezení působnosti federace ve věcech tisku a jiných informačních prostředků.
- Ústavní zákon č. 43/1971 Sb. ze dne 6. července 1971, kterým se mění čl. 86 Ústavy a čl. 30 a 103 ústavního zákona o čs. federaci
- Ústavní zákon č. 50/1975 Sb. ze dne 28. května 1975, kterým se doplňuje čl. 64 ústavního zákona o čs. federaci
- Ústavní zákon č. 135/1989 Sb. ze dne 29. listopadu 1989, kterým se mění ústavní zákon č. 100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky
- Ústavní zákon č. 81/1990 Sb. z 29. března 1990, o změně názvu Československé socialistické republiky
- Ústavní zákon č. 101/1990 Sb., ze dne 20. dubna 1990, o změně názvu Československé federativní republiky
- Ústavní zákon č. 556/1990 Sb. z 12. prosince 1990, kterým se mění ústavní zákon č. 143/1968 Sb., o československé federaci (tzv. „velký kompetenční zákon“)
- Ústavní zákon č. 460/1992 Sb. ze dne 1. septembra 1992 – Ústava Slovenskej republiky
- Ústavní zákon č. 493/1992 Sb. ze dne 8. října 1992, kterým se mění a doplňují ústavní zákon č. 143/1968 Sb., o československé federaci, (tzv. „druhý velký kompetenční zákon“)
- Ústavní zákon č. 541/1992 Sb. z 13. listopadu 1992, o dělení majetku České a Slovenské Federativní Republiky mezi Českou republikou a Slovenskou republikou a jeho přechodu na Českou republiku a Slovenskou republiku
- Ústavní zákon č. 542/1992 Sb. ze dne 25. listopadu 1992, o zániku České a Slovenské Federativní Republiky

Státoprávní postavení Slovenska v Československu (1918 – 1992)

ABSTRAKT (ČESKY)

Tato rigorózní práce se zabývá státoprávním postavením Slovenska v rámci Československa v letech 1918 – 1992, tzn. po celou dobu existence společného států Čechů a Slováků.

Práce je členěna do sedmi kapitol. První kapitola je věnována vzniku Československa a období tzv. první Československé republiky (do r. 1938). Vedle vlastního vzniku Československa se zabývá dohodami exilových reprezentací, které mu předcházely, podrobněji pak slovenským autonomním hnutím a státoprávními návrhy, které z tohoto prostředí vzešly. Druhá kapitola se zaměřuje na postavení autonomního Slovenska v období tzv. druhé Česko-Slovenské republiky (1938 – 1939), analyzuje faktické i ústavní přijetí autonomie Slovenska v rámci tehdejšího Česko-Slovenska. Pozornost věnuje jak historickým okolnostem přijetí tzv. Žilinské dohody v říjnu 1938, tak ústavního zákona o autonomii Slovenska v listopadu 1938. Třetí kapitola popisuje státoprávní situaci Čechů a Slováků v období druhé světové války (1939 – 1945), jen stručně se zabývá vznikem Protektorátu Čechy a Morava, podrobněji pak samostatnou Slovenskou republikou a Prozatímním státním zřízením v exilu. Čtvrtá kapitola se soustřeďuje na změny v postavení Slovenska v obnovujícím se Československu (1944 – 1948). Mapuje vypuknutí Slovenského národního povstání, jeho průběh a zejména jeho významné státoprávní důsledky. Dále se zabývá jednáními, která předcházela vzniku první poválečné vlády a jejímu programu (tzv. Košický vládní program). Dostí podrobně popisuje okolnosti uzavření tzv. tří pražských dohod, které znamenaly významný ústup z pozic, kterých slovenský politická reprezentace dosáhla díky Slovenskému národnímu povstání a jednáním na sklonku druhé světové války. Pátá kapitola

krátce popisuje státoprávní vývoj v letech 1948 – 1967, šestá pak přípravu a realizaci československé federace (1968 – 1989) i její následnou deformaci Poslední, sedmá kapitola, se zabývá rozpadem a zánikem československého státu po roce 1989.

Klíčová slova: Právní dějiny. Československo. Slovensko. Ústava.

Constitutional position of Slovakia in Czechoslovakia (1918 – 1992)

ABSTRACT (ENGLISH)

This thesis deals with the constitutional status of Slovakia within Czechoslovakia in the years 1918 – 1992, i.e. throughout the existence of the common state of Czechs and Slovaks.

The work is divided into seven chapters. The first chapter is devoted to the establishment of Czechoslovakia and the period of the so-called First Czechoslovak Republic (until 1938). In addition to the establishment of Czechoslovakia itself, it deals with the agreements of exile representations that preceded it, in more detail the Slovak autonomous movement and the constitutional proposals that emerged from this environment. The second chapter is focused on the position of autonomous Slovakia in the period of the so-called second Czech-Slovak Republic (1938 – 1939), analyzes the actual and constitutional acceptance of Slovakia's autonomy within the Czecho-Slovakia. He pays attention both to the historical circumstances of the adoption of the so-called Žilina Agreement in October 1938 and the Constitutional Act on the Autonomy of Slovakia in November 1938. The third chapter describes the constitutional situation of Czechs and Slovaks during the Second World War (1939 – 1945), briefly deals with the establishment of the Protectorate of Bohemia and Moravia, in more detail the independent Slovak Republic and the Provisional State Establishment in Exile. The fourth chapter is focused on changes in the position of Slovakia in the restoring Czechoslovakia (1944 – 1948). It maps the outbreak of the Slovak National Uprising, its course and especially its significant constitutional consequences. It also deals with the negotiations that preceded the formation of the first post-war government and its program (the so-called Košice government program). It describes in some detail the

circumstances of the conclusion of the so-called three Prague agreements, which meant a significant retreat from the positions achieved by the Slovak political representation thanks to the Slovak National Uprising and negotiations at the end of World War II. The fifth chapter briefly describes the constitutional development in 1948 – 1967, the sixth one describes the preparation and implementation of the Czechoslovak Federation (1968 – 1989). The last, seventh chapter deals with the disintegration and dissolution of Czechoslovakia after 1989.

Key words: Legal history. Czechoslovakia. Slovakia. Constitution.